HORÆ HEBRAICÆ
ET
TALMUDICÆ,

Impenſæ

in

ACTA APOSTO-LORUM.

Opus poſthumum ex Autoris
MSC^to
collectum & editum.

Digitized by Google

[illegible] Google

IN ACTA APOSTOLORUM HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

CAPUT I.

VERS. I. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην, &c.

HUc adducamus (nam & hucuſqve extendi poteſt) illud qvod dicitur ab Hiſtoriographo hoc noſtro in ipſo Evangelii ſui limine, Ἔδοξε κἀμοὶ καθεξῆς σοι γράψαι. Ubi καθεξῆς, non ſolùm ordinatam ſeriem actionum Chriſti videtur polliceri, ſed & ſucceſſivè ordinatam hiſtoriam actionum Apoſtolorum. Nam & hæc, qvæ in hoc libro continentur, inter πράγματα πεπληροφορημένα, benè etiam poſſunt recenſeri. Atqve indicat ipſe ſtylo ſuo, hoc ipſo in loco, in animo ſibi fuiſſe conjunctas haſce ſcribere hiſtorias: contexere ſcilicet primùm narrationem de actionibus & doctrina Chriſti, & deinde ordine ſuo literis mandare acta & dicta Apoſtolorum.

Rerum plurimarum, qvæ hoc in libro continentur, Lucas ipſe erat Αὐτόπτης, imo & pars aliqva: At qvatenus fuerit ſpectator actionum Chriſti, in altero ſuo libro contentarum, nemo dixerit. Ambigua ſunt illa in præfatione iſtius operis, Ἔδοξε κἀμοὶ πᾶσιν ἄνωθεν παρηκολουθηκότι, & lectorem qværentem relinqvunt, An ille

Digitized by Google

cens: *Accipite Spiritum Sanctum*, exinde illi imbuti Spiritu, ut olim Prophetæ, per qvem dictatum eſt iis, qvid concionarentur, qvid exigerent, qvid ſtatuerent. Et jam nihil iis deeſt, niſi donum lingvarum, ut, qvod dictatum eſt, omnibus in propriis ſuis idiomatibus enuntient.

Vers. 3. Δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς.

Sanhedr. fol. 43. 1. *Traditio. Veſperâ Paſchatis ſuſpenderunt Jeſum. Et præco anteceſſit eum per qvadraginta dies, dicens, Prodit ille lapidandus, qvia præſtigiis eſt uſus, & decepit & ad apoſtaſiam ſeduxit Iſraëlem. Qvicunqve poteſt aliqvid pro ejus innocentiâ teſtari, prodeat & teſtetur. At non invenerunt qvempiam qvi teſtaretur.*

Ipſe propriæ innocentiæ jam ſatis atteſtatur, o lingva præcidenda, qvadraginta diebus verſans inter homines poſt reſurrectionem ſuam â morte, per qvam detineri non potuit propter ſuam innocentiam.

Ibid. fol. 99. 1. *Traditio. R. Eliezer dicit, Dies Meſſiæ ſunt qvadraginta anni, ſicut dicitur, Qvadraginta annis* אקוט בדור *offenſus ero huic generationi.*

Gloſſ. *Qvoniam eſt* אקוט (tempore futuro) *indicium eſt qvod vaticinatur de futuro.*

Ingenuè facis, O Judæe, qvod rebellem atq; infidelem iſtam generationem in diebus Meſſiæ, in parallelo ſiſtis cum rebelli atqve infideli generatione in eremo. Erit enim utraqve faſtidium atq; offenſio Dei per qvadraginta annos. Et ſicut numerati ſunt qvadraginta iſti anni in eremo, ſecundum qvadraginta dies, in qvibus facta eſt exploratio terræ, Num. 14, 34. Sic numerentur etiam qvadraginta hi anni *Meſſiæ*, ſecundùm qvadraginta dies, qvibus ille verſatus eſt inter mortales poſt reſurrectionem ſuam à morte. At cautè numera, ne impingas in ipſo limine circa annum *Tiberii*, qvo Chriſtus reſurrexit, & ne titubes in fine circa annum *Veſpaſiani*, qvo capta eſt *Hieroſolyma*. Ἑάλω μὲν Ἱεροσόλυμα, inqvit Joſephus, ἔτει δευτέρῳ τῆς Οὐεσπασιανοῦ ἡγεμονίας. *De excid.* lib. 6. cap. 47. Cùm reverà ſecundùm Faſtos Conſulares eſſet anno ejus primo: At ſecundo qvidem, èx qvo declaratus eſt ille imperator ab exercitu. Ipſis Calendis Julii ſalutatur ille

Freqvens eſt mentio apud magiſtros, de פרס הפסח *Paras Paſchatis*, & פרס עצרת *Paras Pentecoſtes*, & פרס החג *Paras Scenopegia*. פרס *Paras* autem, ipſis interpretibus, erat ſpatium qvindecim dierum ante Feſtum. Ita ut elapſis triginta qvinqve diebus à Paſchatis die ſecundo, inciperet פרס העצרת *Paras Pentecoſtes*. Secundus autem dies τῶν qvindecim iſtorum, erat hoc anno Dies Dominicus, in qvo ego ferè conceperim fuiſſe conventionem iſtam in monte *Galilææ*, diſcipuloſqve inde ad Hieroſolymam amandatos, illic appuliſſe intra ſeqvens triduum. At, ne coarctemus rem intra ſpatium tàm anguſtum, & ne curioſi nimis ſimus circa ipſum diem, vix verba Συναλιζόμενος μετ᾽ αὐτῶν, me judice aptiùs applicueris, qvàm ad conventionem iſtam in monte *Galilææ*, ab ipſo Chriſto indictam & conſtitutam.

Inde ille eos amandat ad Hieroſolymam, in qvam urbem Sangvine Domini ſui jàm cruentatam, parum animi forſan illis redeundi, abſqve ſpeciali aliqvo mandato, & putaſne eos feſtum Pentecoſtes celebraturos, vel etiam adfuturos, iſthoc loci, niſi jubente Magiſtro?

VERS. 6. Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ;

Qvòd ſomniarent Apoſtoli cum reliqvâ gente de regno Chriſti terreno, patet ſatis; At videntur hîc aliqvantum hæſitare, aut qvidem de reipſâ, aut ſaltem de tempore, idqve nec immeritò, reſpectu rerum iſtarum qvæ nuper occurrerant. An jam, Domine, regnum iis reſtitues, qvi te ſic tractarunt? An huic generationi, qvæ ſub reatu effuſi ſangvinis tui ita ſuccumbit? An qvidem genti huic omninò, qvæ per ſcelus nuper patratum, ſe penitùs indignam tanto beneficio reddidit?

Et qvod reſpondet Salvator: *Non eſt veſtrûm noſſe tempora*, ne vel tantillum innuit tale regnum unqvam futurum, ſed apertè curioſitatem eorum circa exqvirenda tempora redarguit, & aliqvantum opinionem ipſam, cùm dicit: *vos accipietis virtutem de cælo & eritis mihi teſtes*, &c.

Qvidnam gens conceperit de regno Meſſiæ terreno, in plurimis eloqvuntur planè; aſt in aliis qværas, & vix eſt, qvo ſatisfiat. Obſcuriora ſunt hæc tria, ut alia omittamus.

I. An

I. An decem tribus ſint ad felicitates hujus regni admittendæ? Nam de hâc re diſputant ipſi magiſtri.

Sanhedr. cap. *chelek.* halak. 7. *Decem tribus non ſunt rediture.*

At Hieroſolymitanis redditur: *Decem tribus non habent portionem in mundo futuro*, ואנן רואין לעתיד לבוא, *Nec videbunt ævum futurum.* Qvod apud Babylonicos diſcutitur, An ſcilicet hoc non intelligendum ſit de individuis iſtis perſonis ſolùm, qvæ abductæ ſunt per regem Aſſyriorum: ut illæ qvidem non futuræ ſint participes beneficiorum Meſſiæ: At poſteri eorum participes futuri. Latere igitur poteſt ambiguitas aliqva in voce Ἰσραὴλ in verbis præ manibus, nempe an in conceptu loqventium concludat decem tribus, necne? Nomen enim *Iſraël* vulgariſſimè intelligitur à Judæis de Judæis ſolum, in contradiſtinctione ad decem tribus, ita ut ſeipſos *Iſraelem* vocent, & decem tribus, diſtinctivè *Decem tribus.* Qvo ſenſu & qvâ diſtinctione illud ab Apoſtolo dictum videtur: *Hebræi? Sic ego. Iſraelitæ? Sic ego*, 2 Cor. 11, 23.

II. Qvid ſentiendum de duobus Meſſiis. *Meſſia ben David*, & *Meſſia ben Joſeph*, vel *Ben Ephraim*, ut vocatur à Targumiſta, Cant. 4, 5. An illi ſimul regnaturi, hic inter decem tribus, ille inter duas, an ſucceſſivè uterqve ſuper totam gentem? *Meſſias ben Joſeph* eſt occidendus. *Succah*, fol. 52. 1. Et tum qvid ſit de ejus ſubditis, ſive illi de decem, ſive de duabus tribubus ſint, ſive utrumqve.

III. Qværere licet an conceptum ſit, Meſſiam ſolum eſſe regnaturum, an regē aut reges aliqvos ſub ſe, aut poſt ſe ſubſtituturum? Probabile videtur iis, Meſſiam per annos ſuos millenos regnaturum ſolum: Sed ævo iſto, qvod vocatur עתיד לבוא (ſi modò æternitatem non velit:) qvid tùm agendum? An reges tùm ſubſtituendi de ſtirpe Davidis? Nihil niſi terrena ſomniare illi poſſunt, & qvalis ſtatus futurus ſit iſte עתיד לבוא, ſi ex tali ſomnio ſit æſtimandum, conjectare licet qvid tùm agendum. Sed qvid erroris veſtigia premimus? Ubi nec eſt, ubi pedem figas, & qvo longiùs pergis, laberis magis.

Qvale regnum conceperint Apoſtoli, non facilè eſt conceptu. Aliqvid qvidem habuerunt, qvod fovere poſſet opinionem iſtam de regno terreno, qva à pueritia fuerant fermentati, nempè qvòd evenerat reſurrectio & Chriſti ipſius, & plurimorum ſanctorum, atqve à reſurrectione qvadam inchoandum eſſe regnum Meſſiæ, didicerant

cerant à traditionibus: At qvaliter Chriſtus jam regnaturus? Corpus ejus ſpirituale jam redditum, modò hîc eſt, modò evaneſcit, modo apparet, modo diſparet; & qvaliter hoc conveniet cum mortalibus? Supponunt qvidem traditiones, Meſſiam fortè futurum מן דמכיא unum de mortuis: at cùm redivivus, tale corpus geſtaturum, qvale & alii homines. Sic concipitur à qvibuſdam in

Sanhedr. fol. 92. 2. Mortuos iſtos, de qvibus mentio *Ezech.* 37. revixiſſe, in terram Iſraeliticam rediiſſe, uxores duxiſſe, liberos generaſſe: *Imò ego ſum unus de poſteris eorum, inqvit R. Judah ben Betirah, atqve hæc Phylacteria, qvæ legavit mihi avus meus, ipſorum erant.* Qvid de corporali præſentia Chriſti in hoc ſuo regno, qvod ſomniant, Apoſtoli ſenſerint, qvis poteſt vel imaginari?

Vers. 12. Σαββάτȣ ἔχων ὁδόν.

De itinere Sabbatico aliqvid diximus ad Luc. 24. Adjiciamus pauca.

Maimon. Schabb. cap. 27. *Qvicunq; transgreditur limites urbis Sabbato, vapulet. Qvia dicitur: Ne exeat qvis è loco ſuo, die ſeptimo. Locus hic eſt limes urbis. Lex autem non determinat ſpatium hujus limitis. At ſapientes definiunt, qvòd hic limes ſit ab extra ad duodecim milliaria, ſecundùm caſtra Iſraëlis. Nam ſic dixit iis Moſes magiſter noſter: Non exibitis è caſtris.*

Verùm ex verbis Scribarum decernitur: Ne exeat qviſqvam extra urbem, niſi bis mille cubitis. Ultra autem bis mille cubitos, prohibetur. Nam bis mille cubiti ſunt ſuburbana civitatis. Et proindè diſcas, qvòd liceat homini ambulare Sabbato per totam civitatem, ſit licèt ſpatioſa ſicut Niniveh, cinctáne ſit muris annon. Licet etiam ei incedere extra civitatem ad bis mille cubitos ab unoqvoqve latere. At ſi progreſſus fuerit ultra bis mille cubitos, verberant eum מכות מרדות *percuſſione rebellionis. Si nempè procedat ad duodecim milliaria. Si verò progrediatur ab urbe longiùs, qvam ad duodecim milliaria, etiam cubito uno, vapulat ex lege.*

Commentemur aliqvantùm.

I. Creditum erat vulgò, qvòd caſtrametatio Iſraëlitarum in eremo, eſſet qvadraturæ duodecim milliarium.

Targ. Jonath. in Num 2. *Caſtrorum Iſraelis longitudo erat duodecim milliarium, & latitudo erat duodecim milliarium.*

Kimch. in Joſu. 3. *Latitudo aqvarum* (diſſectarum in Jordane) *erat duodecim milliarium, ſecundùm caſtra Iſraëlis, ſicut exponunt Rabbini noſtri.*

Sotah. fol. 34. 1. *Et ſteterunt aqvæ deſcendentes deſuper ſteterunt acervo uno.* Joſu. 3. 16. *Et qvanta earum altitudo? Duodecim milliarium, ſuper duodecim milliaria ſecundùm caſtra Iſraëlis.*

Ubi Gloſſ. *Caſtra Iſraëlis erant duodecim milliarium ſuper duodecim milliaria* [i.e. qvadraturæ duodecim milliarium.] *Atqve illi tranſierunt Jordanem ſecundùm caſtrametationem ipſorum. Tota latitudo caſtrorum ſcil. tranſiit ſimul per ſpacium duodecim milliarium latitudine.* Hinc illud

Hieroſ. Sotah. fol. 21. 4. *Adama & Zarethan* (à qvâ ad illam diſſectæ ſunt aqvæ) *diſtabant* XII. *milliaribus.*

An præciſum hunc numerum duodecim milliarium ſumpſerint ex alluſione ad duodecim tribus, aut qvânam aliâ ratione numerum hunc & ſpatium exactum retinuerint, non facile eſt determinare: Aſt abſqve omni dubio, ſpatioſiſſimæ comprehenſionis & menſuræ, erat caſtrametatio Iſraëlitarum, ſpatio præſertim milliari conceſſo inter tabernaculum & prima caſtra populi. Et certè cùm receptum vulgò ſit, qvadraturam fuiſſe duodecim milliarium ab unoqvoqve latere, juſtam proportionem excedi vix credas, ſi immenſum populi numerum advertas, mirum potiùs ſi caſtrametatio tot myriadum, vel potiùs tot centenorum millium proportionem iſtam non excederet. Tabernaculum in medio: Spatium milliaris ab unoqvoqve ejus latere (in qvo ſpacio caſtra Levitarum) ad prima caſtra Iſraëlitarum. Et conjice, qvantum longitudinis, & latitudinis, & craſſitiei exceperint omnia illorum caſtra.

II. Supponitur igitur, licuiſſe cuivis ambulare Sabbato, non ſolùm ab extimâ fimbriâ caſtrametationis ad Tacernaculum, ſed & per totam caſtramentationem, ab hac ejus extremitate ad illam. Qvippe qvòd totum caſtrametationis foret unius ejusdemqve juris (רשות) & non diverſi. Secundùm tritum ipſorum Canonem de עירובי חצרות *Commixtione vel communione atriorum.* Hinc eſt, qvòd talis mentio apud *Maimoniden* de duodecin milliaribus, &

de

de licentiâ incedendi Sabbato, per totam urbem aliqvam, ſit licèt æqvè ſpatioſa ac *Niniveh*.

III. Cùm autem diſpoſitus eſſet populus in urbibus & oppidis in Canaanitide, & rerum facies mutata ab iſta in eremo, viſum eſt ſapientibus, ſpatium itineris Sabbatici circumſcribere intra limites bis mille cubitorum. Idqve partim qvia intima fimbria caſtrorum Iſraëliticorum diſtabat tantum à Tabernaculo, qvod colligitur ex *Joſ.* 3, 4. partim qvia dicitur Num. 35, 4. 5. *A muro civitatis menſurabitis mille cubitos. Et menſurabitis ab extra civitatem bis mille cubitos.* Unde illi

Sotah. fol. 27. 2. *Mille cubiti ſunt ſuburbana civitatis, & bis mille cubiti ſunt limes Sabbaticus.*

IV. Qvòd ergò ad verba Evangeliſtæ, qvæ tractamus, attinet, non definiunt illa accuratam diſtantiam Oliveti ab *Hieroſolymis*, qvæ erat tantùm qvinqve ſtadiorum, *Joſ. Antiq.* lib. 20. cap. 6. Nec reducunt *Bethaniam* oppidum ad & intra limites Sabbaticos, qvæ diſtabat ſtadiis qvindecim *Joh.* 11, 18. Sed deſignant locum in Oliveto, ubi Salvator aſcendit, illic ſcilicet, ubi deſiit tractus iſte Oliveti vocari *Bethphage*, & incepit vocari *Bethania*. De qvâ re fuſiùs diximus alio in loco.

VERS. 13. *Ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον.*

לעליה] I. Uſitatum erat genti, ut cùm de lege & rebus religionis eſſet tractandum extra Synagogam, aſcenderent לעליה, *εἰς ὑπερῷον*, in aliqvam partem domus ſuperiorem.

Juchaſin fol. 23. 2. *Abniah vir ditiſſimus, ad convivium exhibitum ad circumciſionem filii ſui, invitavit Rabban Jochananem ben Zaccai & diſcipulos ejus & Nicodemum,* &c. *Poſt convivium aſcenderunt Rabban Jochanan & diſcipuli,* לעליה *εἰς ὑπερῷον*, *& legerunt atq; expoſuerunt, donec tandem ignis circumfulgeret, ſicut cùm daretur lex in monte Sinai. Et miratus eſt Abniah valdè de honore tributo legi, & vovit filium ſuum legi.*

Nota, עליה *ὑπερῷον*: diſtinctum à Triclinio ubi pranſum eſt & cænatum, atqve ibi tractatum eſſe de lege & rebus divinis. Cui ſi *Ἀνώγεον* ſit germanum, in qvo Salvator celebravit Paſcha, Marc. 14, 15. Luc. 22, 12. aliud videtur fuiſſe à communi triclinio.

II. Tale ὑπερῷον, opinamur fuiſſe *Beth Midras* hujus aut illius Rabbini.

Juchaſ. fol. 45. 2. *R. Simeon dicit: Vidi* בני עליה *filios τοῦ ὑπερῴου, qvod eſſent pauci.* Id eſt, Filios vel Diſcipulos Beth Midras, ſi ego vocem עליה hic ritè capio, de qvâ re non contendam.

Hieroſ. Schabb. fol. 3. 3. *Iſtæ ſunt traditiones, qvas ediderunt* בעליית, *ἐν ὑπερῴῳ Hananiæ, ben Ezechiæ ben Garon.* Et plurima iſtiusmodi.

Tale, ut videtur, erat ſacellum Troadenſium, Act. 20, 8. Et qvod mentio fiat de Eccleſiis in domo hujus vel illius, ſpeciem aliqvam talis rei videtur ſecum ferre. Superiori ſcil. aliqvâ parte domus ad publicam Eccleſiæ conventionem ſeparata, eo modo qvo *Beth Midras* in ſuperiori domus parte, erat ſepoſita ad conventionem diſcipulorum Rabbini. Et ſicut Beth Midras erat in domo Rabbini, ſic fortè ut plurimùm Eccleſiæ in domo Miniſtri, vel Doctoris. Nam nonne talis Aqvila, in cujus domo Eccleſia? Rom. 16, 5. ſi conferas Act. 18, 26. Nonne talis Philemon? vers. 2. iſtius epiſtolæ.

VERS. 15. Ὡς ἑκατὸν εἴκοσι.

Ejuſdem numeri erat Synagoga magna Ezræ.

Juchaſ. fol. 13. 2. *Ezra fuit caput omnium: fuitqve ille receptor traditionum viceſimus ſecundus.* וכל בית דינו היו קך״ זקנים *Et totum Synedrium ejus conſtitit ex centum & viginti Presbyteris.*

Nec erat Synedrium ſtatum in aliqva civitate abſqve hoc numero.

Sanhedr. fol. 17. 2. & *Majmon. Sanhedr.* cap. 1. *Qvotnam homines reqviruntur in civitate, ut idonea ſit ad ſtatuendum in ea Synedrium? Centum & viginti: Qvodnam autem eorum munus? Viginti tres pro numero Synedrii minoris. Et tres claſſes viginti trium. Ecce nonaginta duo: Decem viri* בטלין *vacantes Synagogæ. Ecce centum & duo.* Duo בעלי דינין (actor & reus) *qvi rem habeant coram conſeſſu.* שני זוממין *duo doloſi teſtes* (qvi contra teſtarentur ut mendacii, ſi fieri poſſit, arguant teſtes.) שני זוממי זוממין *Duo contrateſtantes contra iſtos contrateſtantes. Duo Scribæ. Duo Chazanim. Duo collectores eleemoſynæ, & tertius qvi diſtribuat.* רופא *Medicus* (Gloſſ. Circumciſor infantum.) אומן *Artifex.* Chirurgus (Gloſſ. Phlebotomizans.) לבלר

לבלר *Libellarius:* qvi ſcribat libellos deſponſationum, divortiorum, contractuum, *&c.* & *Ludimagiſter: Ecce centum & viginti.*

Si qvid elicere velis ex paritate numerorum, pro libitu eſto At certè numerus eorum, de qvibus jam agimus, in animo habendus eſt, cùm hæc legis, cap. 2. 1. *Erant omnes una.* cap. 8, 4. *Omnes diſperſi ſunt præter Apoſtolos,* & cap 11, 19. *&c.*

Præter duodecim Apoſtolos & ſeptuaginta diſcipulos, qvis dixerit, qvinam illi 36 alii, qvi numerum hunc expleverint, & qvalesnam, & cujus gradus illi, qvi nec de duodecim Apoſtolis, nec de 70 diſcipulis, & tamen de nobiliſſimo ſanctiſſimoqve hoc collegio. Mulieres enim intra numerum non cenſendas, ut puto, ratio ipſa ſvadet. Ut & qvòd plures in urbe forent qvi crederent: hos autem in peculiare hoc conſortium & numerum fuiſſe cooptatos, ex ſpeciali aliqvâ cauſâ & ratione. De duodecim & ſeptuaginta non opus eſt ut qværamus, de reliqvis qvære, an vers. 21 non ſatisfaciat, nempè annon illi fuerint aſſeclæ Chriſti à primâ ejus Evangelizatitione cum reliqvis.

Qvòd *Petrus* familiam ducat, & primas partes in tota hiſtoria agat, ut prolocutor & præcipuus actor, aſcribendum eſt

1. Senioritati ejus: nam num qvempiam inter duodecim dixeris illo grandæviorem? Et cùm ſub hâc notione prolocutor ille fuerat, dum inter eos verſaretur Dominus, æqvum aut congruum etiam erat, ut eundem locum capeſſeret Domino jam abſente.

2. Pœnitentiæ ejus: utpote qvòd neceſſe eſſet, ut illi, qvi tàm turpiter fuerat lapſus, zelo & pietate, qvantum potuit, ſpecimina exhiberet & pœnitentiæ, & ſuæ reſtaurationis.

3. Deſignatus erat ille ad Apoſtolatum Circumciſionis, ut primarius miniſter: congruum ergò erat, ut inter Circumciſos ille primas partes ageret. At cùm primarium miniſtrum Circumciſionis eum dicimus, non de primatu ejus ſuper reliqvos miniſtros Circumciſionis ſomniamus, ſed qvòd maximum opus & latiſſimum ſpatium iſtius miniſterii ſorti ſuæ ceciderit, Meſopotamia ſcil. vel captivitas Babylonica & Aſſyriaca. Judæi nempè Babylonici, & decem tribus cum iis mixtæ. Et cùm de eo partes primas agente loqvimur, credimus reliqvos Apoſtolos non fuiſſe interim otioſos, & novimus eos pari cum eo authoritate, pari miraculorum dono, pari lingvarum copiâ, pari ſapientiâ, pari concionandi facultate fuiſſe ditatos. Illum

Digitized by Google

autem ob cauſas prædictas zelo, ſedulitate, activitate uſum fuiſſe modo & menſurâ extraordinariis.

Vers. 18. Καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος.

Vulg. & Eraſm. *Suſpenſus crepuit medius.* Sic & Italus, *Appicato crepò pelmezzo.* Matthæum interpretantes potiùs qvàm Lucam. Et ſuſpicor qvidem eos Matthæum nec rectè eſſe interpretatos, dum vocabulum Ἀπήγξατο præcisè reſtringunt ad ſuſpendium.

Conjecturam noſtram de hac re protulimus ad Matth. 27.

Nempè qvòd Diabolus Judam illicò, poſt projectos in Templo denarios, raptaverit in aëre, ſtrangulaverit, præcipitaverit, ac alliſerit ad terram. Nam

I. Meritò qværitur, an vox Ἀπήγξατο, neceſſariò, & ſolùm ſignificet *ſtrangulavit ſe*, & non æqvè, *ſtrangulatus eſt*. Ut & an ſemper ſupponat laqveum. Ut negativum tueatur Clar. Heinſius, vid. ad loc. & Matth. 27.

II. Si Judas ſe ſuſpendit, qvod vulgò creditur, & vulgò pingitur, qvomodo dici poteſt qvod ἐγένετο πρηνής? Detur rupto laqveo cecidiſſe in terram, qvid refert an pronus ceciderit an ſupinus? Verùm ſi πρηνὴς derivetur ἀπὸ τοῦ πρηνίζειν, ut volunt Grammatici, *Præceps* eſſe poteſt æqvè ac *Pronus*, id eſt ut *Pronus* opponitur τῷ ὑπτίῳ *Supino*.

III. De hominibus qvibuſdam à diabolo ſtrangulatis loqvuntur hiſtoriæ. Notiſſima illa Tob. 3, 8. *Aſmodæus* חונק (ſic eſt in Hebr. P. Fagii) *ſtrangulavit ſeptem maritos Saræ*, &c. Et minus mirum, ſi diabolus in hoc nebulone corporaliter inhabitans eum tandem ſtrangulaverit.

IV. Sunt etiam hiſtoriæ de diabolo qvoſdam in aëre raptante, & ſecum aſportante, & nemo mortalium dirum illud fatum magis meruit qvàm hic proditor. Nec decuit eum bipedum neqviſſimum mors alia qvàm funeſtiſſima, qvam ei infligere potuit diabolus, cui ille totaliter permiſſus, qvæ & ipſi horrori eſſe poſſet & terrori aliis.

V. Illud qvod dicitur commate proximè ſeqventi: *Notum hoc erat omnibus Hieroſolymam habitantibus*, &c. arguit rem non ordinariam, & non vulgaris eventus, & majus aliqvid qvàm ſuſpendium ſui, qvod in gente non ita alienum.

Καὶ

Digitized by Google

Καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ.

Cholin, fol. 56. 2. *Aramæus qvidam vidit hominem qvendam, qvi decidit de tecto in terram* מעייני ונפוק פקעיה כרסיה *& ruptus eſt ejus venter, atqve effluxerunt viſcera ejus. Adduxit Aramæus filium ejus qvi deciderat, atqve interfecit eum coram illo* באחוריה עיניהם. *At deinceps viſum.*

Gloſſ. Neqvaqvam eum percuſſit vel læſit, ſed ſimulavit coram patre, ac ſi interficeret: qvia ipſe noluit viſcera ejus tangere, ne ea forſan extra proprium locum turbaret. Sed viſus eſt ac ſi puerum interficeret, ut pater videns ingemiſceret & ſuſpiraret, & ſic retraheret ad ſe ilia ſua.

Inhabitavit diabolus in proditore jam per triduum aut circiter, ex qvo Bethaniæ cum offâ in eum intraverat, Joh. 13. & nunc horrendâ eruptione, effuſis viſceribus egreditur.

VERS. 19. Ἀκελδαμά.

חקל דמא *Ager ſangvinis.* Sic dictus, & qvòd coëmptus eſſet pretio ſangvinis, & qvòd rigatus ſangvine proditoris. Nam huc Judam à diabolo præcipitatum ego conceperim, atqve ex iſto eventu Sacerdotes eò magis motos, ut in iſtius agri emptionem oculos dirigerent. Et ſic proditor dupliciter ἐκτήσατο τὸ χωρίον, cùm & nummis ejus eſſet coëmptus, & fato ejus conſignatus.

Si Akeldama fuerit ab iſto urbis angulo, ubi jam oſtenditur peregrinantibus, *inter Orientem* ſcil. & *Auſtrum*, ut Borchardus: erat in valle Hinnom aut circiter.

VERS. 25. Πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον.

Baal turim in Num. 24, 25. *Balaam ivit in locum ſuum, id eſt in Gehennam.*

Midras Coheleth, fol. 100. 4. *De amicis Jobi non dicitur, qvòd venit unuſqviſqve à domo ſua, vel ab urbe ſua, vel de terra ſua, ſed unuſqviſqve à loco ſuo,* ממקומם שנתבצר לו בגהינם, *id eſt, loco ſibi præciſo in Gehennah.*

Gloſſ.

Gloſſ. *A loco ſuo proprio, id eſt Gehenna deſtinata Idololatris.*

Maimon. in chobel umazzik. cap. 8. *Qvi prodit Iſraelitam in manus Ethnicorum, portionem nullam habet in mundo futuro.* Tum qvemnam locum ſortietur ille, qvi prodidit ipſum Meſſiam Iſraëlis?

VERS. 23. Ἰωσὴφ τ̃ καλούμενον Βαρσαβᾶν.

I. Judæis *Joſe* יוסי & *Joſeph* יוסף idem ſonant.

Bava kama. fol. 83. 1. אמר ר' יוסי בבבל לשון ארמי *Dicit R. Joſe: In Babylonia lingva Aramæa*, qvæ in *Sotah*, fol. 49. 2. proferuntur א' ר' יוסף בבבל לשון ארמי. *Dicit R. Joſeph, in Babylonia, &c. Sic* ר' יוסי. *Hieroſ. Jom tobh.* fol. 61 3. eſt ר' יוסף *Bab. Berac.* fol. 19. 1.

Avoth. cap. 1. hal. 4. יוסי בן יוחנן, *Joſe ben Jochanan*, qvi Maimonidæ eſt *Joſeph ben Jochanan.* Præfat ad Miſn.

Et ſic Ἰωσῆς, *Matth.* 27, 56. & *Marc.* 6, 3 Interpreti Vulg. eſt *Joſeph*: & vid. *Bezam* in hunc ipſum locum, de qvo agimus.

II. Suſpicari ergò licet, hunc *Joſephum*, qvi dictus eſt *Barſabas*, fuiſſe *Joſen* filium Alphæi, fratrem Jacobi minoris, qvi ut ipſe etiam Jacobus, dictus eſt *Juſtus.* Nec qvemqve adeò candidatum ad Apoſtolatum ferè nominaveris ac illum, qvi tot Apoſtolorum fuit frater, & tàm freqventer nominatur cum Jacobo.

Qvid vox *Barſabas* ſignificet, non promptum eſt decernere, cùm *Sabas* cum tot vocibus Hebraicis poſſit conſonare. Reddunt Nomenclatores: *Filius Converſionis*, *Qvietis*, *Juramenti.* (At qvis dixerit qvodnam Etymon reſpexerit Arabs in Bibl. Polyglot. ברצאפאן, *Barzaphan* reddens?) Ego בר סבא ſcripſerim (qvod & facit Arabs Erpenianus) i. e. *filius ſapiens*, niſi malis: *Filius ſenis.* Eſt & alius *Barſabas*, cap. 15, 22. *Judas cognominatus Barſabas.* Per qvem ſi *Judam* Apoſtolum intelligere liceret, ſunto *Joſes* & ille (uterqve *Barſabas*) fratres: uterqve בר סבא, *Filius ſenis Alphæi.*

CAP. II.

Digitized by Google

CAP. II.

VERS. I. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς.

VIDETUR vox *Pentecoſte*, hoc ſignificatu, in uſum aſſumpta eſſe à Judæis Græcizantibus: qvam & retinent verſiones ferè omnes, Occidentales præſertim, atqve inter Orientales Syra atqve Æthiopica. Hebraizantes Judæi hoc feſtum vulgariſſimè עצרת nuncupant: A qvibus Arabs unus parum recedit, cùm reddit hoc in loco יום אלענצרת אלחמשנן litera נ tantùm interſerta. Alter vocem iſtam penitùs omittit, & habet tantùm איאם אלחמשין *Dies τῶν qvinqvaginta.*

II. Sat notum eſt, ut עצרת in ſacris paginis ſit *dies feriatus*, Levit. 23, 36. Deut 16, 8. 2. Reg. 10, 20. & qvòd Judæi ad feſtum Pentecoſtes peculiariùs approprient, ratio videtur fuiſſe ideò qvòd hoc feſtum de die uno feriato conſtaret tantùm, cùm feſtum Paſchatis & Scenopegiæ haberent plures.

Bereshith rabba, fol. 114. 3. *Sicut dies feſti ſunt ſeptem. Dicit R. Chajia, An qvia Pentecoſtes eſt diei unius, eſt luctus etiam ita? Dicunt ei, Arguis à traditione longinqvâ.* Ubi Gloſſa. *Qvòd ea ſit unius tantùm diei*, אנו למדין מעצרת *nos diſcimus ab ipſo* vocabulo עצרת.

Beracoth. fol 17.2. *Homines oppidi Mahaſia ſunt robuſti corde, nam illi vident gloriam legis duabus vicibus in anno.* Gloſſ. *Illuc congregatur omnis Iſraël in menſe Adar, ut audiant traditiones de Paſchate in ſchola τῦ Rabb Aſ.ii, & in menſe Elul, ut audiant traditiones de feſto Scenopegiæ.* Ubi Gloſſa alia: *At non ita congregabantur* בעצרת שאינן אלא יום אחד, *ad Pentecoſten, qvia ea non eſt niſi diei unius.*

Unde magis credibilis eſt *Baithuſæus* iſte, qvi diſputat cum *Rabban Jochanani.*

Monachoth. fol. 65. 1. *Moſes magiſter noſter*, inqvit, *amabit Iſraëlem*, ויודע שעצרת יום אחד היא *& novit qvod Pentocoſte eſſet unius tantùm diei, &c.*

III. Et tamen eſt mentio de die feſto *ſecundo* Pentecoſtes.

Sanhedr. fol. 26.2. חנהו קבוראי דקבור נצשר ביום טוב ראשון של עצרת *Veſpillones iſtos, qvi ſepeliunt mortuos die feſto*

primo

primo Pentecoſtes, Rabb Papa Schammatizavit, &c. Qvod dicatur *Die feſto primo*, arguitur qvòd erat ſecundus: qvod in terminis aſſeritur in

Erachin. fol. 10. 1. *R. Simeon ben Jozadek dicit, Octodecim diebus vir aliqvis ſingularis totum recitat Hallel. Septem ſcil. diebus Scenopegiæ, octo diebus Encæniorum. Die feſto primo Paſchatis, & die feſto primo Pentecoſtes. Aſt in captivitate diebus viginti uno. Diebus ſcil. novem Scenopegiæ, diebus octo Encæniorum, & duobus diebus feſtis Paſchatis,* ושני ימים טובים של עצרת *& duobus diebus feſtis Pentecoſtes.*

Cùm dicitur בגולה *In captivitate*, tollitur ſcrupulus. Nam qvamvis intra terram Iſraëliticam foret dies tantùm unus feriatus in feſto *Pentecoſtes*, apud Judæos tamen in exteris regionibus erant duo: Qvod & in aliis ſolennitatibus factum. Exempli gratiâ; intra *Paleſtinam* feriabantur die tantùm uno in initio anni, primo ſcil. die menſis *Tiſri*: Verùm in *Babylonia*, & reliqvis regionibus exteris, feriabantur diebus primo & ſecundo. Ratioqve erat, qvia propter diſtantiam à Synedrio Hieroſolymitano, non adeò exactè certi eſſe potuerunt de die præciſè ſtato à Synedrio; duos ergò dies celebrarunt, ut certè vel in hoc vel in illo, non errarent de die certo.

IV. Inſtituit qvidem Deus feriam tantùm unam in feſto *Pentecoſtes*, Levit. 23. vocatur ergò ſpecialiùs à Judæis עצרת *Feria*, qvia feriatum diem habuit tantùm unum: at vocatur illud Feſtum חג & רגל iiſdem titulis qvibus & Paſcha & Scenopegia, Exod. 23, 14. &c. Et comparuerunt in hoc feſto omnes maſculi, ſicut in illis. Qvamvis ergò primus dies ſolùm eſſet feriatus, continuatum tamen eſt feſtum in ſeptiduum.

Sic Magiſtri in *Rosh hashanah*, fol. 2. *Dicit R. Oshaja. Unde eſt qvòd* עצרת *Pentecoſte habet* תשלומין *compenſationes per omnes dies ſeptem? Qvia ſcriptura dicit* בחג המצות *in feſto Azymorum,* ובחג השבועות *ac in feſto Hebdomadarum.* ובחג הסוכות *atqve in feſto Hebdomadarum,* ובחג הסוכות *Atqve in feſto Tabernaculorum. Comparat feſtum Hebdomadarum* (vel Pentecoſtes) *cum feſto Azymorum. Et qvaliter ſe res habet cum feſto Azymorum? Habet illud compenſationes per omnes dies ſeptem.* אף חג השבועות יש לו תשלומין כל ז׳ *Ita etiam Feſtum Hebdomadarum* (Pentecoſtes) *habet compenſationes per omnes dies ſeptem.* תשלומין

Com-

Compenſationes vocarunt, cùm qvis ſacrificium debitum non offerens in initio feſti, compenſare eorum vel negligentiam vel defectum iſtum potuit offerendo qvovis die ſeptidui. Atqve hæc dicta ſunto de toto hoc feſto in genere. Jam autem qvod ad diem ipſum feriatum Pentecoſtes attinet, de qvo nunc agimus,

I. Neminem latet, computum Septimanarum & dierum à Paſchate ad Pentecoſten, dependiſſe atqve initium ſumpſiſſe à die oblationis manipuli primitialis, Levit. 23, 15. Veriùm ex ambiguitate Phraſiologiæ ממחרת השבת *Craſtina Sabbati*, orta eſt controverſia inter Scribas & Baithuſæos, an per *Sabbatum* intelligendum ſit Sabbatum hebdomadale, vel ut Scribæ vulgò vocant שבת בראשית *Sabbatum Creationis*, an *dies Sabbaticus*, vel dies primus ſeptidui Paſchalis, qvi erat dies feriatus, Exod. 12, 16. Pro priore contendunt acriter *Baithuſæi*, & non oblatum volunt manipulum niſi poſt Sabbatum hebdomadale. Ut, ſi incidat dies primus Paſchatis in diem primum hebdomadæ, expectatum volunt, donec elabatur tota ſeptimana cum Sabbato, & tùm craſtinâ Sabbati, id eſt die primâ ſeptimanæ inſeqventis, offeratur manipulus. At Scribæ longè veriùs, oblationem manipuli ſine diſpenſatione aſtringunt ad decimum ſextum menſis Niſan, die Sabbatico, vel primo feſti jam elapſo. Atqve inter alia argumenta, ſententiam ſuam roborantia, diſcrepantia iſta loca, *Septem diebus comedetis Azyma*, Exod. 12, 15. & *Sex diebus comedetis Azyma*, Deut. 16, 8. pro ſenſu ſuo ſic conciliant, ſeptem qvidem diebus comedetis Azyma, id eſt primo die feſti, non oblato adhuc manipulo, azyma de frumento veteri, & reliqvis ſex diebus, cùm offeratur jam manipulus, Azyma de novo. *Siphra*, fol. 51. 1. *Peſikta*, fol. 20. 1. *Menach.* fol. 66. 1.

II. Si dies manipuli numerandus ſit intra cenſum qvinqvaginta dierum, qvod clarè aſtruunt authores jam citati ex verbis iſtis, Deut. 16, 9. *Septem hebdomadas numerabis tibi* מהחל חרמש בקמה *à prima immiſſione falcis in ſegetes*, tùm cuivis conſpicuum eſſe poteſt, qvòd in qvemcunqve diem hebdomadæ inciderat oblatio manipuli, in eundem diem hebdomadæ incideret etiam dies Pentecoſtes. Atqve hinc tantâ contentione certârunt *Baithuſæi*, ut ממחרת השבת *Craſtina Sabbati*, qvâ præcipitur ut offeratur manipulus, intelligatur de die hebdomadis primâ, ut incideret etiam Pentecoſte in diem hebdomadis primam: Non tàm in honorem iſtius diei (qvæ qvidem

 eſt

Digitized by Google

eſt Dominica noſtra) qvàm ut Pentecoſtę plures haberet dies feriatos כדי שיהו ישראל מתענגין שני ימים *ut Iſraelitæ deliciarentur duobus diebus ſimul:* ut animum ſuorum hac in re effatur unus ex iis *Menachoth*, f. 65, 1.

III. Hoc igitur anno, in qvo jam verſamur, illo ſcil. qvo Chriſtus aſcendit, & Spiritus Sanctus deſcendit, oblatio manipuli erat Sabbato: Nam comeſus eſt Agnus Paſchalis die Jovis: Dies Veneris, qvo Chriſtus crucifixus, erat dies feſti primus, Sabbaticus ſcil. & feriatus: Et dies inſeqvens, qvod erat Sabbatum, erat Δευτέρα, qva oblatus manipulus, dum Chriſtus dormiret in ſepulchro. Atqve hujus rei ergo inter alia vocatur Ἡμέρα μεγάλη τοῦ Σαββάτου, *Johan.* 19, 11.

IV. Num ergò incidit dies Pentecoſtes jam in Sabbatum? Obſervo, dies qvinqvaginta numerari à qvibuſdam, à die reſurrectionis Domini: & tùm qvidem Pentecoſte, vel dies qvinqvageſimus, incidit in primam hebdomadis, vel Dominicam noſtram. At numeratis diebus à communi & vulgari epochâ, oblatione ſcil. manipuli primitialis, qvam computationem Lucam ſeqvi minimè dubito, tùm incidit dies Pentecoſtes in Sabbatum Judaicum. Et hîc bonâ cum veniâ dubitare licet, *An Spiritus effuſus eſt in diſcipulos, ipſo die Pentecoſtes?* Et Ratio dubitandi varia.

I. Ambiguitas eſt in verbis *Lucæ:* Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν· nam vel cum vernaculâ noſtrâ reddere potes, (*When the day of Pentecoſt was fully come*) vel cum Italâ: *Et nel finire del giorno de la Pentecoſte*, q. d. (*When it was fully gone.*) Ita ut Phraſiologia, vel *adeſſe jam diem*, vel *præteriiſſe*, poſſit in medio relinqvere. Et ſi in poſteriorem ſenſum ego interpreter, qvidnam eſt qvòd contradixerit?

II. Notatu dignum eſt, qvod Chriſtus antitypus, in reſpondendo qvibuſdam typis ipſum effigiantibus, non ad ipſum diem typi adimpletionem ejus reſtrinxerit, ſed rejicerit ad diem ſeqventem. Sic

Non die ipſo Paſchatis, ſed die inſeqventi, Ἐθύθη αὐτὸς Πάσχα ἡμῶν, 1 Cor. 5, 7. Non die ipſo, qvo oblatus eſt manipulus ἀπαρχῆς, ſed die inſeqventi factus eſt Chriſtus ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, 1. Cor. 15, 20. Sic Sabbatum Chriſtianum non inſtituit ille Sabbato Judaico, qvo finitum eſt à Chriſto opus redemptionis. Et ſic rationi maximè eſt conſentaneum, atqve harmoniæ diſpoſitionis ejus in rebus

bus nominatis, ut grande hoc myſterium donationis Spiritûs Sancti, non indulgeret ille Sabbato Judaico, ſed die inſeqventi, diei ſcil. propriæ reſurrectionis. Atqve ut non effunderetur Spiritus eodem die, qvô commemoratio datæ legis, ſed diem & commemorationem propriam ſibi vendicaret.

III. Promptiorem rationem vix excogitaveris, qvare fuerint hodie *ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ*, qvàm qvòd ita congregati jam eſſent in unum, atqve uno animo, ut celebrarent *Diem Dominicum*. Qvamvis ergò qværamus, an Spiritus effuſus ſit ipſiſſimo die Pentecoſtes Judaicæ? nec temerè hoc facimus, nec animo qvovis contradictionis, ſed ratione aliqvâ moti, atqve ut reſervetur Diei Dominicæ dignitas ſua: Nam iſto die deſcendiſſe Spiritum non dubitamus.

Ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν, &c.

Jam qvinam illi Ἅπαντες? Qvid obſtat, qvin dicas, iſti *Centum & viginti*, qvorum mentio cap. 1, 15. Et benè qvadrat connexio cum hiſtoriâ præcedenti. Aderant illi omnes ſimul, cùm proponeretur electio duodecimi Apoſtoli, & cùm ille eligeretur, & qvare vox Ἅπαντες hoc etiam in loco non ſit ad eundem numerum referenda, qvis rationem reddiderit?

Hæc ratio, inqvies, poteſt reddi, qvòd omnes, qvi jam erant unâ, dotati ſunt dono linguarum: at num concipiendum, omnes centum & viginti ita dotatos?

Credimus; hiſce ducti rationibus:

I. Qvòd reliqvi prædicaturi erant in exteris regionibus, æqvè ac Apoſtoli, opus igitur iis æqvè exteris linguis.

II. Idem donum impertierunt Apoſtoli per impoſitionem manuum iis, qvos inſtituerunt miniſtros in particularibus Eccleſiis. Abſurdum ergò videretur, ſi egregii hi viri, qvi fuerant de ipſo ſodalitio Chriſti & Apoſtolorum, & qvi futuri erant concionatores in variis regionibus, non eodem dono locupletarentur.

III. Dicitur de ſeptem Diaconis, qvòd erant πλήρεις πνεύματος ἁγίου, etiam anteqvam ad illud munus eligerentur, cap. 6, 3. Qvod adeò convenit cũ eo qvòd dicitur in hâc hiſtoriâ: Ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, verſ. 4. ut nec tempus convenientius, nec lo-

 cum

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

cum convenientiorem excogitaveris, in qvibus Diaconi ita repleti, qvàm cùm Apoſtoli ita repleti, ex deſcenſione Spiritus.

IV. Dignitas & prærogativa Apoſtolorum ſupra reliqvos Diſcipulos, parum conſtitit in dono lingvarum, iis appropriato, ſed in hoc inter alia, qvòd ipſi donum iſtud largiri potuerunt, qvod non potuerunt alii. Philippus Diaconus abſqve dubio variis loqvutus eſt linguis, aſt largiri Samaritanis minimè potuit, ut illi etiam variis loqverentur: Reſervatum illud *Petro* & *Johanni* Apoſtolis.

V. Si Spiritus Sanctus in dono lingvarum illapſus fuerit in omnes audientes ſermonem *Petri* in domo *Cornelii*, cap. 10, 44. minùs mirum videbitur, ſi & in hos omnes etiam, de qvibus nos jam loqvimur.

Vers. 2. Ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας.

Sonus venti vehementis, ſed abſqve vento: Sic etiam lingvæ igneæ, ſed abſqve igne. Φερομένης hic aptiſſimè adjicitur, & emphaticè: at qværo an ἐπεφέρετο ità, apud Græc. interpret. in Gen. 1, 2. Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· & longius ab animo Moſis videntur eſſe Targumiſta & Samarita, cùm reddunt per מנשבה *Sufflavit*. Suſpicor eos in verbis iſtis: *Et Spiritus Dei incubabat faciei aqvarum*, cogitare de aqvis, qvæ cooperuerunt terram: Cùm Moſes planè diſtinguat inter Abyſſum, id eſt Aqvas qvæ cooperuerunt terram, qvibus incubuerunt tenebræ, & Aqvas qvibus incubabat Spiritus Dei: id eſt aqvas qvæ ſupra firmamentum, ut verſ. 6. 7 Et per incubationem Spiritus ſuper has aqvas, ego promptiùs intellexerim motum cœlorum, circumgirante eos Spiritu Dei, atqve iſto motu inferiora fovente, prout facit avis incubans pullis ſuis, qvàm de ſufflatu qvovis Spiritus aut venti, vel qvòd Spiritus ferebatur ſuper aqvas, ſicut ventus ſuper mare aut terram.

Vers. 3. Διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός.

Confuſio lingvarum, erat rejectio Gentium, & confuſio religionis. Nam cùm privarentur omnes Gentes, præter Hebræam, uſu & cognitione lingvæ Hebrææ, in qvâ ſolâ, notæ & doctæ & traditæ ſunt

res

Digitized by Google

res veræ religionis & veritatis divinæ, inevitabile erat, ut non privarentur etiam cognitione Dei, & religione Hinc ſpiſſiſſimæ iſtæ tenebræ, qvæ mundo Ethnico incubuerunt, ab iſtâ lingvarum confuſione, ad hoc ipſum tempus, de qvo jam agimus. Verùm jam adeſt medicina, & per donum linguarum ſanatur vulnus mundi, inflictum per confuſionem linguarum: atqve amovetur in monte Zion velum illud, qvod Babylone injectum erat ſuper omnes gentes, *Eſai.* 25, 7.

Hieroſ. Taanith. fol. 65. 3. Traditur forma orationis fundendæ in ſolenni jejunio noni menſis *Ab*, cujus hæc pars aliqva: *Miſerere, O Deus, urbis lugentis, conculcatæ, deſolatæ* כי באש החרבתה ובאש אתה עתיד לבנותה, *Qvia per ignem tu devaſtaſti illam, atq; per ignem aliqvando reædificabis eam.*

Si per ignem ædificandam vis novam Hieroſolymam O Judæe, reſpice igneas haſce linguas, atqve inchoatum agnoſce jam ædificium, & modum qvô illa ædificanda.

Dicit Rabba: מיחייב איניש בסומי בפוריא *Tenetur homo edulcari in Feſto Purim, ità ut non dignoſcere poſſit inter Maledictus ſit Haman, & Benedictus ſit Mordecai.*

Rabbah & R. Zeira convivati ſunt unà in Feſto Purim, ואיבסים *& edulcorati ſunt.* Gloſſ. ואיבסים נשתכרו *Et edulcorati ſunt, id eſt inebriati.*

Nihil aliud ergò eſt γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί, qvàm illud vulgari dialecto איבסמי *Edulcati*, qvod qvidem eſt *inebriati.*

At nonne ebrios eos potiùs duxeris, qvi diſcipulos ebrios duxerunt, expeditam elocutionem in variis linguis aſcribentes vino & ebrietati? Eſt Rabbinis dæmon qvidem קרדיקוס *Cordicus*, qvi exagitat ebrios ex muſto. *Gittin*, cap. 7. At num ille magiſter artis ingeniiqve largitor & lingvarum? Videntur ergò hi ſcurræ, qvi derident, eſſe de fæce & ruditate populi, qvi vernaculam lingvam ſolùm callerent, & cùm non intelligerent, qvid in alienis linguis dictum eſſet, nihil dictum eſſe autumarant, ſed tantùm eſſe blateratum.

Vers. 15. Ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας.

Nobis, hora nona matutina: Ante qvod tempus, diebus præſertim

ſertim Sabbati & feſtis, inſvetum Judæis guſtare qvicqvam vel eſculenti vel poculenti: Imò & diebus aliis.

Maimon. Schabb. cap. 30. *Hic mos fuit religioſorum antiqviorum, ut oraret qvis Sabbato preces matutinas cùm addititiis in Synagoga, & tùm iret domum, & ſumeret refectionem ſecundam:* nam primam ſumpſerat veſpere antecedente in ingreſſu Sabbati. Nihil guſtandum ante finitas preces in Synagogâ, qvæ continuatæ aliqvandò ſunt ad ipſum meridiem. Nam ſic Gloſſ. in locum. *Cùm commorantur in Synagoga ultra horam ſextam & dimidiam, qvæ eſt tempus Minchæ magnæ, (nam die feſto tardarunt egreſſum ſuum ex Synagoga) tunc oret qvis orationem Minchæ priuſqvam comedat, & tùm comedat.* Atqve in diebus aliis id vulgò obtinuit, qvod notat

Targ. in Coheleth. cap. 10, 16. בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן די, שעין *Poſtqvam obtulerint ſacrificium juge, comedunt panem tempore horarum qvatuor,* vel qvartâ horâ.

Bava Mezia, fol. 83. 2. Docet qvidam officiarius regis, *R. Eleazarum* filium *R. Simeonis*, ut dignoſcat inter fures & honeſtos, עול ארבע שעי לחנות *Ito, inqvit, horâ qvarta ad tabernas, & ſi videas hominem bibentem vinum, & dormitantem, dum tenet poculum in manu*, &c. Ubi Gloſſa: *Hora qvarta erat hora comeſtionis, qvando omnes ingrediuntur tabernas & comedunt.*

Hi ergò, ô ſcurræ, non ſunt ebrii, ut vos deridetis, nam eſt hora tantùm tertia diei, & non adeſt adhuc hora edendi & bibendi.

VERS. 17. Ἐν τοῖς ἐσχάταις ἡμέραις.

Joëli eſt אחרי כן *Poſt hæc.* Græc. Μετὰ ταῦτα. Ubi *Kimchius:* והיה אחרי כן כמו והיה באחרית הימים *Et erit poſt hæc, idem valet, qvod* καὶ ἔσται ἐν ἐσχάταις ἡμέραις.

Per *in ultimis diebus* intelligi ultimos dies *Hieroſolymæ* atqve Oeconomiæ Judaicæ, obſervavimus alibi: nempe cùm appropinqvaret jam τέλος τοῦ αἰῶνος ἰουδαικοῦ Vid. Matth. 24, 3. & 1 Cor. 10, 11. Et de hac re minus dubitaretur, ſi rectè judicaretur, qviſnam ſit *Dies ille Domini magnus & terribilis*, dies ſcil. vindictæ ejus in iſtam gentem: qvem terrorem Judæi pro more ſuo à ſe alienant, & devolvunt in *Gog* & *Magog* excidendos.

Ἐκχεῶ

Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα.

Cautè hic Judæi,ſed parum caſtè, cùm hanc Prophetiam & promiſſionem ad Iſraelem ſolum applicant, qvippe qvibus hoc pro Axiomate, *Qvod Spiritus Sanctus non donatur Gentili.* Hinc illud, *Qvod obſtupuerunt etiam fideles de circumciſione, cùm viderent in Gentiles effuſum eſſe Spiritum Sanctum*, cap. 10, 45. At permitte, O Judæe, nolens volens,ut includantur etiam Gentiles intra hanc atqve iſtiuſmodi promiſſiones. *Videbit omnis caro ſalutare Domini*, Eſa. 40,5. *Veniet omnis caro, ut adoret coram Domino*, Eſa. 66. 24, &c.

VERS. 19. *Καὶ ἀτμίδα καπνοῦ.*

Hebr. apud Prophetam ותמרות עשן *& columnas fumi:* Lucas Græca ſeqvitur, qvæ, ut videtur,non ſollicita ſunt circa diſtinctionem iſtam curioſam *Joma*, fol. 38. 1. de עשן מתמר ועולה כמקל *Fumo columnante, vel aſcendente inſtar baculi: &* עשן קמציע לכאן ולכאן *Fumo ſe diſpergente huc & illuc.* Ubi ridiculam hiſtoriam habes de curioſitate ſapientum circà aſcenſionem fumi thymiamatis.

Prodigia hæc in ſangvine, igne & fumo ego intellexerim de cæde & conflagrationibus in gente patratis per ſeditiones & bellum inteſtinum, ad prodigium uſqve ſtupendis. Monſtra erant iſta,potiùs qvàm exempla, & qvibus nihil prodigioſius præſagire potuit ruinam gentis, qvàm qvòd adeò ſævirent in mutuas cædes, & vaſtationes.

VERS. 23. *Τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες*, &c.

Rationem, cur *Petrus* hæc addat, optimè petas ex ipſis cogitationibus Judæorum. An ille *Meſſias*, inqviunt illi in corde ſuo, qvi talia eſt paſſus? *Meſſias* crucifixus, cæſus? Heu qvàm longè hæc diſtant à charactere *Meſſiæ!* לו יתרון ומעלה וכבוד על כל המלכים *Illi excellentia, & dignitas, & gloria ſupra omnes reges, qvi unqvàm extiterunt, ſicut prophetarunt de eo omnes Prophetæ à Moſe magiſtro no-*

ſtro ſuper qvem pax, ad Malachiam ſuper qvem pax. *Rambam* in articulos fidei Judaicæ. *Sanhedr.* fol. 121, 1. Et num ille *Meſſias*, qvi ſputa, verbera, lanceam, crucem eſt paſſus? Imò, inqvit *Petrus*, ille hæc paſſus τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει Θεοῦ. Atqve talia ille de eo prædixit, per Prophetas à Moſe ad Malachiam. Ità ut ille non minus Meſſias qvia talia eſt paſſus, nec cùm talia ſit paſſus, fortuitò talia ſit paſſus, ſed ex prædeterminato conſilio Dei. Qvæ hinc diſputantur de decretis Dei, ſcholis relinqvimus.

VERS. 24. Λύσαι τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου.

Sunto ὠδῖνας θανάτου, vel *dolores mortis*, vel *vincula mortis*, in ambiguo eſt, an *Petrus* de morte Chriſti ſolùm loqvatur, an de morte in genere. Ut ſenſus eſſe poſſit: Hunc Deus ſuſcitavit, & per reſurrectionem ejus ſolvit vincula mortis, qvoad alios etiam.

Sed approprientur verba ad ipſum Chriſtum, ad qvem præcipuè qvidem ſpectant; per ὠδῖνας θανάτου, non tàm intelligenda ſunt tormina ipſo in articulo mortis, qvàm vincula iſta mortis, qvæ ſeqvuntur, continuata ſcil. ſeparatio animæ & corporis, & putrefactio & corruptio corporis in ſepulchro; qvæ duo iſta ſunt, qvæ Petrus abdicat à Chriſto in verbis ſeqventibus. Nam qvamvis veriſſimum ſit, qvòd mors ſit merces peccati, tamen non tàm de ipſis doloribus, qvi corpus & animam disjungunt, intelligendum eſt, qvàm de ipſâ disjunctione corporis & animæ, eâqve continuatâ.

VERS. 27. Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου.

Qvid Ἅδης ſit Græcis Authoribus, norunt omnes. Status ſcilicet defunctorum: ſive pii illi fuerint, ſive improbi. Et determinatur eorum ſtatus æternus, non tàm per ipſam vocem, qvàm per qvalitates perſonarum. Omnes pii, Heroës, religionis & virtutis aſſeclæ, iſtis Authoribus ſunt in ᾅδου; aſt in Elyſio, in gaudio, in felicitate. Atqve omnes mali, improbi, impii ſunt etiam ἐν ᾅδου, ſed in Tartaro, torturâ, & pœna. Ità ut vocabulum non opponatur cœlo vel loco felicitatis æternæ, ſed huic mundo tantùm, aut præſenti vitæ: qvod infinitis exemplis ex iſtis Authoribus poſſet firmari.

Anima

Digitized by Google

Anima ergo Chriſti poſt mortem κατῆλθεν εἰς Ἅδου, tranſiit in ſtatum defunctorum: in iſtum locum ἐν Ἅδου ſcil. qvo tranſeunt animæ piæ & ſanctæ. Aſt illic eam non permiſit Deus permanere, ſeparatam à corpore, ut nec corpus putreſcere in ſepulchro, qvia iſtis vinculis mortis impoſſibile erat ut detineretur Chriſtus, cùm mors ejus non fuerit pœna aliqva peccati, ſed ſummus apex obedientiæ, atqve ipſe abſqve peccato, imò impeccabilis.

VERS. 29. Ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας, &c.

Ambiguitur, an *Licet* an *Liceat*, ſit reddendum. Si illud tunc temporis obtineret, qvod *dicit R. Iſaac: Verba iſta, Caro mea reqvieſcet in ſpe, docent* שלא שלט בו רמה ותולעה *qvòd nec vermis, nec vermiculus in Davidem dominum aliqvod habet.* Midr. Till. fol. 13. 4. tùm congruum erat, ut *Petrus* non niſi præfatâ veniâ de *Davidis* putrefactione in ſepulchro loqveretur, & tùm vox Ἐξὸν meritò vertenda *Liceat*. At *Licet*, placet magis, & hâc paraphraſi verba illuſtramus. Qvod hæc verba, *Non derelinqves animam meam* εἰς Ἅδου, &c. ad Davidem ipſum non ſunt applicanda, ex hoc patet, qvòd fidenter de illo dicere licet, qvòd ille mortuus & ſepultus, & nunqvàm reſurrexit, ſed anima ejus derelicta eſt ἐν Ἅδου, & ille vidit corruptionem, nam ſepulchrum ejus eſt apud nos usqve in hodiernum, ſub iſtâ notione, qvod eſt ſepulchrum Davidis mortui, atqve illic tumulati, & de reſurrectione corporis, aut de reditu animæ ejus ἐξ Ἅδου, ne ſyllaba qvidem una apud ullum mortalem unqvàm.

Omittere non poſſumus illud in Hieroſ. Chagigah. fol. 78. 1. *R. Joſe ben R. Ben dicit* דוד מת בעצרת *David mortuus eſt in Penteceſte, atqve omnis Iſraël illum planxerunt, & ſacrificia ſua obtulerunt die poſtero.*

VERS. 34. Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, &c.

Qvòd Petrus tàm fidenter atqve abſqve ſcrupulo hæc applicet ad *Meſſiam*, indicium aliqvod eſt, qvòd non excogitatum tunc temporis erat commentum illud, qvô hunc locum fucarunt Judæi poſteriores, in verba ſic gloſſantes: *Dixit Dominus Abrahamo: ſede à dexterâ meâ.*

Sanhedr. fol. 108. 2. *Dixit Sem magnus Eliezaro, Cùm venirent contra vos reges Orientis atqve Occidentis, qvomodo vos facietis? Dicit ei* איוהי הכ׳ רה לאברהם ואותביה מימיניה, *Tulit Deus Abrahamum & ſedere eum fecit à dextra ſuâ:* Projecit *ille in eos pulverem,& mutatus eſt in gladios; ſtipulam,& mutata eſt in ſagittas, ſicut dicitur: Pſalmus Davidis, Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextra mea.*

Ubi notat Gloſſa cautè, hæc verba, *Dixit Dominus Domino meo,* eſſe verba Eleazari, utpote cui jure Abrahamus vocandus Dominus ſuus.

Nedarim, fol.32.2. *Dicit R.Zachariah nomine R.Iſmaël: In animo Dei erat produxiſſe Sacerdotium ex Semo, ſicut dicitur: Et ille Sacerdos erat Dei altiſſimi, & cùm præpoſuiſſet benedictionem Abrahami ante benedictionem Dei, produxit ſacerdotium ex Abrahamo. Nam dicitur, Et benedixit ei dicens: Benedictus ſit Abrahamus à Deo altiſſimo poſſeſſore cœli & terræ, & benedictus ſit Deus altiſſimus. Dicit ei Abrahamus: Num præponunt benedictionem ſervi ante benedictionem Domini ſui? Extemplò datum eſt ſacerdotium Abrahamo: ſicut dicitur, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextra mea. Scribitur poſt: Tu es Sacerdos in æternum* על דברתי על דיבור *propter verba Melchezidechi*, (qvi non juſto ordine diſpoſuit benedictiones.) *Et qvod dicitur: Et ille erat Sacerdos Dei altiſſimi, innuit qvòd ille fuit Sacerdos, at ſemen ejus non.*

Nun gloſſema hoc cuſum tunc temporis, cùm Petrus tàm indubitanter, tanqvam nemine contradicturo, hæc verba applicat ad Meſſiam? Qvod & ante eum fecerat Salvator, coram grandiſſimis gentis magiſtris, & non foret qvi contra hiſceret, Matth.22,44.

VERS. 38. Βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Beza. *Hoc non declarat formulam baptiſmi, ſed finem & ſcopum. Deeſt tamen hoc membrum apud Syrum interpretem.* Si exemplar ille nactus, in qvo deeſſet, non deeſt tamen in exemplaribus aliis: ſed hoc non tanti eſt ut immoremur. Qvòd autem dicat, *Hoc non declarat formulam baptiſmi*, vereor ne hallucinetur: Inter Judæos enim tunc temporis baptizatum eſt in nomine *Jeſu* (qvamvis inter Gentes baptizandum *in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti*) ut agnoſceretur à bapti-

à baptizatis *Jeſus* pro *Meſſia*, qvo nihil tenaciùs atqve obſtinatius negatum & contradictum à Judæis. Agnoſcat Judæus in baptiſmo iſto *Jeſum* verum *Meſſiam*, atqve agnoſcat Gentilis in ſuo, verum trinunum Deum.

VERS. 41. Προσετέθησαν ψυχαὶ ὡς Τρισχίλιαι.

Et cap. 44. Ὡσεὶ χιλιάδες πέντε. Qvo ergo retulerim illud *Pſal.* 110, 3. עמך נדבות ביום חילך *Populus tuus erit populus devotionum in die potentiæ tuæ.* Dies poteſtatis Chriſti erat dies reſurrectionis ejus, cùm ſubdidiſſet mortem & infernum; & dies Aſcenſionis ejus, cùm collocaretur ad dextram Dei ſupra omnem Principatum & Dominium, de qvâ re agitur verſiculo iſtius Pſalmi primo. In hac ergò hiſtoriâ, qvam in manibus habemus, adimpletur illud in vers. 3. & demonſtratur qvàm ſpontaneus fuerit populus ejus in die iſto poteſtatis ejus.

VERS. 42. Καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου.

Frangere panem eſt Phraſiologia Judæis uſitatiſſima à more gentis uſitatiſſimo. Nam inceptum eſt prandium à benedictione & fractione panis.

Beracoth. fol. 46. 1. *R. Zeira ægrotavit. R. Abbu venit ad eum, & ſic ſpoſpondit: Si R. Zeira convaleſcat, ego faciam diem epulatorium Rabbinis, Convaluit ille, atqve is paravit convivium Rabbinis omnibus,* כי מטא למשרי *Cùm jam incipiendum eſſet prandium. Dixit R. Abbu R. Zeira:* לישרי לן מר: *Magiſter incipe pro nobis. Cui ille:* לא סבר לה מר להא דרבי יוחנן: *Nonne Magiſter meminit*, vel cogitat, *illud R. Jochananis, qvi dicit* בעל הבית בוצע *Pater familias frangit panem?* Ubi Gloſ. ſuper verba כי מטא למשרי *Significat Convivium, ac ſi dixiſſet: Frange nobis cum benedictione,* המוציא *Qvi produxit fructum è terra,* &c.

Pergit Gemara: *Cum benedicendum eſſet, dixit R. Abbu R. Zeiræ: Benedicat pro nobis magiſter. Cui ille: Nonne cogitat magiſter illud R. Hauna Babylonici, qvi dicit* בוצע מברך *Ille qvi frangit panem, benedicit.* Et paulò poſt:

Ille qvi frangit panem, non frangit anteqvam proferatur Amen

ab ore omnium accubantium, atqve benedictioni ejus reſpondentium Amen.

Item ibid. *Non licet accubantibus guſtare qvicqvam, anteqvam ille qvi frangit panem, guſtaverit.*

Schabb. fol. 117. 2. *Dicit R. Abba* בשבת חייב אדם לבציע על שתי ככרות *Sabbato tenetur homo ad frangendum ſuper duos panes, qvia ſcribitur* לחם משנה *Panem duplicem*, Exod. 16,22. *Dicit Rab. Iſſai: Vidi Rabh Calina, qvòd ſumeret duos panes, &* יבצע חדא *frangeret tantùm unum.* Infinita ſunt iſtiuſmodi qvæ ſpectant phraſiologiam.

Jam verò qværitur an κλάσις ἄρτου hoc in loco, pari ſenſu ſit ſumenda, nempè an pro pane communi, an non potiùs pro pane Euchariſtico? qvæ qvæſtio etiam redit ad vers. 46. κλῶντες κατ' οἶκον ἄρτον.

Jam qværo ego, An בציעת *Fractio panis* apud Judæos, ſignificet unqvam totum prandium aut totam cœnam? Significat qvidem particularem iſtam actionem, à qvâ inchoarunt prandium aut cœnam, at non memini me unqvàm obſervaſſe phraſiologiam apud Talmudicos, ad totam refectionem prandii aut cœnæ applicatam. סעודה eſt vox, qvam illi vulgariſſimè adhibent pro tota refectione, at בציעת, ni ego plurimùm fallar, nunqvam. Et ſuſpicor qvidem illud *Bezæ* eſſe gratis dictum potiùs, qvàm probatum: *Factum eſt ut mutuus convictus, ipsaqve adeò convivia, qvæ unà agitare ſolebant, nomine fractionis panis intelligerentur:* Qvæ ſi vera, ego ignorantiam meam ingenuè agnoſco. Qvòd ſi non vera, tùm κλάσις ἄρτου in his locis, de qvibus agimus, non poteſt de communi convictu intelligi, ſed de Euchariſtiâ, qvod in terminis habet interpres Syrus: & parallelum eſt illud 1. Cor. 10, 16. Act. 20, 7.

Vers. 44. Εἶχον ἅπαντα κοινά.

Qvæ de *Eſſenis* & *Therapeutis* hic diſputantur, recitare eſſet cramben recoqvere. At qvæ de Hieroſolymitanis dicuntur, & non ſunt adeò obvia, non ſunt omittenda, videlicet qvòd non conduxerunt domus nec lectos in Hieroſolymis, nam non erant mercenaria, ſed à poſſeſſoribus conceſſa gratis adventantibus ad feſta *Joma*, fol. 12, 1. *Megil.* fol. 26, 1. qvòd & de clibanis, lebetibus, menſis, verubus a-

aliiſqve

Digitized by Google

liiſqve utenſilibus benè poteſt ſupponi. Itémqve paratæ iis ſunt aqvæ, publicâ curâ & ſumptu. Shekalim cap. 5.

CAP. III.

Vers. 1. Ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην.

AN horâ nona ejusdem diei fuerit, qvô circa tertiam effuſus eſt Spiritus Sanctus, conjecturæ eſt relinqvendum. Certum eſt horam nonam (nobis tertiam pomeridianam) fuiſſe horam ordinariam, ut ſacrificii, ſic etiam orationis.

De horis ſacrificii ſic *Joſephus*

Antiq. lib. 14. cap. 8. Δὶς τῆς ἡμέρας πρωΐ τε καὶ περὶ ἐννάτην ὥραν ἱερουργούντων ἐπὶ τοῦ βωμοῦ. *Bis qvotidie, mane ſcil. & circa horam nonam ſacra faciunt in altari.*

Et de horis orationis ſic Talmudici.

Beracoth, fol. 26, 1, 2. *R. Joſe b. R. Chanina dicit: Patriarchæ inſtituerunt orationes. R. Joſua ben Levi dicit: Inſtituerunt eis ſecundùm ſacrificia jugia.*

Oratio matutina eſt uſqve ad horam qvartam. Oratio Mincha eſt uſqve ad veſperam. Qvænam eſt Minchah magna? Ab horâ ſexta & dimidia. Qvænam eſt Minchah parva? Ab horâ nona & dimidia, &c.

Diſtingvunt interpretes pomeridianas & veſpertinas: qvamvis ex parte, ſi non ex toto fuerint unæ eædémqve. Nam cùm præciſum tempus recitandi phylacteria, precéſqve adjunctas veſperi, non foret niſi inchoatâ jam nocte, recitarunt ea tamen in orationibus ad Mincham. Hinc diſputat

Gloſſ. in Beracoth, fol. 2. 1. *Recitatio Schemaa in lecto eſt fundamentum; hoc eſt poſt apparentes jam ſtellas: & ſic eſt in Talm. Hieroſolymitano: Si qvis recitet ante id temporis, non fungitur officio ſuo. Si ſic, tùm qvare nos fundimus preces phylactericas in Synagogâ? Nempè ut perſtemus in Oratione propter verba legis.*

Vers.

VERS. 2. Πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην ὡραίαν.

In bivio hîc ſtamus, qvoad determinationem hujus portæ, ſecundùm bifidam ſignificationem vocis ὡραίαν. Si in ſignificatione ſuâ aliqvid relationis habet ad ὥρα *Tempus* (qvod qvis non dixerit?) tùm portam reſpiceremus vocatam חולדה *Hhuldah*, forſan ſic dictum ab חלד *Hheledh Tempus* vel *Ævum*. Hujus nominis erant duæ portæ à latere Atrii Gentium Auſtrali, ſub porticu iſtâ nobiliſſimâ nuncupata Βασιλικῇ. *Middoth*, cap. 1. hal. 3. Per qvas via ducebat ab ipsâ Hieroſolyma vel Acra in Templum.

Si verò ὡραίαν denotet præciſè *Specioſam*, ut vulgò redditur, tùm reſpiceremus Portam Orientalem Atrii mulierum: qvæ qvamvis ærea tantùm fuerit, ſplendore tamen & coruſcantiâ reliqvas portas argenteas aut aureas exſuperavit.

Joſ. de excid. lib. 5. cap. 14. *Portarum qvidem novem erant auro & argento obductæ. —— Una autem extra Templum, de ære Corinthiaco, longè & auratas & argenteas antecellebat.*

Difficultatem an augeat an tollat illud qvod dicitur verſ. 11. judicet lector. *Cum autem claudus qvi ſanatus eſt, teneret Petrum & Johannem, cucurrit totus populus ad eos in porticum Salomonis.* Unde oritur hic ſcrupulus, An Petrus & Johannes, & claudus, in atrium gentium tantùm jam introierint, an ex atrio mulierum in illud jam redierant? Si prius, tùm jacuit claudus ad portam aliqvam Atrii gentium ὡραίαν dictam, qvam portam *Hhuldam* concipias. Si poſterius, tùm ad portam iſtam Corinthiacam.

VERS. 4. Βλέψον εἰς ἡμᾶς.
5. Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς.

Hieroſolymitanè forſan diceretur חמי לן וחמי לון.

Hieroſ. Chetubb. fol. 35, 1. *Die qvodam venit Elias ad R. Judam dentibus dolentem, & dixit ei* חמי לי *Reſpice me.* וחמי ליה *& reſpexit eum. Atqve ille tactis dentibus ſanavit ægrum.*

VERS.

VERS. 6. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ἔχω.

Beracoth, fol. 62, 2. *Traditio: Ne ingrediatur qvis montem Templi*, במעות הצרורים לו בסדינו *cum nummis ligatis in Sindone ſua*, ובפונדתו מופשלת אחריו *nec cum crumenâ à tergo appenſa*. Ubi obiter notanda gloſſa *Rambam* ſuper vocem פונדתו. *Eſt veſtimentum*, inqvit ille, *qvo amicitur homo ſuper carnem ſuam, in qvo ſudat, ne veſtimenta ſua meliora inqvinet: nec mos eſt cuiqvam cum eo ſolo egredi, non indutis veſtimentis aliis.* Animum ejus expiſcandum lectori relinqvimus, hoc ſolum advertentes, qvòd ſui de hâc voce longè aliter.

Qvamvis cuiqvam non liceret crumenam in Templum ſecum ferre, raró tamen eò ſine monetâ ſunt ingreſſi, aut in manu aut aliter portatâ, idqve vel in eleemoſynam, vel in ſpontaneam oblationem Gazophylacio: Teſtantur hoc, duo minuta pauperculæ viduæ. Nonne & tu talia habes, O Petre, qvamvis argentum & aurum non habeas, conferenda mendicanti? Nulla ei talis æqvivocatio; ſed hoc ſincerè vult: Pecuniam habeo omninò nullam.

VERS. 11. Ἐπὶ τῇ ςοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος.

Si inter porticum & porticum diſtinguas, *Porticus Solomonis* erat Orientalis, & *Porticus Regia*, Auſtralis, &c. At ſi totum iſtud *Atrium Gentium* ſub nomine *Porticus Solomonis* comprehendi velis, qvamvis obſcurius videtur, qvare vocetur *Porticus*, & qvare *Solomonis*, tamen non incongruè poteſt hic admitti. Aſt an itâ vocetur à *Porticu Solomonis* ſtrictè ſic dictâ, ut porticu nobiliſſimâ, qvia olim Solomonis: an qvia Solomon ſacravit atrium illud in Templo ſuo, per ſacrificia, 1. Reg. 8, 64. An qvia Solomon μεγάλας ἐμφορήσας φάραγγας, ut *Joſephus*, profundas valles aggeribus repleverit, ut ſpatium huic atrio acqvireret & æqvaret? Qvicqvid eſt, non inficiamur totum illud atrium hoc titulo poſſe inſigniri, qvamvis ut oſtendimus alibi, ipſa *Porticus Solomonis*, ut *Porticus* ſtrictâ ſignificatione, erat tantùm pars & Porticus iſtius atrii Orientalis.

Et repetamus hoc tantùm, qvod illic adducimus ex *Midr. Schir.* fol. 16, 4, שער הכהן ושער חולדה לצא חרבו לעולם

לעולם *Porta Sacerdotis & Porta Hbuldah, non deſtruendæ erant unquam, donec renovaturus ſit eas Deus.* Qvæ ſuſpicionem noſtram augent, nomen חולדה *Hbuldah* ab חלד *Hbeled* deduci, qvæ *Tempus* & *Ævum* denotat, ob conceptam de eâ æviternitatem, & vocem ὡραίαν hoc in loco talem ſignificatum amplecti, q. d. *Porta temporis.* Et fortè *Porta Sacerdotis*, erat & altera porta *Hbuldah*, ob conceptam de eâ eandem durationem: nàm duæ erant Portæ iſtius nominis à latere atrii meridionali, ut diximus antè.

VERS. 19. *Ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως.*

Inſcitiam meam in lingvâ Græcâ forſan proderem, ſi faterer me non aſſeqvi, qvâ lingvæ iſtius authoritate doctiſſimi Interpretes reddiderint, vel, *ut cùm venerint*, ut Vulg. Eraſm. & Interlin. vel *cùm venerint*, ut Angl. Gallic. Ital. vel *Poſtqvam venerint*, ut Beza. At non pudet liberè fateri, me non aſſeqvi, qvâ ratione? cùm optimè conveniat cum idiomate lingvæ, ſi vertatur, *Ut veniant.*

Pſal. 9, 15. *Ὅπως ἂν ἐξαγγείλω.* Hebr. למען אספרה *Ut annuntiem.*

Pſal. 92, 8. *Ὅπως ἂν ἐξολοθρευθῶσι.* Hebr. להשמדם *Ut exterminentur.*

Pſal. 119, 101: *Ὅπως ἂν φυλάξω.* Hebr. למען אשמור *Ut cuſtodiam.*

Act. 15, 17. *Ὅπως ἂν ἐκζητήσωσι, ut reqvirant.*

Et ſic hoc in loco. Reſipiſcite igitur & convertimini, ut deleantur peccata veſtra, *ὅπως ἂν ἔλθωσι, ut adveniant tempora refrigerii, & mittat Deus vobis Jeſum Chriſtum.*

Verba hæc ultima: *Et mittat vobis Jeſum*, difficultatem pariunt hoc in loco, atq;, ut videtur, varietatem iſtam verſionum pepererunt. Et qvomodo ea applicent Chiliaſtæ, ſatis notum. At qvid plenius & planius dici potuit, ſi admittatur interpretatio noſtra, ut reſpondeatur conceptibus auditorum, ad ea, qvæ Petrus dixerat, objecturis. Itane? num Jeſus iſte, qvem crucifiximus, verus Chriſtus? Tùm evanuit ſpes omnis refrigerationis per Meſſiam, cùm Meſſias ipſe ſic evanuerit. Tùm conclamatùm eſt de expectatione conſolationis Iſraëlis, cùm ità conclamatum ſit de eô, qvi conſolaretur.

Non ità, inqvit Petrus, ſed vobis pœnitentibus reddetur Meſſias &

as & refrigerium, verùm ità ut Meſſias ipſe detinendus ſit in cælo. Mittetur ille ad vos in verbo ſuo conſolante & refrigerante, atqve in beneficiis ſuis, ſi reſipiſcatis, &c.

Parallelum eſt illud Act. 13, 47. *Convertimus nos ad Gentes. Nam ſic præcepit nobis Dominus dicens, Conſtitui te, ut ſis lux Gentium.* Conſtitui te: Qvemnam? *Paulum aut Barnabam?* Non, ſed te Chriſtum miſſum, & lucentem, per prædicationem Pauli & Barnabæ.

Atqve hinc ego minùs ambigo de lectione vocis προκεκηρυγμένον (cùm ſint qvi προκεχειρισμένον malint) qvippe qvod de prædicatione ſit ſermo, & Petri animus: Mittet vobis Chriſtum per prædicationem, ſicut ille fuit antehac prædicatus. Animadvertere licet, Apoſtolum in hâc ſuâ diſſertatione agere de triplici tempore: 1. Ante adventum Chriſti erat ille προκεκηρυγμένος per *Moſen* atqve omnes Prophetas à *Samuele* porrò. 2. Cùm adveniret, atqve eum Deus exhiberet mundo (ἀναστήσας αὐτὸν, verſ. 26.) excitans eum Salvatorem, miſit eum ad vos primùm, ut per doctrinam ſuam converteret vos à pravitatibus veſtris. 3. Et jam cùm aſcenderit in cœlum, atqve ibi ſit detinendus, mittet tamen eum Deus vobis pœnitentibus in prædicatione verbi ſui, ſicut anteà fuit prædicatus.

VERS. 24. Καὶ πάντες δὲ οἱ Προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ, &c.

Mentio hìc de *Moſe* & *Samuele:* Sic & Pſal. 99, 6. Nam inter horum tempora rariores erant Prophetæ, 1 Sam. 3, 1. (& freqventiores apparitiones Angelorum.) Et poſt Phinchaſum, qværi meritò poteſt an fuerit oraculum per Urim & Thummim? propter defectum Prophetiæ in ſummis Pontificibus, uſqve ad tempora *Samuelis:* Exinde autem revixit in *Abimeleche, Abithare,* &c.

Hieroſ. Hagigah, fol. 77, 1. שמואל רבן של נביאים *Samuel erat Magiſter Prophetarum.*

CAPUT IV.

VERS. 1. Καὶ ὁ ϛρατηγὸς τȣ̃ ἱερȣ̃.

DE illo diximus ad Luc. 22, 4. Nempè qvòd fuerit Dux omnium excubiarum Sacerdotalium & Leviticarum in Templo. Vocatur à Talmudicis איש הר הבית *vir montis domus*, vel Præfectus monti Templi.

VERS. 5. Συναχθῆναι Ἄρχοντας καὶ Πρεσβυτέρȣς καὶ Γραμματεῖς εἰς Ἱερȣσαλήμ.

Εἰς Ἱερȣσαλὴμ, duplicem admittit conſtructionem. Vel ut civitas opponatur ruri, vel ut ipſa civitas opponatur templo.

I. Si priorem admiſeris, atqve hos ex oppidis urbem circumjacentibus, Hieroſolymam confluxiſſe conceperis, arguere poteſt, eos ob ſolennitatem aliqvam diei illuc congregatos fuiſſe potiùs, qvàm ob cauſam tranſigendam *Petri & Johannis*. Nam qværi poteſt, an illis innotuerit incarceratio eorum veſpere facta: & videtur eos abfuiſſe, cùm illi manciparentur carceri, cùm res iſta acta ſit à Primoribus aliqvibus Sacerdotum, Præfecto excubiis, & à Sadducæis, non juſto Synedrio.

Si igitur conceſſeris, ſanationem claudi fuiſſe tempore pomeridiano iſtius diei, cujus antemeridiano effuſus eſt Spiritus Sanctus in diſcipulos, tùm hôc ipsô die comparendum erat unicuiqve maſculo in Templo, cum aliqvâ oblatione. Nam cùm Pentecoſtes dies inciderit jam in Sabbatum Judaicum, foretqve hic dies (re iſtâ ſuppoſitâ) dies poſt ipſum ſecundus, erat dies הראיון comparitionis in templo, qvæ res forſan hos Primates ad urbem coëgit.

II. Si verò Hieroſolymam hôc in loco, Templo oppoſueris, refricat traditionem iſtam de migratione Synedrii è Templo in urbem, de qvâ

Rosh Shanah, fol 31, 1. *Migravit Synedrium à Conclavi Gazith ad Tabernas, atqve à Tabernis ad Hieroſolymam*, &c. Ubi & eadem oppoſitio *Hieroſolymæ* ad Templum: in Templo enim erant & *Gazith* & *Tabernæ*. Evenit hæc migratio 40 annis ante urbis excidium.

Avodah

Digitized by Google

Avodah Zarah, fol 8, 2. *Quadraginta annis ante excidium urbis migravit Synedrium. — Cùm enim viderent ità multiplicatos homicidas, ut de iis non poſſent judicare, dixerunt,* מותב בגלי ממקום למקום *præſtat ut migremus à loco in locum.* Quæ ipſa verba, *præſtat ut migremus*, non commemorare non poſſunt illud *Joſephi*,

De excid. lib. 6. cap 31. *In feſto, quod vocatur Pentecoſtes, Sacerdotes introëuntes in interius templum noctu, ſicut mos iis erat, ad miniſterium, perceperunt primùm, ut dixerunt, motum quendam & fragorem, & deinde vocem ſubitaneam:* Μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν, *Migremus hinc.* Quæ an conveniant inter ſe, & tempori, de quô nos jam agimus, congruant, lectori relinquimus penſitandum.

Colorem aliquem, quòd Synedrium jam ſederit in urbe, non in Templo, videtur ſecum ferre illud cap. 5, 25. quod etiam lector penſiter.

III. Per Ἄρχοντας, Πρεσβυτέρους & Γραμματεῖς intelligi *magnum Synedrium*, nemo, ut puto, dubitaverit; At ſpeciatim hos diſtinguere, vix dixeris, an curioſius ſit, an difficilius? Dicere liceret, per Ἄρχοντας intelligi *Gamalielem* præſidem, & *Simeonem* filium, vice-præfectum; per Πρεσβυτέρους reliquum corpus Synedrii, & per Γραμματεῖς, vel duos Regiſtrarios, vel Sapientes illos הרנים לפני חכמים *qui judicabunt coram Synedrio*, vel utroſque. Sed abſit curioſitas.

Vers. 6. Ἰωάννην.

Sic liceat Ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ reddere cum Vulg. *E genere Sacerdotali*, præſertimque cum Syr. & Arab. *E genere ſummorum Sacerdotum*, ego abſque omni hæſitatione conceperim, *Rabban Jochananem ben Zaccai* eſſe *Johannem*, de quo hîc mentio: quippe quòd non foret tunc temporis in totâ gente quiſpiam celebrior, foretque ille de ſtirpe Sacerdotali.

Juchaſ. fol 60, 2. *Rabban Jochanan ben Zaccai, Sacerdos. Vixit* 120 *annos*, &c. *Gratiam habuit apud Cæſarem: A quô obtinuit Jaſnen, & ſapientes ejus, & medicos, qui curarent R. Zadoc.* משמת בטלה זיו החכמה *Ex quo ille obiit, defecit ſplendor ſapientiæ.*

Circa ipſiſſimum illud tempus, de quô nunc agimus, hoc de eô refertur

Joma, fol. 39, 2. *Quadraginta annis ante excidium urbis, cùm portæ Templi ſponte ſuâ ſe aperirent, dixit Rabban Jochanan ben Zaccai: O templum, quare teipſum turbas? novi ego finem tuum, quòd deſtrueris, nam ſic vaticinatus eſt de te Zacharias: Aperi portas tuas, O Lebanon, ut exedat ignis cedros tuas.*

Vidit flammas urbis & Templi: atqve impetrato à Tito Cæſare, ut ſtatueretur Synedrium in Jabneh, præſedit ipſe illic annis duobus, aut qvinis, nam de certo numero controvertitur.

Hoc unum tantùm objici poteſt contra *Jochananem ben Zaccai*, nempè qvòd ſi hic conventus fuerit Sacerdotum, fermento Sadducæorum fermentatorum, qvod concipi poteſt ex cap 5, 17. *Joannes ben Zaccai* inter eos numerari non poteſt. Nam vixit ille, obiitqve, vel Phariſæus, vel ſaltem non Sadducæus: Si verò totum Synedrium ſit hîc intelligendum, in qvô partes ſuas, qvantum poſſunt, roborant Sacerdotes, tùm ego alium Johannem præter hunc Zacchæi non qvæſiverim.

VERS. 11. *Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς*, &c.

Verba deſumpta ex Pſal. 118, 22. אבן מאסו הבונים *λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν*, &c. Et hæccine de Meſſiâ dici? Parum credet hoc Judæus, Meſſiam ſuum pompoſum à ſuis reprobandum, & rejiciendum. Atqve eò magis Petrus hæc inculcat, ut de perſonâ veriùs judicarent; *Hic eſt lapis.* Dixerat anteà Salvator: *Numqvam legiſtis in Scripturis, Lapidem, qvem reprobaverunt ædificantes, &c.* Matth. 21. Imò legerunt, & legerunt iterùm, & recitarunt ſæpenumerò in magnô Hallel, at non perſvaſeris iis, hæc de Meſſiâ dici, qvin potiùs de *Jacobo*, ut *Midras Tillin*, vel de *Davide*, ut *Peſachin*, fol. 119, 1. vel de congregatione Iſraelis, ut Aben Ezr. &c. At neqvaqvam de Meſſiâ. Nam ſomniarunt Meſſiam talem, ſecundùm animum ipſorum futurum, ut incredibile iis fuerit, Judæum aliqvem illum rejecturum.

VERS. 13. *Ἀγράμματοί εἰσι καὶ ἰδιῶται.*

Illiterati, & plebeji etiam. Nam ſupponitur in *Joma*, cap. 1. hal. 3. etiam Summum Pontificem eſſe poſſe *ἀγράμματον*

μάτων illiteratum, cùm tamen minimè foret plebejus vel Vir Vulgaris, *ἰδιώτης*. *Dicunt ei, Domine Pontifex, lege tu ipſe ore tuo: fortè oblitus es, vel fortè non didiciſti*. Atqve vice verſâ.

Sanhedr. fol. 90, 1. Vocantur qvidam הדיוטות ἰδιῶται, qvi non erant adeò *illiterati*. *Tres Reges non habent portionem in mundo futuro*, videlicet *Jeroboamus, Achabus & Manaſſeh*. וארבעה הדיוטות & *qvatuor* ἰδιῶται, *Bileamus, Doëg, Achitophel & Gehazi*.

Aſt hi Apoſtoli & illiterati, & ἰδιῶται nullius gradus aut dignitatis, ſed homines vulgares & de plebe, ut 1 Sam. 18, 33. איש רש ונקלה *Vir pauper & vilis*. Targ. גבר מסכן והדיוט Vir pauper & ἰδιώτης. Et cap. 24, 15. *Poſt canem mortuum, poſt pulicem unum*. Targ. בתר חלש חד בתר הדיוט חד *Poſt debilem unum, poſt* ἰδιώτην *unum*.

VERS. 17. Ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς, &c.

I. Indeſinens atqve implacabilis Synedrii adverſatio atqve obſtinacia contra doctrinam & miracula Apoſtolorum in nomine Jeſu (cujus hoc primum ſpecimen) peculiarem erga Jeſum malevolentiam redolent ſupra omnes mortales. Confer tantùm cauſam Jeſu cum causâ Baptiſtæ. *Omnes æſtimarunt Johannem pro Propheta*, Matth. 21, 26. nec erat Evangelizationi ejus ità contradictum: Et qvare tàm unanimiter contradictum Evangelizationi Jeſu, qvæ tot & tantis miraculis emicuit ſupra iſtam Johannis?

II. Concipimus nos ad *Johan*. 11, 48. Patres Synedrii vel cognitionem, vel ſaltem ſuſpicionem habuiſſe, Jeſum fuiſſe verum Meſſiam, atqve inde odium ortum in ejus perſonam & doctrinam.

Diſputatur & dubitatur de teſtimonio iſto apud Joſephum de Jeſu, an ipſius Joſephi ſit, an inſertum & intruſum per aliqvem Chriſtianum? In qvo qvidem, ſi clauſulam poſtremam excipias, vix qvicqvam deprehendas, qvod ab ipſis Judæorum primoribus non fuerit vel agnitum, vel ſaltem ſuſpectum, ſi voluiſſent eloqvi.

Antiq. lib. 18. cap. 4. Γίνεται κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς σοφὸς ἀνὴρ, εἴγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρὴ, ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής.

Suſpicor Joſephum in verbis iſtis, Εἴγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρὴ, vocem ἄνδρα non ſtatuere in antitheſi ad *Deum*, ſed in antitheſi

theſi ad Prophetam. Ut ſenſus ſit: *Si modò liceat eum nudè, σοφὸν ἄνδρα (חכם) vocare & non Prophetam. Nam miraculoſa operatus eſt*, &c.

— Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν.) Matth. 21, 38. *Agricolæ videntes filium dixerunt inter ſe: Hic eſt hæres*, &c. Jam ſi reliqva Parabolæ congruant cum actionibus ductorum gentis, in perſecutione Prophetarum & ipſius Chriſti, qvod nemo non videt, tùm congruentiam etiam ſuam habeat iſta clauſula: *Dixerunt intra ſe, Hic eſt hæres:* ut innuat, Primores iſtos Judæorum, qvi Jeſum condemnarunt & crucifixerunt, noviſſe eum fuiſſe Meſſiam.

— Ἐφάνη αὐτοῖς (diſcipulis) *τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν.* Confer Matth 28, 12. 13. 14. & num dubitaveris, perſvaſum & convictum fuiſſe Sacerdotibus & patribus Synedrii, eum reverà reſurrexiſſe à mortuis, cùm ſcientes & ex induſtriâ fabulam excogitent, qvæ reſurrectionem ejus eludat.

Hucuſqve nihil Joſephus (ſi modò ille) qvod in confeſſo, ſaltem in ſuſpicione, ductoribus gentis non eſſet, ſi vellent eloqvi. Hæc autem, qvæ ſeqvuntur apud eum: *Τῶν θείων προφητῶν ταῦτα καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων*, adeò ingenua & nobilis fuit de Jeſu confeſſio, ut talem à Joſepho vix expectarim, & non omninò à ſuis. At ſunto hæc ipſius Joſephi, necne?

III. Illud, qvod nos concipimus, videtur & aſtrui ex iſtis, Joh. 11, 48. *Dixerunt Phariſæi & Pontifices: Qvid agimus? Hic homo multa ſigna facit, & ſi dimittamus eum ſic, venient Romani, & tollent & locum noſtrum & gentem.*

Qvis non videt, oculos hæc loqventium intentos fuiſſe in illud *Dan.* 9, 26. 27. ubi ſermo de Meſſiâ, & de ejus exciſione, utqve ille ceſſationem ſacrificii & oblationis introducturus, utqve *Populus Principis venturi* (i. e. Romanus) urbem & Sanctuarium deſtructurus. Unde arguere benè licet, eos & ex congruentiâ temporum, & miraculis & doctrinâ Jeſu, plusqvam ſuſpicatos eſſe, illum eſſe Meſſiam iſtum, de qvô illic ſermo, & plurimùm hæſitaſſe, qvid de eo agendum. *Hic homo multa ſigna facit* & demonſtat ſe eſſe Meſſiam, & qvid nos agemus? De medio tollere Meſſiam, horrendum: at vice verſa ſi eum toleremus, ille ceſſare faciet ſacrificium & oblationem, finem imponet miniſtrationi in Templo, & ſic corruet religio noſtra, & tum qvid reliqvum, niſi ut veniat, Populus principis

Digitized by Google

principis venturi, Romanus, & tollat locum noſtrum & gentem?

Object. Verùm occurrunt hæc & hujuſmodi: *Et nunc fratres, ſcio qvia per ignorantiam feciſtis, ſicut & principes veſtri*, Actor. 3,17. *Habitantes enim Jeruſalem, & principes ejus illum ignorantes, & voces Prophetarum, &c.* cap. 13, 27.

Reſp. Ignorarunt qvidem, & perſonam & officium *Meſſiæ*, inſcii prorſus Deitatis ejus, & in officio ejus nihil niſi terrena & temporalia ſomniantes, & tamen nihil obſtat, qvin qvod ſuſpicari potuerint, Jeſum eſſe Meſſiam. Qvem cùm conſpicerent, parùm qvadrare cum ipſorum ſpe & conceptibus de Meſſiâ, & doctrinam ejus tendere ad everſionem Judaiſmi, carere mâlunt Meſſiâ, qvàm tali frui, & pereat ipſe & Evangelium ejus potiùs, qvàm ipſorum Judaiſmus.

VERS. 27. Συνήχθησαν γὸ ἐπ' ἀληθείας.

Et ſeqvuntur in qvibuſdam codicibus: Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Sic legunt Beza, Vulg. Syr. & MS. Alexand. Ἐν τῇ πόλει σȣ ταύτῃ. Qvæ eò promptiùs admitti poſſunt, qvòd Judæi longiſſimè ab iſtâ civitate inſurrectionem iſtam in Dominum & Chriſtum ſuum amoveant. Nam incredibile iis, in urbe Hieroſolymitanâ, aut à Judæis, aliqvid rebellionis fieri contra Meſſiam: Sed hæc dicta ſunt de Gog & Magog inſurgentibus contra Iſraëlem. *Avodah zarah*, fol. 3, 2. Aut de aliqvâ regione (Ethnicâ) rebellante in Meſſiam. *Midr. Till.* fol. 4,2.

VERS. 36. Ἰωσὴφ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας, &c.

Cùm duo forent celebres Joſephi; diſtinctionis ergo, ut videtur, unus vocatur *Joſeph Barſabas*, alter *Joſeph Barnabas*. Nomen *Barnabæ* imponunt Apoſtoli, qværas an ità nomen *Barſabæ?* qvia eſt *Judas* etiam *Barſabas*, cap. 15, 22.

Unde deducatur Bar-nabas, in dubio eſt, idqve magis, qvia in dubio etiam eſt, qvid in hoc loco ſit Παράκλησις. Redditur ut plurimum *Filius Conſolationis*. Syro ברא דבויאא unde qvidem deductum longo tractu *Naba* נבא volunt. Non contendimus. At cùm παράκλησις ſit æqvè *Adhortatio*, ac *Conſolatio*: & clarè eam diſtingvat Apoſtolus à Παραμυθία, 1 Cor. 14, 3. probabilius videtur, ad נבא *Prophetare*, nomen referre: ſub qvâ voce

Exhortationem inprimis comprehendi, nemo non novit. Et ſecundùm hanc Παρακλήσεως ſignificationem, actitantem illum habes, c. 11, 23. Παρεκάλει πάντας, &c. *Hortabatur omnes, ut propoſito cordis permanerent Domino.*

Κύπριος τῷ γένει.

Sic naſcuntur duo' Apoſtoli Gentium in regionibus Gentilitiis. In Ciliciâ Paulus, & Barnabas in Cypro: ubi & agrum ſuum ille vendit: nam qværi poteſt, an vendere potuerit in terrâ Iſraëliticâ? Cùm & qværi poſſit, an licuerit Levitæ agrum illic poſſidere, qvi non foret de agris urbium Leviticarum, & non licuit certè agros iſtos vendere eô modô, qvô alios. *Imò non licuit Iſraëlitæ agrum poſſeſſionis ſuæ vendere in terrâ Iſraëliticâ, niſi coactò per ſuam paupertatem, ſicut dicitur: Si depauperatus fuerit frater tuus, & vendiderit de poſſeſſione ſuâ*, &c. *Maimon. Shemittah vejobel*, cap. 11. Venduntur hîc agri & poſſeſſiones, non tàm ob paupertatem propriam, qvàm ob paupertatem aliorum.

CAP. V.

VERS. 2. Ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς.

AN oblitus es, O Anania, qvæ dicantur de *Spiritu Meſſiæ?* רוחו של מלך משיח *de Spiritu Regis Meſſiæ*: Spiritu ſcil. ſapientiæ & intelligentiæ, &c. Eſa. 11, 2. והריחו ביראת ה׳ *Et odorari eum faciet in timore Domini.* Unde ſic tu in *Sanhedr.* fol. 93, 2. *Rabba dicit* דמורח ודאין *qvòd odoratur & judicat, ſicut ſcribitur, non per conſpectum oculorum judicabit, &c.— Bar Cozbi regnavit annis duobus & dimidio: & dixit Rabbinis: Ego ſum Meſſias. Regerunt illi: de Meſſia ſcribitur, qvòd odoratur & judicat; videamus an tu etiam ità, &c.*

Gloſſ. *Odoratur de homine, an reus ille necne, &c.*

Qvâ opinione deceptus Ananias, aggredi deceptionem Spiritûs ſit auſus, non facile eſt deprehendere aut conjectare. Diſcere potuit

potuit à Gehazi, qvàm perſpicax ſit Spiritûs Prophetæ in detegendis dolis & fallaciis: & nonnè parem Spiritum agnoſcit ille in Apoſtolis? Qvicqvid erat, qvòd eum ad amentiam excæcavit, aut ad audaciam obduravit, ſit ille tremendum in omnia ſæcula monumentum indignationis divinæ ob contemptum & viliſactionem Spiritûs Sancti. Qvem ſi in corde ſuo non blaſphemiâ aſperſit, heu qvantillum à tali crimine abfuit. Tantum poſſunt avaritia & hypocriſis.

Qvalis fuerit hic *Ananias* qvoad gradum & ordinem, inſcrutabile. Suſpicioſum, qvòd non fuerit de merâ plebe ſed gradûs alicujus dignioris, ex eo qvòd mentio ejus incidat cum mentione *Barnabæ*, & plura ſunt, qvæ aliqvaliter ſvadent. Qvid enim obſtat, qvò minùs ſupponatur, fuiſſe eum de numero eorum, in qvos effuſus eſt Spiritus Sanctus? & qvalis fuit Judas inter duodecim, talem fuiſſe eum inter centum & viginti? Dotatum donis Spiritus Sancti, at Diabolum?

Nam phraſiologia ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, videtur aliqvid aliud velle qvàm ψεύσασθαι τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Idem forte qvod לזייף *Falſificare* Spiritum Sanctum, & mendacem eum reddere.

VERS. 3. Εἶπε δὲ Πέτρος, &c.

Sive authoritatem ſumpſerit Petrus, ſceleſtum hunc morte feriendi, à verbis iſtis Domini: *Qvorum peccata retinueritis, retinentur*, Joh. 21. ſive ab immediatâ aliqvâ revelatione, ſive utrumqve, nobile indicium exhibet pœnitentiæ ſuæ, & reſtauratæ poſt lapſum ſtationis, cùm ille, qvi mendacio, imò & perjurio Dominum ſuum abnegaverat, ob mendacium tàm ſeverè punit alterum.

VERS. 6. Συνέστειλαν αὐτόν.

Non habentes תכריכין veſtimenta ſepulchralia in promptu, mortuum contrahunt & ſuccingunt eô qvô poſſunt modô, atqve è loco iſto elatum terræ mandant.

VERS. 7. Ὡς ὡρῶν τριῶν διάστημα.

Tantum temporis ſpatium, funerationi hominis inſumptum, innuere

nuere aliqvid videtur de diſtantiâ cœmiterii; qvam in civitatibus Leviticis ſic habes deſcriptam.

Maimon. Schemittah veiobel, cap. 13. *Suburbana prædia civitatum definiuntur in lege, nempè ut ſint 3000 cubitis à muro ab unoqvoqve latere exterius. Sicut dicitur: A muro civitatis exteriùs milleni cubiti. At alibi dicit: Menſurabitis ab extra civitatem, ab angulo Orientali bis mille cubitos. Milleni primi ſunt ſuburbana civitatis. Et bis mille iſti, qvos menſurant poſt ſuburbana, ſunt in agros & vineas. Et aſſignant unicuiqve civitati Cœmiterium extra hos limites, nam non ſepeliunt mortuos intra limites civitatis.*

Cœmiterium ultra milliare & dimidium ab urbe Levitica: an ita de urbibus non Leviticis? Abſqve dubio eſt, diſtitiſſe ſepulchreta aliqvantò ſpatio ab omnibus, ſed qværi poteſt, an eodem? qvod non eſt præſentis diſqviſitionis.

Μὴ εἰδυῖα τὸ γεγονός.

Hinc forſan colligere licet, qvare adhibeatur vox Συνέστειλαν. Si enim ad defuncti domum aut hoſpitium ſe contulerant illi, qvi eum extulerunt è conclavi, ubi cecidit mortuus, petituri inde involucra ſepulchralia, de re, qvæ evenerat, ignorare non potuit ejus uxor; At Συνέστειλαν αὐτὸν, collegerunt & colligarunt eum, ſicut erat, in veſtimentis ejus, & ſic elatum tumularunt.

VERS. 13. Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς.

Qvinam autem hi λοιποὶ? Illi certè, qvi erant de numero τῶν 120. exceptis duodecim, de qvô numero fuiſſe Ananiam ipſum ſuſpicamur, atqve ejus fato territos reliqvos ejusdem claſſis, reverentiâ Apoſtolorum, non auſos ſe cum iis conjungere ut æqvales.

VERS. 15. Ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν.

Et qvare umbra Petri potiùs qvàm reliqvorum Apoſtolorum? Cùm & illi æqvalem cum eô ſortientur authoritatem, & poteſtatem miracu-

miraculorum? vers. 12 I. Supponendum, non elatos fuiſſe in lectis ſuis ægrotos in plateas, niſi jam viſo Petro, aut certè noto, qvòd ille tranſiturus. II. Qværi poſſit, an hi, qvi ægros ſuos extulerunt, qvemqvam ex duodecim noverint præter Petrum? Illum loqventem audierant, actitantem viderant, cùm reliqvi ſilerent. Et hoc, qvòd agunt hi credentes, non tùm arguunt præeminentiam Petri præ reliqvis Apoſtolis, ſed qvòd ille hiſce hominibus fuerit magis notus.

VERS. 20. Τὰ ῥήματα τ͂ ζωῆς ταύτης.

Non opus eſt, ut difficultatem cuiqvam hæc verba pariant, ſi obſervet illa in vers. 17. ἡ ὖσα αἵρεσις τῶν Σαδδυκαίων. Nam τὰ ῥήματα τ͂ ζωῆς ταύτης, ſunt verba, qvæ aſtruant hanc vitam (reſurrectionem ſcil.) qvàm Sadducæi negant. De reſurrectione enim Jeſu erat controverſia.

VESS. 34. Γαμαλιὴλ Νομοδιδάσκαλος.

Rabban Gamaliel primus, diſtinctivè & vulgariter vocatus רבן גמליאל הזקן *Rabban Gamaliel ſenex.* Erat ille Præſes Synedrii poſt patrem ſuum Rabban Simeonem filium Hillelis; Præceptor Pauli, & receptor Traditionum triceſimus qvintus. Atqve ob hoc nominari non immeritò poſſet Νομοδιδάσκαλος, ideò qvòd cuſtos & traductor Cabalæ acceptæ è Sinai eſſet, niſi qvòd & Rabbini inferioris ordinis eôdem titulo gauderent. Obiit annis 18. ante excidium urbis, atqve Cathedram ejus capeſſivit R. Simeon filius ejus, qvi periit cum urbe.

Dum pro Apoſtolis aliqvaliter apologizat, crederes favere eum Chriſtianiſmo. Verùm obiit ille Phariſæus: atqve illo, ſi qvidem non præcipiente, at ſaltem applaudente & approbante prodiit Oratio iſta, qvæ vocata eſt ברכת המינים *Oratio contra hæreticos*, Authore *Samuele Parvo.* Et qvoſnam per *Hæreticos* intelligant, non difficile eſt intelligere. Conſilium ergò, qvod hic proponit, videtur idem fuiſſe, qvod practicatum eſt inter Sadducæos & Phariſæos, ſectâ unâ interitum alterius optante & expectante.

VERS. 36. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς

De Theuda qvodam impoſtore *Joſeph. Antiq.* lib. 20, cap. 2. Cujus character qvidem optimè cum hoc noſtro convenit, ſed tempora non conveniunt. *Theudam* enim ſuum introducit *Joſephus*, Φάδου τ̓ Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, cùm annum qvintum, aut ſextum, aut circiter ageret *Claudius* in imperio. Suum autem introducit *Gamaliel* ante tempora *Judæ Galilæi*.

Qvi advocatos pro Joſepho agunt, *Theudam* alium ab ejus *Theuda* imaginantur, & imaginantur ſolùm, nam nullum nominant. Ego duos nominaverim, qvorum neutrum tamen ſuſpicor vel cum *Theuda Gamalielis* convenire, vel aliqvid lucis circa chronographiam Joſephi contribuere.

I. Eſt mentio de *Theuda* qvodam Medico in

Bab. Sanhedr. fol. 93.1. Diſputatur ibi ſuper hâc non indignâ qvæſtione, Ubinam fuerit *Daniel*, qvando erectum & adoratum fuit ſimulachrum *Nebuchadnezaris* in valle *Dura*, ut de eo nullum fieret examen, nec qviqvam occurreret ei periculi? Et cùm reſpondeatur inter alia, miſſum eum fuiſſe in Ægyptum petitum inde porcos; objiciunt: איני התניא *Itane verò? Nam eſt hæc traditio:* תודוס הרופא אמר *Theudas Medicus dicit, Vacca & Sus non veniunt ex Alexandriâ Ægypti*, &c.

II. Eſt & mentio de *Theuda* qvodam Judæo degente *Romæ*, in

Hieroſ. Jom Tobh. fol. 61. 3. & *Moëd katon*, fol. 81. 4. & *Bab. Beracoth*, fol. 19. 1. *Traditio: R. Joſe dicit*, תודוס איש רומי הנהיג את אנשי רומי *Theudas homo Romæ docuit homines* (Judæos) *Romæ*, שיהו אוכלין גדיים מקולסין בלילי פסחים *ut comederent hædos aſſatos totos noctibus Paſchatum.* Gloſſ. Aſſatos cum talis, cruribus, &c. Miſerunt ad eum ſapientes minitantes ei excommunicationem, ideò qvòd doceret Iſraëlem לאכול קדשים בחוץ *comedere ſacra ab extra:* id eſt Paſchata Romæ, qvæ non comedenda niſi Hieroſolymis. Nam ut Gloſſ. *Qvicunqve videret hædos ità aſſatos, conciperet eos eſſe ſacratos ut hædos Paſchales.* Pronum mihi eſt, ſuſpicari, Procœnium Corinthiorum tale qvid extitiſſe, 1. Cor. 11, 21.

Putaſne jam, *Gamalielem* de hoc aut illo Theuda ſermonem habere?

bere? Non convenit qvidem vel hic vel ille cum charactere Theudæ iſtius, de qvô illic mentio. Ille Joſephi convenit multò magis: & concede tantùm, Joſephum hîc errare in computatione temporum, & tollitur omnis difficultas. Et non video qvidem ego, qvâ ratione eam reverentiam & modeſtiam debeamus Joſepho, ut tantô ſudore famæ ejus conſulamus. Inveniendus eſt alter Theudas, vel mutanda eſt punctatio commatum, vel neſcio qvid aliud abſurdi emplaſtri applicandum, potiùs qvàm poſtulandus Joſephus falſi, cui tamen & in hiſtoriâ & in chronologiâ titubari & vagari non inſvetum. Autumarim igitur ego, *Theudam* Joſephi eſſe *Theudam* Gamalielis, ſed Joſephum circa tempora ejus erraſſe, & hiſtoriam veram decoloraſſe chronologiâ falsâ.

VERS. 37. Ἰούδας Γαλιλαῖος.

Joſepho Ἰούδας Γαυλανίτης, *Antiq.* lib. 18, cap. 1. ubi tamen in titulo & inſcriptione capitis eſt, Περὶ Ἰούδα τοῦ Γαλιλαίου. Qvæ nobis alibi excitarunt hanc qvæſtionem: An aliqva pars Transjordaniæ, non dicta etiam foret Galilæa? Qvam cramben hîc non recoqvemus.

CAP. VI.

VERS. 1. Γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους.

DE *Hebræis* agamus primùm.

I. Vox עברי *Hebræus* ſignificationem admiſit ſub Templo ſecundo, aliam ab eâ, qvam ante & ſub Templo primo: qvippe qvòd in vet. Teſt. reſpiciat gentis originem & lingvam, ſub novo, gentis tranſmigrationem & lingvam. *Abramus* primùm vocatur עברי Gen. 14, 13. *Hebræus* Symmacho, Vulg. aliis. At Græcis interpp. Περάτης *Tranſitor*, de qva re vid. Nobil. in loc. At non eſt cur moveat iſta verſio, cùm planum ſit, interpretes vocem עבר reddidiſſe ſecundùm uſum ejus communem ſub Templo ſecundo,

Digitized by Google

do, & non ſecundùm uſum ejus primævum & originalem. Eâdem ratione eòdem inclinant Rabbini in

Bereſh. Rabba, fol. 47. 1. *R. Nehemiah dicit: Abramus dictus eſt* עברי *Hebræus, qvia fuit de poſteris Heberi. At Rabbini dicunt, ita dictus eſt, ideò qvòd eſſet à transfluvium.* Et addunt inſuper (qvòd meretur examen) ושהוא משיח בלשון עברי *& qvòd loqveretur lingvâ transfluvianâ.* Dixerim ego potiùs, qvòd non immeritò dici potuerit עברי *Hebræus*, ideò qvòd lingvam Hebræam propriô ſenſu dictam retineret etiam in Meſopotamiâ & Chaldæâ. Nam ſi lingvam transfluvianam vel Chaldaicam, ut vernaculam ſibi & familiæ ſuæ, tulerit ſecum in Chanaanitida, vix excogitaveris, qvonam modô lingva Hebræa propriè ſic dicta, traducta fuerit ut vernacula poſteris ſuis. Aliam rationem, qvare dictus ille ſit *Hebræus*, loco iſto Geneſ. poſuimus alibi, cui & adhuc adhæremus.

II. Poſt captivitatem Babylonicam facta eſt talis diverſificatio, ut לשון עברי *Lingva Hebræa*, fuerit *Lingva transfluvialis* vel *Chaldaica*.

Teſtantur hoc ſatis vocabula *Betheſda*, *Golgatha*, *Akeldama*, &c. qvæ dicuntur Ἑβραϊστὶ λέγεσθαι, & tamen Chaldaica eſſe nemo non novit. Vetus & pura lingva Hebræa tunc temporis vocabatur לשון אשורי *Lingva Aſſyriaca*; & vel Chaldaica לשון עברי *Lingva Hebræa*, ipſis interpretibus, *Transfluvialis*.

Aruch in עבר : עבריה לשון דעבר הנהר Ἑβραϊστὶ, i.e. *Lingvâ transfluvianorum.*

Gloſſ. in Megill. fol. 8. 2. אשוריה לשון הקודש *Aſſyriaca, i.e. Lingvâ ſanctâ.*

III. Obiter non notare non poſſumus, qvòd diſtingvatur à magiſtris inter עברי *Lingvam Hebræam*, & סורסי *Syriacam*, utrâqve interim diſtinctâ ab אשורי *Aſſyriacâ*, vel *lingvâ ſanctâ*.

Hieroſ. Sotah, fol. 21. 3. סורסי לאיליא *Lingva Syriaca apta eſt ad planctum.* עברי לדיבור *Hebræa ad eloqvium.* ויש אומרים אף אשורי לכתב *Et ſunt qvi dicunt, Aſſyriaca qvoqve ad Scripturam.*

Diſtinctio hæc inter *Hebræam* vel transfluvianam, & *Syriacam*, qvæ qvidem erant eædem, eadem abſqve dubio eſt, qvæ inter סורסי *Syriacam* & ארמי *Aramæam*.

Bava kama, fol. 83. 1. & *Sotah*, fol. 49. 2. *Rabbi dicit:* סורסי בא״י למה *Lingva Syriaca in terrâ Iſraëliticâ qvare;* אלא או לשון

לשון קדש או לשון יוונית *Cùm potiùs adhibenda aut lingva ſancta, aut lingva Græca. R. Joſe dicit,* בבבל לשון ארמי למה *In Babylonia lingva Aramæa qvare?* אלא או לשון קדש או לשון פרסי *cùm potiùs adhibenda vel lingva ſancta vel lingva Perſica.* Gloſſ. *Nam Græca erat elegantior, qvàm Syriaca; & Perſica, qvàm Aramæa.*

Vides primò, ut diſtingvatur inter lingvam Syriacam & Aramæam; & qvâ ratione, docet Gloſſ. in locum his verbis:

Ecce dum notat lingvam Syriacam in terrâ Iſraëliticâ; atqve Aramæam in Babyloniâ, ideò eſt, ut dicit R. Tam, qvia eſt aliqva inter eas variatio: Sicut fit in aliqvâ lingvâ vulgari, qvam puriùs eloqvuntur in regione unâ qvàm in aliâ. Nam & Onkelos verba iſta: עד הגל הזה Gen. 31, 52. *reddit,* סהיד דגורא הדין *cùm Labanus dicat:* יגר שהדותא *Jam verò neceſſe eſt dicere, qvòd Labanus loqvutus eſt* לשון סורסי *lingvâ Syriacâ, quæ ità dicta eſt à Syriâ. Syria autem erat Aram Naharaim & Aram Zobah, qvas David ſubegit. Et qvoniam ea eſt vicinior terræ Iſraëliticæ, lingva ejus Aramæa non eſt adeò pura.*

Gloſſ. in Sotah, fol. 49. 2. *Lingva Syriaca eſt cognata lingvæ Aramææ. Et dico ego, qvòd hæc eſt lingva Talmudis Hieroſolymitani.*

Vides ſecundò, ut lingva Syriaca fuerit vernacula terræ Iſraëliticæ, atqve Aramæa, qvæ ferè eadem, Babyloniæ, potiùs qvàm Græca vel Perſica, qvæ elegantiores: imò qvàm lingva ſancta, qvæ nobilior omnibus. Idqve ratione de lingvâ ſanctâ maximè perceptibili, nempè qvòd illa utrobiqve perierat à communi uſu, & vulgo eſſet ignota: & de duobus reliqvis, hâc ratione, qvam adducit Gloſſa, & qvam habes in

Hieroſ. Sotah, fol. 21. 3. & *Beresh. Rabba*, fol. 83. 4: אל יהי לשון סורסי קל בעיניך *Ne vileſcat lingva Syriaca in oculis tuis.* (*Beresh. Rabb.* errore typographico pro סורסי *Syriaca*, habet פרסי *Perſica.*) *Nam ecce honorem tribuit ei Deus in Lege, & Prophetis & Hagiographis. In Lege, nam dicitur,* יגר שהדותא Gen. 31, 47. *In Prophetis, nam dicitur,* כדנה תימרון להון Hierem 10, 11. *Atqve in Hagiographis, nam dicitur,* וידברו הכשדים למלך ארמית Dan. 2, 4.

Erat ergò lingva Syriaca vel Aramæa, ſub Templo ſecundo, ea qvæ *Hebræa* audiit, id eſt *Transfluviana*, unde & *Hebræi*, tunc temporis dicti, ob vulgarem uſum iſtius lingvæ. Verùm an omnes, qvibus

lingva iſta erat vernacula, dicti fuerint *Hebræi*, aliqvantum poteſt dubitari: & qvâ ratione, obſervabimus poſteà, cùm pauca diximus de *Helleniſtis*.

I. *Hebræos* fuiſſe, genere Judæos, nemo negaverit; an *Helleniſtæ* etiam fuerint Judæi, in dubium vocant.

Beza in loc. Ἑλληνιστὰς, *Lucas hoc loco vocat genere qvidem profanos, ſed in Judæorum gentem per Circumciſionem adſcitos, & Proſelytos propterea vocatos. Falluntur enim, qvi Judæos inter alias gentes diſperſos putant* Ἑλληνιστὰς *dici.*

Opinioni huic ſuæ favere opinatur illud, qvod dicitur cap. 11, 19. 20. *Nemini loqventes Verbum Dei niſi ſolis Judæis. Erant autem qvidam ex iis Cyprii & Cyrenæi, qvi ingreſſi Antiochiam loqvebantur ad Helleniſtas.* Unde infert ille: *Cùm hoc loco opponi videantur* Ἑλληνισταὶ *Judæis, —— apparet,* Ἑλληνιστῶν *appellatione non tantùm provinciales vel proſelytos Judæos, id eſt huc & illuc diſperſos, ſed ipſos etiam intelligi ex Gentibus, qvi alibi vocantur à Luca* Σεβόμενοι, *&c.*

Permittatur confundere Σεβομένους cum *Proſelytis*, qvamvis inter eos fuerit aliqva differentia, eáqve conſpicua; At non video, qvâ lege aut authoritate confundat *Helleniſtas* & *Proſelytos*: & ſi fallantur, qvi Judæos inter alias gentes diſperſos putant Ἑλληνιστὰς dici, fateor me libenter errare cum ita falſis. Nec tamen omnes Judæos inter Gentes ſparſos dixerim *Helleniſtas*, non ſparſos inter Medos, Parthos, Perſas, Arabas, & gentes iſtas Orientales. Nec, ut opinor, vocaverit ille *Proſelytos* ex iſtis gentibus, *Helleniſtas*, cùm ipſiſſima vocis etymologia Græciſmum ſonet.

1.) Habes cap. 2, 10. *Judæos & proſelytos.* Atqve habes hôc in capite *Hebræos* & *Helleniſtas*. Veriſſimè dixeris, vocem *Proſelyti* diſtingvere planè à *Judæis*; at non æqvè dixeris, vocem *Helleniſtæ* diſtingvere etiam à *Judæis*, cùm diſtinguat, ut vides, tantùm ab *Hebræis*.

2.) Vocat hic noſter *Nicolaum* Προσήλυτον Ἀντιοχέα, verſ. 5. Num eum etiam vocaveris Ἑλληνιστὴν Ἀντιοχέα? Ἕλληνα potiùs dixeris, cùm ipſum ejus nomen origine Græcum illum fuiſſe videtur indicare.

3.) Qvod ad diſtinctionem illam attinet c. 11, 19. 20. (nam diſtinctionem ego potiùs dixerim qvàm Antitheſin) non concludit, Helleniſtas non fuiſſe Judæos, ſed diſcrimen ſolùm ſtabilit inter Judæos dignioris & purioris ordinis, & Judæos qvi non adeò digni & puri.

II. Sunt

II. Sunt qvi arbitrantur, idqve verè, Helleniſtas fuiſſe Judæos inter gentes ſparſos: aſt ſpeciatim ità dictos, ideò qvòd uterentur Bibliis Græcis in Synagogis; qvod an verè ſupponatur, ego qværo. De re tamen iſtâ hîc non diſputabimus: Hoc autem tantùm liceat obſervare:

1.) Qvòd Judæis vileſceret lingva Græca potiùs, qvàm placeret, atqve odio magis eſſet, qvàm pretio.

In locis nuper citatis *Bava kama*, fol. 82, 2. *Sotah*, fol. 49. 1 hæc occurrunt,

In priori hæc; Cùm obſidione cingeret Ariſtobulus Aſmonæus Hyrcanum fratrem, obveniretqve aliqvid infauſti, per conſilium cujuſdam ſenis, qvi peritus erat literaturæ Græcæ, *iſto tempore dixerunt: Maledictus ſit homo, qvi alit porcos; & maledictus ſit homo, qvi docet filium ſuum ſapientiam Græcam.*

In poſteriori hæc: בפולמוס של טיטוס *In bello Titi decreverunt*, שלא ילמד ארם את בנו יונית *Ne doceat qviſqvam filium ſuum Græcè.*

Gloſſ. in hunc locum hiſtorias confundit, & vult, *bellum Titi* idem velle cum bello Ariſtobuli & Hyrcani. At Gloſſ. in locum priorem rectè diſtinguit, & concedit tale decretum fuiſſe in diebus Aſmonæorum, at neglectui proceſſu temporis habitum, renovatum fuiſſe in bello Titi. Eſto hoc vel illud, ſatis eloqvitur, qvonam affectu exceperint illi literaturam & linguam Græcam. Nam & hæc utrobiqve ſeqvuntur:

Dicit Samuel nomine Rabban Simeonis ben Gamaliel: Mille pueri fuerunt בבית אבא *in ſcholâ patris mei, qvorum qvingenti didicerunt legem, & qvingenti ſapientiam Græcam, & non eſt ſuperſtes qviſpiam ex iſtis* (poſterioribus) *præter meipſum hic, & filium patruelis mei in Haſia.*

Reddidi בבית אבא *in Schola*, vel familiâ *Patris mei*, propter ea, qvæ utrobiqve etiam ſeqvuntur: *Permiſerunt familiæ Rabban Gamalielis ſapientiam Græcam, qvoniam illi cognati erant ſangvini regio.* Oriundi ſcilicet ex ſtemmate Davidis: Iſti familiæ eam permiſerunt ediſcendam, qvia talem familiam ob honorem & nobilitatem ſuam decuit omnimodâ eruditione non carere. At non ità liberè eam aliis permiſerunt: & cùm ſermo eſt de ſapientiâ Græcâ, vix excluſeris lingvam Græcam, præſertim cùm in terminis de-

Digitized by Google

creti foret: *Ne doceat qviſqvam filium ſuum* יונית *Græcè.* Super hæc, qvæ dicta ſunt, non poſſum non hæc obſervare:

α.) Qvalem obicem ſibi poſuerunt contra lectionem Novi Teſtamenti, cùm Græcam lingvam ſic abdicarent: cui Deus jam plus honoris tribuerat, qvàm eorum Aramææ, qvam tamen ab eo honoratam volunt in Lege, Prophetis & Hagiographis.

β.) Qvòd vix admittere voluerint etiam illis, qvi non niſi Græcè callerent, lectionem legis & Prophetarum in Synagogis in lingva Græca, cùm ea nec adeò grata ſuis eſſet, & Seniorum ſcita & Canones vel reqvirerent interpretem in lectione Bibliorum in Synagogis, vel ſaltem permitterent.

γ) Qvàm probabile ſit, iſtos Judæos, qvi inter gentes habitantes non niſi Græcè ſcirent, ex ipſiſſimâ iſtâ re aliqvantum viluiſſe apud reliqvam gentem, qvæ lingvæ Hebrææ communem uſum retinuit, atqve in aliqvâ inferiori æſtimatione fuiſſe habitos.

2.) Si ergò tali affectu erga *Sapientiam* Græcam, qvali qvæſo erga *lingvam* Græcam? Detur, bono, nam & qvàm plurimi è grandioribus Rabbinis erant Græcè docti: At qvid de Judæis iſtis judicandum, qvi non callerent niſi lingvam Græcam? Num non illi in inferiori, imò infimâ Judæorum claſſe recenſiti, qvi merè peregrini erant atqve alieni à propria Judæorum lingvâ, Hebrææ?

Tales illi qvorum mentio

Hieroſ. Sotah, fol: 21, 2. *R. Levi ben Chaiathah adiit Cæſaream, atqve audivit eos* קריין שמע אלוניסתין *recitantes phylacteria ſua Helleniſticè, & voluit eos prohibere. Qvod cùm audiret R. Joſe; iratus eſt & dixit: Ego ſic dico: Si qvis non noverit recitare* אשורית *in lingvâ ſanctâ, num non recitabit omninò? Imò fungatur officio ſuo, in qvacunq; linguâ calluerit.*

Cæſarea Philippi eſt ſcena hiſtoriæ, cujus urbis Rabbini freqventiſſimæ celeberrimæqve memoriæ ſunt in utroqve Talmude: cùm autem ea foret una de civitatibus Decapolitanis, qvæ omnes erant ditionis Ethnicæ aut Græcanicæ, videtur, in eâ fuiſſe Judæos aliqvos, qvi non niſi Græcè ſcirent, & non Hebraicè. Aliter phylacteria ſua, abſqve dubio, lingvâ Hebræâ recitaſſent potiùs, qvamvis non poſſent lingvâ ſanctâ.

III. Erant plurimi Judæi in variis regionibus, & veriſimile eſt, qvod iis utraqve lingva fuerit vernacula, Hebræa & Græca. Hebræa

Digitized by Google

bræa inter ſuos; Græca inter Græcos. Hebræa in familiis & Synagogis Judæorum, Græca inter concives Ethnicos. Talis erat Paulus Tarſenſis, de civitate Græcâ, & tamen *Hebræus ille ex Hebræis*, Phil. 3, 5. Et tales fuiſſe videntur Cyprioræ & Cyrenæi illi, qvorum mentio cap. 11, 20. qvi in Cypro Phœnicè, atqve ipsâ etiam Antiochiâ, verbum Dei annuntiârunt Judæis Hebraizantibus (utcunqve fortè Græcè etiam loqventibus;) & tandem in Antiochiâ, Helleniſtis, i. e. Judæis Græcè ſolùm ſcientibus, & qvibus lingva Hebræa penitùs aliena. Nam ſic Helleniſtas à Judæis diſtinxerim potiùs iſto loco, qvàm eos, ut non Judæos, Judæis oppoſuerim. Et liceat mihi bonâ cum veniâ de Helleniſtis & Hebræis ſic judicare:

1.) Ut ſint Helleniſtæ, Judæi inter Gentes habitantes, & non callentes omninò lingvam Hebræam.

Cùm Apoſtolus in diviſione iſtâ, Ἰȣδαῖοι καὶ Ἕλληνες, qvam adhibet ſemel iterumqve, per Ἕλληνας intelligat omnes gentes præter Judaicam, loqvitur maximè ad captum vulgi, cui ob nupera, & circumjacentia imperia Græcorum, maximè nota & familiaris erat iſta locutio pro Ethnicis. Et forſan non adeò tutum erat, *Romanos* in iſtâ Antitheſi tunc temporis adduxiſſe.

An licet *Helleniſtas* eâdem latitudine ſumere ex alterâ parte, ut applicetur phraſis non ad Judæos ſolùm, qvi Græcè tantùm callerent, ſed ad Judæos omnes, qvi non Hebraicè? Negabit hoc forſan ſtricta ſignificatio vocabuli; at non multùm abſurdi ſeqvetur re conceſsâ, ſi Parthos, Medos, Elamitas, reliqvosqve in regionibus iſtis Orientalibus excipias, qvi non Græcæ aut Macedonicæ captivitatis aut tranſmigrationis erant, ſed Babylonicæ vel Perſicæ. Nam ipſiſſima vox *Helleniſtæ*, præſertim ut opponitur *Hebræis*, videtur tale qvid redolere. Nempe ut *Hebræi* ſint illi, qvi erant de captivitate & diſperſione trans fluvium, & *Helleniſtæ* illi, qvi poſt reditum ex iſtâ captivitate, aliam tranſmigrationem aut diſperſionem ſunt paſſi per Græcos in regiones Græcorum, vel Occidentales, & lingvas regionum iſtarum ſolùm calluerunt, deperditâ iis lingvâ olim vernaculâ ſuâ Hebræâ vel Chaldaicâ.

2) Qvod ad Hebræos attinet, omnes in genere ità dici potuiſſe, qvibus lingva Hebræa eſſet vernacula, vix qviſpiam, ut puto, inficiabitur. Nec qvânam aliâ ratione ſe *Hebræum* vocet Paulus Tarſenſis, excogitare poſſum, qvàm qvòd lingva Hebræa vernacula ei

fuerit in familiâ patris, itâ ut lingva Græca ei vernacula in civitate nativitatis. Aſt ut de ſpecialiori tituli proprietate inqviramus, proponatur hæc qvæſtio: Ad qvoſnam peculiariter ſcripta eſt epiſtolâ Pauli ad *Hebræos?*

Dixerim ego, ad Palæſtinæos. Nam Hebræorum nomen jure maximo ad eos pertinere, hæc duo, aut fallor, clarum faciunt. I. Qvòd æqviùs illi nuncuparentur Hebræi, qvibus ſola lingva Hebræa erat vernacula, qvales erant Palæſtinæi, qvàm illi qvibus indifferenter Hebræa & Græca. II. Meſopotamianis qvidem ſola Hebræa erat vernacula, & meritò iſtâ ratione ſunt illi in genere inter Hebræos cenſendi, at vocabantur illi vulgò גולה *Captivitas*, ideò qvòd habitarent in loco captivitatis etiam adhuc, & non ad propriam terram redierant. At Palæſtinæi, qvi eò remearant, propriè dici potuerunt *Hebræi*, ideò qvòd à transfluvium tranſierant, & ſecum portarant lingvam transfluvianam.

Et qvod ad rem præſentem attinet, circa obmurmurationem ſcilicet, Helleniſtarum contra Hebræos de inæqvali diſtributione communis eleemoſynæ, qværi poteſt, An qvivis fundos & patrimonia ſua vendiderint adhuc præter Palæſtinos? Nam prætermiſſo hoc, qvòd per diſtantiam locorum vix adhuc liceret, illud de Barnabâ, qvòd fundum ſuum vendiderit in Cypro, videtur tale qvid innuere, & qvòd extraordinarium illud eſſet, & non adhuc factum alibi. Sed de Helleniſtis potiſſimùm eſt inveſtigatio noſtra, non de Hebræis, & qvod de utriſqve diximus, candido lectoris judicio candide ſummittimus.

VERS. 3. *Ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἑπτὰ, &c.*

I. Tralatum erat officium Diaconatûs (cui cura pauperum demandata) in Eccleſiam Evangelicam ex Judaicâ. Erant enim in unaqvâqve Synagogâ ג׳ פרנסים tres Diaconi, qvibus incubuit iſta cura: de qvibus diximus ad Matth. 4, 23. alibiqve.

II. De numero ſeptenario curioſè non inqvirimus. Efflagitavit multitudo pauperum & amplitudo Eccleſiæ, ut augeretur jam numerus Diaconorum ſupra illum in ſingulari Synagogâ: atqvare ſeptem eligendi, dicat cui eſt audacia: Ego ex numero & charactere virorum, meminerim tantùm שבעה טובי העיר *Septem*

ptem bonos viros civitatis, de qvibus freqvens memoria apud magiſtros, & conjectarim, electos fuiſſe eos ſeptem ex numero centum iſtorum & viginti cap. 1, 15, & per eos ſolos fuiſſe electos, & non per totum numerum Eccleſiæ.

Vers. 5. Καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχέα.

I. Ex hoc, qvòd vocetur ſolus ille Proſelytus, liqvet reliqvos fuiſſe Judæos, utcunqve Græcis nominibus inſignitos. Nec Helleniſtas tamen inde ego eos dixerim, qvin Hebræos potiùs, qvi Græcè qvidem ſcirent (atqve inde cura iis de Helleniſtis commiſſa) & qvibus lingva vernacula eſſet Hebræa. Nam vix conceperim, Stephanum cauſam ſuam coram Synedrio, & totâ turbâ Græcè egiſſe, qvamvis forſan Græcè ſatis ſciret.

II. Sectam *Nicolaitarum* impuriſſimam, ab hoc *Nicolao* nomen, & fœdam ſuam doctrinam traxiſſe, tàm conſtans eſt vetuſtatis opinio, *Irenæ.* lib. 1. cap. 27. *Epiphan.* lib. 1. hæreſ. 5. &c. ut de hâc re diffidere, videatur toti antiqvitati contraire; at ſi liceret liberè de eâ diſſentire, ſuſpicarer ego (in honorem hujus noſtri) nomen deductum à ניכולא *Necola, comedamus:* ſic animantibus ſe mutuò iſtis belluis ad comedenda Idolothyta. Prout illi Eſa. 22, 13. ניכול בסר ונשתי חמר *Edamus carnem*, &c.

Vers. 6. Ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας.

Legimus de hoc aut illô Rabbinô conſtituente פרנסין *Diaconos* in hâc aut illâ Synagogâ, *Hieroſ. Peah*, fol. 21, 1. ſed de impoſitione manuum in hâc actione, ſilentium; nec mirum, cùm in promotione Presbyterorum adhiberentur vulgò verba tantùm, & non hic ritus; qvod obſervamus ad cap. 13. Apoſtoli hoc in loco alibiqve veterem morem retinent ἐπιθέσεως χειρῶν. Alibi multoties, ut donarent Spiritum Sanctum, cum inſtitutione ad miniſterium; hîc ut inſtituant ad Diaconatum, abſqve donatione Spiritûs Sancti: nam ejus donis dotati ſunt hi ſeptem, antè, verſ. 3.

VERS. 8. Ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων.

Id eſt, *ſervorum manumiſſorum*. Scriptoribus Judaicis משוחררים qvod

I. Intelligendum eſt, de ſervis ex gente Judaicâ: Nam hoc iis pro Canone,

Maimon. Avadim, cap 9. אסור לאדם לשחרר עבד כנעני *Non licet cuiqvam manumittere ſervum Canaanæum*, vel Ethnicum. *Et ſi qvis manumittat, tranſgreditur legem iſtam*, לעולם בהם תעבדו *In perpetuum eos pro ſervis poſſidebitis*, Levit. 25, 46. *Qvod ſi qvis manumittat, manumiſſus eſt.* Diſputatur de hâc re in

Sotah, fol. 3, 1. *Et R. Iſmael dicit, eſt* רשות hoc eſt *licentia* tantùm conceſſa retinendi, ſi vis, ſervum Canaanæum in perpetuum. *At R. Akibah dicit, eſt* חובה *præceptum conſtringens*, ut teneatur qvilibet, cui eſt ſervus Canaanæus, eum detinere ſemper in ſervitute ſuâ & nunqvam dimittere. Si daretur illud, qvod vult R. Iſmael, pro libitu nempè potuiſſe herum ſervum ſuum Ethnicum manumittere, vix tamen opineris fuiſſe Synagogam talium, ità manumiſſorum.

II. Illi ergò משוחררים vel ſervi manumiſſi, de qvibus freqventiſſimè Talmudici, erant Judæi qvidam, qvi vel venditi fuerant in ſervitutem à Synedrio propter furtum, vel qvi ſe vendiderant in ſervitutem ob paupertatem, & jam libertatem ſuam fuerant readepti.

Exod. 21, 2 כי תקנה עבד עברי *Qvando coëmeris ſervum Hebræum. R. Sol.* in loc. *Qvando coëmeris eum a manu Synedrii, qvi vendiderunt eum propter furtum ſuum: aut qvi vendidit ſeipſum ex neceſſitate.*

In horum ſervitute erant hæ differentiæ.

Kiddushin, fol. 14, 2. *Traditio: Qvi vendit ſeipſum, venditur in ſex annos, vel plures qvàm ſex. Qvi venditur à Synedrio, venditur tantùm in ſex. Qvi vendit ſeipſum, non perforatur per aurem ſubulâ* (ut Exod. 21, 6.) *Qvi venditur à Synedrio, perforatur. Qvi vendit ſeipſum, non parant ei viaticum. Vendito à Synedrio parant. Vendenti ſe, non poteſt herus dare ancillam Canaanæam. Vendito à Synedrio poteſt.*

III. Ut

Digitized by Google

III. Ut hi in libertatem redempti fuerint, vel dato precio, vel per Jubilæum, vel per annum ſeptimum, aut aliqvibus aliis de cauſis ab heris manumiſſi, idqve datâ ſchedulâ ſcriptâ manumiſſionis, fusè agit Majmon. *in tract. Avadim.* & Talmudici loco citato alibiqve.

Parùm dubito, Λιβερτίνους hoc in loco eſſe tales, & hiſtoriographum noſtrum per hoc vocabulum reddere vocabulum משוחררים qvô nihil notius in gente & nihil freqventius in ſcriptis Judæorum. Et tum vides, qvalis fæx hi fuerint, & qvàm pediculoſa, ut itâ dicam, turba, qvi inſurrexerint in beatiſſimum protomartyrem; olim fures aut mendici, dein ſervi, & jam qvid niſi nebulones?

Κυρηναίων.

Qvænam fuerit *Cyrene*, unde *Cyrenæi* dicti, ſatis indicat hic noſter cap. 2 per vicinitatem Libyæ. Qvam an interpretes intelligant, qvando reddunt *Kir* per *Cyrenen*, ipſos conſule Ut Vulg. & MS. Alexand. in 2 Reg. 16, 9. Vulg. & Targ. Amos 1, 5.

An *Cyrenæi*, de qvibus hîc Lucas alibiqve, ab urbe *Cyrene*, an à regione *Cyrænaicâ* denominationem ſuam ſumpſerint? non tanti eſt ut diſputemus. Urbem deſcribit Strab. lib 17. Regionem Plin. lib. 5. cap. 5. At de Judæis ibi habitantibus ſilet uterqve. Sat ſuperqve tamen eloqvitur

Dion. Caſſ. in vitâ Trajani: Ἐν τούτῳ οἱ κατὰ Κυρήνην Ἰουδαῖοι, &c. *Interim Judæi, qvi circum Cyrenen habitabant, Andreâ qvodam duce, Romanos pariter atqve Græcòs concidunt, veſcunturq; eorum carnibus, eduntq; viſcera, tùm oblinuntur eorum ſangvine, & pellibus induuntur. Multis à vertice ſerris diſcidère medios, multos objecere beſtiis, multos etiam certare inter ſe coëgerunt, ità ut interierint hominum ad ducenta viginti millia.*

Immenſus & immanis Judæorum numerus ad talem ſtragem perpetrandum, (ſimilemqve perpetrarunt Judæi in Ægypto & Cypro,) & mirari licet, unde tàm infanda eorum multitudo in iſtis regionibus congeſta.

Sed illud non eſt præſentis diſqviſitionis. Diſqvirendum potiùs, qvænam lingva Judæorum Cyrenenſium vernacula? Dixerim ego Græca, nam erat iſta lingva Cyrenes, cùm ipſa urbs condita

fuerit à Græcis, & tota regio fuerit ſub imperio Ptolomæorum, aſſerente utrumqve Strabone, loco antè citato. Inter Helleniſtas ergò eos ego numeraverim, qvibus lingva Hebræa erat aliena & peregrina; niſi qvòd verſans hæc Synagoga inter Hieroſolymitanos lingvam iſtam forſan edidicerat.

Ἀλεξανδρέων.

De *Synagogâ Alexandrinorum* in Hieroſolymis mentio in *Hieroſ. Megillah*, fol. 73, 4. atqve inde in *Juchaſin*, fol. 26, 4. *Hiſtoria de R. Eliezer ben Zadok, qvòd accepit* כנסת של אלכסנדריים *Synagogam Alexandrinorum, qvæ erat Hieroſolymis*, ועשה בה צרכיו *& convertit eam in uſus ſuos.* Ad verbum: *fecit in eâ omnia negotia ſua.* Juchaſ. כל חפצו.

Diſputatur in *Hieroſ* loco citato, an liceat alienare Synagogam ab uſu ſacro, in communem? & diſtingvitur inter בית הכנסת של יחיד *Synagogam hominis unius*, & בית הכנסת של רבים *Synagogam publicam.* Et cùm prioris permittatur aliqva alienatio, poſterioris autem non, objicitur hæc hiſtoria contra poſteriorem, & hæc adduntur, אלכסנדריים עשו אותה משל עצמן *Alexandrini ſtruxerunt iſtam Synagogam de proprio.* Qvæ & atteſtantur hiſtoriographo huic ſacro noſtro, loqventi de *Synagogâ Alexandrinorum* in Hieroſolymis, & arguunt, de variis Synagogis hîc agi, ut una fuerit Libertinorum, alia Cyrenenſium, &c. qvod magis credibile, ſi fidem mereatur illud, qvod ibidem refertur, *fuiſſe nempè* 480 *Synagogas in Hieroſolymâ.*

Καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας.

Ex hâc Synagogâ, ut videtur, erat Paulus, at de ſcholâ Gamalielis: Nam juvenes Judaici ex regionibus longinqvis ad Hieroſolymam educationis ergò miſſi, in hanc aut illam Synagogam diſtributi, magiſtrum ſibi elegerunt hunc aut illum pro ſuo placito.

In Academiâ Græcâ educatus fuerat Paulus ab ipſa pueritiâ, Tarſenſi ſcil. nam Tarſum ritè & Academiam, & Græcam vocaveris, fide *Strabonis*, qvi ſic de eâ

Geograph. lib. 14. Ταρσὸς κτίσμα ἐςὶ τῶν μετὰ Τριπτολέμου πλανη-

πλανηθέντων Ἀργείων κατ' ζήτησιν Ἰοῦς. *Tarſus condita eſt ab Argivis cum Triptolemo vagantibus in inveſtigatione Jûs.* & paulo pòſt:

Τοσαύτη δ' τοῖς ἐνθάδε σπουδὴ πρός τε φιλοσοφίαν, &c. *Tantum autem Tarſenſibus erat ſtudium Philoſophiæ reliqvæqve totius Encyclopædiæ, ut ſuperaverint Athenas, Alexandriam, & ſi qvis alius locus nominari poteſt, ubi Scholæ & Diatribæ Philoſophorum, & humanarum artium haberentur.*

Hinc minùs mirum, ſi Paulus literaturâ Græcâ floreret, Poëtaſqve iſtius generis in ſermonibus ſuis allegaret, à teneris etiam ungviculis in tali Academiâ, ut videtur, educatus.

VERS. 15. ὡσεὶ πρόσωπον Ἀγγέλου.

Atteſtatur innocentiæ viri ſancti ipſe Deus miraculosè; atqve eum non injurium erga Moſen fuiſſe oſtendit, cùm faciem inſtar faciei Moſi coruſcantem ei præbet; vultumqve Angelicum inſtar Gabrielis, nam verba Gabrielis tantùm enuntiaverat, ſi dixerit: *Jeſus deſtruet hunc locum*, &c.

CAP. VII.

VERS. 2. Τῷ Ἀβραὰμ ὄντι ἐν Μεσοποταμίᾳ.

B*Eresh. rabba*, fol. 32. 3. *Abrahamus eſt ſimilis amico regis, qvi vidit regem incedentem in porticubus tenebricoſis, & illuminavit ei per feneſtram. Qvod cùm videret Rex, dixit ei: Qvoniam illuminaſti mihi per feneſtram, & illumina mihi coram meipſo. Sic dixit Sanctus benedictus Abrahamo: Qvoniam tu illuminaſti mihi* ממספוטמיא שלי ומחברותיה *ex Meſopotamiâ meâ, & conſortibus ejus, veni & illumina mihi in terrâ Iſraëlis.*

An tanti eſt, ut ſcrutinio immoremur, qvare vocet Meſopotamiam *meam?* ut &, qvid ſibi velit חברותיה *conſortes* vel *ſociæ ejus?* Hoc tamen non poſſumus non obſervare, occurrere hoc adjunctum ſemel iterumqve

Ibid. fol. 48. 1. *O ſemen Abrahami amici mei, ab extremis terræ*

prebendi te, ומחברותיך ממספוטמיא *à Meſopotamiâ ſcil. & ſociis ſuis.*

Et fol. 66. 1. *Qviſnam inter vos timet Dominum? Hic eſt Abrahamus: qvi ambulat in tenebris. q. d.* ממספוטמיא ומחברותיך *qvi venit ex Meſopotamiâ & conſortibus ſuis, & non novit qvò, ſicut homo habitans in tenebris.* Scribitur qvidem, מאספמיא ac ſi eſſet *Ab Hiſpania*, ſed corrigo authoritate *Aruch*, atqve ipſe ſenſus qvidem corrigit.

Gloſſa hîc nihil, niſi hoc puerile: *Inveni interpretationem Meſopotamiæ, qvòd ſcil. ſit nomen urbis in Aram Nabaraim.*

Diſtingvitur qvidem à Geographis, inter *Meſopotamiam* & *Babyloniam*, vel *Chaldæam*, ut Ptol. tab. Aſiæ qvarta: Ἡ Βαβυλωνία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων Μεσοποταμία, &c ut alios omittamus. At dici poteſt etiam Babylonia eſſe in Meſopotamiâ, partim qvòd eſſet inter duos fluvios Euphratem & Tigrim, præſertim verò ſecundùm idioma Scripturarum, qvòd eſſet *transfluvium.* Qvod notatum à Vulg. interprete obſervare licet in Joſu. 24, 3. ubi pro qvod eſt in Hebr. *Et tuli Abrahamum patrem veſtrum* מעבר הנהר *à transfluvium*, habet ille, *Tuli ergò patrem veſtrum Abrahamum de Meſopotamiæ finibus.*

Joſeph. Antiq. lib. 1. cap. 8. de Abrahamo atqve ejus migratione loqvens.

Δι' ἅπερ Χαλδαίων τε καὶ τῶν ἄλλων Μεσοποταμιτῶν στασιασάντων πρὸς μετοικεῖν δοκιμάσας. *Qvapropter Chaldæis aliisqve Meſopotamianis in eum tumultuantibus migrare ei viſum*, &c. Nota Chaldæos vocatos cum aliis Meſopotamianos.

Nec immeritò, cùm dicat Eratoſthenes, apud Strab. lib 3.

Τὴν Μεσοποταμίαν σὺν τῇ Βαβυλωνίᾳ μεγάλῳ κύκλῳ περιέχεσθαι ὑπό τε τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγριδος. *Meſopotamiam cum Babylonia contineri magno circulo ab Euphrate & Tigri.*

Et forſan ſic diſtingvit Rabbinus citatus, ut Meſopotamia, qvam à Deo vocatam fingit עירי *meam*, ſit Charranitica, ubi cultus Dei in familiâ Nachoris, & qvæ fuit natale ſolum & nutrix undecim Patriarcharum. Et חברותיך *Sociæ* vel *conſortes ejus* ſunt Babylonia & Chaldæa. Qvâ enim aliâ ſignificatione vox חברותיך hîc ſit ſumenda, non benè novi.

Qvòd Stephanus Deum apparuiſſe Abramo dicat, dum eſſet in Chal-

Chaldæâ, anteqvàm migraret in Charranem, cùm Teracho patri ejus res aſcribatur potiùs à Moſe cap. 11. loqvitur cum vulgari & communi opinione ſuorum. Qvi non ſolùm concedunt, Abramum verum Deum agnoviſſe & coluiſſe, dum Terachus idola coleret; ſed Terachum eſſe tàm acrem Idololatram, ut Abramum traderet Nimrodo in clibanum igneum projiciendum. Hiſtoriam habes in *Bereſh. rabba*, fol. 42. 2. ridiculam ſatis.

VERS. 3. Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου.

Hæc ergo non confuderim cum iſtis Gen. 12, 1. nam hæc dicta eſſe in Chaldæâ, Stephanus & res ipſa loqvuntur; iſta in Charris. Hîc nulla mentio diſceſſionis *à domo patris*, ſicut illic facta. Nec diſceſſit ille *à domo patris*, cùm migraret ab Ur Chaldæorum, nam patrem cum totâ familiâ ſecum tulit; ſed diſceſſit, cùm migraret à Charris relinqvens poſt ſe patrem ſepultum, & Nachorem fratrem cum familiâ.

VERS. 4. Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, &c.

Hinc difficultas & controverſia; qvam habe verbis Rab. Sol. in Geneſ. XI.

Et mortuus eſt Terachus in Charrane : Annis ſcil. plus qvam ſexaginta poſt exitum Abrahami ex Charrane, & appulſum ejus in terram Canaanitida. Nam ſcribitur : Abrahamus erat ſeptuaginta qvinqve annorum, cùm exiret è Charrane, & Terachus erat annorum ſeptuaginta, cùm naſceretur Abrahamus. Ecce Terachus erat annorum centum qvadraginta qvinqve, cùm diſcederet Abrahamus ex Charrane, & ſupererant de ejus annis adhuc qvàmplurimi. Supererant qvidem ſecundùm hos calculos, ſexaginta.

I. In toto iſto capite non fit mentio mortis, cujuſqvam ibi nominati, ante & præter *Terachum*. Ubi obiter notanda audacia Græc. interpretum, qvi de unoqvoqve addiderunt καὶ ἀπέθανε, contra propoſitum Moſis, & contra animum Apoſtoli, Hebr. 7, 2. Jam ergò qvare omiſſo hôc in omnibus, qvi in iſto catalogo anteceſſerunt, adderetur ſolùm de Teracho, qvòd *mortuus eſt in Charrane*, niſi ut oſtenderetur, non diſceſſiſſe inde Abrahamum niſi poſt ejus mortem?

creti foret: *Ne doceat qviſqvam filium ſuum* יונית *Græcè.* Super hæc, qvæ dicta ſunt, non poſſum non hæc obſervare:

α.) Qvalem obicem ſibi poſuerunt contra lectionem Novi Teſtamenti, cùm Græcam lingvam ſic abdicarent: cui Deus jam plus honoris tribuerat, qvàm eorum Aramææ, qvam tamen ab eo honoratam volunt in Lege, Prophetis & Hagiographis.

β.) Qvòd vix admittere voluerint etiam illis, qvi non niſi Græcè callerent, lectionem legis & Prophetarum in Synagogis in lingva Græca, cùm ea nec adeò grata ſuis eſſet, & Seniorum ſcita & Canones vel reqvirerent interpretem in lectione Bibliorum in Synagogis, vel ſaltem permitterent.

γ.) Qvàm probabile ſit, iſtos Judæos, qvi inter gentes habitantes non niſi Græcè ſcirent, ex ipſiſſimâ iſtâ re aliqvantum viluiſſe apud reliqvam gentem, qvæ lingvæ Hebrææ communem uſum retinuit, atqve in aliqvâ inferiori æſtimatione fuiſſe habitos.

2.) Si ergò tali affectu erga *Sapientiam* Græcam, qvali qvæſo erga *lingvam* Græcam? Detur, bono, nam & qvàm plurimi è grandioribus Rabbinis erant Græcè docti: At qvid de Judæis iſtis judicandum, qvi non callerent niſi lingvam Græcam? Num non illi in inferiori, imò infimâ Judæorum claſſe recenſiti, qvi merè peregrini erant atqve alieni à propria Judæorum lingvâ, Hebrææ?

Tales illi qvorum mentio.

Hieroſ. Sotah, fol: 21, 2. R. Levi ben Chaiathab adiit Cæſaream, atqve audivit eos קריין שמע אלוניסתין *recitantes phylacteria ſua Helleniſticè, & voluit eos prohibere. Qvod cùm audiret R. Joſe; iratus eſt & dixit: Ego ſic dico: Si qvis non noverit recitare* אשורית *in lingvâ ſanctâ, num non recitabit omninò? Imò fungatur officio ſuo, in qvâcunqve lingvâ calluerit.*

Cæſarea Philippi eſt ſcena hiſtoriæ, cujus urbis Rabbini freqventiſſimæ celeberrimæqve memoriæ ſunt in utroqve Talmude: cùm autem ea foret una de civitatibus Decapolitanis, qvæ omnes erant ditionis Ethnicæ aut Græcanicæ, videtur, in eâ fuiſſe Judæos aliqvos, qvi non niſi Græcè ſcirent, & non Hebraicè. Aliter phylacteria ſua, abſqve dubio, lingvâ Hebrææ recitaſſent potiùs, qvamvis non poſſent lingvâ ſanctâ.

III. Erant plurimi Judæi in variis regionibus, & veriſimile eſt, qvod iis utraqve lingva fuerit vernacula, Hebræa & Græca. Hebræa

Digitized by Google

bræa inter ſuos; Græca inter Græcos. Hebræa in familiis & Synagogis Judæorum, Græca inter concives Ethnicos. Talis erat Paulus Tarſenſis, de civitate Græcâ, & tamen *Hebræus ille ex Hebræis*, Phil. 3, 5. Et tales fuiſſe videntur Cyprio tæ & Cyrenæi illi, qvorum mentio cap. 11, 20. qvi in Cypro Phœnicè, atqve ipsâ etiam Antiochiâ, verbum Dei annuntiârunt Judæis Hebraizantibus (utcunqve fortè Græcè etiam loqventibus;) & tandem in Antiochiâ, Helleniſtis, i.e. Judæis Græcè ſolùm ſcientibus, & qvibus lingva Hebræa penitùs aliena. Nam ſic Helleniſtas à Judæis diſtinxerim potiùs iſto loco, qvàm eos, ut non Judæos, Judæis oppoſuerim. Et liceat mihi bonâ cum veniâ de Helleniſtis & Hebræis ſic judicare:

1.) Ut ſint Helleniſtæ, Judæi inter Gentes habitantes, & non callentes omninò lingvam Hebræam.

Cùm Apoſtolus in diviſione iſtâ, Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, qvam adhibet ſemel iterumqve, per Ἕλληνας intelligat omnes gentes præter Judaicam, loqvitur maximè ad captum vulgi, cui ob nupera, & circumjacentia imperia Græcorum, maximè nota & familiaris erat iſta locutio pro Ethnicis. Et forſan non adeò tutum erat, *Romanos* in iſtâ Antitheſi tunc temporis adduxiſſe.

An licet *Helleniſtas* eâdem latitudine ſumere ex alterâ parte, ut applicetur phraſis non ad Judæos ſolùm, qvi Græcè tantùm callerent, ſed ad Judæos omnes, qvi non Hebraicè? Negabit hoc forſan ſtricta ſignificatio vocabuli; at non multùm abſurdi ſeqvetur re conceſsâ, ſi Parthos, Medos, Elamitas, reliqvosqve in regionibus iſtis Orientalibus excipias, qvi non Græcæ aut Macedonicæ captivitatis aut tranſmigrationis erant, ſed Babylonicæ vel Perſicæ. Nam ipſiſſima vox *Helleniſtæ*, præſertim ut opponitur *Hebræis*, videtur tale qvid redolere. Nempe ut *Hebræi* ſint illi, qvi erant de captivitate & diſperſione trans fluvium, & *Helleniſtæ* illi, qvi poſt reditum ex iſtâ captivitate, aliam tranſmigrationem aut diſperſionem ſunt paſſi per Græcos in regiones Græcorum, vel Occidentales, & lingvas regionum iſtarum ſolùm calluerunt, deperditâ iis lingvâ olim vernaculâ ſuâ Hebræâ vel Chaldaicâ.

2.) Qvod ad Hebræos attinet, omnes in genere ità dici potuiſſe, qvibus lingva Hebræa eſſet vernacula, vix qviſpiam, ut puto, inficiabitur. Nec qvânam aliâ ratione ſe *Hebræum* vocet Paulus Tarſenſis, excogitare poſſum, qvàm qvòd lingva Hebræa vernacula ei

Digitized by Google

fuerit in familiâ patris, itá ut lingva Græca ei vernacula in civitate nativitatis. ' Aſt ut de ſpecialiori tituli proprietate inqviramus, proponatur hæc qvæſtio: Ad qvoſnam peculiariter ſcripta eſt epiſtolá Pauli ad *Hebræos?*

Dixerim ego, ad Palæſtinæos. Nam Hebræorum nomen jure maximo ad eos pertinere, hæc duo, aut fallor, clarum faciunt. I. Qvòd æqviùs illi nuncuparentur Hebræi, qvibus ſola lingva Hebræa erat vernacula, qvales erant Palæſtinæi, qvàm illi qvibus indifferenter Hebræa & Græca. II. Meſopotamianis qvidem ſola Hebræa erat vernacula, & meritò iſtâ ratione ſunt illi in genere inter Hebræos cenſendi, at vocabantur illi vulgò גולה *Captivitas*, ideò qvòd habitarent in loco captivitatis etiam adhuc, & non ad propriam terram redierant. At Palæſtinæi, qvi eò remearant, propriè dici potuerunt *Hebræi*, ideò qvòd à transfluvium tranſierant, & ſecum portarant lingvam transfluvianam.

Et qvod ad rem præſentem attinet, circa obmurmurationem ſcilicet, Helleniſtarum contra Hebræos de inæqvali diſtributione communis eleemoſynæ, qværi poteſt, An qvivis fundos & patrimonia ſua vendiderint adhuc præter Palæſtinos? Nam prætermiſſo hoc, qvòd per diſtantiam locorum vix adhuc liceret, illud de Barnabâ, qvòd fundum ſuum vendiderit in Cypro, videtur tale qvid innuere, & qvòd extraordinarium illud eſſet, & non adhuc factum alibi. Sed de Helleniſtis potiſſimùm eſt inveſtigatio noſtra, non de Hebræis, & qvod de utriſqve diximus, candido lectoris judiciò candide ſummittimus.

VERS. 3. *Ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἑπτὰ*, &c.

I. Tralatum erat officium Diaconatûs (cui cura pauperum demandata) in Eccleſiam Evangelicam ex Judaicâ. Erant enim in unaqvâqve Synagogâ ג׳ פרנסים *tres* Diaconi, qvibus incubuit iſta cura: de qvibus diximus ad Matth. 4, 23. alibiqve.

II. De numero ſeptenario curioſè non inqvirimus. Efflagitavit multitudo pauperum & amplitudo Eccleſiæ, ut augeretur jam numerus Diaconorum ſupra illum in ſingulari Synagogâ: atqvare ſeptem eligendi, dicat cui eſt audacia: Ego ex numero & charactere virorum, meminerim tantùm שבעה טובי העיר *Septem*

ptem bonos viros civitatis, de qvibus freqvens memoria apud magiſtros, & conjectarim, electos fuiſſe eos ſeptem ex numero centum iſtorum & viginti cap. 1, 15, & per eos ſolos fuiſſe electos, & non per totum numerum Eccleſiæ.

Vers. 5. Καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχέα.

I. Ex hoc, qvòd vocetur ſolus ille Proſelytus, liqvet reliqvos fuiſſe Judæos, utcunqve Græcis nominibus inſignitos. Nec Helleniſtas tamen inde ego eos dixerim, qvin Hebræos potiùs, qvi Græcè qvidem ſcirent (atqve inde cura iis de Helleniſtis commiſſa) & qvibus lingva vernacula eſſet Hebræa. Nam vix conceperim, Stephanum cauſam ſuam coram Synedrio, & totâ turbâ Græcè egiſſe, qvamvis forſan Græcè ſatis ſciret.

II. Sectam *Nicolaitarum* impuriſſimam, ab hoc *Nicolao* nomen, & fœdam ſuam doctrinam traxiſſe, tàm conſtans eſt vetuſtatis opinio, *Iren.* lib. 1. cap. 27. *Epiphan.* lib. 1. hæreſ. 5. &c. ut de hâc re diffidere, videatur toti antiqvitati contraire; at ſi liceret liberè de eâ diſſentire, ſuſpicarer ego (in honorem hujus noſtri) nomen deductum à ניכולא *Necola, comedamus:* ſic animantibus ſe mutuò iſtis belluis ad comedenda Idolothyta. Prout illi Eſa. 22, 13. ניכול בשר ונשתי חמר *Edamus carnem*, &c.

Vers. 6. Ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας.

Legimus de hoc aut illô Rabbinô conſtituente פרנסין *Diaconos* in hâc aut illâ Synagogâ, *Hieroſ. Peah*, fol. 21, 1. ſed de impoſitione manuum in hâc actione, ſilentium; nec mirum, cùm in promotione Presbyterorum adhiberentur vulgò verba tantùm, & non hic ritus; qvod obſervamus ad cap. 13. Apoſtoli hoc in loco alibiqve veterem morem retinent ἐπιθέσεως χειρῶν. Alibi multoties, ut donarent Spiritum Sanctum, cum inſtitutione ad miniſterium; hic ut inſtituant ad Diaconatum, abſqve donatione Spiritûs Sancti: nam ejus donis dotati ſunt hi ſeptem, antè, verſ. 3.

Vers.

Digitized by Google

VERS. 8. Ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων.

Id eſt, *ſervorum manumiſſorum*. Scriptoribus Judaicis משוחררים qvod

I. Intelligendum eſt, de ſervis ex gente Judaicâ: Nam hoc iis pro Canone,

Maimon. Avadim, cap 9. אסור לאדם לשחרר עבד כנעני *Non licet cuiqvam manumittere ſervum Canaanæum*, vel Ethnicum. *Et ſi qvis manumittat, tranſgreditur legem iſtam*, לעולם בהם תעבדו *In perpetuum eos pro ſervis poſſidebitis*, Levit. 25, 46. *Qvod ſi qvis manumittat, manumiſſus eſt.* Diſputatur de hâc re in

Sotah, fol. 3, 1. *Et R. Iſmael dicit, eſt* רשות hoc eſt *licentia* tantùm conceſſa retinendi, ſi vis, ſervum Canaanæum in perpetuum. *At R. Akibah dicit, eſt* חובה *præceptum conſtringens*, ut teneatur qvilibet, cui eſt ſervus Canaanæus, eum detinere ſemper in ſervitute ſuâ & nunqvam dimittere. Si daretur illud, qvod vult R. Iſmael, pro libitu nempè potuiſſe herum ſervum ſuum Ethnicum manumittere, vix tamen opineris fuiſſe Synagogam talium, itâ manumiſſorum.

II. Illi ergò משוחררים vel ſervi manumiſſi, de qvibus freqventiſſimè Talmudici, erant Judæi qvidam, qvi vel venditi fuerant in ſervitutem à Synedrio propter furtum, vel qvi ſe vendiderant in ſervitutem ob paupertatem, & jam libertatem ſuam fuerant readepti.

Exod. 21, 2. כי תקנה עבד עברי *Qvando coëmeris ſervum Hebræum. R. Sol.* in loc. *Qvando coëmeris eum à manu Synedrii, qvi vendiderunt eum propter furtum ſuum: aut qvi vendidit ſeipſum ex neceſſitate.*

In horum ſervitute erant hæ differentiæ.

Kiddushin, fol. 14, 2. *Traditio: Qvi vendit ſeipſum, venditur in ſex annos, vel plures qvàm ſex. Qvi venditur à Synedrio, venditur tantùm in ſex. Qvi vendit ſeipſum, non perforatur per aurem ſubulâ* (ut Exod. 21, 6.) *Qvi venditur à Synedrio, perforatur. Qvi vendit ſeipſum, non parant ei viaticum. Vendito à Synedrio parant. Vendenti ſe, non poteſt herus dare ancillam Canaanæam. Vendito à Synedrio poteſt.*

III. Ut

III. Ut hi in libertatem redempti fuerint, vel dato precio, vel per Jubilæum, vel per annum ſeptimum, aut aliqvibus aliis de cauſis ab heris manumiſſi, idqve datâ ſchedulâ ſcriptâ manumiſſionis, fusè agit Majmon. *in tract. Avadim.* & Talmudici loco citato alibiqve.

Parùm dubito, Λιβερτίνȣς hoc in loco eſſe tales, & hiſtoriographum noſtrum per hoc vocabulum reddere vocabulum משוחררים qvô nihil notius in gente & nihil freqventius in ſcriptis Judæorum. Et tum vides, qvalis fæx hi fuerint, & qvàm pediculoſa, ut ità dicam, turba, qvi inſurrexerint in beatiſſimum protomartyrem; olim fures aut mendici, dein ſervi, & jam qvid niſi nebulones?

Κυρηναίων.

Qvænam fuerit *Cyrene*, unde *Cyrenæi* dicti, ſatis indicat hic noſter cap. 2 per vicinitatem Libyæ. Qvam an interpretes intelligant, qvando reddunt *Kir* per *Cyrenen*, ipſos conſule Ut Vulg. & MS. Alexand. in 2 Reg. 16, 9. Vulg. & Targ. Amos 1, 5.

An *Cyrenæi*, de qvibus hîc Lucas alibiqve, ab urbe *Cyrene*, an à regione *Cyrenaica* denominationem ſuam ſumpſerint? non tanti eſt ut diſputemus. Urbem deſcribit Strab. lib 17. Regionem Plin. lib. 5. cap. 5. At de Judæis ibi habitantibus ſilet uterqve. Sat ſuperqve tamen eloqvitur

Dion. Caſſ. in vitâ Trajani: Ἐν τȣ́τῳ οἱ κτ̄ Κυρήνην Ἰȣδαῖοι, &c. *Interim Judæi, qvi circum Cyrenen habitabant, Andreâ qvodam duce, Romanos pariter atqve Græcos concidunt, veſcunturq; eorum carnibus, eduntq; viſcera, tùm oblinuntur eorum ſangvine, & pellibus induuntur. Multis à vertice ferris diſcidère medios, multos objecere beſtiis, multos etiam certare inter ſe coëgerunt, ità ut interierint hominum ad ducenta viginti millia.*

Immenſus & immanis Judæorum numerus ad talem ſtragem perpetrandum, (ſimilemqve perpetrarunt Judæi in Ægypto & Cypro,) & mirari licet, unde tàm infanda eorum multitudo in iſtis regionibus congeſta.

Sed illud non eſt præſentis diſqviſitionis. Diſqvirendum potiùs, qvænam lingva Judæorum Cyrenenſium vernacula? Dixerim ego Græca, nam erat iſta lingva Cyrenes, cùm ipſa urbs condita fuerit

Digitized by Google

fuerit à Græcis, & tota regio fuerit ſub imperio Ptolomæorum, aſſerente utrumqve Strabone, loco antè citato. Inter Helleniſtas ergò eos ego numeraverim, qvibus lingva Hebræa erat aliena & peregrina; niſi qvòd verſans hæc Synagoga interHieroſolymitanos lingvam iſtam forſan edidicerat.

Ἀλεξανδρέων.

De *Synagogâ Alexandrinorum* in Hieroſolymis mentio in *Hieroſ. Megillah*, fol. 73, 4. atqve inde in *Juchaſin*, fol. 26, 4. *Hiſtoria de R. Eliezer ben Zadok, qvòd accepit* כנסת של אלכסנדריים *Synagogam Alexandrinorum, qvæ erat Hieroſolymis,* ועשה בה צרכיו *& convertit eam in uſus ſuos.* Ad verbum: *fecit in eâ omnia negotia ſua.* Juchaſ. כל חפצו.

Diſputatur in *Hieroſ.* loco citato, an liceat alienare Synagogam ab uſu ſacro, in communem? & diſtingvitur inter בית הכנסת של יחיד *Synagogam hominis unius, &* בית הכנסת של רבים *Synagogam publicam.* Et cùm prioris permittatur aliqva alienatio, poſterioris autem non, objicitur hæc hiſtoria contra poſteriorem, & hæc adduntur, אלכסנדריים עשו אותה משל עצמן *Alexandrini ſtruxerunt iſtam Synagogam de proprio.* Qvæ & atteſtantur hiſtoriographo huic ſacro noſtro, loqventi de *Synagogâ Alexandrinorum* in Hieroſolymis, & arguunt, de variis Synagogis hîc agi, ut una fuerit Libertinorum, alia Cyrenenſium, &c. qvod magis credibile, ſi fidem mereatur illud, qvod ibidem refertur, *fuiſſe nempè* 480 *Synagogas in Hieroſolymâ.*

Καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας.

Ex hâc Synagogâ, ut videtur, erat Paulus, at de ſcholâ Gamalielis: Nam juvenes Judaici ex regionibus longinqvis ad Hieroſolymam educationis ergò miſſi, in hanc aut illam Synagogam diſtributi, magiſtrum ſibi elegerunt hunc aut illum pro ſuo placito.

In Academiâ Græcâ educatus fuerat Paulus ab ipſa pueritiâ, Tarſenſi ſcil. nam Tarſum ritè & Academiam, & Græcam vocaveris, fide *Strabonis*, qvi ſic de eâ

Geograph. lib. 14. Ταρσὸς κτίσμα ἐςὶ τῶν μετὰ Τριπτολέμου πλανη-

πλανηθέντων Ἀργείων κτ ζήτησιν Ἰȣς. *Tarſus condita eſt ab Argivis cum Triptolemo vagantibus in inveſtigatione Jûs.* & paulo pòſt:

Τοσαύτη ἢ τοῖς ἐνθάδε σπȣδὴ πρός τε φιλοσοφίαν, &c. *Tantum autem Tarſenſibus erat ſtudium Philoſophiæ reliqvæqve totius Encyclopædiæ, ut ſuperaverint Athenas, Alexandriam, & ſi qvis alius locus nominari poteſt, ubi Scholæ & Diatribæ Philoſophorum, & humanarum artium haberentur.*

Hinc minùs mirum, ſi Paulus literaturâ Græcâ floreret, Poëtaſqve iſtius generis in ſermonibus ſuis allegaret, à teneris etiam ungviculis in tali Academiâ, ut videtur, educatus.

VERS. 15. ὡσεὶ πρόσωπον Ἀγγέλȣ.

Atteſtatur innocentiæ viri ſancti ipſe Deus miraculosè; atqve eum non injurium erga Moſen fuiſſe oſtendit, cùm faciem inſtar faciei Moſi coruſcantem ei præbet; vultumqve Angelicum inſtar Gabrielis, nam verba Gabrielis tantùm enuntiaverat, ſi dixerit: *Jeſus deſtruet hunc locum,* &c.

CAP. VII.

VERS. 2. Τῷ Ἀβραὰμ ὄντι ἐν Μεσοποταμίᾳ.

B*Ereſh. rabba*, fol. 32. 3. *Abrahamus eſt ſimilis amico regis, qvi vidit regem incedentem in porticubus tenebricoſis, & illuminavit ei per feneſtram. Qvod cùm videret Rex, dixit ei: Qvoniam illuminaſti mihi per feneſtram, & illumina mihi coram meipſo. Sic dixit Sanctus benedictus Abrahamo: Qvoniam tu illuminaſti mihi* ממסופוטמיא שלי ומחברותיה *ex Meſopotamiâ meâ, & conſortibus ejus, veni & illumina mihi in terrâ Iſraëlis.*

An tanti eſt, ut ſcrutinio immoremur, qvare vocet Meſopotamiam *meam?* ut &, qvid ſibi velit חברותיה *conſortes* vel *ſociæ ejus?* Hoc tamen non poſſumus non obſervare, occurrere hoc adjunctum ſemel iterumqve

Ibid. fol. 48. 1. *O ſemen Abrahami amici mei, ab extremis terræ*

 pre-

prehendi te, ומחברותיו׳ מִמְסָפוֹטָמִיא *à Meſopotamiâ ſcil. & ſociis ſuis.*

Et fol. 66. 1. *Quiſnam inter vos timet Dominum? Hic eſt Abrahamus: qui ambulat in tenebris. q. d.* ממספוטמיא ומחברותיו *qui venit ex Meſopotamiâ & conſortibus ſuis, & non novit quò, ſicut homo habitans in tenebris.* Scribitur quidem, מאספמיא ac ſi eſſet *Ab Hiſpania*, ſed corrigo authoritate *Aruch*, atque ipſe ſenſus quidem corrigit.

Gloſſa hîc nihil, niſi hoc puerile: *Inveni interpretationem Meſopotamiæ, quòd ſcil. ſit nomen urbis in Aram Naharaim.*

Diſtinguitur quidem à Geographis, inter *Meſopotamiam* & *Babyloniam*, vel *Chaldæam*, ut Ptol. tab. Aſiæ quarta: Ἡ Βαβυλωνία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτου Μεσοποταμίᾳ, &c ut alios omittamus. At dici poteſt etiam Babylonia eſſe in Meſopotamiâ, partim quòd eſſet inter duos fluvios Euphratem & Tigrim, præſertim verò ſecundùm idioma Scripturarum, quòd eſſet *transfluvium.* Quod notatum à Vulg. interprete obſervare licet in Joſu. 24, 3. ubi pro quod eſt in Hebr. *Et tuli Abrahamum patrem veſtrum* מעבר הנהר *à transfluvium*, habet ille, *Tuli ergò patrem veſtrum Abrahamum de Meſopotamiæ finibus.*

Joſeph. Antiq. lib. 1. cap. 8. de Abrahamo atque ejus migratione loquens.

Δι᾽ ἅπερ Χαλδαίων τε καὶ τῶν ἄλλων Μεσοποταμιτῶν στασιασάντων πρὸς αὐτὸν μετοικεῖν δοκιμάσας. *Quapropter Chaldæis aliiſque Meſopotamianis in eum tumultuantibus migrare ei viſum*, &c. Nota Chaldæos vocatos cum aliis Meſopotamianos.

Nec immeritò, cùm dicat Eratoſthenes, apud Strab. lib 3.

Τὴν Μεσοποταμίαν σὺν τῇ Βαβυλωνίᾳ μεγάλῳ κύκλῳ περιέχεσθαι ὑπό τε τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγριδος. *Meſopotamiam cum Babyloniâ contineri magno circulo ab Euphrate & Tigri.*

Et forſan ſic diſtinguit Rabbinus citatus, ut Meſopotamia, quam à Deo vocatam fingit עירי *meam*, ſit Charranitica, ubi cultus Dei in familiâ Nachoris, & quæ fuit natale ſolum & nutrix undecim Patriarcharum. Et חבריותיו *Sociæ* vel *conſortes ejus* ſunt Babylonia & Chaldæa. Quâ enim aliâ ſignificatione vox חברותיו hîc ſit ſumenda, non benè novi.

Quòd Stephanus Deum apparuiſſe Abramo dicat, dum eſſet in Chal-

Digitized by Google

Chaldæâ, anteqvàm migraret in Charranem, cùm Teracho patri ejus res aſcribatur potiùs à Moſe cap. 11. loqvitur cum vulgari & communi opinione ſuorum. Qvi non ſolùm concedunt, Abramum verum Deum agnoviſſe & coluiſſe, dum Terachus idola coleret; ſed Terachum eſſe tàm acrem Idololatram, ut Abramum traderet Nimrodo in clibanum igneum projiciendum. Hiſtoriam habes in *Bereſh. rabba*, fol. 42. 2. ridiculam ſatis.

VERS. 3. Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου.

Hæc ergo non confuderim cum iſtis Gen. 12, 1. nam hæc dicta eſſe in Chaldæâ, Stephanus & res ipſa loqvuntur; iſta in Charris. Hic nulla mentio diſceſſionis *à domo patris*, ſicut illic facta. Nec diſceſſit ille *à domo patris*, cùm migraret ab Ur Chaldæorum, nam patrem cum totâ familiâ ſecum tulit; ſed diſceſſit, cùm migraret à Charris relinqvens poſt ſe patrem ſepultum, & Nachorem fratrem cum familiâ.

VERS. 4. Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, &c.

Hinc difficultas & controverſia; qvam habe verbis Rab. Sol. in Geneſ. XI.

Et mortuus eſt Terachus in Charrane: Annis ſcil. plus qvam ſexaginta poſt exitum Abrahami ex Charrane, & appulſum ejus in terram Canaanitida. Nam ſcribitur: Abrahamus erat ſeptuaginta qvinqve annorum, cùm exiret è Charrane, & Terachus erat annorum ſeptuaginta, cùm naſceretur Abrahamus. Ecce Terachus erat annorum centum qvadraginta qvinqve, cùm diſcederet Abrahamus ex Charrane, & ſupererant de ejus annis adhuc qvàmplurimi. Supererant qvidem ſecundùm hos calculos, ſexaginta.

I. In toto iſto capite non fit mentio mortis, cujuſqvam ibi nominati, ante & præter *Terachum*. Ubi obiter notanda audacia Græc. interpretum, qvi de unoqvoqve addiderunt καὶ ἀπέθανε, contra propoſitum Moſis, & contra animum Apoſtoli, Hebr. 7, 2. Jam ergò qvare omiſſo hôc in omnibus, qvi in iſto catalogo anteceſſerunt, adderetur ſolùm de Teracho, qvòd *mortuus eſt in Charrane*, niſi ut oſtenderetur, non diſceſſiſſe inde Abrahamum niſi poſt ejus mortem?

H 3 Subo-

Subolet hoc aliqvaliter R. Solomoni etiam adverſa tuenti, ſic enim ille: *Qvare memorat Scriptura mortem Terachi ante exitum Abrahami? Nempe ne res publicaretur, & dicerent homines: Abrahamus non præſtitit honorem patri ſuo, cùm deſereret eum jam ſenem, atqve ab eô diſcederet. Loqvitur ergò de eo Scriptura ac ſi jam mortuo, qvia impii etiam adhuc in vivis vocantur mortui.*

At falleris, O Rabbine. Nam Terachus jam non eſt impius & Idololatra, ſed converſus, ideoqvè à Moſe fit dux migrationis è Chaldæâ, ut converſio ejus innoteſceret, qvamvis verbum migrationis primùm factum fuerit ad Abrahamum. Et ſi nefas Abrahmo, deſerere patrem adhuc Idololatram, multo magis deſerere eum jam veri Dei cultorem factum.

II. Dicitur qvidem, qvòd *Terachus vixit annos ſeptuaginta, & genuit Abrahamum, Nachorem & Haranem.* Verùm prout ratio cogit, ut non credas, hos genitos eſſe eôdem anno, ſic nulla neceſſitas cogit, ut eos genitos credas eôdem ordine. Locum hic habet tritiſſimum illud Rabbinorum, אין מוקדם ומאוחר בבקרא *Non eſt prius & poſterius in Scripturâ*, id eſt, Ordo hiſtoriæ non neceſſariò determinat de tempore hiſtoriæ. Atqve ipſi Gemariſtæ in

Sanhedr. fol. 69. 2. qvamvis ſupponant, Abrahamum eſſe potuiſſe ſeniorem Nachore anno uno, Nachorémqve Harane anno uno, concludunt tamen tandem, דלמא אברהם זוטא דאחיה *Fortè Abrahamus erat minimus natu inter fratres.* Qvod & ſtabiliunt ex ordine numerationis filiorum *Noachi*, ubi *Sem* in Catalogo incedit primus, qvi tamen foret junior *Japheto.*

Creditur vulgò inter Judæos, *Saram*, Abrahami uxorem, fuiſſe filiam *Haranis* fratris Abrahami, idqve non ſine ratione. יסכה זו שרה *Iſcah*,, inqviunt, *eſt eadem qvæ Sarah.* Et eloqvitur Joſephus ut in re antiqvitùs receptâ: *Ἀῤῥάνης μὲν, καταλείπων ὑὸν Λῶτον καὶ Σάῤῥαν καὶ Μελχὰν θυγατέρας ἐν Χαλδαίοις, ἀπέθανεν.* Antiq. lib. 1. cap. 7.

Jam ergò ſi *Sarah* decem tantùm annis *Abrahamo* junior, fuerit filia *Haranis* (qvod & aliqvantum aſtrui videtur *Geneſ.* 20, 12.) neqvaqvam *Abrahamum* primogenitum inter filios *Terachi* exiſtimaveris, ſed potiùs *Haranem*, niſi cum magiſtris nugari velis, & dicere, qvòd *Haran* genuit *Milcham* annos natus tantùm ſex aut octo. At ſaniùs tandem concludunt, ſi eos ſatis capio, דרך חכמתן קא חשיב להו *ſecundùm ſapientiam eorum computant eos.* *Abra-*

Abrahamum natum concipe anno *Terachi* non ſeptuageſimo, ſed centeſimo triceſimo; & hæc verba, à *Stephano* recitata, dicta ei fuiſſe in *Ur Chaldæorum*; iſta autem Gen. 12, 1. dicta in *Charris*. Et ſic connecte hiſtoriam: Terachus mortuus eſt in Charane: *Tum* dixit Deus Abrahamo, &c.

Vers. 14. Ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε.

Hebræa ubiqve habent *ſeptuaginta* tantùm. Sic & *Joſ. Antiq.* lib. 2. cap. 4. Εἰς τὴν Ἄιγυπτον σὺν τοῖς ὑιοῖς καὶ παισὶ τοῖς τούτων ἀπηλλάττετο (*Jacobus* ſcil.) ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἑβδομήκοντα.

Et cap. 5. Οὐ μετὰ ἑβδομήκοντα τῶν πάντων εἰς Ἄιγυπτον ἀφικομένου, &c.

Item *Ezechiel Tragœd.* apud *Euſeb.* de Præpar. Evang. lib. 9. cap. 28.

Ἀφ' οὗ Ἰακώβ γῆν λιπὼν Χαναναίαν.

Κατῆλθ' εἰς Ἄιγυπτον ἔχων ἑπτάκις δέκα ψυχάς σὺν αὐτῷ.

Sic & ipſa verſio Græca *Deut.* 10, 22. Ἐν ἑβδομήκοντα ψυχαῖς κατέβησαν οἱ πατέρες σου εἰς Ἄιγυπτον. Qvod mirum, cùm alibi habeant ἑβδομήκοντα πέντε, ut Gen. 46, 27. *Exod.* 1, 5.

Lucam iſtam verſionem hîc ſeqvi, nemo non videt, qvæ qvinqve nepotes addit *Joſepho* Gen. 46, 20. *Machir* & *Gilead* propter verba iſta Gen. 50, 22. *Filii Machir, filii Manaſſeh, nati ſunt in gentibus Joſeph.* Et *Sutelah*, & *Tahan*, & *Eden* propter iſta: *Et vidit Joſeph filios Ephraim ad tertiam generationem.* Ubi obiter non poſſum non partim mirari, cur Græci Interpretes qvinqve addititios ſuos ſelegerint potiùs ex filiis Joſephi qvàm cujuſqvam alius, & partim advertere eos *novem* filios *Joſephi* numerare (Υἱοὶ δὲ Ἰωσὴφ οἱ γενόμενοι αὐτῷ ἐν γῇ Ἀιγύπτῳ ψυχαὶ ἐννέα, vers. 27.) nominare autem tantùm *ſeptem*. *Joſephus* hiſtoriographus de Lxx perſonis loqvens, qvæ deſcenderunt in Ægyptum: *Numerabo eas*, inqvit, *ut ſatisfaciam iis, qui nos non ex Meſopotamiâ ortos, ſed Ægyptios volunt.* Mirum ergò, interpretes qvinqve addere velle, qvi qvidem nati erant in Ægypto. At videtur, qvòd cùm vellent verum numerum confundere, iſtos elegerint propter verba iſta cap. 50. qvæ retulimus.

De filiis hiſce *Ephraimi* aliiſqve, qvorum hiſtoria 1. *Paralip.* 7, 20, &c. plurima nugantur patres traditionum, qvòd nempè malè com-

computantes annos ſervitutis Ægyptiacæ, invaderent terram Philiſtæorum ante tempus præſtitutum, ibiqve caderent per enſem Gittæorum. *Targum in Cant.* 2, 7. At reviviſcerent cum iis, qvos à morte reſuſcitavit *Ezechiel*, cap. 37. *Sanhedr.* fol. 92. 2.

Cur numerum confuderint interpretes, & pro *ſeptuaginta* ſubſtituerint *ſeptuaginta qvinqve?* conjecturam noſtram exhibuimus ad *Luc.* 3 ut & qvare Evangeliſta verſionem iſtam numerumqve amplexetur? cui adhuc adhæremus.

Mirantes interim de numero verô, retento *Deut.* 10, 22.

Ubi Scholia *Nobilis:* Septuaginta) *Joſephus lib.* 2. *Antiqvitatum de Jacobo ſcribens eundem numerum poſuit.* (verba ejus allegavimus modò.) *Et S. Hieron. in Qvæſt. in Geneſ. Lxx Interpretes ſic ſcripſiſſe teſtatur. Alii Codices habent,* ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς, &c.

Si Lxx Interpretes ſic ſcripſerunt hoc in loco, cùm alibi habeant *ſeptuaginta qvinqve*, neſcio qvænam alia ratio rei reddi poſſit, qvàm qvòd Moſes hîc introducatur alloqvens populum Iſraëliticum, qvi certum & verum numerum novit ſatis: alibi autem, ubi ab iis vertitur Lxxv, eſt ille ſcribens hiſtoriam pro univerſo mundo, cui certus numerus non adeò notus. At ſuſpicari licet, eundem calamum non tranſtuliſſe librum Deuteronomii, qvi tranſtulit libros Geneſeos & Exodi. Sic Gapthorim Gen. 10, 14. Interpreti iſtius libri eſt Γαφθορίειμ, vel, ut in M.S. Alex. Καφθοριείμ, cùm tamen Deut. 2, 23. ſit Καππάδοκες.

Vers. 16. Μετετέθησαν εἰς Συχέμ.

Gloſſ. in Zevachin, fol. 2. 1. לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה *Semper doceat homo diſcipulum ſuum conciſè*, vel breviter.' Non alienum ergò erat in gente iſtâ breviloqvium, in re præſertim nòn obſcurâ. Qvam normam ſi Stephanus hoc in loco imitetur, tutiùs atqve inculpatiùs id poteſt, in hiſtoriâ adeò notâ.

I. Abſqve omni hæſitatione, vulgò inter eos receptum eſt, oſſa duodecim Patriarcharum relata eſſe ex Ægypto in Canaanitidem, æqvè ac oſſa Jacobi.

Hieroſ. Sotah, fol. 17. 3 *Scriptum eſt, Ego deſcendam tecum in Ægyptum*, ואנכי אעלך גם עלה *atqve ego aſcendere te faciam etiam aſcendendo*, Gen. 46, 4. מה ת״ל גם עלה *Qvidnam doce-*

docetur per גם עלה *etiam aſcendendo? Dicit: Te aſcendere faciam, atqve omnes reliqvias tribus aſcendere faciam. Docens* שכל שבט ושבט העלה עצמות ראש שבטו עמו *qvòd unaqvaqve tribus aſcendere fecit ſecum oſſa Patriarchæ tribus ſuæ.* Obiter notetur, Lxx. reddere גם עלה per εἰς τέλος.

Gloſſa in Bava kama, fol. 92. 1. *Oſſa omnium Patriarcharum relata ſunt ex Ægypto, & ſepulta in Canaanitide, ſicut dicitur: Et aſportabitis oſſa mea vobiſcum* Gen. 50, 25. Eadem in *Bereſh. rab.* fol. 115. 3. *Gloſſ. in Maccoth* fol. 11. 2. *R. Sol.* in Exod. 13, 19.

II. Hucuſqve loqvitur Stephanus cum conſenſu gentis, oſſa ſcil. Patriarcharum tralata fuiſſe ex Ægypto in Canaanitidem: At qvid de ſepulturâ in *Sichem?* Abſqve dubio eſt, eum gentis conſenſum in hâc re etiam habuiſſe, qvamvis Scriptorum Judaicorum de hâc re, qvantum comperi, ſit altum ſilentium. Imò Joſephus *Antiq.* lib. 2. cap. 4. ſepulta ea vult in *Hebrone*, idqve ante exitum populi ex Ægypto.

Talmudici de ſepulturâ Joſephi in Schechemo loqvuntur plurima, atqve hoc inter alia: *A Schechemo furati ſunt eum, & Schechemo reddiderunt eum.* Sotah. fol. 13. 2. At de ſepulturâ reliqvorum Patriarcharum in iſto loco, non verbum unum.

Benjamin etiam in Itiner. de Sichemo loqvens, de ſepulchro Joſephi mentionem habet, atqve de eo ſolo. Sic & Cippi Hebraici, vertente Cl. Hottingero, *Schechemo itinere termini Sabbatici diſtat vicus, cui nomen* בלאטה *Belata, ubi ſepultus Joſeph Juſtus p. m.*

Rationem, qvare hîc ſileant Judæi, ſuſpiceris eſſe, ne pudori iis ſit, & honori Samaritis, jacere oſſa Patriarcharum ſuorum inter Samaritanos. De Joſepho nulla potuit eſſe tergiverſatio, cùm diſertis verbis dicat Scriptura, eum ſepultum in Sichemo; at grave eſt, dici poſſe, reliqva capita gentis & tribuum illic jacere, ubi primùm apoſtaſia decem tribuum, & dein poſt illas pulſas, odioſa gens Samaritanorum. Atqve ex hâc ipsâ re arguere licet, Stephanum de tali re noluiſſe loqvi, niſi qvòd ea foret non contradicenda.

Et concedunt tacitè ipſi magiſtri traditionum, undecim Patriarchas non ſepultos fuiſſe in *Hebrone*, dum qvatuor tantùm paria illuc admittunt, *Adamum* & *Evam*, *Abrahamum* & *Saram*, *Iſaacum* & *Rebeccam*, *Jacobum* & *Leam*, *Sotah.* fol. 13. 1. & tum ubinam ſepulti? Si obſervetur, ut ſumma & cura rerum publicarum jam commiſſa

 fuerit

Digitized by Google

fuerit *Joſua* de ſtirpe *Joſephi*, & qvamnam ille ex iſtâ ratione relationem habuerit ad *Sichemum*, ipſa probabilitas arguit, ſi nihil aliud eſſet qvod de re teſtaretur, eum de Patriarchis jam mortuis curam habuiſſe, æqvè ac habuerat pater ejus *Joſephus* de iis viventibus.

Unde mirum, qvòd Samaritani, habitantes Sichemum, in literis ſuis nuper in Angliam miſſis, de ſepulchris Joſephi, Eliezari, Phinchaſi, Lxx ſeniorum, Eldadi & Medadi, apud ſe exiſtentibus mentionem habeant, ſileant autem de ſepulchris undecim Patriarcharum. At vileſcentibus apud eos reliqvis tribubus, atqve exiſtente Ephraimiticâ ſolùm in pretio, id eſt, ut dicere liceat, tribu Samariticâ, minùs mirum, ſi de patribus reliqvarum tribuum minùs curent, vel ſaltem minùs glorientur.

Καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ.

Hæc ſunt qvæ torqvent. Non diſpar videtur illud in

Gen. 50, 5. Dixit Joſephus, *Adjuravit me pater meus dicendo: Ecce ego morior: in ſepulchro*, אשר כריתי לי *qvod fodi mihi*, vel *qvod coëmi mihi, ibi ſepelito me.* Non diſputabimus de verſione vocis כריתי an ſit *fodi*, ut Græc. & Targ. Jon. &c. an ſit *emi*, ut Onkel. Syr. & Talmudici: eſto hoc vel illud, cùm de ſpeluncâ *Machpelah* planè ſit ſermo, qvomodo vel hoc vel illud, inqvies, eſt verum? De ſenſu priori ego parum dubito, nam cùm Abrahamus ſpeluncam coëmerat, & ſepulchra pro ſe & Sarah foderat, dictat ratio, Iſaacum idem feciſſe pro ſe & Rebeccah, & Jacobum pro ſe & Leah: nam ambo illi Hebrone habitabant æqvè ac Abrahamus. At ſi ſenſum poſteriorem admiſeris, cui tenaciter adhærent magiſtri, non minor occurrit ſcrupulus qvàm iſte præ manibus. Amovent illi egregio commento. Jacobum ſcil. cùm primogenituram ab Eſavo coëmeret, peculiari ſcripto & contractu ſpeluncam hanc, ut ſibi propriam, intra pactum concluſiſſe, ut totum figmentum videri licet in *Sotah* & *Targ. Jon.* locis allegatis.

At nobis ſeriò magis, in hâc re noſtrâ agendum.

I. Sat fuiſſet Stephano, de ſepulturâ Jacobi & Patriarcharum mentionem habuiſſe abſqve mentione coëmptionis ſepulchrorum, niſi qvòd peculiare aliqvid in iſtâ commemoratione innuere vellet. Nec

Digitized by Google

Nec nudam hiſtoriam refricare, aliqvid cauſæ ſuæ conferre poterat, ſi non & aliqvid in defenſionem ſui etiam includeret. Dixerat antè de Abrahamo verſ. 5. qvòd Deus non dederdit ei hæreditatem aliqvam in terrâ promiſsâ, ne veſtigium qvidem pedis; & hîc, qvòd Jacobus & Patriarchæ non haberent ubi ſepelirentur, niſi in ſepulchris pretio coëmptis, & voſne, O perſecutores mei, ex promiſſione merâ terræ factâ patribus, adeò fidentes, ut vobis perſvadeatis in æternum manſionem in eâ vobis futuram, vosqve in eâ immobiles eſſe, qvalitercunqve vos erga Deum geratis?

II. *Ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου·* hucuſqve nihil difficultatis, cùm ſermo ſit de ſepulturâ Jacobi in ſpeluncâ *Macpelah*. At nodus eſt in ſeqventibus: *παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ.*

Non interpolatum eſſe textum (qvod volunt Beza & Heinſius) argui poteſt ex univerſali conſenſu codicum & verſionum. Nam nec codicem aliqvem oſtendunt illi, qvi interpolationem volunt, aliter legentem, & lectionem agnoſcunt verſiones omnes, in verbis iſtis, qvæ maximè difficultatem pariunt. Syrus qvidem ad *Jacobum* ſolum verba refert, reddit enim numero ſingulari: אושתני ואתתסים *Et translatus eſt & poſitus*, &c. Aſt qvod ſeqvitur, agnoſcit: *In ſepulchro qvod emerat Abrahamus argento à filiis Hemor*, ubi latet totus nodus. Sic qvoad iſtam clauſulam, verſiones aliæ.

Jam qvod objicitur, accipe verbis

Bereshith Rabba, fol. 89, 1. *Dicit R. Judan bar Simon. Hic locus* (Gen. 33, 19.) *eſt unus de tribus iſtis, de qvibus nationes mundi non poſſunt convitiari Iſraëli dicentes, de rapina ſunt iſta. Et loca illa ſunt, Speclunca Macpelah, Domus Sanctuarii, & ſepulchrum Joſephi. Spelunca Macpelah, ſicut ſcribitur: Et auſcultavit Abramus Ephroni, & dependit Ephroni*, &c. Gen. 23, 16. *Domus Sanctuarii, ſicut dicitur: Et dedit David Ornani pro loco*, &c. 1 Paral. 21, 25. *Et ſepulchrum Joſephi, ſicut dicitur: Et coëmit* (Jacobus) *portionem agri*, Gen. 33, 19. יעקוב קנה שכם *Jacobus emit Shechem* vel portionem iſtam. Ergò non Abrahamus. At

I. Recognoſcamus locum iſtum in Gen. 12, 6. *Pertranſivit Abram terram, uſqve ad locum Schechem*, עד אלון מורה Græc. *ἐπὶ τὴν δρῦν τὴν ὑψηλήν*, *ad qvercum excelſam*, עד מישור מורה *ad planitiem Moreh.* Vulg. *Uſqve ad convallem illuſtrem*, Targ. Hieroſ.

 & Sa-

& Samarit. *Ad vallem viſionis*,&c. Sed de loco potiùs inqviramus, qvàm de etymo.

Deut. 11, 29. 30. *Pones benedictionem ſuper montem Gerizim, & maledictionem ſuper montem Ebal. Nonne illi ſunt trans Jordanem poſt viam, qvæ eſt ad Solis occaſum in terra Cananæi, qvi habitat in campeſtribus contra Galgal* אצל אלוני מורה·

Commententur Talmudici.

Sotah, fol. 32, 1. *Cùm tranſiiſſent Iſraëlitæ Jordanem, venerunt ad montem Gerizim & montem Ebal, qvi in Samaritidie juxta Shechem, qvæ ſecus planities Moreh, ſicut dicitur: Nonne illi ſunt trans Jordanem, &c. Atq; alibi dicitur: Pertranſiit Abramus terram uſqve ad locum Shechem, ad planitiem Moreh. Qvid eſt planities Moreh illic Gen.* 12, 6. *Sichem. Sic & planities Moreh hic Deut.* 11,30. *eſt Sichem.*

Et fol. 33, 2. *Dicit R. Eliezer ben Joſe, In hâc re ego falſitatis poſtulavi libros Samaritanorum, & dixi iis: Falſificaſtis vos legem veſtram, & nihil inde profeciſtis. Nam vos dicitis,* אלוני מורה שכם *Planities Moreh qvæ eſt Sichem: Nos enim fatemur, qvòd planities Moreh juxta Schechem.* At nihil tale additur *Gen.* 12, 6.

Si vox μνήματι aliqvid obſtaculi non interjiceret, ego promptè conciperem, oculum Stephani fuiſſe intentum in hunc locum æqvè ac in Speluncam Macpelah, vel etiam magis. Non dicitur qvidem, qvòd Abramus coëmit iſtum locum, minùs qvòd coëmit pro ſepulchro: At coëmiſſe tamen eum, qvamvis non ſub iſtâ notione, probabile ex hoc evadit: qvòd fuerit hic primùs locus, in qvo tentorium ſuum fixit, & ſtruxit Altare, & putaſne hæc eum facere velle in fundo alieno? Dicitur de Jacobo, qvòd ille coëmit agrum, ubi tentorium ſuum fixit Gen. 33, 19. Et qvid vetat, qvin idem opinemur de Abrahamo, niſi qvod terminis non aſſeratur, ut fit de Jacobo? Non injuſta eſt qvæſtio, qvibuſnam conditionibus Abrahamus, Iſaacus, Jacobus, greges ſuos paverint, & familias ſuas habuerint in terrâ Canaanitide?

Num loci & agri illi, qvos occuparunt, erant communis juris & ſub nullo proprio poſſeſſore? Cùm Abramus prope à Sichemo in planitie Moreh, ſe & greges ſuos diſponeret, num intruſit in alienam poſſeſſionem, aut erant campeſtria iſta abſqve ullo Domino? Neutrum probabile, qværendum itaqve eſt tertium; nempe qvòd vel agros coëmerint, vel qvòd conductitios ſub aliqvo pretio à poſſeſſori-

ſeſſoribus haberent. Dicitur de Abrahamo, qvòd *plantavit lucum in Beersheba*, Gen. 21, 33. Unde autem illi jus in iſto fundo? Num ante adventum ejus erat iſte locus ſub nullo Domino? ſub nullo Principe aut Poſſeſſore? Si erat ſub Domino aliqvo, qvod veriſimilimum, tùm facile eſt conjicere, qvonam modô Abrahamus poſſeſſionem ejus obtineret: pretio nempe aliqvo, qvamvis nulla de tali rementio.

At coëmerit Abramus *Planitiem Moreh* necne? planum ſatis eſt ex verbis protomartyris, ſepultos fuiſſe Patriarchas illic loci, ubi ille primùm ab introitu ſuo in terram, manſionem ſuam habuerat, ubi primam promiſſionem terræ per viſionem acceperat, & altare ſuum primum ſtruxerat. Et non poſſum ego non opinari, Stephanum, vel Lucam in hoc breviloqvio ſuo, memoriam talis rei refricare velle. Patriarchas ſcil. ſepultos fuiſſe in ipſiſſimo iſto loco, ubi prima manſio Abrahami, & prima promiſſio terræ: terram tamen eos non poſſediſſe niſi in ſepulchris.

VERS. 23. Ὡς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρακονταετὴς χρόνος, &c.

Loqvitur hîc martyr cum conſenſu gentis.

Bereshith rabba, fol. 115, 3. *Moſis egit qvadraginta annos in aulâ Pharaonis, & qvadraginta annos in Midian: & qvadraginta annis miniſtravit Iſraëli. Rabban Jochanan ben Zaccai mercaturam exercuit* 40 *annis, didicerat legem* 40 *annis, & miniſtravit Iſraëli* 40 *annis. R. Akiba erat* בור *illiteratus* 40 *annis, ſtuduit* 40 *annis, & miniſtravit Iſraëli* 40 *annis.* Vid. & *Shemoth rabba*, fol. 118, 3.

VERS. 25. Ἐνόμιζε γὰρ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ.

Donatus fuit Moſes ſpiritu Prophetiæ in aulâ Pharaonis, (qvò reſpicit illud: *Magnus fuit verbis & operibus*,) & novit ſe deſignari populo redemptorem ex Ægypto, concepitqve populum idem etiam principio concepiſſe. Latere enim populum non potuit miraculoſa ejus liberatio ab aqvis & cæde, in infantiâ ſuâ: providentialis ejus educatio in aulâ principis, ſpeciatim verò apparentia in eô ſignaſpiri-

ſpiritûs Prophetici. De qvâ re qvamvis ſileat ipſe *Moſes*, non ſine autoritate tamen effatur Stephanus, nec ſine conſenſu ſuorum, qvi Moſen miraculosè natum, æqvè ac miraculosè in arculâ ſuâ ſervatum concipiunt. Conceptum ſcilicet, cùm mater annum ætatis ſuæ ageret centeſimum & triceſimum: natum abſqve dolore matris, & natum טוב הוא *Bonum*, id eſt, הגון לנביאות *aptum Prophetiis*, Sotah, fol. 12. 1.

Obiter notemus figmentum illud Joſephi Antiq. lib. 2. cap. 5. de Pharaone coronam ſuam capiti Moſis pueruli imponente, ipſo autem eam dejiciente in terram, occurrere etiam apud ſuos in *Shemoth Rabbah*, fol. 118, 3. cum hâc ſolùm variatione, qvòd Moſes ipſe coronam à capite Pharaonis tulerit, ac capiti proprio impoſuerit.

VERS. 42. Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι, &c.

Qvid de hâc re ſenſerint Scholæ Judaicæ, effatur Kimchius in locum Amoſi, hauſtis verbis ex

Bab. Chagigah, fol. 6, 2. Traditio de ſacrificio jugi facto in monte Sinai. R. Eliezer dicit: Canones qvidem de eo dati ſunt in monte Sinai, ipſum verò non eſt oblatum. R. Akiba dicit: Oblatum eſt, & exindè non ceſſavit. At qvid ego probo (ex verbis iſtis?) *Numqvid victimas & ſacrificia obtuliſtis mihi qvadraginta annis in eremo, O domus Iſraël? Nempe tribus Levitica, qvæ non patraverat Idololatriam, obtulit; Iſraël non obtulit. Atqve in verbis iſtis: Et celebrarunt filii Iſraëlis Paſcha in tempore ſuo, includitur opprobrii aliqvid in Iſraëlem: Innuitur ſcilicet, eos non celebraſſe aliud Paſcha in eremo præter iſtud.*

Certiſſimum eſt, oblata fuiſſe ſacrificia in pactione fœderis, Exod. 24. in ſacratione Altaris & Tabernaculi, atqve in celebratione iſtius Paſchatis, atqve hæc omnia in Sinai, atqve ante fatale decretum de non intrando terram. At non ſine ratione ſuſpicari licet, qvòd, qvamvis ſacrificium juge poſt illud temporis fuerit continuatum. Nam ſunt pruinæ in Altari, Num. 16, 46. atqve ignis in Altari perpetuò ardens, non inaniter arſit: ſed videtur qverela Deî eſſe, de non oblatis ſacrificiis ſpontaneis, de ceſſantibus oblationibus voluntariis. Nec mirum videatur, ſi Propheta, & poſt eum Protomartyr, illud ſpatium ſub rotundo numero qvadraginta annorum

norum computet, cùm reverà fuerit annorum tantùm triginta octo cum dimidio, nam idem facit ipſe Deus Num. 14, 36.

VERS. 43. Καὶ ἀνελάβετε.

Amoſo, ונשאת: qvam vocem ſi cum R. Sol. tempore futuro reddere liceret, *Et portabitis vobiſcum idola veſtra in captivitatem ut onera humeris impoſita*, aliqvid nodoſitatis, qvæ in hoc commate occurrit, ſolveret, (nam meritò qværitur, an Iſraëlitæ hoc fecerint in eremo?) ſed planè contrariatur & verſioni Græcæ apud Prophetam, imò & Spiritui S. hôc in loco, & planè ſcopo Protomartyris. Nam loqvitur de Deo tradente populum, ut ſerviret militiæ cœli, ſubdit illicò qvòd primum ceſſarunt à ſerviendo Domino, & exinde qvòd ſe addixerunt Idololatriæ.

An verò de nullâ Idololatriâ in eremo perpetratâ, eſt ſermo, an ſub temporibus ſubſeqventibus? Qvòd non de Idololatria in eremo, hæc aſtruunt:

I. Qvòd de nullâ Idololatriâ in eremo poſt vitulum aureum ſit mentio, præter iſtam cum *Baal Peore:* Et non facilè perſvaſeris, *Molechum* & *Baal Peorem* fuiſſe idem, & qvòd *Molech* & *Rempban* non fuerint duo. Atqve improbabile omninò eſt, tale facinus ab hiſtoriographo ſacro fuiſſe omiſſum abſqve omni vel rei, vel pœnæ ejus mentione: præſertim verò cùm tàm accuratè tradatur hiſtoria ubiqve de omni Idololatriâ. Et ne plura cumulemus,

II. Si Stephanus Idololatriam hanc Iſraëlitarum referat ad tempora poſt iſta in eremo, & ſic Prophetam interpretetur, idem loqvitur qvod vulgò receptum atqve agnitum eſt à gente ſuâ, de pœnâ peccati cum vitulo aureo deſcendente & derivatâ ad generationes ſubſeqventes.

Sanbedr. fol. 102, 1. *R. Oſchaia dicit: Uſqve ad tempora Jeroboami, Iſraëlitæ ſuxerunt à vitulo uno* (Gloſſ. Iſto ſcil. qvem conflarunt in eremo.) *Aſt exinde porrò, à duobus & tertio vitulo.* (Gloſſ. Duobus Jeroboami & tertio eremi.) *R. Iſaac dicit: Non eſt vindicta aliqva, qvæ invadit mundum, in qvâ non ſit vigeſima qvarta pars libræ vituli primi. Sicut dicitur: Cùm viſitavero, viſitabo in eos peccatum eorum, Exod. 32. Dicit R. Chaninah: Poſt viginti qvatuor generationes* (Gloſſ. regnante Zedekiah) *exactus eſt hic verſiculus, ſicut dicitur: Clamavit*

in auribus meis voce magnâ, Appropinqvarunt viſitationes urbis, habente unoqvoq; inſtrumentum deſtructorium ſuum in manu ſuâ, Ezech. 9, 1.

Τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ, &c.

Amoſo eſt וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם Lat. interlin. *Et portaſtis Ziccuth regem veſtrum.* Sic R. Sol. & Kimch. *Siccuth eſt nomen Idoli.* Hæſito. Ut &, qvibuſnam verbis hæc reddiderit Chald. Paraphraſtes. Nam in codicibus noſtris editis eſt ית סכות פתכומרכון Cùm *Aruch*, Targumiſtam hîc citans, dicat: סכות מלככם תרגום סכות פתכריכון *Siccuth Malchechem Targumiſtæ eſt Succuth Pethacrecon.* Nota: *Pethacrecon*, non *Pathcumarcon*: & ſic primitùs fuiſſe apud Targumiſtam ſcriptum, ego valdè ſuſpicor, qvamvis *Kimchius* agnoſcat alteram ſolùm lectionem. Nam (1.) Non facilè eſt, פתכומרכון hoc in loco, ne dicam impoſſibile, ſuâ proprietate veſtire, qvam geſtat *Ezechiel*, 13, 18. & 16, 16. (2.) Cùm idem Paraphraſtes מלכו reddat פתכריה *Eſa.* 8, 21. & מלכם reddat פתכריהון *Zephan.* 1, 5. probabilius evadit, מלככם hoc in loco ab eo reddi פתכריכון. Qvam vocem eum adhibere pro Idolo aut Deo aliqvo ethnico, ex hoc argui poteſt, qvòd pro *Rege*, proprio ſenſu ſumpto, ſemper retineat מלכא vocabulum ordinarium. Si igitur cum exemplari *Aruch* legendum ſit פתכריכון tùm coincidit verſio Chaldaica cum Græcâ, & docet, מלככם eſſe *Molech veſtrum*; ut *Molech* ſit Idolum, & *Succuth* non Idolum, ſed σκηνὴ τοῦ Μολόχ. Qvod & probabilius fit ex conſonantiâ duarum clauſularum, Σκηνὴ τοῦ Μολόχ & ἄστρον τοῦ Ῥεμφάν.

Qviſnam autem & qvalis fuerit hic Deus *Molech*, non exſpatiabimur multùm in ſcrutinium, cùm illud ſatis ventilatum ſit à pluribus. Hoc tantùm ex verbis Stephani noſtri non obſervare non poſſumus, qvòd & *Molech* & *Remphan* fuerint figuræ aliqvæ, luminaria aliqva cœleſtia effigiantes, cùm dicit: *Tradidit eos ſervire militiæ cœli*, &c. Et per *Molechum* repræſentatum fuiſſe Solem, obtinet plerumqve, partim propter Regium ipſum nomen, partim propter igneam Idoli formam, igneamqve normam cultûs.

Vocatur etiam *Baal*, Hierem. 32, 35. *Struxerunt excelſa Baalis — ut offerant filios ſuos Molecho.* Qvi an idem fuerit, qvem introduxit Achabus in Iſraëlem? non immeritò qværitur. Aliqvem colorem

Digitized by Google

lorem cruenti ejus cultûs ſecum fert, qvòd Baalitæ *inciderent ſe, idq́; juxta ritum ſuum, cultris & lanceolis, donec perfunderentur ſangvine*, 1 Reg. 18, 28.

Deſcribentibus Judæis *Molech* æneus exiſtens habuit faciem vitulinam, manus expanſas inſtar hominis manus aperientis, ut aliqvid ab aliô accipiat.

Et ſic Diod. Sicul. de Saturno Carthaginenſium: Ἦν δὲ παρ' αὐτοῖς ἀνδριὰς Κρόνου χαλκοῦς ἐκτετακὼς τὰς χεῖρας ὑπτίας, ἐκτεταμένας ἐπὶ τὴν γῆς ὥστε τὸν συντεθέντα τῶν παίδων ἀποκυλίεσθαι καὶ πίπτειν εἰς τὸ χάσμα πλῆρες πυρός.

Erat apud eos effigies Saturni ænea manus ſupinas extendens, terram versùs extenſas, ità ut puer iis commiſſus in foveam igni plenam volveretur rueretq́;. Apud Euſeb. Præpar. Evang. lib. 4. cap. 16.

Ubi & hæc habentur ex Philone de Phœnicum hiſtoriâ:

Κρόνος τοίνυν ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ προσαγορεύουσι, &c. *Saturnus igitur, qvem Phœnices Iſraël vocant, regioni dominans poſt mortem tandem ſacratus eſt in ſtellam Saturnum: Ille ex ſponſa Anobret dictâ, unigenitum filium ſuſcepit, qvem ideoq́; vocarunt Jeoud. Unogenito filio apud Phœnicas ità etiam hodiè vocato. Cùm teterrima belli clades regionem invaderet, ille filium venuſtè ornans, atqve altare rite parans illum ſacrificavit.*

Iſraël nomine, aſt *Abrahamus* charactere. A qvô an horrenda hæc ſacrificia Molechi, dirâ imitatione hauſerint, non eſt hic locus diſputandi. Diſputandum potiùs, an Iſraëlitæ tale qvid actitarint in eremo? An cum tabernaculo Domini erexerint tabernaculum Molechi? An neglectis ſacrificiis beſtiarum, inſtituerint ſacrificia filiorum? Qvod qvàm parum toleraturus fuerit Moſis, aut, ſi factum eſſet, ſilentio præteriturus, nemo non videt.

Concludamus cum verbis Porphyrii, apud eundem Euſebium, notatu dignis: Καταλυθῆναι δὲ τὰς ἀνθρωποθυσίας σχεδὸν τὰς παρὰ πᾶσι, φησὶ Πάλλας, ὁ ἄριστα περὶ τῶν Μίθρα συναγαγὼν μυστηρίων ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. *Sublatas autem fuiſſe has hominum ſacrificationes propè apud omnes ſub Adriano Imperatore, refert Pallas, qvi optimè ſcripſit de myſteriis Mithræ.*

Καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν.

Amoſo כיון *Chijun*, Græcis Interpret. Ῥαιφάν.

Non cumulabimus ea, qvæ hîc dicuntur à viris doctiſſimis. In hiſce duobus cardinibus vertitur tota difficultas:

I. Ut conciliari poſſint Græci Interpretes cum Amoſo.

II. Ut Stephanus aut Lucas cum Græcis Interpretibus.

I. Hebr. כיון *chijun* cùm Græcis Interpretibus ſit Ῥαιφὰν, ego in vocabulo Ῥαιφὰν non *Giganteum* qvid obſervaverim, ſed *debile* aliqvid potius & *infirmum*. Nemo non novit, qvid ſit רפה & רפיון *debilis* ſcil. & *debilitas*; atqve illuc forſan Ῥαιφὰν referenda potiùs qvàm ad רפא *Gigantem*. Idemqve hîc factum ab Interpretibus autumarim, qvod à Judæis in nomine *Beelzebul*; excogitatum ſcil. eſſe nomen in opprobrium.

Chijun כיון in nudâ & nativâ ſignificatione ſuâ, *firmum*, *recte*, *ſtabile* denotat, ità ut à nonnullis iſto in loco vertatur *Baſis*. Nomen Idolo, qvod mendacium, qvod vanitas, qvod nihil eſt, incongruentiſſimum. Qvod forſan Græci Interpretes non ferentes, in ſenſum planè contrarium & re ipsâ qvidem digniſſimum tranſtulerunt Ῥαιφὰν רפיון *debilitas, infirmitas*. Si Ῥεφὰν non ſit Copticè Saturnus, ut Kircherus.

II. Ut autem Ῥαιφὰν tranſierit in Ῥεμφὰν, variæ ſunt conjecturæ, nec inanes. Syrus & Arabs רפן & ראפאן retinent, qvæ auribus Orientalibus ſenſu, qvem nos concipimus, ſonant aptiſſimè. Et qvid ſi Lucas vel Stephanus, ut auribus Græcis idem ſonaret, qvantum fieri poſſet, per Ῥεμφὰν proferrent, ubi includeretur ſonus, vocis Ῥεμβὸς, qvæ *vagum* denotat & *vacillantem*.

Eſto igitur *Molech* Sol, & Remphan vel *Chijun* Saturnus: de introductione Molechi in Iſraëlem legimus, de *chijun* non niſi apud Amoſum, & hîc de *Remphan*.

Cùm illud cogito 1 Reg. 12, 30. *Ibat omnis populus ad adorandum vitulum in Dan;* & obſervo, qvòd *Dan* vocata fuerit *Panias*; ſuſpicari incipio Φὰν in Ῥαιφὰν & Ῥεμφὰν cognationem aliqvam habere cum iſto nomine: Et nominari *Dan* magis qvàm *Bethel*, qvia Idololatria aut vitulus iſtius loci erat diuturnior qvàm Bethelis.

Μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος.

At Hebraicè *Amoſo* ſunt מהלאה לדמשק Græc. Ἐπέκεινα Δαμασκοῦ.

I. Nihil

I. Nihil uſitatius in Scholis & pulpitis Judæorum, prælectori aut concionatori, qvàm variare & invertere textum Scripturæ, ut ad propoſitum & ſenſum ſuum accommodet & adaptet; Sexcenties occurrit apud Talmudicos & Midraſtas hæc dictio: אל תקרא *Hoc aut illud vocabulum ne ſic legas, ſed ſic & ſic.* Ubi propriam & genuinam lectionem relinqventes, lectionem aliqvam fingunt, qvæ qvadret cum materiâ, qvam tradant. Non qvòd germanam & receptam lectionem repudiarent, aut vilifacerent, ſed ut ingenioſè textum allegatum modularentur ad ſuum inſtitutum. Novi hoc vulgò factum in vocabulis, in qvibus retentæ qvidem ſunt eædem literæ, ſed diverſificatio fit per variatas vocales. Aſt indicat hoc interim, nec alienum iis fuiſſe, nec pro crimine habitum, ſed cum applauſu potiùs exceptum, vocabula contextus Hebraici alienare à nativâ lectione, ut aliqvid elicerent qvod reverà verum, aut ſaltem facundum & ingenioſum. Et ſi Stephanus more Scholarum hæc *Amoſi* allegans מהלאה לדמשק magiſterialiter ut illi, dixiſſet, אל תקרא *Ne legas* לדמשק ſed לבבל, facilimè ab auditoribus fuerat abſorptum, & ex communi uſu gentis, & præcipuè qvòd verum eſſet qvod dixit. Nam

II. Conſulamus alium locum ejuſdem Prophetæ.

Amos 4, 3. *Et per aperturas exibitis altera contra alteram* והשלכתנה ההרמונה ubi Targ. & Syr. *Transferent eos ultra montes Armeniæ.* Græc. Εἰς τὸ ὄρος τὸ Ῥομμάν, *in montem Romman.*

R. Sol. in locum: *Jonathan targumizat,* להלאה מן טורי הורמני הן הרי חשך *Ultra montes Hormane, iſti ſunt montes tenebrarum.*

Bereſh. rab. fol. 35. 4. *Alexander Macedo* אזל לגבי מלכא קציא לאחורי הרי חושך *Ivit ad Regem Caziæ poſt montes tenebrarum*, &c.

Adjiciamus & illud ex *Hieroſ. Sanhedr.* fol. 29. 3. *In tres captivitates migravit Iſraël.* אחת לפנים מנהר סנבטיון *Una erat ad intra fluvium Sanbation,* ואחר לדפני של אנטוכיא *Altera erat ad Daphnen Antiochiæ. Et altera ubi nubes deſcendit in eos, & cooperuit eos.* Vid. & Bemidbar. rabba, fol. 268. 1.

Vers. 51. Σκληροτράχηλοι.

Cognatam phraſiologiam & non multùm abſimilem hiſtoriam habes in

Semoth rabba, fol. 156. 2. Cùm populus abſente Moſe urgeret Aaronem ad conflandos Deos, qvi eos ducerent, *reſtitit iis Hur*, & *dixit iis:* קציעי צוארין *Conciſi cervicum, nonne meminiſtis, qvænam miranda pro vobis fecit Deus? Extemplò inſurrexerunt in eum, atqve interemerunt.*

Vers. 53. Εἰς διαταγὰς ἀγγέλων.

I. Vocabulum Ἀγγέλων ego hoc in loco non reddiderim Hebraicè per מלאכים qvod faciunt Syrus & Arabs, ſed per שלוחים prout שליח צבור eſt Ἄγγελος ἐκκλησίας.

Nugantur Judæi & fingunt, Iſraelitas iſtos, qvi præſentes aſtiterunt monti *Sinai*, atqve audierunt Legem inde à Deo pronuntiatam, evaſuros ſicut Angelos: nunqvam generaturos filios, nec unqvam morituros, ſed futuros ſimiles Angelis, niſi interveniſſet infelix & fatale illud crimen per vitulum aureum. Verba eorum produximus ex *Avodah zarah.* fol. 5. 1. ad *Joh.* 10, 35.

Si Εἰς διαταγὰς Ἀγγέλων paſſivam hanc conſtructionem admitteret, *Ut diſponerentur homines in idem prædicamentum aut ſtatum cum Angelis*, crederem beatiſſimum martyrem propriam ipſorum opinionem iis refricare, & nervoſiùs ἀνομίαν eorum redarguere ex ipsâ eorum conceſſione. Ac ſi dixiſſet: Accepiſtis Legem, qvæ vobiſmet ipſis fatentibus, homines diſpoſuit in ſtatum Angelicum, at non obſervaſtis tamen.

II. Si verò non toleraverit Phraſiologia hanc interpretationem, ambiguum eſt, qvonam ſenſu ſumenda ſit vox Ἀγγέλων, & an εἰς διαταγὰς idem ſit cum διὰ διαταγῶν, vel διὰ διαταγῆς.

Concordat illud Gal. 3, 19. Διαταγεὶς δι' Ἀγγέλων, atqve utrobiqve per Ἀγγέλους duriùs eſt intelligere Angelos vel Spiritus illos cœleſtes propriè ſumptos; nam qvid illis cum diſpoſitione Legis? Aderant qvidem illi ad montem *Sinai*, cùm Lex daretur, atteſtantibus variis Scripturæ locis; verùm aderant tantùm, nam nihil aliud ab iis

Digitized by Google

actum aut præſtitum. Ità ut ipſa res cogat, & hîc & illic per *Angelos* intelligere verbi divini nuntios, Prophetas & Miniſtros. Et retineat particula εἰς vim ſuam propriam, ut ſenſus huc aſſurgat: Accepiſtis Legem *ad diſputationem internunciorum*; id eſt, ut proponeretur & publicaretur per Miniſtros, Prophetas, aliosqve, idqve ſecundùm optionem votumqve veſtrum *Exod.* 20, 19. *Deut.* 5, 25. & 18, 15. 16. & tamen non obſervaſtis. Optaſtis Prophetas atqve habuiſtis; qvem tamen ex Prophetis non eſtis perſecuti?

VERS. 56. Τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ.

Seipſum Chriſtus freqventiſſimè vocat *Filium hominis*, at rariùs eum comperis ità nuncupatum ab aliis. Stephanus autem in his verbis allegat illud, *Danielis* cap. 7, 13. *Vidi qvendam ſimilem Filio hominis, venientem in nubibus cœli, atqve accedentem ad Antiquum dierum, & coram eô appropinqvare fecerunt illum.*

Vix tale qvid expectarim à Judæo, qvale dicitur in iſtum locum à

R. Saadiah: *Similis Filio hominis:* זהו משיח צרקינו *Hic eſt Meſſias Juſtitia noſtra. At nonne ſcribitur de Meſſiâ, Pauper, & eqvitans ſuper aſinum? Veniet enim in humilitate. — Atqve appropinqvare eum fecerunt ad Antiqvum dierum. Hoc eſt qvod ſcribitur: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextrâ meâ.*

Extravagantiùs longe Magiſtri in *Sanhedr.* fol. 98. 1. זכו עם ענני שמיא *Si digni erunt* (Iſraëlitæ) *tùm venit in nubibus cœli. Si non digni, tùm pauper & ineqvitans aſino.*

Eloqvitur Protomartyr, ſe jam videre illud *Danielis* in *Jeſu* adimpletum, cui aliqvaliter parallelum eſt illud *Eſaiæ* cap. 6, 1.

VERS. 58. Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν.

I. *Hieroſ. Sanhedr.* fol. 23. 1. *Bab. Sanhedr.* fol. 42, 2. בית הסקילה חוץ לב"ד *Locus Lapidationis erat extra Synedrium, ſicut dicitur: Educ blaſphemantem extra caſtra*, Levit. 24, 14.

Traditio. בית הסקילה היה חוץ לג' מחנות *Locus lapidationis erat extra terna caſtra.* Gloſſ. Atrium, erant caſtra divinæ

vinæ præſentiæ: Mons Templi, caſtra Levitarum. Hieroſolyma, caſtra Iſraëlis. Atqve in qvovis Synedrio, in qvavis civitate, erat locus lapidationis extra civitatem, ſicut Hieroſolymis.

Jam verò cur dicatur, qvòd locus lapidationis erat *extra Synedrium*, & rurſus, qvòd erat *extra terna caſtra*, ratio redditur à Gemariſtis, nempe דאי נפק ב״ד ויתיב בחוץ לג׳ מחנות Si egrediatur Synedrium & ſedeat extra trina caſtra, faciunt locum lapidationis etiam diſtantem à Synedrio, partim ne videatur Synedrium interfeciſſe hominem, partim ut ob diſtantiam loci intercedat aliqva mora & ſpatium temporis, anteqvam lapidandus ad locum perveniat, ſi forſan obtulerit aliqvis teſtimonium aliqvod, qvod pro eo faciat. Nam in talis rei expectationem

II. אחד עומד על פתח ב״ד והסודרין בידו *Stetit qvidam in oſtio Synedrii in manu habens Sudarium.* וסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו *atqve eqvus tantæ diſtantiæ, ut intra conſpectum tantùm foret. Si qvis igitur dixerit: Habeo qvod teſtor pro damnato, agitat iſte ſudarium, & currit eqves & revocat euntes. Imò ſi ipſe dicat: Habeo qvò pro meipſo apologizem, reducunt eum, etiam qvater qvinqviesve: Si modò ſit aliqvid ponderis in verbis ſuis.* Vereor ne non ità tecum ſit actum, O innocentiſſime Stephane.

III. Si non emergat aliqvod teſtimonium, qvod pro eô faciat, *pergunt ad lapidationem, & præco præcedit eum clamans, N. filius N. prodit lapidandus, qvia tale crimen commiſit, & N. & N. ſunt teſtes in eum, ſi qvis pro eo poteſt teſtari, prodeat & teſtetur.*

IV. *Cùm jam decem tantum cubitis diſtat à loco lapidationis, hortantur eum, ut confiteatur, nam ſic mos eſt ità interfectorum confiteri: omnis enim confitens habet portionem in mundo futuro: Sicut comperimus de Achane,* &c.

V. *Cùm jam intra qvatuor cubitos à loco lapidationis perventum eſt, detrahunt veſtes ejus, atqve eum denudant.*

VI. *Locus lapidationis erat duplici hominis ſtaturâ altus. Unus teſtium projicit eum in lumbos ſuos: Si in pectus ſuum ſe volvet, revolvunt in lumbos. Si ſic moriatur, benè. Si non, teſtis alter tollit lapidem, atqve cordi ejus imponit. Si ità moriatur, benè. Si non, lapidatur per omnem Iſraëlem.*

VII. *Omnes, qvi lapidantur, etiam ſuſpenduntur,* &c.

Hæc

Digitized by Google

Hæc ideò copioſiùs exſcripſimus, ut conferat lector præſentem actionem cum hâc normâ, & more uſitato.

Qværi primò poſſet, ob qvodnam crimen damnatus ille ad mortem? Dices, propter blaſphemiam; Nam audivimus, inqviunt, eum dicentem verba blaſphema in Moſen & Deum. At non damnatus eſt qvis ut blaſphemans (מגדף) niſi ob abuſum nominis tetragrammati, &c. Hinc eſt, qvòd qvamvis ſæpiuſculè accuſarent Salvatorem ut blaſphemantem, hoc tamen reatu non damnatur, ſed qvòd כשף היסית והדיח את ישראל *præſtigiis eſt uſus, & decepit & ad apoſtaſiam duxit Iſraëlem*, Sanhedr. fol. 43. 1. Atqve inter lapidationis reos numerantur המסית והמדיח והמכשף *malè ſuadens, atqve ad apoſtaſiam ducens, & præſtigator*. Ibid. fol 53. 1.

Qværi etiam poteſt, an formali aliqvâ ſententiâ Synedrii damnatus ſit beatiſſimus hic martyr? an tumultuariâ turbæ violentiâ abreptus & trucidatus: qvod videtur.

VERS. 58. Παρὰ τοὺς πόδας νεανίου.

Vid. *Philem.* vers. 9. Τοιοῦτος ὢν ὡς Παῦλος πρεσβύτης. & computa, an νεανίας meram adoleſcentiam denotet, an non etiam ſtrenuitatem, atqve, ut ità dicam, robuſtuitatem? 1. Sam. 6, 1. כל בחור בישראל Ubi Græc. Πάντα Νεανίαν ἐξ Ἰσραήλ.

VERS. 60. Ἐκοιμήθη.

דמך vel דמיך Qvô nihil Talmudicis freqventius.

CAP. VIII.

VERS. 2. Συνεκόμισαν τὸν Στέφανον.

SANHEDR. fol. 46. 1. *Non ſepeliunt* (damnatum à Synedrio) *in ſepulchris patrum ſuorum. Verùm duo ſepulchreta erant pertinentia ad Synedrium, unum pro decollatis & ſtrangulatis, alterum pro lapidatis & uſtulatis.*

Et

Et ratio, qvare illi non ſepeliendi cum patribus, hæc redditur, שאין קוברין רשע עם צדיק *Qvia non ſepeliunt ſontes cum inſontibus.* Qvod & deducunt ex hiſtoriâ iſtâ de vulgari homine jacto in ſepulchrum Eliſæi, qvi ibi non manſit, ſed reſurrexit.

Ibid. fol. 45. 2. *Lapis, qvô qvis lapidatur, lignum in qvo ſuſpenditur, gladius qvo decollatur, & ſudarium qvo ſtrangulatur, ſimul cum eo* (vel prope eum) *ſepelitur.*

Stephano defuncto meliùs ceſſiſſe, verba, qvæ tractamus, ſatis evincunt. At verò an illud ex indulgentiâ Synedrii erga damnatum; an qvòd damnatus non fuerit à Synedrio? judicent alii.

Καὶ ἐποιήσαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ.

Pergunt Magiſtri: לא היו מתאבלין אלא אוננים *Damnatum in Synedrio non plangebant, ſed lugebant*, id eſt, intus & in corde tantùm. שאין אנינות אלא בלב *Nam luctus non eſt niſi in corde.* Et vulgò eſt inter Judæos conceptum, qvòd qvò ſordidiùs eſt qvis à Synedrio damnatus, ſepultus, & minùs defletus, eò magis ei ceſſerit in remiſſionem peccatorum. Unde Gloſſ. in loc. *Non plangunt eum, ut iſta vilifactio cedat ei in expiationem.*

Nobilem & Chriſtianam audaciam horum piorum, qvi ſepeliunt Stephanum, meritò applaudunt omnes. Meritò & explodunt ipſi, qvi ſepeliunt, ridiculum iſtum conceptum de expiatione per talem vilifactionem, norunt enim ſatis, expiationem peccatorum Stephani fluere ex fonte nobiliori.

VERS. 5. *Εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας.*

Peractâ hiſtoriâ Stephani, qvi primus nominatur inter ſeptem, agitur jam res Philippi, qvi ſecundus.

An ad *Sebaſten* jam ſe contulerit, an ad *Sichemum*, aut ad tertiam aliqvam civitatem aliam Samaritidis, non injuſta eſt qvæſtio. Qvod dicitur commate hujus capitis 14. *Audientes Apoſtoli, qvòd Samaria recepiſſet verbum Dei*, de peculiari aliqvâ civitate congruentius intelligi videtur, qvàm de totâ religione *Samariticâ*. Qvænam autem iſta civitas, qvæ ut Metropolis gentis *ἐμφατικῶς* vocatur *Samaria? Sebaſte* qvidem erat ipſiſſima iſta civitas, qvæ olim *Samaria.*

Benjam.

Digitized by Google

Benjam. in Itiner. שבשטי היא שומרון *Sebaſte eſt eadem qua Samaria, ubi & jam dignoſcitur palatium Achabi.*

Joſeph. de excid. lib. 1. cap. 16. Ἐν μὲν γὰ τῇ Σαμαρείτιδι, &c.

In Samaritide (Herodes) *urbem nobili muro muniens ſtadiorum viginti, & deducens illuc ſex millia colonorum, terramqve pingvem iis diſtribuens, atqve in mediâ urbe fanum Cæſari magnum ædificans, lucumqve circa trium hemiſtadiorum diſponens,* τὸ ἄϛυ Σιβαϛὴν ἐκάλεσεν; *urbem vocavit Sebaſten.*

Num hæc ergò *Civitas Samariæ*, ubi jam Philippus, qvia ea civitas *Samariæ?* Si obſervetur, ut civitas *Sichem* cor fuerit & ſedes regionis Samaritanæ, utqve mons *Gerizim* fuerit qvaſi Eccleſia Cathedralis ſectæ Samariticæ, huc forſan oculos direxeris aptiùs, cùm de *Civitate Samariæ* fit mentio, qvàm qvovis aliò.

VERS. 9. Σίμων προϋπῆρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων.

Si hoc in *Sichemo*, inqviens, qvid actum eſt de fide *Sichemitarum*, qvam ibi plantaverat ipſe Chriſtus? *Johan.* 4.

Reſponderi poſſet (ſed tenaces in re tàm obſcurâ eſſe non poſſumus) qvòd elapſi jam fuerant aliqvot anni ab illo tempore, qvò Chriſtus verſatus eſt in iſtâ urbe. Et cùm nihil miraculoſum ille illic ediderat, faciliorem illuc ingreſſum nanciſci potuit *Simon* per ſua magica.

Sed eſto vel *Sebaſte*, vel qvævis alia civitas Samaritidis, ſcena hujus hiſtoriæ, pro qvonam venditavit ſe *Simon*, cùm diceret ſe μέγαν τινα εἶναι? & pro qvonam æſtimarunt eum Samaritæ, cùm dicerent, Οὗτός ἐϛιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη;

I. An pro *Meſſiâ?* Obtinet vulgò, *Simonem* fuiſſe genere Samaritanum: An verò *Meſſias* oriturus ex Samaritanis? Non indigna eſt qvæſtio, an Samaritani, cùm expectarent *Meſſiam*, ut *Johan.* 4, 25. expectare potuerint eum oriturum de ſangvine Samaritico? Cùm nullum articulum fidei admitterent, qvi non fundaretur in libris Moſis, num hunc inde elicere potuerunt, *Meſſias oriturus eſt de tribu Judæ?* Negabit forſan Samarita, atqve illud Geneſ. 49, 10. ſic eludet, *Non recedet* qvidem *Sceptrum de Judâ, nec legiſlator ab inter pedes ejus, donec veniat Shiloh*; at non hoc evincit, qvòd *Shiloh* de Judâ oriundus, ſed qvòd dominium aliqvod manſurum apud Judam, donec

Shiloh oriatur. Ubi obiter notatu dignum, & textum & interpretem Samaritanum iſthoc loci pro שילה legere שלה Jod omiſſo, & pro מבין רגליו *ab inter pedes ejus*, textum iſtum legere מבין דגלין, *Ab inter vexilla ejus*, & interpretem מבין רגלין, *Ab inter ordines*, aut cohortes *ejus*.

Figmentum illud de *Meſſiâ ben Joſeph*, vel *Meſſiâ ben Ephraim* (nam utrumqve nomen ſortitur) utrum excogitatum originaliter fuerit à Judæis, an à Samaritanis, non facilè excogitaveris. Mentionem ejus freqventem habent Judaici ſcriptores, at res ipſa ità pro Samaritanis facit, ut opinionem ab iis primùm proceſſiſſe crederes, niſi qvòd occiſum tandem Meſſiam iſtum tradat, qvod Samaritani de Meſſia ſuo vix cuderent. Et Judæi forſan cuderunt, ut loca de morte veri Meſſiæ loqventis eluderent.

II. Utcunqve: Neqvitiæ ſat ſuperqve erat in *Simone*, ſi venditaverit ſe pro Prophetâ, cùm ſeipſum benè noſſet intus & in cute. Et ſi τινα μέγαν non altiùs expoſueris, arrogantiæ ſatis attribueris nebuloni. Non depreſſerim ſenſum verborum iſtorum de Baptiſtâ, ἔςαι μέγας ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, Luc. 1, 15. at ſi primò gradu ſic intelligas, *Erat Propheta coram Domino Chriſto*, & nobilem veritatem ſecum fert, & planiſſimam congruentiam cum officio Johannis. Et cùm Stephanus Moſen pro Prophetâ eloqvatur ſub his terminis, Ἦν δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις, Act. 7, 22. idem fortè ſonuit ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη, de *Simone*, in ore & conceptu Samaritanorum.

VERS. 13. Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίςευσε, &c.

Id eſt, credidit *Jeſum Nazarenum eſſe verum Meſſiam:* & ſic capax redditus eſt Baptiſmi (ut verſu hujus capitis 37.) & baptizatus eſt in nomine *Jeſu*, vers. 16. Et jam qvid tibi videtur de teipſo, O Simon, ſi te pro Meſſiâ adhuc propoſueras? Audeſne etiam poſthæc te venditare pro Filio Dei? Illud qvod vulgò obtinet, & qvod pro reliqvis eloqvatur Ephiphanius, τὸν πατέρα ἔλεγεν ἑαυτὸν τοῖς Σαμαρείταις, Ἰουδαίοις δὲ ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν υἱὸν, blaſphemiam hominis non eloqvitur ſolùm, ſed & inſaniam, qvòd inter Judæos venditare ſe voluerit pro Filio Dei, cùm illi Filium Dei ullum agnoſcere nollent omninò.

VERS.

Digitized by Google

VERS. 14. Ἀπέϛειλαν πρὸς αὐτοὺς Πέτρον καὶ Ἰωάννην, &c.

Appoſitè hic Epiphanius, ubi antè, *Hæreſ.* 21. ὁ Φίλιππος Διάκονος ὢν οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν τῆς χειροθεσίας τοῦ δι᾽ αὐτῆς διδόναι πνεῦμα ἅγιον. Apoſtolorum proprium erat, per impoſitionem manuum largiri Spiritum Sanctum, in donis ſcilicet ſuis extraordinariis Lingvarum & Prophetiæ: nam Spiritum ſanctificationis impertierunt nunqvam.

Petrus & Johannes præter nobilem gradum, qvem tenuerunt inter Apoſtolos, futuri etiam erant Apoſtoli circumciſionis in regionibus exteris.

In vivis jam erat Jacobus, Johannis frater, qvi cum his duobus conſtituebat nobilem illum triumviratum ſecretioris Chriſti familiaritatis: & crederes illum etiam mittendum cum his, niſi qvod hi ſufficerent & futuro eorum muneri hoc ſit qvaſi procemium, agere cum circumciſis exteris.

Manus ſuas imponunt qvibusdam, qvos miniſtros ordinandos indigitaverat iis Spiritus Sanctus; & per impoſitionem manuum largiuntur iis dona lingvarum & prophetiæ evidenter conſpicua, ſicut dicitur: *Simon vidit, qvòd per impoſitionem manuum Apoſtolorum daretur Spiritus Sanctus.*

Promotio ad Presbyteratum apud Judæos erat per triumviratum; At multò valuit magis hic duumviratus, qvi ad miniſterium promovere non ſolùm potuit, ſed & miniſtris promotis largiri aptitudinem & habilitatem ad munus præſtandum.

VERS. 19. Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, &c.

Falleris plurimùm, O ſceleſte, ſi concipis dona Spiriritûs Sancti coëmenda atqve acqvirenda auro aut argento, & falleris inſuper longè magis, ſi concipis donum donandi iſta dona ſic acqvirendum. Donare iſta dona Apoſtoli potuerunt, at non potuerunt donare alteri, ut ille donaret. Potuit Paulus per impoſitionem manuum largiri Timotheo dona lingvarum & Prophetiæ, at non potuit largiri illi, ut ille largiretur alteri. Apoſtolorum ſolorum erat, largiri iſta dona, & poſt eorum obitum evanuit iſta poteſtas & privilegium.

Digitized by Google

Facile eſt odorari, qvid in animo eſſet hujus nebulonis; aucupatio ſcilicet vanæ gloriæ & lucri; aliter ſat ſuperqve ei fuiſſet imploraſſe: Date etiam mihi donum lingvarum & Prophetiæ, ſicut dediſtis hiſce.

Vers. 24. Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ, &c.

Si ſeriò atqve ex animo hæc protulerit, mirum eſt eum in tantum blaſphemiæ & ſcelerum prorupiſſe, qvantum de eô tradit hiſtoria Eccleſiaſtica.

Irenæ. lib. 1. cap. 20. *Et cùm adhuc magis non credidiſſet Deo, & cupidiùs intendit contendere adverſus Apoſtolos*, &c.

Euſeb. lib. 2. cap. 14. Σίμωνα μέγαν μεγάλων αἰτίπαλον τῶν θεσπεσίων Ἀποστόλων, &c.

Illum orare Apoſtolos ſeriò, ut pro eô orent, & exinde totis viribus adverſari Apoſtolis? Fel hoc amaritudinis certè, & obligatio iniqvitatis.

Habes Petrum & Simonem Romæ convenientes iterum, ſi fabulæ credes, ubi volitantem in aëre Magum Apoſtolus præcipitem dat per preces ſuas, & ſic expirat Simon Magus: Si obſervatum fuiſſet, probabile eſſe Petrum & Apollonium Tyanæum uno eodemqve tempore fuiſſe in Babylone, (ſi qva fides Philoſtrato) parum dubito, figmentum aliqvod tale cuſum fuiſſe etiam de Petro triumphante de Apollonio.

Iſtud Juſtini Martyris de ſtatuâ erectâ Simoni Romæ, cum hâc inſcriptione: *Simoni ſancto Deo*, hallucinanter dictum eſſe indicatur à doctis, qvippe qvòd eſſet potiùs ſtatua erecta *Simoni Sango Deo.* Vereor ne talis hallucinatio ſit de Cathedrâ *Petri* erectâ Romæ, qvalis de ſtatuâ *Simonis* erectâ Romæ.

Vers. 26. Εἰς Γάζαν, αὕτη ἐστὶν ἔρημος.

Cujuſnam Authoris eſt iſta clauſula, Αὕτη ἐστὶν ἔρημος, an Angeli, an Hiſtoriographi? Docèt qvidem *Strabo*, lib. 16. qvòd *Gaza olim civitas nobilis, exciſa fuit per Alexandrum*, καὶ μένουσα ἔρημος, *& manſit deſerta:* At qvare illud additur hoc in loco, & à qvonam? Dixerim ab Angelo, atqve ideò additum, qvòd fuerit altera *Gaza*,

eaqve

eaqve non longè admodùm diſtans à loco, ubi jam Philippus, in tribu ſcilicet Ephraimitica, 1 *Paralip.* 7, 28. שכם ובנותיה עד עזה ובנותיה *Shechem cum filiabus ſuis ad, Gazam & filias ſuas*, habitatio filiorum Ephraim. Ecce Gazam Ephraimiticam, Philippo autem eundum eſt ad Gazam Philiſtæorum.

Vers. 27. *Δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων.*

In tractatu qvodam Gallico nuper edito, cui titulus *Hiſtoire de la haut Ethiopie* pag. 15. numerantur & nominantur Reges Æthiopum, omiſsâ tamen Candace: Verùm hoc de re iſtâ in fine animadverſum: *Dans cette Chronologie il n'eſt point parlé ny de la Reine Candace, ny de l'Imperatrice Helene: Les Abyſſins non plus qve les Jouifs ne nomment les femmes dans leurs genealogies, & cela leur eſt commun avec tous les Orientaux.*

Fuiſſe autem Candacem qvandam Reginam Æthiopum, imò plures iſtius nominis reginas, tàm planum eſt apud Plinium & Strabonem, ut inane eſſet, *Candacem* hanc noſtram alibi qværere. *Regni caput erat Meroë*, inqvit Strabo, *urbs ejuſdem cum inſulâ nominis*. Inſula autem ſit Meroë regio, à Nilo fluvio ab occaſu affluente, & ab Aſtabora fluvio, qvi eſt à parte Orientali. Ptol. tab.4. Africæ.

Si Eunuchus hic noſter ab ipsâ Meroë venerit, recognoſce illud *Zephan.* 3, 10. *Ultra flumina Æthiopiæ inde ſupplices mei*, &c. A qvacunqve tandem parte imperii Candaces venerit, & qvâcunqve tandem viâ perrexerit, & illud de eô potuit eſſe verum, & longiſſimum emenſus eſt iter, anteqvam Hieroſolymam appelleret. Interpres autem Æthiopicus iter abbreviavit, dum profectum civitati Gazæ eum facit; *ὃς ἦν ἐπὶ πύσης τῆς γάζης αὐτῆς*, ſic interpretans.

Promptum mihi eſt ſuſpicari, devotum hunc Hieroſolymam adiiſſe pari affectu, qvô illi ab omnibus regionibus Act. 2. ductum nempè per Prophetiam Danielis, qvæ circa hæc tempora revelationem Meſſiæ futuram prænuntiaverat. Et mirari ſubit, qvòd ille de Jeſu nihil inaudiverit, dum eſſet Hieroſolymis: Aut forſan illud, qvod de eo audiverat, eum movet, utScripturam iſtam apud Eſaiam meditetur?

Ubi jam Apoſtoli & reliqvi de ſancto iſto choro & Collegio, ut dimittendus ſit vir tantus & tantæ devotionis non inſtructus & ſatisfactus

factus de Domino Jeſu? Num poſſibile eſt, ut ille hiſtoriam de morte & reſurrectione ejus ignoraret in urbe verſans, qvamvis adhuc non crederet? Sed reſervata eſt ejus inſtructio & converſio peculiari cuidam miraculo, & celebriori famæ.

Vers. 32. ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, &c.

Exprimitur hîc qvidem textus Eſaiæ ſecundùm verſionem Græcam, aſt, an iſtâ verſione uſus fuerit Eunuchus? meritò dubitatur. Ut &, an illic Judæus fuerit an Proſelytus factus, an merè Gentilis? an Eunuchus proprio ſenſu, an latiori? De qvibus non diſqvirendum, qvia nullibi ſolvuntur.

Obvia magis eſt pervicacia Judæorum, qvi ut plana hæc de paſſione Meſſiæ eludant, totum hujus capituli animum aliò divertunt.

Obtinet maximè apud eos, ut populus Iſraeliticus afflictus ſit ſubjectum hujus Prophetiæ. Qvamvis ſint qvidam, qvi partem aliqvam applicent ad *Jeremiam*, qvidam partem aliqvam ad *R. Judam ſanctum*, imò qvidam partem aliqvam ad ipſum Meſſiam, caventes interim ne mortem ejus admittant. Tædio eſſet nugas & eluſiones eorum referre.

Qværo potius, ad qvemnam Interpretes Græci hæc applicant? Num illi planè & ſincerè hæc intellexerunt de paſſione & morte Meſſiæ? Reſpondeant illi, qvi eos Spiritu Sancto afflatos eſſe volunt. Si ità afflati, non potuerunt non aſſeqvi ſenſum & ſcopum Scripturæ, æqvè ac ſignificationem Grammaticam vocabulorum; & non potuerunt non hîc recognoſcere, Prophetam agere de Meſſia afflicto, patiente, moriente, ſepulto, &c.

Si ità, ſtupendum eſt, tàm diram, pertinacem atqve obſtinatam negationem mortis Meſſiæ totam gentem invadere potuiſſe. Qvid? Septuaginta duos Doctores & Ductores populi, eosqve divino numine afflatos planè videre paſſionem & mortem Meſſiæ hoc in capite prænuntiatam, eosqve hanc doctrinam non ſpargere in populo, & tradere & traducere poſteris? Qvod ſi fecerunt, unde irrepſit horrenda illa in totâ gente averſatio à tali doctrinâ? Si autem non fecerunt, execrandi illi paſtores populi, qvi articulum fidei tàm nobilem, tàm neceſſarium celare voluerunt & non impertire.

Sic

Digitized by Google

Sic celeberrimam iſtam Prophetiam de Chriſto, *Eſa.* 9, 6. applicat vulgò gens Judaica ad *Hezechiam*, & vereor ne Græci Interpretes eòdem etiam nutent. Clauſula iſta, Ἄξω ὑγίειαν ἀυτῷ, ſuſpicionem movet.

VERS. 33. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἀυτȣ ἡ κρίσις ἀυτȣ ἤρθη.

Hebræa ſic: מעצר וממשפט לקח Græci autem Interpretes ſic legerunt: מעצרו ממשפט לקח. Si vocem עצר in eundem ſenſum reddas cum נעצר לפני יהוה 1 Sam. 21, 8. *Doëg* (per devotionem: vid. Kimch.) *detentus eſt coram Domino*, demonſtratur injuria facta Chriſto eò magis. Raptatus ille eſt à loco devotionis & opere, & raptatus à loco judicii, ut nec in illo tutus eſſe potuerit, nec in hoc juſtum judicium obtinere. Nemo novit, qvid ſit עצרת, & qvam affinitatem עצר habere poſſit, nemo non videt.

Τὴν δὲ γενεὰν ἀυτȣ τίς διηγήσεται.

Id eſt, Qvis neqvitiam generationis, in qvâ ille vixit, atqve à qvâ talia eſt paſſus, poteſt enarrare? Freqventia ſunt hæc & hujuſmodi apud ipſos Judæos.

Midr. Schir. fol 17, 3. *In generatione, in qvâ Filius Davidis veniet, Synagoga erit lupanar, Galilæa deſtruetur, & Gablan deſolabitur. — Sapientia Scribarum putreſcet, Viri boni & miſericordes deficient, & deficiet ipſa veritas, & facies iſtius generationis erunt ſicut facies canum. — R. Levi dicit: Filius Davidis non veniet niſi in generatione, in qvâ facies erunt impudentes, & qvæ meretur excidium. Dicit R. Jannai: Cùm videris generationem poſt generationem convitiantem & blaſphemantem, tùm expecta pedes* (adventum) *regis Meſſiæ.*

Perlecto Paraphraſtâ Chaldæo in Eſai. 53. videre licet aliqvam frontem faciebus antedictis non diſſimilem. Eâ enim impudentiâ & perverſitate verba Prophetæ à proprio eorum ſenſu torqvet, ut mirum fuerit, ſi conſcientia ejus, dum ſcriberet, aurem non velleret.

VERS.

Digitized by Google

Vers. 40. Φίλιππ☉ δὲ εὑρέθη εἰς Ἄζωτον.

Si res hæc acta Gazæ, vel prope eam, erant inde ad Azotum 270. ſtad. vel xxxiv. M. P. vel circiter. Diod. Sicul. lib. 19. Et erat Azotus duobus milliaribus, ut videtur, diſtans à Jamnia, ſecundùm computum Auton. Itiner. A Gaza ad Aſcalona xvi. M.Paſſ. Ab Aſcalone ad Jamniam xx. M.P.

Mentio eſt cujuſdam רבנא פליפי *Rabba Philippi* (ut videtur) Hieroſ. Megil. fol. 70, 2.

CAP. IX.

Vers. 2. Ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ (Ἀρχιερέως) ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκόν.

Hæ literæ erant totius Synedrii cap. 22, 5. cujus caput jam erat Gamaliel Pauli magiſter; aſcribuntur tamen illæ Pontifici, utpote exiſtenti ordinis & gradus dignioris qvàm erat Præſes Synedrii. Emphaſin habet illud cap. 23, 4 Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ, & conceptum gentis de ſummo Pontifice eloqvitur; nempè qvòd eſſet ille *officiarius Dei*, Præſes autem Synedrii officiarius populi, atqve electus ab hominibus. Munus Pontificis erat curare de ſacris; munus Præſidis peculiare, curare de traditionibus; erat enim ille מקבל custos & ſcrinium traditionum.

At ſuſcitant verba, qvæ tractamus, qvæſtionem nodoſiorem: An ſcilicet decreta Synedrii authoritativè valerent, inter Judæos in regionibus extraneis? De Damaſco minus ſcrupuli, qvippe qvòd Syria in qvamplurimis æſtimaretur ejuſdem claſſis & rationis cum terrâ Iſraëliticâ. At qvidnam qvoad regiones remotiores? Ex Ægypto & Babylone ſumatur inſtantia, ubi numeroſiſſima Judæorum multitudo præ omnibus aliis orbis terrarum regionibus.

I. Non erat vel hìc vel illic, nec qvidem ullibi terrarum, Synedrium Septuaginta virorum, præterqvam Hieroſolymitanum. Celeberrimæ erant Academiæ in Babylone, Nehardeenſis, Sorana & Pom-

& Pombedithana, at Synedrium nullibi: Celeberrima etiam Eccleſia Cathedralis Alexandriæ, in qva 70 cathedræ pompoſæ, at eccleſia tantùm, non Synedrium. *Hieroſ. Succath.* fol. 55, 1.

II. Qvâ veneratione apud omnes ubiqve Judæos fuerit Synedrium Hieroſolymitanum, ex hoc ſatis conjici poteſt, qvòd ab eô prodierit regula & determinatio de emboliſmo anni, de initio anni, & ſtatuto tempore feſtorum, &c. ut & qvòd habitum ſit illud pro arcâ, & cuſtode legis oralis.

III. Judicium capitis in re heterodoxiæ & hæreſis pertinuit ſolùm ad Synedrium Hieroſolymitanum: Et talis res jam agitur. Mittendi ſunt Chriſtiani à Synagogis vincti Hieroſolymam, ut, niſi fidem abnegent, capite plectantur. Flagellare eos Synagogæ potuerunt per Triumviratum ſuum, at non decernere de capite. Et non aliter extingvendum Chriſtianiſmum autumant hi boni, niſi per necem Chriſtianorum.

IV. Sive igitur mandatoriæ forent hæ literæ, ſive ſvaſoriæ tantùm, norunt ſatis patres Synedrii, eô odio in Chriſtianiſmum incaleſcere Synagogas, ut promptiſſimè, qvod optatum, peragerent. Ubi obiter notare licet, Judicium in rebus capitalibus non adhuc abreptum eſſe è manibus Synedrii.

Exemplar epiſtolæ à Synedrio ad Babylonicos, & alterius ab eodem ad Alexandrinos miſſæ, alibi exhibuimus.

Vers. 5. Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

Syr. קשׁא הו לך למבעטו לעקסא Omnibus notum, בעט ſignificare *calcitrare* ex Deut. 32, 15. & 1 Sam. 2, 29. & qvid *calcitrare* hiſce in locis denotet, æqvè notum.

Hieroſ. Schabb. fol. 11, 1. *R. Bibai ſedit & docuit. — R. Iſaac ben Cabna* בעט ביה *calcitravit in eum.*

Vers. 7. Ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, &c.

At cap. 22, 9. Τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι.

Audierunt קול *Vocem*, ſed non audiverunt דבר *verba*. Sic diſtingvitur

Bemidbar rabba, fol. 163, 1. *Inde ego te alloqvar. Tecum erit ver-*

bum, at non cum omnibus iis erit verbum, יכול לא היו שומעין את הדבר *forſan non audiverunt verba*, אבל היו שומעין את הקול *verùm audiverunt vocem.*

Μηδένα δὲ θεωροῦντες.

An verò Paulus ipſe eum vidit? Vid. verſ. 17. Ἰησοῦς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ, & verſ. 27. Ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν κύριον. 1 Cor. 9, 1. οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν κύριον ἡμῶν ἑώρακα. & cap. 15, 8. ὤφθη κἀμοί, &c. An perſonam verò Chriſti vidit, an gloriam tantùm? Dixerim utramqve: & ſic nobiliorem Chriſti viſionem obtinuiſſe illum, qvàm reliqvos Apoſtolos, utpote Chriſtum vidiſſe glorificatum, qvod non illi. An verò oculis corporis? an, ut Eſaias cap. 6, 1. in viſione tantùm? diſputet qvi velit.

De Damaſco, ſcenâ hiſtoriæ hujus, adducamus illud *Zachar.* 9, 1. *Onus verbi Domini in terram Hadrach & Damaſci reqvici ejus*, &c. Ubi Targ. *Damaſcus erit reqvies ejus: id eſt habitatio gloriæ ſuæ & Prophetiæ ſuæ*, &c. qvæ an huc pertineant? ſub judice eſto. Prætereundum tamen non eſt, converſorem Gentilium Paulum vocatum eſſe ad Apoſtolatum, eiqve apparere Chriſtum in regione & tantùm non in urbe gentilitiâ.

Dicit ipſe Paulus, vocem hanc cœlitùs demiſſam locutam fuiſſe Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, cap. 26, 14. de qvâ re Lucas ſilet: ut de iſtis qvæ Paulus ibi, verſ. 16, 17, 18.

VERS. 12. Ἐπιθέντα αὐτῷ χεῖρα ὅπως ἀναβλέψῃ.

Addit autem ipſe Ananias verſ. 17. ὅπως ἀναβλέψῃς καὶ πλησθῇς πνεύματος ἁγίου. An verò potuit Ananias donare Spiritum Sanctum? Hoc proprium Apoſtolorum privilegium, & diſcipulum privatum ſic dotare Apoſtolum? Num ab hâc impoſitione manuum donum ei lingvarum & Prophetiæ? Hoc Apoſtolum noſtrum ſtatuere infra miniſtros ordinarios, qvi hæc dona acceperunt per impoſitionem manuum Apoſtolorum, & Apoſtolum hæc accipere per impoſitionem manuum non Apoſtoli? Non vulgare erat, Apoſtolum baptizari per non Apoſtolum, & mirandum eſſet, ſi & majora per talem ſuperaddantur Apoſtolo.

Qværas

Digitized by Google

Qværas meritò, qviſnam baptizarit reliqvos Apoſtolos, cùm Jeſus ipſe non baptizaret, *Johan. 4,2. Jeſus ipſe non baptizavit, ſed diſcipuli ejus:* qviſnam ergò baptizavit diſcipulos iſtos baptizantes? Dicat Pontificius: qvis baptizavit Petrum? Dixerim ego: Johannes Baptiſta. An putas autem Petrum rebaptizatum? ſi ità, à qvonam, cùm Jeſus ipſe non baptizaret?

CAP. XII.

VERS. 2. *Ἀνεῖλε δὲ ἰάκωβον μαχαίρᾳ.*

VOCATUR hocgenus mortis הרג *Occiſio.*

Sanhedr. fol. 49. 2. *Qvatuor genera mortis tradita ſunt in manus Synedrii, Lapidatio* סקילה*, Uſtulatio* שריפה*, Occiſio* הרג*, Strangulatio* חנק.

Ibid. fol. 52. 2. *Præceptum de* נהרגין *occidendis hoc eſt,* היו מתיזין את ראשו בסייף *Decapitarunt eum gladio, prout Regnum* (Romanum) *facit. R. Judah dicit: Turpe hoc illi; verùm reponunt caput ejus in truncum, atqve amputant ſecuri. Regerunt alii: Non eſt mors ulla hàc turpior.*

Imitari dicas Herodem (Agrippam) morem Romanum, utpote cui relatio non modica ad Romam; Aſt adhibita etiam eſt decapitatio per gladium in eos, qvi populum traduxerunt ad cultum alienum, etiam apud Judæos inter ſe.

Ibid. fol. 111. 2. *Si ſint pauciores, qvi ſeducunt ad cultum alienum, lapidantur, & opes eorum non rediguntur in fiſcum; ſi verò plures, moriuntur per gladium, & opes eorum rediguntur in fiſcum.*

Jacobus qvidem erat unus tantùm, at novit Herodes eſſe Petrum etiam, aliosqve plures, qvi, ipſo judice, מדיחין impellerent populum ad cultum irreligioſum, & cum Jacobo agit, ſicut acturus erat cum aliis. Sic cadit Jacobus, ut confiſcantur bona ejus, & ſic adimpleri incipit illud, qvod dixerat Salvator olim Zebedæanis: *Calicem meum bibetis,* &c.

Hieroſ. Sanhedr. fol. 29. 4. *Dicunt Rabbini: Gravior eſt Occiſio* (per gladium) *qvàm ſtrangulatio*

Vers. 7. Αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν.

Fallor aut Hieroſolymitani exprimunt *Ἁλύσεις τῶν χειρῶν* per כירו מניקיא *Chiromanicas.*

Hieroſ. Sanhedr. fol. 28. 3. *Scribitur: Et locutus eſt Dominus ad Manaſſen Regem, atqve ad populum ejus, verùm illi non auſcultarunt; Ille ergò induxit in eos principes exercitus regis Aſſur, qvi prehenderunt Manaſſen* בחחיכא. *Qvid autem ſibi vult* בחחיכא ? בכירו מניקיא *in Chiromanicis.*

Targum 2. Paralip. 33. ſic reddit ואחדו ית מנשה בכירו מנקירא. Ubi ſuſpicor vocem כירי malè ſcriptam pro כירו lubentiſſimè corrigendus ſi halluciner.

In verbis iſtis Salvatoris: *Conſtringite ſervum inutilem manibus pedibusqve*, facile eſt videre, ut alluſum ſit ad manicas compedesqve.

Vers. 15. Ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν.

Id eſt Angelus in ejus ſpecie. Nam receptum vulgò, Angelos induiſſe aliqvandò formam hujus aut illius hominis.

Debharim rabba, fol. 290. 4. *Scriptum eſt, Liberavit me à gladio Pharaonis. Bar Kaphra dicit,* מלאך ירד ברמות משה והבריחו *Angelus deſcendit in ſimilitudine Moſis & fugere fecit eum.* והיו סבורין במלאך שמשה הוא *Illi autem, qvi venerunt ut apprehenderent Moſen, putarunt Angelum eſſe Moſen.*

Gloſſ. *Angelus ad fugam expedivit Moſen, ità ut illi, qvi Moſen qværerent, parum de eò eſſent ſolliciti, arbitrati enim ſunt Angelum eſſe Moſen.*

Midras Coheleth, fol. 87, 4. *Dicit Sanctus benedictus: Lætitiæ dixi, Qvidnam hæc agit? Qvidnam agit hæc corona in manu tuâ? Deſcendit Angelus* ברמותו של שלמה *in ſpecie Solomonis, atqve inſedit in throno ejus.*

Notum ſatis, ut Judaici ſcriptores Eliam æſtiment pro *Angelo Fæderis*, Malach. 3, 1. & qvoties habes Eliam apparentem in ſpecie hujus aut illius hominis?

San-

Digitized by Google

Sanhedr. fol. 109. 1. *Venit Elias*, וארמי להו כחד מינייהו *ac viſus eſt iis, ac ſi unus eorum eſſet.*

Hieroſ. Kilaim, fol. 32. 2. עאל אליהו לגביה ברמות ר' חייה רובה *Die qvodam venit Elias ad R. Judam Sanctum in ſpecie R. Chaijæ Rubbæ*, &c. *tactis ejus dentibus ſanavit eorum dolorem. Poſtero die acceſſit ad eum R. Chaiah Rubbah, & dixit: ut valet Rabbi, ut valent dentes? Cui ille: Ex eo tempore, qvò tu digitos tuos in eos indidiſti, convaluerunt.*

VERS. 20. Διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς.

Huc adducas illud *Ezech.* 27, 17. *Juda & terra Iſraël* (O Tyre) *erant inſtitores tui in tritico Minnith & Pannag, & mel & oleum & reſinam dederunt in mercatu tuo.* Sic Lat. Interlin. & vernac. noſtra, & Itala: Alii autem Interpretes faciunt *Minnith* & *Pannag*, non loca, ſed ipſas mercaturas. Syr. Arab. Græc. & Chald. ſpeciatim, qvi verba ſic reddidit, ut fateantur ipſi RR. Sol. & Kimchi ſe non ſatis ſcire qvid velit. *De Minnith* mentio Judic. 11, 33. pro qvâ Syr. habet *Makir*, ratione ignotâ, & Græc. *Arnon*, ratione nullâ. De *Pannag* alibi ſilentium. Qvicqvid ſit, indicant verba Prophetæ idem qvod hîc Lucas; & ſuffragantur iſta, 1. Reg. 5, 11.

VERS. 23. Γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξέψυξεν.

Parciùs hîc Joſephus, *Ἄθρουν δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσέφυσεν ἄλγημα.* De torminibus ventris ſolùm loqvens, & cauſam ſupprimens: atqve hoc, ut videtur, non ſolùm ut dedecus regis contegeret, ſed ut decoris aliqvid adderet. Nam confer illud *Schabb.* fol. 118. 2. רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים *Plurimi juſtorum mortui ſunt ex ægritudine inteſtinorum.*

E contra verò vermibus corrodi dirum habitum, & non niſi neqviſſimorum.

Sotah, fol. 35. 1. Exploratores terræ promiſſæ, qvi malam famam de eâ excitarunt, *habuerunt lingvas ſuas prominentes & decidentes in umbilicum eorum:* והיו תולעת יוצאות מלשונם *& vermes*

 ebullie-

VERS. 7. *Αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν.*

Fallor aut Hieroſolymitani exprimunt *ἁλύσεις τῶν χειρῶν* per כירו מניקיא *Chiromanicas.*

Hieroſ. Sanhedr. fol. 28. 3. *Scribitur: Et locutus eſt Dominus ad Manaſſen Regem, atqve ad populum ejus, verùm illi non auſcultarunt; Ille ergò induxit in eos principes exercitus regis Aſſur, qvi prehenderunt Manaſſen* בחחים. *Qvid autem ſibi vult* בחחים? בכירו מניקיא *in Chiromanicis.*

Targum 2. Paralip. 33. ſic reddit ואחדו ית מנשה בכירו מנקירה. Ubi ſuſpicor vocem כירי malè ſcriptam pro כירו lubentisſimè corrigendus ſi halluciner.

In verbis iſtis Salvatoris: *Conſtringite ſervum inutilem manibus pedibusqve*, facile eſt videre, ut alluſum ſit ad manicas compedesqve.

VERS. 15. *Ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν.*

Id eſt Angelus in ejus ſpecie. Nam receptum vulgò, Angelos induiſſe aliqvandò formam hujus aut illius hominis.

Debbarim rabbà, fol. 290. 4. *Scriptum eſt, Liberavit me à gladio Pharaonis. Bar Kaphra dicit,* מלאך ירד ברמות משה והבריחו *Angelus deſcendit in ſimilitudine Moſis & fugere fecit eum.* והיו סבורין במלאך שמשה הוא *Illi autem, qvi venerunt ut apprehenderent Moſen, putarunt Angelum eſſe Moſen.*

Gloſſ. *Angelus ad fugam expedivit Moſen, ità ut illi, qvi Moſen qværerent, parum de eô eſſent ſolliciti, arbitrati enim ſunt Angelum eſſe Moſen.*

Midras Coheleth, fol. 87, 4. *Dicit Sanctus benedictus: Lætitiæ dixi, Qvidnam hæc agit? Qvidnam agit hæc corona in manu tuâ? Deſcendit Angelus* ברמותו של שלמה *in ſpecie Solomonis, atqve inſedit in throno ejus.*

Notum ſatis, ut Judaici ſcriptores Eliam æſtiment pro *Angelo Fœderis*, Malach. 3, 1. & qvoties habes Eliam apparentem in ſpecie hujus aut illius hominis?

San-

Digitized by Google

Sanhedr. fol. 109. 1. *Venit Elias,* ואדמי להו כחד מיניהו *ac viſus eſt iis, ac ſi unus eorum eſſet.*

Hieroſ. Kilaim, fol. 32. 2. עאל אליהו לגביה ברמות ר' חייה רובה *Die qvodam venit Elias ad R. Judam Sanctum in ſpecie R. Chaijæ Rubbæ,* &c. *tactis ejus dentibus ſanavit eorum dolorem. Poſtero die acceſſit ad eum R. Chaiah Rubbah, & dixit: ut valet Rabbi, ut valent dentes? Cui ille: Ex eo tempore, qvò tu digitos tuos in eos indidiſti, convaluerunt.*

Vers. 20. Διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς Βασιλικῆς.

Huc adducas illud *Ezech.* 27, 17. *Juda & terra Iſraël* (O Tyre) *erant inſtitores tui in tritico Minnith & Pannag, & mel & oleum & reſinam dederunt in mercatu tuo.* Sic Lat. Interlin. & vernac. noſtra, & Itala: Alii autem Interpretes faciunt *Minnith* & *Pannag*, non loca, ſed ipſas mercaturas. Syr. Arab. Græc. & Chald. ſpeciatim, qvi verba ſic reddidit, ut fateantur ipſi RR. Sol. & Kimchi ſe non ſatis ſcire qvid velit. *De Minnith* mentio Judic. 11, 33. pro qvâ Syr. habet *Makir*, ratione ignotâ, & Græc. *Arnon*, ratione nullâ. De *Pannag* alibi ſilentium. Qvicqvid ſit, indicant verba Prophetæ idem qvod hìc Lucas; & ſuffragantur iſta, 1. Reg. 5, 11.

Vers. 23. Γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξέψυξεν.

Parciùs hîc Joſephus, *Ἄθρουν δὲ αὐτῷ τῆς κοιλίας περιέφυσεν ἄλγημα.* De torminibus ventris ſolùm loqvens, & cauſam ſupprimens: atqve hoc, ut videtur, non ſolùm ut dedecus regis contegeret, ſed ut decoris aliqvid adderet. Nam confer illud *Schabb.* fol. 118. 2. רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים *Plurimi juſtorum mortui ſunt ex ægritudine inteſtinorum.*

E contra verò vermibus corrodi dirum habitum, & non niſi neqviſſimorum.

Sotah, fol. 35. 1. Exploratores terræ promiſſæ, qvi malam famam de eâ excitarunt, *habuerunt lingvas ſuas prominentes & decidentes in umbilicum eorum:* היו תולעת יוצאות מלשונם *& vermes* ebullie-

ebullierunt ex eorum lingvis, atqve irrepſerunt in umbilicum, atqve ebullierunt ex umbilico, atq; irrepſerunt in lingvam.

Hieroſ. Jomà. fol. 39. 1. *Sacerdos qvidam* (Baithuſæus videtur) *ſuffitum fecit ab extra, atqve introduxit ad intra.* —— *Sunt qvidam, qvi dicunt,* יצא חוטמו מזנק תולעים *qvòd prominuit naſus ejus ſcatens vermibus: & qvòd aliqvid ſimile ungulæ vituli naſceretur in fronte ejus.*

CAP. XIII.

VERS. I. Ἦσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν, &c.

CONFERANTUR iſta cap. 11, 27. & nec vox *τινες* videbitur redundare, nec Phraſiologia κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν, videbitur aſperior. *Deſcenderunt Prophetæ qvidam Hieroſolymis Antiochiam*, cùm tamen in Eccleſiâ Antiochenſi jam forent Prophetæ de propriis. Et innui videtur, ſeparationem *Pauli* & *Barnabæ* ad Miniſterium, factam fuiſſe à miniſtris iſtius Eccleſiæ ſtatis, non ab aliis nuper adventantibus.

προφῆται καὶ διδάσκαλοι.

Diſtingvuntur qvidem hæc munera, 1. Cor. 12, 28. Epheſ. 4, 11. aſt hîc, ut videtur, non diſtingvenda. Nam ad id maturitatis nondum adhuc pervenerat Eccleſia Antiochena, ut producere poſſet Doctores, qvi non imbuti eſſent Spiritu Sancto & dono Prophetico. Et Phraſiologia κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν, videtur tale qvid innuere, nempè qvòd ſecundùm Eccleſiam tunc ibi exiſtentem erant, imò neceſſe erat ut eſſent Doctores Prophetici, qvippe qvòd adhuc non foret, qvi ex ſtudio Scripturarum, iſti muneri idoneus evaderet. Qvare ergò non dicitur potiùs Διδάσκαλοι προφητικοὶ, qvàm προφῆται καὶ διδάσκαλοι? Nempè qvia erant Prophetæ, qvi non eſſent vulgares

res concionatores, ſed actitarunt in munere ſuo Prophetico occaſionaliter tantùm, erantqve qvi futura prædicerent magis, qvàm vulgariter prædicarent, aut Catechiſticè docerent. Aſt hi & Prophetæ & aſſidui concionatores.

Μαναήν τε Ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος.

Sic *Menahem* ſcribitur in Cod. Alexandrino, 2 Reg. cap. 15. Μαναὴμ ubi Rom. habet Μαναήμ. Hujus noſtri educatio cum Herode Tetrarchâ, non in mentem revocare non poteſt illud qvod refertur.

Juchaſin, fol. 19, 1. *Hillel & Shammai traditiones acceperunt ab iis* (Shamaiah & Abtalione.) *At prius fuerant Hillel & Menahem: Verùm Menahem receſſit & famulitium Regis* עם שמנים אנשים לבושים זהב *cum octoginta viris auro veſtitis. — Erat autem Menahem grandis ſapiens, ad inſtar Prophetæ, & multa vaticinia edidit. Prædixit Herodi, cùm adhuc ille minorennis eſſet, ipſum regnaturum. Cùmqve ille regnaret, accerſivit eum, qvi & ei prædixit, ipſum regnaturum plus qvàm triginta annos. Regnavit autem ille annis* 37.

Paria Joſephus, (qvem & hic noſter citat) qvoad partem hiſtoriæ,

Antiq. lib. 15. cap. 13. *Erat de Eſſenis qvidam nomine Menaëmus, qvi, præterqvam qvòd erat ob vitæ ſanctimoniam celebris, præſcientiam futurorum adeptus eſt à Deo. Ille Herodem adhuc puerum vocavit Regem Judæorum*, &c.

Nec credimus, *Menaëmum* hunc noſtrum eundem fuiſſe, nec dicimus eum fuiſſe iſtius filium (nam num Eſſenis filii?) cùm tamen iſte alter tàm acceptus fuerit in aulâ Herodis magni, atqve hic noſter educatus cum Herode ejus filio, cognationem aliqvam hujus ad illum non poſſumus non ſuſpicari. Sed res iſta non tanti eſt; at meditatione tamen digna, an fundamenta religionis ſuæ Evangelicæ non jecerit Menachemus hic noſter in aulâ Herodis Tetrarchæ, dum concionaretur illic Johannes Baptiſta, idqve cum approbatione atqve applauſu aliqvali ipſius Herodis, Marc. 6, 20?

Qvoad reliqvam hiſtoriæ partem, ſic Talmudici in

Chagigah, fol. 16, 2. יצא מנחם ונכנס שמאי *Exiit Menahem*

nahem atqve intravit Shammai. At qvonam abiit Menahem? Abai dicit: יצא לתרבות רעה *prorupit in omnem abundantiam neqvitiæ. Aba dicit: Abiit ad famulitium Regis. Sic etiam eſt traditio: Abiit Menahem in famulitium Regis, atq; abierunt cum eo octoginta paria diſcipulorum amictorum ſerico.*

Dicere non audemus, *Menachemum* hunc noſtrum eundem fuiſſe cum iſto *Menahemo*, niſi centenarius jam eſſet aut circiter; & tamen cùm obſervamus familiaritatem, qvæ interceſſit inter Menahemum iſtum & Herodem patrem, atqve ut educatus fuerit hic noſter cum Herode filio, (nam non inaniter additum eſt illud ab hiſtoriographo ſacro,) ſuſpicionem vel levem ciere poteſt, hunc noſtrum eſſe eundem; vel gravem, qvòd hic noſter fuerit iſtius filius (ſi modò Eſſenis filii) vel cognatione propinqvus. Eſto hoc vel illud, qværere eſt, an *Manaën* hic noſter Evangelicæ ſuæ religionis fundamenta non jecerit in aulâ Herodis Tetrarchæ, dum concionaretur illic Johannes Baptiſta?

Vers. 2. Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ καὶ νηστευόντων.

I. Religioſiores inter Judæos, die ſecundo & qvinto hebdomadæ jejunarunt & convenerunt in Synagogis ad publicas preces & Liturgiam: Unde benè de iis dici potuit, qvòd iſtis diebus ἐλειτούργουν καὶ ἐνήστευον. Die Sabbatico ἐλειτούργουν qvidem, ſed non ἐνήστευον, aſt diebus iſtis ſecundo & qvinto, utrumqve.

II. Audacius fortè foret dicere, Eccleſiam Antiochenam jejunia hebdomadalia obſervaſſe pro more Judæorum. Et adhuc audacius, dicere, eam ſibi elegiſſe dies jejunandi, qvos Judæi, ſecundum hebdomadæ & qvintum. Audaciſſimum, conjectare eam Sabbatum Judaicum obſervaſſe aliqvatenùs cum Die Dominicâ, idqve cum jejunio, cùm Judæi nullo modô tolerarent jejunium iſto die. At qvicunqve tandem fuerit dies hujus jejunii, vel qvæcunqve occaſio ex vulgari iſto Judæorum more, facile eſt de Phraſiologiâ Λειτουργούντων judicare: Nempè qvòd celebratum eſt publicum jejunium cum publicâ conventione Eccleſiæ & ſacrorum adminiſtratione; qvod qværas an ità factum verſ. 3. ubi dicitur: Τότε νηστεύσαντες καὶ προσε-

προσευξάμενοι. An ſcilicet tunc temporis publicum jejunium totius Eccleſiæ, an privatius ſeniorum tantùm?

VERS. 3. Ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, &c.

Sanhedr. cap. 1. hal. 3. סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה *Ordinatio Presbyterorum, & decapitatio vaccæ; eſt per triumviratum.*

In hâc ergò re congruit hæc actio cum more in Synagogâ uſitato, qvòd *tres*, Simeon, Lucius, Manaën, duobus emittendis Paulo & Barnabæ imponunt manus. At qvòd *imponunt manus*, recedunt etiam à more uſitato.

Maimon. Sanhedr. cap. 4. *Qvonam modô eſt ordinatio Presbyterorum per ſecula? Non ut imponant manus ſuper caput Presbyteri, ſed ut vocent eum Rabbi, & dicant ei: Ecce tu es ordinatus, & eſt tibi poteſtas judicandi,* &c. *Ab antiqvo unuſqviſqve, qvi erat promotus ad Presbyteratum, promovit etiam diſcipulos ſuos. Verùm ſapientes hunc honorem indulſerunt Hilleli ſeni, ſtatuentes ſcil. ne qviſqvam ordinetur ad Presbyteratum, niſi licentiâ Præſidis. At nec ipſe Præſes ordinet qvempiam niſi adſit cum eô vicepræfectus, nec vicepræfectus niſi adſit præſes: At qvod ad reliqvas ſocietates attinet, licet uni homini ordinare cum permiſſu Præſidis, aſt adſint cum eô duo alii; nam non eſt ordinatio niſi per tres, nec ordinant Presbyteros extra terram.*

Qvare abdicaverint impoſitionem manuum? non indignum eſt ſcrutinio, ſi eſſet hujus loci; ut &, qvare reſtringant ordinationem Presbyterorum ad terram Iſraëliticam ſolùm. Aliter, ut vides, agit Eccleſia Antiochena, & pari normâ Eccleſia Chriſtiana. At qværat qvis forſan, qvâ ratione? cùm impoſitio manuum in promotione Presbyterorum vix uſitata foret vel ſub Templo primo, aut antè, vel ſub Templo ſecundo. Non ſub Templo ſecundo, ſi fides Rabbino allegato, aut ſaltem ſi qvando uſitata, abdicata tandem. Atqve ante Templum ſecundum ubinam talis rei vel vola vel veſtigium?

VERS. 4. Κατῆλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν.

Eſt hæc abſqve dubio *Seleucia Pieriæ.* De qvâ

Strabo, lib. 14. Μετὰ δὲ τὴν Κιλικίαν πρώτη πόλις ἐστὶ τῶν Σώρων Σελεύκεια, ἡ ἐν Πιερίᾳ καὶ πλησίον Ὀρόντης ἐκδίδωσι ποταμός. *Poſt Ciliciam prima urbs Syriæ eſt Seleucia, qvæ in Pieriâ dicitur.* Sic interpretatur Xylander omiſſa penitùs verſione clauſulæ poſtremæ, qvæ innuit, *Orontem* fluvium non longè abhinc ſe in mare effundere. Cui ſuffragantur ſitus & ſpatia apud Ptol.

Seleucia Pieriæ 68.36. 35.26.

Orontis fluvii oſtia 68.30.35.30.

Plinio etiam Seleucia Pieriæ & prima ora Syriæ à Cilicia:

Nat. Hiſt. lib. 5. cap. 12. *Latitudo* (Syria) *à Seleucia Pieriæ, ad oppidum in Euphrate Zeugma* D. xxv. M. P.

Ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον.

Qvalis turba Judæorum jam fuerit in Cypro, conjice aliqvantum à temporibus Trajani retrò ex hâc ſcilicet hiſtoriâ.

Dion. Caſſ. in vitâ Trajani: Ἐν τούτῳ οἱ κατὰ Κυρήνην Ἰουδαῖοι, &c.

Interim Judæi, qvi circa Cyrenen habitabant, Andreâ qvodam duce Romanos pariter atqve Græcos concidunt, veſcunturq́; eorum carnibus, eduntq́; viſcera, tùm oblinuntur eorum ſangvine, & pellibus induuntur. Multos à vertice ſerris diſcidère medios, multos objecère beſtiis, multos etiam certare inter ſe coëgerunt, ità ut interierint hominum ad ducenta viginti millia.

In Ægypto & Cypro conſimilia qvædam perpetrarunt, duce (Cypriorum) *Artemione, ubi deſiderata ſunt hominum ducenta qvadraginta millia. Ex qvo fit, ut Judæo in Cyprum venire non liceat. Qvòd ſi fortè vi tempeſtatis in inſulam appulerit, interficitur. Sed Judæi & ab aliis, & maximè à Lucio, qvem Trajanus miſerat, ſubacti ſunt.*

VERS. 6. ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς.
VERS. 8. Ἐλύμας ὁ μάγος, οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

I. Qværendum, an Ἰησοῦς in Βαριησοῦς, ſit nomen Proprium, an Appellativum? In Interprete Arab. in Bibl. Polyglot. ſcribitur ut nomen proprium ישוע. Aſt in Arab. editionis Erpen. ut nomen Appellativum יאסוס. Et ſub eâdem notione vocem ſumit Syrus, qvi pro *Bar Jeſus* habet בר שומא *Bar Shuma*, id eſt, *Filius nominis*, ut

ut vult Beza: ſed veriùs, *Filius tumoris vel vulneris*. Nam שׁימנא & סומנא eſt *tumor* aut *puſtula* Targumiſtis Jonath. & Hieroſ. in Levit. 13, 2. & שׁומתא Syro. Sic & חבורה *Vulnus* ab eo redditur שׁומתא *Eſai*. 1, 6. & 53, 5. Et certè *Elymas* nullo modo poteſt eſſe interpretatio τȣ̃ *Barieſus*, ſi *Jeſus* ſit nomen proprium, præſertim ſi ſcribendum ישׁוע.

II. *Barieſus* ergò ego ſic Hebræis literis ſcripſerim בר יעשׁוש Voce à עשׁש derivatâ, qvæ ſignificat *contabeſcere*, vel morbo corrodi, ut Pſal. 6, 8. & 31, 10. עששה מכעס עיני *Contabeſcit*, vel, ut Interlin. *eroſus præ indignatione eſt oculus meus*. Et ad hanc radicem reſpexiſſe Syrum interpretem, dum reddit בר שׁומא *Filius vulneris*, vel *morboſi tumoris*, parùm eſt dubitandum: Et cum hoc etymo optimè concordat vox *Elymas*.

III. Sunt qvidem, qvi eam eſſe interpretationem vocis μάγ☉ volunt, Arabicam ſcilicet עלימא, ut *Elymas* idem ſit cum *Magus*; qvod à veritate non admodùm alienum, & erat, cùm talis conceptus placeret, at jam hæc duo perpenſa aliò ducunt.

I. Qvia meritò dubitari poteſt, an velit Lucas vocem Μάγ☉ ſatis notam per longè ignotiorem interpretari? Et meritò qværi poſſit, qvare hîc Magus ſolus vocetur *Elymas*, cùm ſecundùm iſtam Etymologiam, omnes ejuſdem officinæ artifices, eandem nomenclaturam poſſint ſubire?

II. Qvia Syrus & Arabs vocem *Elymas* non inchoant ab ע *Ain*, ſed ab א *Aleph*.

A voce Arabica igitur ألم אלם *Alima vel Elima* deductum eſſe hoc nomen, ego minimè dubito, qvæ *dolere* ſignificat vel *cruciari*: Atqve ut conveniat ſenſus cum vocabulo עשׁש, nemo non videt. Nam qvid cognatius qvàm *contabeſcere* & *dolere*; *morbo corrodi* & *cruciari*? Et nuncupatum hunc Magum, nomine ſuo Hebræo opinor בר יעשׁש *Bar Jeſus*, & ſic inter Judæos Hebraizantes vocitatum, aſt inter Arabizantes *Elymas*, qvod idem ſignificat lingvâ Arabicâ.

Inuſitatiùs qvidem eſt, qvòd vocem Hebræam reddat Lucas Arabicè, & non Græcè, qvod Evangeliſtis ſvetum. At videtur, Magum hunc natum atqve educatum fuiſſe in regione aliqvâ aut loco, ubi vernacula lingva erat Arabica, in qvâ habitarunt etiam Judæi lingvâ propriâ etiam utentes, atqve inde duplici hoc

nomine eum fuiſſe notum. Fallor, aut ipſa *Jabneh*, nobiliſſima Academia & ſedes Synedrii, erat in tali regione. Nam totam Philiſtæorum regionem, vel maximam ſaltem ejus partem, vernaculè Arabizaſſe, demonſtrabimus alibi eſſe admodùm probabile.

VERS. 9. Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος.

Nomen Hebræum & Romanum pro relatione ejus ad utramqve gentem. Utpote qvòd eſſet genere Judæus, & nuncupatus *Saulus*, at donatus civitate Romanâ, atqve inde dictus Paulus. Sub eâdem notione *Silas* eſt etiam *Silvanus*; erat enim & ille Romanus, ut colligere licet ex Act. 16, 37.

Apoſtolus hucuſqve verſans maximè inter Judæos, nomen retinet ſuum Judaicum; at jam declaratus Apoſtolus Gentilium, atqve inter Gentiles peregrinans, à Luca nuncupatur tantùm nomine ſuo Gentilitio.

VERS. 10. Υἱὲ Διαβόλου.

Annon idem in veteri Teſtamento ſonat בן בליעל *Filius Belial?* בכור שטן videtur & durius ſonare primo auditu, & nonne primô intuitu redderet *Primogenitus Satanæ?* Cedit tamen Rabbino cuidam in laudem & titulum honoris, *Hieroſ. Jevamoth*, fol. 3, 1. *Bab. Jevamoth*, fol. 16, 1. longè aliâ ſignificatione; & vocabulo שטן à שוט derivato.

VERS. 12. Ἀνθύπατος.

Uſitata eſt hæc vox Talmudicis, variatâ aliqvantum lectione. *Hieroſ. Beracoth*, fol. 9, 1. *R. Chanina & R. Joſua ben Levi tranſierunt* קומי אנטיפותא דקיסרין *coram* Ἀνθυπάτου *Cæſariæ. Ille eos videns aſſurrexit iis. Cui ſui: Tene aſſurgere hiſce Judæis? At ille: vidi facies eorum ſicut Angelorum.* Vid. *Aruch* in voce.

VERS. 13. Ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας.

A Papho Cypri, ſive veteri ſive novâ, utrâvis maritimâ ad littus

littus inſulæ occidentale ſitâ, navigant ut videtur in oſtia Ceſtri fluvii, de qvo ſic Strabo

Geograph. lib. 14. Εἶθ' ὁ Κέστρος ποταμὸς, ὃν ἀναπλεύσαντι σταδίους ἑξήκοντα Πέργη πόλις. *Deinceps eſt Ceſtrus fluvius, qvo adverſus ſi ad LX. ſtadia qvis ſubvehatur, ad Pergam venit urbem. Qvam propè in ſublimi loco Templum eſt Dianæ Pergææ, ad qvod ſingulis annis ſacer eſt conventus.*

De *Ceſtro* fluvio etiam Ptolomæus, ut & de *Cataracto*, de qvo etiam Strabo. At

Mela, lib. 1. cap. 14. *Deinde alii duo validiſſimi fluvii, Oeſtros & Cataractes. Oeſtros navigari facilis; hic qvia ſe præcipitat, ità dictus. Inter eos Perga eſt oppidum*, &c. Meritò ſuſpiceris, errorem Scribæ in *Oeſtros* pro *Ceſtros*. Et mireris, Olivarium de hâc re nihil annotaſſe.

Suſpicari licet, non fuiſſe Synagogam Judæorum in Perga, cùm nec talis rei ſit mentio, nec aliqvid ibi actum ab Apoſtolis memoretur. Hoc tantùm refertur, qvòd ibi receſſerit ab iis Johannes Marcus. Qvâ ratione, ignotum.

VERS. 24. Παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας.

Strabo, lib. 12. ex Artemidoro tredecim urbes Piſidiæ memorat, inter qvas mentio nulla de Antiochiâ. At Plin. lib. 5. cap. 27. *Inſident vertici Piſidiæ qvondam Solymi appellati, qvorum colonia Cæſarea eadem Antiochia.* Et Ptol. Πόλεις δὲ εἰσὶν ἐν Παμφυλίᾳ μεσόγειοι, Φρυγίας μὲν Σελεύκεια, Πισιδίας δὲ Ἀντιόχεια. Ubi ejus interpres confusè ſatis: *Civitates autem ſunt in provincia mediterraneâ, Phrygia qvidem Piſidiæ. Seleucia Piſidiæ, Antiochia*, & in marg. *Cæſarea.*

VERS. 15. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ Προφητῶν.

At qvânam lingvâ lecti Moſes & Prophetæ in hâc Synagogâ? Concipitur vulgò, Biblia Græca lecta fuiſſe in Synagogis Helleniſtarum; at num lingva iſta intellecta à Piſidis?

Strab. lib. 13. ad fin. *Inter maximas Aſiæ præfecturas Cibratica habetur.* Τέτταρσι δὲ γλώτταις ἐχρῶντο οἱ Κιβυράται, τῇ Πισιδικῇ, τῇ Σολύ-

Σολύμων, τῇ Ἑλληνίδι, τῇ Λυδῶν. *Qvatuor linguis uſi ſunt Cibyratæ, Piſidicâ, Solymorum, Græcâ, Lydiâ.* Ubi planè diſtingvitur lingva Piſidica à Græcâ. Et ſi Moſes & Prophetæ hîc lecti eſſent ex verſione Græcâ, num illi intellecti à Piſidis?

Imò, inqvies; nam ipſum nomen urbis *Antiochia*, arguit eam fuiſſe coloniam Græcam. Eſto; at ſupponatur fuiſſe Synagogam Judæorum in aliqvâ Piſidiæ civitate mere Piſidicâ, *Selge*, *Sagaleſſo*, *Perneliſſo*, *&c.* aut aliqvâ urbe Solymorum aut Lydorum, qvânam lingvâ illic lecta biblia? Eâdem abſqve dubio lingvâ, eodemqve modo qvô lecta in Synagogis Hebræorum, hoc eſt, lingvâ Originali Hebræâ, aſtante interprete, qvi redderet in lingvam vernaculam.

VERS. 14. Ἐκάθισαν.

Sic vulgò dictum eſt de aliqvo docente, יתיב *conſedit*. Et ſi non aliundè notitiam habuerunt rectores Synagogæ de *Paulo* & *Barnaba*, qvòd eſſent concionatores, hinc expiſcari potuerunt, qvòd intrantes Synagogam, *conſederint*, pro more Docentium aut Concionantium.

VERS. 16. Οἱ Φοβούμενοι τὸν Θεόν.

Id eſt, Proſelyti.

Bemidbar rabba, fol. 227, 2. *Benedictus omnis, qvi timet Dominum, qvi ambulat in ſemitis ejus.* Pſal. 128. *Non dicit Benedictus Iſraël, Benedicti Sacerdotes, Benedicti Levitæ, ſed Benedictus omnis qvi timet Dominum.* אילו גרים שהםם יראי ה׳ *Hi ſunt Proſelyti, qvi ſunt* Φοβούμενοι τὸν Θεόν. *Sicut dicitur de Iſraële: Benedictus tu, O Iſraël, ſic etiam de iſtis dicitur, Benedictus eſt omnis qvi timet Dominum. Et de qvonam Proſelyto dicitur: Benedictus? De Proſelyto qvi eſt Proſelytus juſtitiæ. Non ſicut Cuthæi iſti, de qvibus dicitur: Deum timuerunt, & Deos proprios coluerunt.*

VERS. 18. Ἐτροποφόρησεν αὐτούς.

Particula ὡς videtur excludere lectionem Ἐτροποφόρησεν, qvæ vox

vox occurrit apud Græc. Interpret. Deut. 1, 31. Ἐτροποφόρησε qvidem illos Deus, per totos annos qvadraginta: Sic etiam, inqvies, ἐτροποφόρησεν αὐτούς· qvod à veritate non alienum. Verùm cùm Apoſtolus addat ὡς, videtur tempus illud reſpicere potiſſimùm, qvod interceſſit inter fatale decretum de non intrando terram & introitum.

VERS. 19. Ἔθνη ἑπτά.

שבעה אומות Rabbinis freqventiſſimum, cùm de gentibus Canaanæis loqvuntur.

VERS. 20. Ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα.

Inter plurima, qvæ dicuntur, ego hoc eligerem: Qvod ſub hoc numero calculantur anni Judicum, atqve anni Tyrannorum Iſraëlem opprimentium, ſeorſim & disjunctim computati; qvos primô aſpectu qviſpiam judicarit ſic numerandos; niſi qvòd 1. Reg. 6, 1. luxurianti computo frenum injiciat.

I. Huic numero exactè reſpondent anni Judicum & Tyrannorum, ſic diſcreti:

Judices.		*Tyranni.*	
Othniel	40	Chushan	8
Ehud	80	Eglon	18
Deborah	40	Siſera	20
Gedeon	40	Midian	7
Abimelech	3	Ammon	18
Tola	23	Philiſthæi	40
Jair	22		
Jephtah	6	Summa	111
Ibſan	7		
Elon	10		
Abdon	8		
Sampſon	20		
Heli	40		
Summa	339		

Con-

Connumeratis ergo 339. & 111. aſſurgit computus exactè ad 450.

II. Hanc calculationem ſeqvi Joſephus videtur planè

Antiq. lib. 8 cap. 2. *Solomon Templum ædificare cœpit, regni ſui anno qvarto menſe ſecundo, qvem Macedones Artemiſion vocant, Hebræi Ijar.*

Μετὰ ἔτη πεντακόσια καὶ ἐννενήκοντα καὶ δύο τῆς ἀπ' Αἰγύπτου Ἰσραηλιτῶν ἐξόδου. *Poſt qvingentos nonaginta duos annos ab exitu ex Ægypto.*

Numerantur in 1 Reg. 6, 1. anni 480. Numerat ille 592. annis 112 numerum iſtum excedentibus: Sicut 111. tyrannorum, numerum hoc in loco excedere faciunt.

III. In particulari horum annorum calculatione omittere non poſſum illud, qvod de Sampſone dicitur, in

Hieroſ. Sotah. fol. 17. 2. *Dicit Sampſon: Domine æterne, Da mihi mercedem pro uno oculorum meorum in hoc mundo, & pro altero in mundo futuro. Scriptura una dicit,* וישפוט את ישראל ארבעים שנה *Et judicavit Iſraëlem qvadraginta annis. Et Scriptura alia dicit,* והוא שפט את ישראל עשרים שנה, *Et ille judicavit Iſraëlem viginti annis. R. Acha dicit; Innuitur qvòd metuerunt eum Philiſtæi viginti annis poſt mortem ejus, ſicut metuerunt viginti annis dum viveret.*

Putares ex his verbis, de *Sampſone* ſcriptum eſſe, qvòd ille judicavit Iſraëlem 49. annis, qvod tamen non reperitur; at bis tantùm, qvod *judicavit viginti annis*, Judic. 15, 20. & 16, 31. unde qvidem concludunt Scriptores Hebræi illud, qvod dictum, nempè qvòd formidabant eum viginti annis poſt mortem ejus. De Heli qvidem dicitur, qvòd ille judicavit Iſraëlem qvadraginta annis, 1. Sam 4, 18. ubi dum apud Græcos Interpretes lego εἴκοσι ἔτη, *viginti* tantùm, ſuſpicor eos communi Judæorum opinioni aliqvantùm favere.

VERS. 33. Ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ.

Hieroſ. Taanith. fol. 65. 3. *Qvare ſunt orationes qvotidianæ octodecim? R. Joſua ben Levi dicit: ſecundum octodecim Pſalmos, ab initio Pſalmorum, ad Exaudiat te Deus in die tribulationis.* (Pſal. 20) *Si autem dicat tibi qviſpiam, qvòd ſunt novendecim,* אמור לו למה רגשו. לית הוא מינן *Dic ei: Qvare fremuerunt* (Pſalmus ſecundus) *non eſt de*

de iis. Hinc dicunt : Ille qvi orat & non exauditur, neceſſe habet ut jejunet.

I. Hinc judica, an ſecundus hic Pſalmus conjunctus & confuſus fuerit cum primo, cùm aliqvaliter videatur ſeparatus a toto numero. Et videſne argumentationem Rabbini? Probaturus ille numerum Orationum qvotidianarum octodecim Pſalmorum, ab initio libri ad *Exaudiat te Dominus*, &c. Pſal. 20. recurrit ad vulgare axioma, *Ille qvi orat & non exauditur, jejunet:* ac ſi fundâretur iſtud axioma ex paritate numerorum, atqve axiomatis authores eò reſpicerent. q.d. Ille qvi fundit octodecim iſtas orationes, qvæ ſunt ſecundùm numerum octodecim iſtorum Pſalmorum, & non exauditur, jejunet & exauditur; ſecundùm tenorem Pſalmi proximè ſeqventis, *Exaudiat te Dominus in die anguſtiæ*, id eſt, in die qvò te anguſtias & affligis jejunio.

II. Qvânam ratione Pſalmum iſtum excluſerint ex numero, ſolicitè non indagabimus: In eô, qvamvis ità excluſo, reperitur tam nobile teſtimonium de reſurrectione Meſſiæ, & forſam eò ſpectat Apoſtolus in hiſce verbis. Sin minùs, ex eô, qvod numerum & ordinem Pſalmi notat, conjectare licet, illum in hunc ſenſum loqvi: Teſtimonium habetis de reſurrectione Chriſti in ipſo ferè limine libri Pſalmorum, tàm propè ab ejus initio, ut etiam in Pſalmo ſecundo occurrat.

Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

Fatetur R. Sol. Rabbinos hunc Pſalmum interpretari de Meſſia; at mavult ille ad Davidem applicare. Nam cavent Judæi, ne Meſſias agnoſcatur genuinus Filius Dei. *Hinc Midras Tillin* in locum: *Filius meus tu. Hinc reſpondere licet hæreticis, qvi dicunt, qvòd eſt Deo Filius. Reſponde tu,* בן לי אתה אינו אומר *Non dicit, Filius mihi tu,* אלא בני אתה *ſed, Filius meus tu.* (Acuta certè diſtinctio.) *Sicut cùm blandè alloqvitur herus ſervum, & dicit: Ego diligo te ſicut Filium meum.*

Sicut & Targum in locum: ***Dixit Dominus,*** חביב כבר לאבא לי אנת *Dilectus tu mihi ſicut Filius Patri.*

Agnoſcunt de *Meſſia* ibi agi, ut *Succah*, fol. 52. 1. Sed cave, ne agnoſcas eum pro genito Filio Dei, ſi Judaizare velis. Ut locum hunc

eludere conentur, nimium eſſet & inane verſutias eorum congerere. Aptius eſt, argumentationem Apoſtoli obſervare, & qvonam modô hæc verba Pſaltæ innuant reſurrectiovem Meſſiæ.

Obiter hæc verba accipe ex Midras Tillin, ubi prius:

R. Houna dicit, ג׳חלקים נחלקו היסורין *Tres portiones caſtigationum diviſæ ſunt. Unam acceperunt patres mundi, atqve omnes generationes; alteram generatio perſecutionis; aliam generatio Meſſiæ. Et cùm tempus ejus advenerit, dicet Sanct. Ben.* עלי לבראתו בריה חדשה *Mihi incumbit creare illum novam creaturam, & ſic ille dicit,* היום ילדתיך *Hodie ego te genui.*

Qværentibus Judæis à Salvatore ſignum, reponit ille ſemper ſignum Jonæ Prophetæ, futuram ſcil. ſuam reſurrectionem; indubitatiſſimum de eô ſignum, qvòd ille Filius Dei, verus Meſſias.

Sic Rom. 1, 4. *Manifeſtatus Filius Dei per reſurrectionem à mortuis.* Nam ſic ille qvidem diſcretus ab omnibus mortalibus, & filiis hominum. Et Deus ſe eum jam tùm genuiſſe dicit, cùm indicium ille dederat, ſe non merum hominem fuiſſe, per divinam ſuam virtutem, qvæ eum à morte reſuſcitaverat. Et ſecundùm tenorem totius Pſalmi Deus eum tunc genuiſſe dicitur, cùm ſtatueretur ille Rex in Sion, & cùm omnes gentes ſub eô eſſent ſubditæ: In qvæ commentantur ipſius verba, immediatè poſt reſurrectionem ſuam prolata: *Data mihi eſt omnis poteſtas, &c.* Matth. 28, 18.

Qvidnam ſibi volunt verba iſta Matth. 26, 29. *Dico vobis, Non bibam amodo de hoc fructu vitis, uſqve in diem iſtum, cùm illum bibam vobiſcum novum in regno Patris mei.* Nonne huc recidunt, De eo non bibam ampliùs ante reſurrectionem meam? Nam reverâ reſurrectio ejus erat initium regni ejus, cùm jam hoſtes ſuos devicerat, Satanam, Orcum, mortem. Inde ille genitus & ſtatus Rex in Sione.

Fallor, aut Pſal. 110, 3. aliqvaliter conſonat. Liceat mihi paraphraſticè ſic reddere: *Populus tuus erit populus ſpontaneus in die poteſtatis tuæ. Erit populus ſpontaneus in decoribus ſanctitatis, Erit populus ſpontaneus ab utero auroræ. Tuus eſt ros juventutis tuæ.* Jam verò ros Chriſti eſt virtus ejus, vivificans mortuos, Eſai. 26, 19. Ros autem juventutis tuæ, O Chriſte, tuus eſt, id eſt, virtus propria te reſuſcitat. Ad reſurrectionem ejus ergò applicaverim verba iſta, *Ab utero auroræ;* erat enim reſurrectio Chriſti ipſum diluculum & aurora novi mundi, & novæ creationis.

VERS.

Vers. 34. Τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.

Τὰ ὅσια hoc in loco deſumi à verſione Græcâ in Eſai. 35, 3. notant omnes.

At rariùs notatur per *Davidem* hîc intelligi Chriſtum, qvod tamen in locum Prophetæ benè obſervant ipſi Rabbini, Kimchius & Ab. Ezra. Suffragante planè commate proximè ſeqventi. Vocatur ergò reſurrectio Chriſti, interprete hoc Apoſtolo, τὰ ὅσια τοῦ Χριστοῦ τὰ πιστά. Et promittit Deus apud Prophetam, unde hæc deſumuntur, reſurrectionem, beneficiaqve reſurrectionis Chriſti. Mortem ejus prædixerat, promiſeratqve, cap. 53. At qvidnam miſericordiarum expectandum per mortuum Meſſiam, ſiqvidem ille ſemper mortuus? Inſtabiles atqve infirmæ ejus beneficentiæ, ſi morte terminantur. Promittit ergò beneficentias & miſericordias, firmas, ſtabiles & nunqvam terminandas, effluxuras ex ejus reſurrectione.

Cùm hæc citentur ex Prophetâ, in verbis Græcorum interpretum, variantibus aliqvantùm à verbis Prophetæ, atqve ea multò magis vers. 41. ἴδετε οἱ καταφρονηταί, &c. qværi poſſit, qvânam lingvâ concionatus jam fuerit Apoſtolus? ut & qvânam lingvâ lecti in hâc Synagogâ Moſes & Prophetæ, vers. 15?

An Græcâ? qværere licet, an ea intellecta à Piſidis? An Piſidicâ? Vix credas, Biblia in lingvam iſtam jam eſſe verſa. Notatu dignum eſt illud *Strabonis*

Geograph. lib. 13. ad fin. *Inter maximas Aſiæ præfecturas Cibyratica habetur.* Τέτρασι δὲ γλώτταις ἐχρῶντο οἱ Κιβυρᾶται, τῇ Πισιδικῇ, τῇ Σολύμων, τῇ Ἑλληνίδι, τῇ Λύδων. *Qvatuor lingvis uſi ſunt Cibyratæ, Piſidicâ, Solymorum, Græcâ, Lydiâ.* Lingva Piſidica alia erat à lingvâ Græcâ, & ſi Moſes & Prophetæ eſſent lecti ex verſione Græcâ, qvod vulgò ſupponitur inter Helleniſtas fieri, parùm intellecti eſſent in Synagogâ: Aliqvid qvidem dici poſſet in contrarium, ex ipſo nomine urbis. Erat Antiochia, Græca fortè colonia, utpote ſtructa à Principe Græco. Detur; at ſupponatur fuiſſe Synagogam Judæorum in alia aliqva Piſidiæ civitate merè Piſidicâ, qvânam lingvâ illic lecti Moſes & Prophetæ? Eâdem abſqve dubio lingvâ eodemqve modô, qvô lecti in Synagogis Hebræorum, hoc eſt, lingvâ originali Hebræâ, aſtante interprete, qvi redderet in vernaculam.

Digitized by Google

VERS. 41. ἴδετε οἱ καταφρονηταί &c.

Doctiſſimè hîc, ut ſemper, Cl. Pocockius Miſcellan. 3. Ubi qvidnam legerint Græci Interpretes Habac. 1. acutiſſimè explorat; ſalvâ interim lectione, qvam exhibent Biblia Hebræa. Nam aliud eſt ut illi legerint, aliud ut verè ſit legendum.

VERS. 42. Παρεκάλουν τὰ ἔθνη, &c.

In æqvilibrio ferè per vim verborum eſt, qvantum ego video, an reddas, *Illi rogârunt Gentes*, an, *Gentes rogârunt illos*. Poſterior Interpretatio obtinet plerumqve: At qvid abſurdi, ſi admittas priorem? Et nonne ordo verborum in eam nutare videtur magis? Si eſſet τὰ ἔθνη παρεκάλουν, in poſteriorem inclinares abſqve controverſiâ. Sed cùm ſit παρεκάλουν τὰ ἔθνη, liceat aliqvantùm hæſitare. Et ſi ægrè tulerunt Judæi doctrinam Apoſtoli, & diſceſſerunt ex Synagogâ offenſi, qvod nonnullis placet, nec qvidem videtur improbabile, tunc aptiùs conceperis, Apoſtolos obſecraſſe remanentes Gentiles, ut illi patienter eadem audiant iterum.

Εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον.

I. Μεταξὺ inter alia, ut docent Lexicographi, ſignificat *deinceps* aut *poſteà*, & notetur concionem hanc habitam fuiſſe tempore antemeridiano, nam iſto ſolùm tempore conventum eſt in Synagogâ, pomeridiano autem conventum in Beth Midras. Qvære ergò, an Phraſiologia hunc ſenſum non toleraverit: Rogarunt, ut deinceps in iſto Sabbato, tempore ſcilicet pomeridiano, audirent iterum talem concionem? Et tùm, an Apoſtoli rogarent gentes, an gentes Apoſtolos? perindè eſto.

II. Qvære, an Apoſtoli & Eccleſia Chriſtiana jam non celebrarent diem Dominicum? Si ita (qvod qvis inficiabitur?) tùm judica, an Apoſtoli non invitarent gentes, ut Sabbato Chriſtiano, craſtino ſcilicet, convenirent, & audirent iterum? Si conceſſeris Diem Dominicum vocandum Sabbatum, concedes facilè, ritè vocari poſſe μεταξὺ Σάββατον. Et qvidem cùm inter Judæos, vel Judaizantes

Digitized by Google

tes Proſelytos, ſermo eſſet de iſto die, non mirum eſt, ſi Sabbatum audiret. Ac ſi dicerent Apoſtoli, nos craſtino Sabbatum noſtrum celebramus, & vultiſne vos iſto die *λαληθῆναι τὰ ῥήματα*;

III. Aut eſto τὸ Μεταξὺ Σάββατον hebdomada intercurrens inter duo Sabbata, ut Νηστεύω δὶς τοῦ Σαββάτου, *jejuno bis in hebdomada;* tùm ut facillimus labitur hic ſenſus, rogarunt, ut intra hebdomadam ſeqventem iſta repeterentur; ità reſpici poſſunt præſertim dies hebdomadæ ſecundus & qvintus, in qvibus conventum eſt in Synagogâ.

CAP. XIV.

Vers. 6. Εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας Λύστραν καὶ Δέρβην.

ERAT etiam *Iconium* intra *Lycaoniam*, atteſtante *Strabone* in verbis,

Geograph. lib. 12. *Inde Lycaonum colles plani, frigidi, nudi & aſinis ſylveſtribus compaſcui, &c. Sunt & paludes, major Coralis, minor Trogitis.* Ἐνταῦθα δὲ που καὶ τὸ Ἰκόνιόν ἐστι. *Circum iſta loca Iconium eſt, oppidum probè conditum agro feliciori, qvàm is qvem diximus onagros paſcere.*

Pariterqve *Iconium* in *Lycaoniâ* diſponit Ptol. Tab. Aſiæ, 1. cap, 6. Qvare ergò non nuncupat Lucas *Iconium* urbem *Lycaoniæ*, æqvè ac *Lyſtram* & *Derben?* Qvippe qvòd eſſet ſeparatæ aliqvaliter jurisdictionis.

Plin. lib. 5. cap. 27. *Datur & Tetrarchia ex Lycaoniâ, qvâ parte Galatiæ contermina eſt, civitatum XIV, urbe celeberrimâ Iconio.*

Vers. 11. Λυκαονιστί.

Qvænam fuerit lingva Lycaonica, dictu difficile. Nec dictu facile, qvare hoc addatur, cùm ſat fuiſſet dixiſſe, Ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν λέγοντες, οἱ Θεοὶ, &c.

I. Vix perſvaſeris, lingvam Lycaonicam fuiſſe Dialectum

Græcæ, cùm peculiares & diſtinctas ab eâ lingvas in hiſce regionibus fuiſſe vernaculas, arguant ſatis iſta, qvæ produximus nuper ex Strabone. Notetqve ipſe lib. 8. *Cares* (erant autem hi propiùs à Græcia ſiti qvàm Lycaones) vocari ab Homero Βαρβαροφώνους. Sic etiam Phryges ſunt Barbari. Pauſan. lib. 1.

Audiatur iterum Strabo, lib 12. ſtatim ab initio: *Cappadoces, qvi eâdem utuntur lingvâ, ii maximè ſunt, qvi definiuntur verſus meridiem Cilicio qvi vocatur Tauro. Verſus Orientem Armenia & Colchide,* καὶ τοῖς μεταξὺ ἑτερογλώττοις ἔθνεσι, *aliiſqve interjacentibus gentibus, qvæ ſermone diverſo utuntur.*

Qvalis inter has aliaſve lingvas, fuerit lingva Lycaonica, expiſcetur cui eſt animus & facultas, nos talia nec audemus, nec poſſumus.

CAP. XV.

VERS. 2. Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως, &c.

SI vertenda mihi hæc verba in lingvam Talmudicam (qvæ erat lingva Scholaſtica) reddiderim Στάσεως per פלוגתא, & Συζητήσεως per בעיותא, vocabula Scholis notiſſima; qvô idiomate conſtructa, nihil pariunt difficultatis.

Ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον, &c.

De hoc itinere ipſe Paulus Gal. 2, 1. ubi etiam ſubinſert, Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, i. e. per revelationem exhibitam Miniſtris Antiochenis; non enim dictum foret Ἔταξαν, ſi revelatio ipſi Paulo fuiſſet facta. Inter alios, qvi illum jam ſunt comitati, erat Titus; qvem ubinam ille ſibi adoptarit, in itineribus iſtis ſuis deſcriptis cap. 13. & 14. conjiciat qvi poteſt.

VERS. 7. Ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων.

Parùm dubito, Petrum in his verbis reſpicere dictum illud Salvato-

vatoris: *Dabo tibi claves Regni cælorum*, ut tu ſcilicet Evangelii januam primus aperias Gentilibus. Tunc elegit eum Dominus, ut per os ejus audirent gentes primum verbum Evangelii & crederent. Illud autem factum eſſe dicit, ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις, id eſt, ut ipſe alibi eloqvitur, ἐν χρόνῳ ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς, Act. 1, 21. qvod tempus per ἀπ' ἀρχῆς profertur ab hoc noſtro, Luc. 1, 2.

Vers. 16. Ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν.

Sanbedr. fol. 69. 2. *Dixit Rab Nachman R. Iſaaco*, תי שמיע לך אמרת אתי בר נפלי *unde edoceris, qvando venturus ſit Bar Naphli? Dicit ille*, מאן רב נפלי *Qviſnam iſte Bar Naphli? Reſpondit alter: Meſſias. An verò Meſſiam vocas Bar Naphli? Imò, ait ille, nam ſic ſcriptum eſt: In die illo reædificabo tabernaculum David*, הנופלת, *Nopheleth.*

Vers. 17. Ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων, &c.

I. Hebraicè, id eſt Syriacè, jam locutum fuiſſe Jacobum, vix, ut arbitror, negabitur à qvopiam. Dictabit enim ratio, Concilium Hieroſolymitanum aptiſſimè tranſigi lingvâ Hieroſolymitanâ; atqve ipſiſſima vox Συμεὼν, à qvâ orationem ſuam orditur, arguit Hebraicè jam agi inter Hebræos; non tàm qvòd *Simeon* dicit, & non *Simon*, qvàm qvòd Συμεὼν dicit, & non Σιμεών. Affectante lingvâ Syrâ literam *u* in ſyllaba prima, ut בוכרא גושמא רוכתא & plurimis iſtiusmodi; atqve in propriis nominibus בן סוטדא *Ben Sutda* Hieroſolymitanis pro *Ben Satda*, מוגדלא *Mugdala* pro *Magdala.*

II. Non à qvopiam, ut puto, negabitur, Apoſtolum, hunc textum Prophetæ citantem, ipſiſſima verba Prophetæ Hebraicè protuliſſe; qvod nunqvam non factum in ſcholis & concionibus; allegato nempè aliqvo Scripturæ teſtimonio vel loco, prolata ſunt ſemper ipſiſſima verba originalia. Putaſne autem Hebræa Amoſi in ore Jacobi fuiſſe, למען ירשו שארית ארום qvô ſenſu Græca eloqvuntur? He-

Hebræa in *Amoſ.* 9, 12. ſic ſe habent, למען יירשו את שארית אדום *Ut poßideant reliqvias Edom.* Græci autem Interpretes habent, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσι, &c. *Ut reliqviæ hominum reqvirant Dominum.* Ubi de proprio addunt κύριον, qvod non eſt apud Prophetam. Nec qvidem adeſt in codice Romano, verum in MS. Alex. adeſt.

An ex incuriâ, an ex induſtriâ ſic receſſerint illi à verbis Prophetæ, vix tanti eſt ut inqviramus, cùm nihil iſtis Interpretibus ſit uſitatius qvàm à fonte Hebræo ſic recedere. Conſultò hîc factum ſuſpicari licet, partim qvòd inviderent promiſſionem tàm conſolatoriam Edomæis, partim qvòd in Prophetia proximè ſeqventi dicatur: *Non erunt reliqviæ domûs Eſau:* Obad. vers. ult. Ubi illud etiam decolorant, reddentes שריד per πυρφόρος.

III. Hebraica Amoſi à Jacobo producta cum themate & propoſito ipſius optimè qvadrarunt, cùm, ut hoc probet, *qvòd Deus reſpexit Gentes, ut ex ipſis ſumeret populum nomine ſuo*, hæc adducat: *Reædificabo tentorium Davidis, ut poßideant reliqvias Edom.* Τὸ λεῖμμα τῦ Ἐδώμ, pari ſenſu ac τὸ λεῖμμα τῦ Ἰσραὴλ, Rom. 11, 5. Et cùm nominatur Edom, hoſtis Iſraëlis omnium acerrimus, unde deſumendum & reſervandum tale λεῖμμα, clariùs probatur rès propoſita, *qvòd Deus reſpexit Gentes, &c.*

Verba etiam in verſione Græcâ, qvam ſeqvitur Lucas, rem probant, cùm mentio ſit de *gentibus omnibus reqvirentibus Dominum*; ideoqve eò tutiùs verſionem iſtam illic ille ſeqvitur; qvod & facit qvidem ferè ubiqve, & qvibus illud rationibus, obſervavimus alibi.

VI. Per *Edomæos* novi apud Talmudicos aliosqve Scriptores Hebræorum, vulgò intelligi *Romanos*, at qvâ ratione, non admodùm patet; aſt impudentia eorum patet ſatis, dum Romanos ſeipſos pro filiis Eſau vel Edom agnoſcentes, at in iſtâ re triumphantes, introducunt.

Avodah Zarah, fol. 11, 2: *Romæ ſemel intra ſeptuaginta annos* מביאין אדם שלם *introducunt hominem integrum* (qvi repræſentat Eſavum) ומרכיבין אותו על אדם חיגר *atque eqvitare eum faciunt ſuper hominem claudum* (qvi repræſentat Jacobum, & ſic indicant Eſavum jam dominari Jacobo) ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון *& amiciunt eum veſtimentis Adami* (iſta erant veſtimenta

menta deſiderii, בגדי חמודות Gen. 27, 15. qvæ erant Eſavo, *) Atqve imponunt ei in caput,* קרקיפלן של רבי ישמעאל *cutem capitis R. Iſmaëlis* (erat ille ſummus Pontifex, & interemptus eſt per Regnum Romanum: Ob ſummam autem faciei ejus venuſtatem, cutem faciei detrahi fecit filia Cæſaris, & balſamo conſervari) ותלו לו מתקל זוזא דפנינא *atqve appendunt ei unionem margaritam ponderis Zuzei — & proclamant coram eo,* כד קרי פלסתר אחוה דרמנא זייפנא *Computus Domini* (Jacobi, ut gloſſa una, vel Iſaaci, ut altera) *eſt falſitas,* (Prophetia ejus, qvâ promiſit filiis ſuis redemptionem, eſt medacium.) *Frater Domini noſtri* (Eſavi) *eſt deceptor.* מאי דחמי חמי ודלא חמי לא חמי *Qvicunqve videt* (præſens ſpectaculum) *videat, & qvicunqve non videt, non videbit* (ad ſeptuageſimum abhinc annum.) *Qvid prodeſt deceptori deceptio ſua, & qvid faſificanti falſitas ſua? Et ſic tandem concludunt,* ווי לדין כד יקום דין *Væ huic, qvando exurget ille.* (Væ Eſavo, qvando exurget Jacobus.)

Hæc ideò exſcripſimus, ut ſpecimen exhiberemus, qvantâ confidentiâ Judaici Scriptores Romanos habeant pro Edomæis; de qvibus vix loqvuntur unqvam ſine deteſtatione & ſplene, execratione & odio. Verba, qvæ incluſimus intra parentheſes, non noſtra ſunt, ſed Gloſſatoris.

V. Parùm credimus, Romanos pro Edomæis ſic habitos fuiſſe à Judæis, cùm exararetur verſio Græca; at ſatis credimus, Edomæos tunc temporis æqvè odioſos fuiſſe Judæis, ut non mirum ſit, interpretes iſtos ex iſto odio bona illa, qvæ prænuntiaverat Amoſus reliqviis Edom eventura, illis invidiſſe, & verba ejus aliò divertiſſe.

Shemoth rabba, fol. 152. 3. *Hæc eſt oblatio, qvam accipies ab iis, Aurum, Argentum & Æs,* Exod. 25, 3. *Aurum eſt Babel. Argentum eſt Media. Æs eſt Græcia.* Dan. 2. *At de ferro nulla mentio. Qvare? Qvia Edom improba, qvæ vaſtavit Sanctuarium, aſſimilatur ei. Ad docendum, qvòd ab omni Regno Deus accepturus eſt oblationem tempore futuro præter Edom.*

VERS. 20. Ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων καὶ τῆς πορνείας.

Qværi meritò poteſt, an qvatuor hæc prohibita eſſent ſub

unâ eademqve notione, hæc ſcilicet, ne objiceretur Judæis offendiculum à Gentilibus converſis, ſi ab omnibus hiſce rebus non abſtinerent, an non aliud aliqvid foret etiam intertextum, ne ſcilicet Gentiles iſti converſi, ad aliqvid priſtini ſui Ethniciſmi relaberentur? Ἀπέχεσθαι, ἀπ' εἰδωλοθύτων ϗ πορνείας, videtur hoc reſpicere, atqve Ἀπὸ πνικτοῦ ϗ αἵματος, illud.

Mirari interim licet cor & frontem *Nicolaitarum*, qvi ex diametro contrarium huic Apoſtolorum decreto, non practicarent ſolùm, ſed docerent, Apoc. 2, 14 20. Baalamitæ & Jezebeliſtæ, qvi qvonam fuco potuerunt tàm horrendam & diram praxin & doctrinam venuſtare? An libertatem Evangelicam prætexentes? Annon amore & charitate ab Evangelio præſcriptis abutentes potiùs? Præ ſe ferentes nempè tranſcendentiorem aliqvam amicabilitatem, vellent qvidvis cum qvovis comeſſe, & cum qvâvis coire. Meditatus ſum ſæpiuſculè ſuper verba iſta Apoſtoli, 1. Tim. 4, 3. *Probibentes matrimonium:* qvinam illi tandem qvi prohiberent, maximè autem qvânam ratione prohibuerint? Novimus, qvâ ratione irrationali, prohibitum ſit matrimonium qvibuſdam, in Eccleſiâ Romanâ, in ultimis hiſce diebus mundi; aſt à qvibus & qvare vetitum illud in ultimis diebus Oeconomiæ judaicæ, ad qvæ tempora reſpexit Apoſtolus iſto in loco, non facilè ſolvitur.

Qvoad clauſulam proximè ſeqventem apud Apoſtolum *Jubentes abſtinere à cibis, qvos Deus creavit*, ſubit illud in

Bava Bathra, fol. 60. 2. *Cùm deſtrueretur Templum ſecundò, multiplicati ſunt Phariſæi*, vel ſeparatiſtæ, *in Iſraële, qvi dicerent, non comedendum carnem nec bibendum vinum: Applicuit ſe ad eos R. Joſua, & dixit iis, filii mei, qvare non comeditis carnem, nec bibitis vinum? Cui illi: Noſne carnem comeſſe, de qvâ ſoliti ſumus offerre in altari, atqve illud jam defecit? Et nos bibere vinum, de qvo libare ſoliti ſumus in altari, atqve illud jam defecit? Reſpondet ille: Si ità, non comedemus panem, qvia ceſſarunt oblationes frumentariæ. Non comedemus fructus, qvia ceſſavit oblatio primitiarum. Nec bibemus aqvam, qvia ejus libatio, &c.* Et paulò pòſt: *Cùm decreverit regnum iniqvitatis* (Romanum) *in nos aſpera, — æqvum erat, ut apud nos ſtatueremus,* שלא לישא אשה *non ducere uxores, nec generare liberos, &c. Sic eveniret, ut ſemen Abrahami ex ſeipſo conſumeretur. Sed permitte Iſraëli, ut potius ſint* שגגין *errantes, qvàm* מזידין *præſumptuoſi.*

Qvan-

Qvantum chaſmatis & diſtantiæ inter hos homines, & Nicolaitas? & tamen ſtolidè & ſuperſtitioſè ab his in uno extremo peccatum, æqvè ac ſceleſtiſſimè ab iſtis in altero. Sed his miſſis, de Nicolaitis mireris ignorantiam, ſi non norunt decretum hoc Apoſtolorum; & ſtupendam contradicendi audaciam, ſi norunt.

Ἀπὸ τ͂ ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων.

In Epiſtolâ ipſa Concilii eſt, *Ἀπὸ τ͂ εἰδωλοθύτων.*

Diſtingvunt rem magiſtri, cùm de circa Idololatriam prohibitis agunt, in אסורי אכילה *Prohibita eſui*, & אסורי הנאה *Prohibita uſui.* Εἰδωλόθυτα omnia erant *prohibita eſui*; & utenſilia omnia, qvæ adhibita erant circa ſacrificia iſta Idololatrica, erant *prohibita uſui.* Ἀλισγήματα τ͂ εἰδώλων abſqve omni dubio comprehendit omnia Idolothyta; & nonne etiam comprehendit omnia talia utenſilia? Et non injuſta oriri poſſit qvæſtio: An, cùm dicatur in ipſa Epiſtolâ, *Ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων*, reſtringat etiam ab uſu talium utenſilium, æqvè ac ab eſu rerum oblatarum?

Καὶ ἀπὸ τ͂ πορνείας.

Cuivis oculo obvia eſt duplex hæc qvæſtio: De qvânam ſcilicet fornicatione ſit hìc ſermo, & qvâ ratione fornicatio, qvaliſcunqve ea tandem, hìc numeretur inter adiaphora?

I. Cùm illud recognoſco, qvod freqventiſſimè occurrit apud magiſtros, qvòd qvædam permittuntur מפני דרכי שלום *pacis ergo*, & qvædam prohibentur מפני דרכי אמוריים *propter mores Amorrhæorum*, vel Ethnicorum, promptum mihi eſt ſuſpicari, cognationem aliqvam ad utrumqvè eſſe in his decretis Apoſtolorum. Permiſſum eſſe Gentilibus converſis, in rebus nonnullis Judaizare, pacis ergô, aſt in aliis abſtinere, ne Ethniciſſent, non qvidem Judaiſſent.

II. Speciatim in hâc probatione fornicationis animadvertendum, qvòd non adeò congruum eſt opinari, opus fuiſſe peculiari præcepto, & præſcripto Apoſtolico, ad eos, qvi Evangelium jam fuerant amplexati, contra fornicationem vulgari & communi notione ſumptam; cùm totus tenor Evangelii contra eam præſcriberet.

Atqve hâc ipſa ratione perſvadere mihi non poſſum, per *Sangvinem* hoc loco prohibitum, intelligendum eſſe homicidium.

III. Erat inter Judæos fornicatio qvædam, qvæ licita iis videbatur, & colorem aliqvem habuit legitimationis: Ea fuit Polygamia.

Hoſ. 4, 10. הזנו ולא יפרצו *Fornicati ſunt, & non multiplicabuntur.* Sic benè reddunt Chald. & Syr. cum vernaculâ noſtrâ. Jam verò fornicatio, ut ſcortationem denotat, non optat ſobolem, ſed contrarium potius; ſed de bigamia eſt ſermo, vel polygamiâ; nam in ſterilitate uxoris uſitatum iis, alteram fœminam vel plures âſſumere propagandæ prolis ergô, qvam rem Deus hoc in loco probro *fornicationis* ſtigmatizat: *Fornicantur, ſed non multiplicant.*

Qvicqvid aliud ſub hoc vocabulo intelligitur, hoc certè intellexerim; præſcriptum ſcilicet eſſe ab Apoſtolis contra Polygamiam; rem inter Judæos indifferentem (ſicut fornicatio inter Ethnicos habita eſt pro indifferenti) non incongruè ergò hîc memoratam inter Adiaphora.

Dicas velim ubinam cavetur contra bigamiam aut polygamiam in novo Teſt. ſi non hoc in loco? Dices forſan, in verbis iſtis Salvatoris, Matth. 19, 4. 5. Ubi qvidem cavetur contra dimiſſionem uxoris, vix contra Polygamiam, collatis præſertim verbis Apoſtoli, 1. Cor. 6, 16.

Proviſum eſt de Epiſcopis & diaconis, ut non ſint bigami, 1. Tim. 3. & non crediderim non proviſum fuiſſe contra bigamiam Laicorum. Ubinam autem illud factum, ſi non in hoc loco?

IV. Erat & fornicatio alia ſenſu ipſo Judæorum uſitatiſſimo (nam Polygamiam minimè habuerunt pro fornicatione) eaqve præter fornicationem, ut vocant, ſimplicem, qvæ fuit contractio matrimonii intra gradus prohibitos, qvam illi vulgò vocant ערוות *Nuditates.* Hiſce adeò adverſantur, ut nonnullas earum adjudicent morti, omnes לכרת *Exciſioni.* De qvibus *Maimon.* fusè in *Iſſurebiah*, cap. 1. & per totum tractatum. Permiſſo tamen interim, ut Gentilis, religioni Judaicæ jam factus proſelytus, matrimonium contrahere poſſit cum cognatis etiam conſangvinitate proximis, cum ſorore, vel, ſi velit, cum matre, &c. Idem ibid. cap. 14. (Hinc ortum forſan inceſtuoſum iſtud conjugium, 1. Cor. 5.)

Meri-

Meritò contra talia matrimonia cavetur per hoc decretum Apoſtolicum, utpote qvæ Judæis erant odioſa.

Καὶ τοῦ πνικτοῦ καὶ τοῦ αἵματος.

Hæc Gentilibus converſis prohibita arbitror Judæorum gratiâ & per modum condeſcenſionis, ut devitaretur eorum offenſio. Per *Sangvinem* ergò ego minimè intelligere poſſum *homicidium*, (& qvid per πνικτὸν dicetur illicò?)

I. Nam qvorſum mentio homicidii in præſenti controverſiâ? *An Gentiles converſi reducendi ad Moſen?* ubi præcepta Moſis moralia vix in mentem veniunt, utpote exiſtentia præcepta ipſius naturæ; ſed de ceremonialibus eſt qvæſtio, & qvidnam ad iſtam qvæſtionem homicidium? &, ut dictum antè, qvid opus tàm peculiari cautione contra homicidium, iis qvi jam amplexati fuerant Evangelium charitatis & pacis?

II. Per prohibitionem ſangvinis igitur, ego minimè dubito, caveri contra comeſtionem ſangvinis, qvòd & fit in lege ſemel iterúmqve. Gen. 9, 4. Dan. 12, 16. &c. Et vix qvicqvam nominaveris poſt Idolum, qvod magis horreret Judæus, qvàm comeſtionem ſangvinis.

III. *Sanhedr.* fol. 59. 1. Diſtingvitur inter, אבר מן החי *membrum beſtiæ adbuc viventis*, & דם מן החי *ſangvinem beſtiæ adhuc viventis.* Prohibetur prius per illud: *Verùm carnem cum vitâ, id eſt, ſangvine ejus, non comedetis.* Prohibetur etiam poſterius, ne comedas ſcilicet ſangvinem eductum per phlebotomiam aliterve ex qvâvis beſtiâ. Sic *R. Chanina* loco citato. Vid. & Peſikta in Deut. 12. & R. Sol. in Gen. 9. & vice plurium,

Cherithuth, fol. 76. 2. *Qvare prohibetur ſangvis qvinqvies?* (Gen. 9, 4. Levit. 3, 17. & 7, 26. & 17, 10. Deut. 12, 16.) *Ut includatur ſangvis animalium non ſacratorum, & ſangvis ſacratorum, & ſangvis pulvere cooperiendus, & ſangvis τοῦ* אבר החי *membri beſtiæ adhuc viventis,* ודם התמצית *& ſangvinis expreſſus* per phlebotomiam aut aliter.

Comeſtionem ſangvinis adjudicat ipſe Deus ad *Exciſionem*, Levit. 7, 27. &c. Sed ſubtiles & curioſæ de hâc re agitantur qvæſtiones & di-

& diſtinctiones in *Maimon. Maacaloth Aſuroth*, cap. 6. hanc tantùm exſcribamus:

De ſangvine expreſſionis, & ſangvine membrorum, ſplenis ſcilicet, & renum & teſticulorum, & ſangvine circa cor collecto tempore mactationis, & ſangvine reperto circa jecur, non rei facti ſunt exciſionis, at qvicunqve de eo comedit, vapulet; qvia dicitur: Nullum ſangvinem comedetis. At de reatu ad exciſionem, dicitur: Qvia vita carnis eſt in ſangvine. Non eſt qvis igitur reus exciſionis, niſi propter comeſtionem ſangvinis, cum qvò exit vita.

IV. Novi, qvid ſint κρεάδια πνικτὰ apud *Athenæum*, lib. 9. qvæ nullum hîc poſſunt habere locum; nec eſt, cur talia, qvalia ille menſæ apponit, prohiberentur vel ipſi Judæo. Nec per πνικτὸν intellexerim אבר מן החי *Membrum beſtiæ viventis*: partim qvòd incluſum hoc autumem intra vocabulum αἵματος, partim qvòd de eô ſic definiatur à magiſtris:

Maimon. Maacaloth aſuroth, cap. 5. *Traditione diſcunt, qvòd illud, qvod dicitur in lege: Non comedes vitam cum carne, probibet membrum diſciſſum ab animali vivente, & de* אבר מן החי *membro ab animali vivente diſſecto, dicit Deus Noacho, verùm carnem cum vitâ, hoc eſt ſangvine, non comedetis.* Comedere ergò membrum ſic diſſectum eſt comedere ſangvinem: Et ſub clauſulâ καὶ τοῦ αἵματος, continetur prohibitio comeſtionis, & דם מן החי *ſangvinis animalis viventis*, & אבר מן החי *membri animalis viventis.* Et ſub καὶ τοῦ πνικτοῦ prohibitio comeſtionis carnis non ritè mactatæ, ut non effluxerit ſangvis ut oportuit. De qvâ re fusè agitur in tractatu *Cholin*, prolixè ſatis & obſcurè. Ubi hoc non poſſum non notare, fol. 33. 1. *Qvi comedere vult de beſtiâ, priuſqvam exeat vita ejus, exſcindat de carne ejus à loco mactationis, ad qvantitatem olivæ, & ſalliat eam valde valdè, & lavet eam valdè valdè, & expectet donec exeat vita beſtiæ, & tùm comedat, & hoc æqvè licitum eſt & extraneo & Iſraëlitæ.*

Qvùm loqvimur de non comedendo carnem, ex qvâ non ritè exprimitur ſangvis, non neceſſe eſt ut intra hanc claſſem includamus נבלה *Morticinum*, & טרפה *Dilaceratum* à feris.

CAP.

CAP. XXIII.

VERS. 2. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας.

QVÆRITUR ab interpretibus, an hic Ananias idem ſit cum Anania Joſephi, Pontifice ſummo? Et qværo ego viciſſim, an *Ἀρχιερεὺς* hoc in loco neceſſariò reſtringatur ad ſummum Pontificem?

I. Apud Joſephum Antiq. lib. 20. cap. 5. & de excid. lib. 2. cap. 21. Ananias ſummus Pontifex, à Qvadrato præſide Syriæ, vinctus mittitur Romam, rationem de geſtis ſuis redditurus Claudio Cæſari; idqve anteqvam Felix Judæam intraret ut procurator. Aſt an redierit unqvam Hieroſolymam? incertum. Incertius, an redierit ad pontificatum? Incertiſſimum, an ille in Pontificatu jam ageret, cùm cauſa Pauli ageretur, poſt multos regiminis Felicis annos, cap. 24, 10?

II. Erat ſub his temporibus *Ananias* qvidam celeberrimus, non ſummus Pontifex, ſed *Sagan Sacerdotum*, de qvô ſic Talmudici:

Shekalim, cap. 6. hal. 1. *Tredecim ciſtæ Corbanicæ, tredecim menſæ, tredecim adorationes erant in Templo: Illis autem, qvi erant de domo Rabban Gamalielis,* ושל בית ר׳ חנניה סגן הכהנים *illisq́; qvi erant de domo R. Ananiæ Sagan Sacerdotum, erant quatuordecim, &c.*

Peſachin, cap. 1. hal. 6. *R. Ananias Sagan Sacerdotum dicit, &c.* Sic Miſna Hieroſ.

Tſemach David: Ananias Sagan Sacerdotum interfectus fuit tempore excidii, cum Rabban Simeone F. Gamalielis.

Juchaſin, fol. 57, 1. *R. Ananiah Sagan interfectus dicitur die viceſimo qvinto menſis Sivan, cum Rabban Simeone ben Gamaliel, & R. Iſmaële.*

Si conciliare non potes Joſephum cum Lucâ circa *Ananiam* ſummum Pontificem, eſto hic *Ananias* Sagan, *Ananias* Lucæ, qvi æqvè vocari potuit Ἀρχιερεὺς, ac Pontifex ſummus, qvod patet ex titulis *Annæ & Cajaphæ*, Luc. 3, 2. Nec impedit qvidqvam, qvò minùs

Anani-

Digitized by Google

Ananiam iſtum Sagan opinemur fuiſſe in Saganatu ſuo, hoc ipſo tempore.

Vers. 5. Οὐκ ᾔδειν ἀδελφοὶ, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς.

I. Detur eum ignoraſſe, hominem fuiſſe Pontificem, vel Sagan, (qvod vix probabile) ignorare tamen non potuit ex ipſo loco & ordine, in qvo jam ſedit, eum fuiſſe unum de patribus Synedrii, & rectoribus populi: Et cuivis eorum convitiando, tranſgreſſus eſt illud: *Principi populi tui non maledices*, æqvè ac convitiando ſummo Pontifici.

II. Parùm cedit in honorem Apoſtoli, opinari qvòd verba iſta, Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, &c. protulerit vel temerè & inconſultò, vel indignatione raptatus & bile, vel neſciens qviſnam ille, qvem ſic percuſſit, & cujus muneris? qvin qvòd ſobriè, ut Apoſtolum decuit, locutus fuerit, & cum authoritate & ductu Spiritus Sancti. Nec retractatione verborum, vel apologiâ pro temeritate, aut opus habuit, aut uſus eſt, in his verbis, ſed ejuſdem coloris hæc ſunt cum iſtis qvæ protulerit.

III. Si hic *Ananias* fuerit iſte *Sagan Sacerdotum*, qvi periit in excidio, ut dictum antè, conceperim ego, interitum ejus prædixiſſe Apoſtolum Propheticè, potiùs qvàm temere effutiiſſe iſta, qvæ poſteà retractaret. Verba ergò ejus, qvæ jam tractamus, paraphrazemus: Novi ſatis, non licere maledicere rectori populi, nec ego ei iſta dixiſſem, qvæ dixi, ſi eum pro tali agnoviſſem, ſed non agnovi, nam ille indignus nomine Ἀρχιερέως.

IV. Præſes Synedrii jam erat *Rabban Simeon ben Gamaliel*, defuncto patre ejus Gamalielis ante biennium aut triennium, aut circiter. Novit Paulus Simeonem, & Simeon illum optimè ex priſtino condiſcipulatu, cùm uterqve ſederet ad pedes Gamalielis, & qvemnam magnatum non novit Paulus aliqvantò grandæviorum, ex educatione & diutinâ converſatione ejus Hieroſolymis? Ità ut incredibile ſit, eum ignoraſſe Ananiam ſive ſummum Pontificem, ſi ille jam adforet, ſive Ananiam Sagam, vel qvoſvis in Synedrio ætate provectiores. Interceſſerant qvidem anni non pauci, ex qvo ille Hieroſolymis diſceſſerat, adfuerátqve non parùm; at cùm ille tot annos ibi olim impenderat, ejúſqve foret ordinis & gradûs ut officiarius Syne-

Synedrii foret, diplomate roboratus, tàm la pſilis & lubricæ memoriæ eſſe non potuit, qvin qvod jam rediens, facies & perſonas potuerit promptiſſimè dignoſcere & diſtingvere. Et cum dicitur commate proximè ſeqventi, Γνοὺς δὲ ὁ Παῦλος ὅτι τὸ ἓν μέρος ἐστὶ Σαδδουκαίων, &c. ſi qværatur, unde ille ſic diſtingvere de perſonis potuerit? reſponderi poſſit: Ex priſtinâ eorum notitiâ (ſi non eſſet, unde aliter dignoſceret,) noverat eos, dum adhuc ipſe Phariſæus verſaretur inter ipſos. Vid. cap. 22, 5.

V. Qvòd ergò dicat, οὐκ ᾔδειν, non video ut arguere poſſit ignorationem perſonæ (cum qvâ forſan rem aliqvam habuit in obtinendo dirum iſtud diploma contra Chriſticolas,) qvin qvod referendum ſit ad affectum potiùs qvàm ad intellectum; ut ſenſus ſit: Non novi qvòd ſit Ἀρχιερεὺς aliqvis omninò, vel non agnoſco hunc pro tali. Tutiùs qvidem erat invehi potiùs in perſonam, qvàm in officium; ſi verò ſic dixerat de ipſo munere: *Non novi, qvòd ſit Pontifex aliqvis omninò*, non dubito qvin qvod animum ſuum elocutus fuerat, benè noſcens antiqvatum jam eſſe iſtum Pontificatum per mortem ſummi Pontificis noſtri Jeſu.

Nam proponatur hoc problema, Qvamvis agnoverat Apoſtolus miniſterium templi qvoad alia, (nam ipſe purificatus eſt in templo) qvoad ſummum tamen Pontificatum non agnovit miniſterium iſtud peculiare; nonne veritatem ſecum fert? Cùm non contradicendo indicio, ſciſſione ſcilicet veli templi à ſummo ad imum, demonſtraverat Deus finem & abolitionem iſtius muneris.

At reſpiciant verba Apoſtoli perſonam, & non officium, & dicta ſunto qvoad hominem: *Non agnoſco, qvòd ille Ἀρχιερεὺς, qvòd ille tali titulo dignus*; noverat forſan Paulus neqvitiam hominis ab olim; vel ex ipſa præſenti ejus injuſtitiâ, & temerariâ ſeveritate ſatis habuit cur ſic regereret.

Noſſe pro *Agnoſcere* non inuſitatum in ſacris paginis: Inſtantia ſatis eſt triſte & tremendum illud: *Non novi vos, diſcedite, O operantes iniqvitatem.* Et in paginis Judaicis, cùm aliqvandò R. Judah ſuccenſens τῷ Bar Kaphra diceret tantùm: *Non novi te*, diſcedit ille ut נזוף *increpatus*, & aſſumpſit ſibi נזיפה *increpationem*.

Hiſtoriam habes in *Moëd Katon*, fol. 16, 1. *Cùm Bar Kaphra eum viſita-*

Q

viſitatum veniret, dixit ei, בר קפרא איני מכירך עולם *O Bar Kapbra, ego te nunqvàm novi. Novit ille qvid ſibi vellet; aſſumpſit ergò in ſe increpationem triginta diebus.*

VERS. 8. Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν.

Qvænam ergò religio Sadducæi? Orat, jejunat, ſacrificat, obſervat legem, & tamen non expectat reſurrectionem aut vitam æternam. Qvorſum hæc religio? Ut obtineat ſcil. bona temporalia, qvorum ſolùm promiſſionem obſervat ille factam in lege, nihil ſpirans ultra literam.

Sadducæos denominationem ſuam à *Sadocho* qvodam, diſcipulo *Antigoni Sochæi*, deduxiſſe, receptum eſt vulgò, nec ſine ratione. Dum interim qværere licet, an ipſe *Sadocus* negaverit reſurrectionem? atqve an ille rejecerit reliqvos libros ſacræ Scripturæ præter Pentateuchum, qvòd aliqvaliter fecerunt Sadducæi?

I. Hiſtoriam ejus eâ varietate referunt Judaici Scriptores, ut ſecundùm aliqvos, credas eum negaſſe reſurrectionem, & futurum præmium, ſecundùm alios non. Sic enim

Juchaſin, fol. 15, 2. *Sadoc & Baithus fuerunt capita hæreticorum, errarunt enim circa verba magiſtri eorum*, &c.

Ramban in Avoth, cap. 1. *Sadoc & Baithus audientes hæc à Magiſtro: Ne ſitis ſicut ſervi, qvi hero famulantur præmii ergô, &c. dixerunt inter ſe, Magiſter noſter nos docet, non eſſe vel præmium vel pœnam, &c. Receſſerunt igitur à normâ, & deſeruerunt legem, &c.*

Aliter autem,

Avoth R. Nathan. cap. 5. *Antigono Sochæo erant duo diſcipuli, qvi erant* Δι̇δάσκοντες [*sic*] *verba ejus diſcipulis ſuis, & diſcipuli ſui diſcipulis ſuis. Proſtiterunt illi, & docuerunt poſt eos & dixerunt: Qvid viderunt patres noſtri, ut dicerent: Poſſibile eſt ut operarius præſtet opus ſuum per totum diem, & non recipiat mercedem veſperi. Verùm ſi noſſent patres noſtri, qvòd eſt alius mundus & reſurrectio mortuorum, non ſic dixiſſent, &c.*

Aruch in ביתוסין *Antigono Sochæo erant duo diſcipuli, qvorum nomina Sadoc & Baithus, dictavit ille iis: Ne ſitis ſicut ſervi, qvi famulantur*

lantur hero ideò ut recipiant præmium, &c. Abierunt illi, & ſic dictaverunt diſcipulis ſuis & diſcipulorum diſcipulis. לא אמרו פירושו *At non expoſuerunt ſenſum ejus* (nota illud.) *Proſtiterunt illi poſt eos & docuerunt & dixerunt: Si patres noſtri noſſent, qvòd eſt reſurrectio mortuorum, & remuneratio juſtorum in mundo futuro, non ſic dixiſſent. Proſtiterunt illi, & ſeparârunt ſe à lege, &c. — & ab iis prodierunt duæ ſectæ malæ, Sadducæi & Baithuſæi.*

Addamus & illud Rambani loco allegato, לא הבינו כונתו Sadoc & Baithus *non intellexerunt ſenſum Magiſtri ſui* in iſtis verbis; Ne ſitis ſicut ſervi, qvi famulantur hero præmii ergô, &c.

Ex qvibus omnibus collatis, prout vides variantes aliqvantùm Judaicos Scriptores in enarratione hujus hiſtoriæ: Sic expoſterioribus hiſce collatis, credas ipſum *Sadocum* non fuiſſe *Sadducæum, Baithuſum* non fuiſſe *Baithuſæum*; id eſt, neutrum fuiſſe fermentatum hæreſi negante reſurrectionem, &c.

Arrepta eſt anſa & occaſio ſuſcitandi iſtam hæreſin ex verbis Antigoni malè intellectis & depravatis; at non per *Sadocum* & *Baithuſum* ſic depravatis, nam illi *ſenſum eorum non intellexerunt*, inqvit Rambanus, atqve ut liqvet ex Arucho, illi nuda verba diſcipulis ſuis tradiderunt abſqve ullo gloſſemate, & diſcipuli eorum diſcipulis ſuis, Ità ut emerſiſſe non videatur nomen, hæreſis, & ſecta Sadducæorum, ante ſecundam aut tertiam poſt ipſum *Sadocum* generationem. Qvod ni fallor, non indignum eſt obſervatione qvoad Chronologiam & Hiſtoriam.

Erat cùm crederemus (& qvis non credit?) eò adducti per Authorem *Juchaſin* & *Maimoniden*, ipſum *Sadocum* fuiſſe primum Authorem Sectæ, & heterodoxiæ Sadducæorum; at penſatiùs rem advertentibus, ex nuper allegatis ex *R. Nathan* & *Arucho*, non improbabile videbitur, non ortam fuiſſe iſtam ſectam, niſi pluribus annis poſt *Sadochi* obitum. Conferamus tempora.

Hiſtoriam iſtam Joſephi de *Jaddua* obviam facto *Alexandro M.* atqve ab illo adorato, agnoſcunt etiam Talmudici, at mutato nomine; nam *Simeonem Juſtum* fuiſſe ajunt. Hos cum Joſepho conciliare circa hominem & nomen, nitatur ille cui fides aliqva ipſius rei & hiſtoriæ: Sed eſto *Simeon Juſtus* idem cum *Jaddua*, ut volunt nonnulli. Vide Juchaſ. fol. 14, 1.

viſitatum veniret, dixit ei, בר קפרא איני מכירך עולם *O Bar Kaphra, ego te nunqvàm novi. Novit ille qvid ſibi vellet; aſſumpſit ergò in ſe increpationem triginta diebus.*

VERS. 8. *Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσιν, μὴ εἶναι ἀνάστασιν.*

Qvænam ergò religio Sadducæi? Orat, jejunat, ſacrificat, obſervat legem, & tamen non expectat reſurrectionem aut vitam æternam. Qvorſum hæc religio? Ut obtineat ſcil. bona temporalia, qvorum ſolùm promiſſionem obſervat ille factam in lege, nihil rimans ultra literam.

Sadducæos denominationem ſuam à *Sadocho* qvodam, diſcipulo *Antigoni Sochæi*, deduxiſſe, receptum eſt vulgò, nec ſine ratione. Dum interim qværere licet, an ipſe *Sadocus* negaverit reſurrectionem? atqve an ille rejecerit reliqvos libros ſacræ Scripturæ præter Pentateuchum, qvòd aliqvaliter fecerunt Sadducæi?

I. Hiſtoriam ejus eâ varietate referunt Judaici Scriptores, ut ſecundùm aliqvos, credas eum negaſſe reſurrectionem, & futurum præmium, ſecundùm alios non. Sic enim

Juchaſin, fol. 15, 2. *Sadoc & Baithus fuerunt capita hæreticorum, errarunt enim circa verba magiſtri eorum*, &c.

Ramban in Avoth, cap. 1. *Sadoc & Baithus audientes hæc à Magiſtro: Ne ſitis ſicut ſervi, qvi hero famulantur præmii ergô, &c. dixerunt inter ſe, Magiſter noſter nos docet, non eſſe vel præmium vel pœnam, &c. Receſſerunt igitur à normâ, & deſeruerunt legem, &c.*

Aliter autem,

Avoth R. Nathan. cap. 5. *Antigono Sochæo erant duo diſcipuli, qvi erant* διδάσκοντες *verba ejus diſcipulis ſuis, & diſcipuli ſui diſcipulis ſuis. Proſtiterunt illi, & docuerunt poſt eos & dixerunt: Qvid viderunt patres noſtri, ut dicerent: Poſſibile eſt ut operarius præſtet opus ſuum per totum diem, & non recipiat mercedem veſperi. Verùm ſi noſſent patres noſtri, qvòd eſt alius mundus & reſurrectio mortuorum, non ſic dixiſſent, &c.*

Aruch in ביתוסין *Antigono Sochæo erant duo diſcipuli, qvorum nomina Sadoc & Baithus, dictavit ille iis: Ne ſitis ſicut ſervi, qvi famulantur*

lantur hero ideò ut recipiant præmium, &c. Abierunt illi, & ſic dictave-runt diſcipulis ſuis & diſcipulorum diſcipulis. לא אמרו פירושו *At non expoſuerunt ſenſum ejus* (nota illud.) *Proſtiterunt illi poſt eos & docuerunt & dixerunt: Si patres noſtri noſſent, qvòd eſt reſurrectio mortuorum, & remuneratio juſtorum in mundo futuro, non ſic dixiſſent. Proſtiterunt illi, & ſepararunt ſe à lege, &c. — & ab iis prodierunt duæ ſectæ malæ, Sadducæi & Baithuſæi.*

Addamus & illud Rambani loco allegato, לא הבינו כונתו Sadoc & Baithus *non intellexerunt ſenſum Magiſtri ſui* in iſtis verbis: Ne ſitis ſicut ſervi, qvi famulantur hero præmii ergô, &c.

Ex qvibus omnibus collatis, prout vides variantes aliqvantùm Judaicos Scriptores in enarratione hujus hiſtoriæ: Sic ex poſterioribus hiſce collatis, credas ipſum *Sadocum* non fuiſſe *Sadducæum, Baithuſum* non fuiſſe *Baithuſæum*; id eſt, neutrum fuiſſe fermentatum hæreſi negante reſurrectionem, &c.

Arrepta eſt anſa & occaſio ſuſcitandi iſtam hæreſin ex verbis Antigoni malè intellectis & depravatis; at non per *Sadocum* & *Baithuſum* ſic depravatis, nam illi *ſenſum eorum non intellexerunt*, inqvit Rambanus, atqve ut liqvet ex Arucho, illi nuda verba diſcipulis ſuis tradiderunt abſqve ullo gloſſemate, & diſcipuli eorum diſcipulis ſuis. Ità ut emerſiſſe non videatur nomen, hæreſis, & ſecta Sadducæorum, ante ſecundam aut tertiam poſt ipſum *Sadocum* generationem. Qvod ni fallor, non indignum eſt obſervatione qvoad Chronologiam & Hiſtoriam.

Erat cùm crederemus (& qvis non credit?) eò adducti per Authorem *Juchaſin* & *Maimoniden*, ipſum *Sadocum* fuiſſe primum Authorem Sectæ, & heterodoxiæ Sadducæorum; at penſatiùs rem advertentibus, ex nuper allegatis ex *R. Nathan* & *Arucho*, non improbabile videbitur, non ortam fuiſſe iſtam ſectam, niſi pluribus annis poſt *Sadochi* obitum. Conferamus tempora.

Hiſtoriam iſtam Joſephi de *Jaddua* obviam facto *Alexandro M.* atqve ab illo adorato, agnoſcunt etiam Talmudici, at mutato nomine; nam *Simeonem Juſtum* fuiſſe ajunt. Hos cum Joſepho conciliare circa hominem & nomen, nitatur ille cui fides aliqva ipſius rei & hiſtoriæ: Sed eſto *Simeon Juſtus* idem cum *Jaddua*, ut volunt nonnulli. Vide Juchaſ. fol. 14, 1.

Digitized by Google

Coincidunt igitur tempora *Simeonis* cum temporibus *Alexandri M.* Coævus ſit *Antigonus Sochæus*, qvi Cathedram poſt eum capeſſivit, cum *Ptolomæo Lago*. Contemporanei ſint *Sadoc* & *Baithus* ejus diſcipuli, cum *Ptolomæo Philadelpho*. Atqve elabantur deinde tempora unius ſaltem generationis diſcipulorum *Sadochi* (ſi non & alterius) ante enatum nomen *Sadducæorum*.

Hæc ſi veritatem aut probabilitatem aliqvam ſecum ferant, non immeritò perpendi poſſunt, dum qværitur, qvânam ratione non admiſerint Sadducæi reliqvos libros ſacri voluminis, pari authoritate cum Pentateucho Moſis?

Qværo igitur primò, an hoc ab iis factum anteqvàm exarata fuerit verſio Græca? Vix dixeris *Antigonum* hôc errore correptum, nec qvidem *Sadocum* ejus diſcipulum: Monſtrum foret Præſes Synedrii, qvi non agnoſceret diſtinctionem iſtam *Legis*, *Prophetarum*, & *Hagiographorum*.

Et mirum foret, ſi *Sadocus* reliqvos libros, præter iſtos *Moſis*, abdicaret Magiſtro ſuo.

Diſcere potuerunt Sadducæi, etiam à Scribis & Phariſæis, plus honoris tribuere Pentateucho qvàm reliqvis libris ſacri codicis, nam illi idem fecerunt; ſed ut rejicerent, à lectione ſaltem in Synagogis, aliqvid aliud certè movit.

Cùm obſervo illud in *Maſſech. Sopherim*, cap. I. qvòd *qvinqve ſeniores tranſtulerint legem Græcè pro Ptolemæo*; atqve illud apud Joſephum Antiq. lib. I. cap. I. *qvòd lex ſola traducta fuit*; atqve utrumqve hoc ante exortum nomen ſectamqve Sadducæorum, ſuſpicari incipio, Sadducæos, Samaritanos præſertim, aliqvid hauſiſſe ab hoc exemplo. Præcipueqve ſi verum illud, qvod refertur ab Ariſtæa, Anathemati devotum eum, qvi verſioni aliqvid adderet, vel aliqvid in eâ immutaret. Cùm igitur in Sectam ſecedere voluerunt Sadducæi, imbibitâ jam hæreſi, *non eſſe reſurrectionem mortuorum*, & tortis jam tandem Antigoni verbis in talem ſenſum, minùs mirum, ſi libros Moſis ſolos admittere voluerint; qvippe qvòd in iis nil plani occurreret, qvod ipſorum errori contradiceret; atqve inſuper qvod libros iſtos ſolos conſignaſſe pro ſacris viderentur antiqviores illi magni nominis viri, qvi eos ſolos Græcè verterant. Minimè autumo, Sadducæos omnes verſionem iſtam eſſe ſecutos, at ſuſpicor tamen, Samaritanos aliqvid inde in textum ſuum introduxiſſe.

Dici-

Digitized by Google

Dicitur in patrocinium verſionis Græcæ, qvòd ea in non paucis concordat cum textu Hebræo Samaritanorum, ac ſi textus iſte Hebræo noſtro ſit purior, ac ſecuti fuerint Interpretes Græci iſtum textum. Concordant qvidem non rarò. At ſi dixerim ego, textum Samaritanum in locis iſtis, aut illorum aliqvibus, ſeqvi verſionem Græcam, & verſionem Græcam non ſeqvi textum Samaritanum, plurimùm fallor, ſi ſit, unde confutaveris.

Viſne unam aut aliam concordantiam in ipſo Pentateuchi limine?

Gen. 2, 2. Hebræa habent, ויכל אלהים ביום השביעי *Nam perfecerat Deus die ſeptimo opus ſuum.*

Græca autem, Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ.

Concordat textus Samaritanus, ויכל אלהים ביום הששי *Perfecit autem Deus die ſexto, &c.* Dices tu, Græcos Interpretes vertere ſecundùm textum Samaritanum Dico ego, textum Samaritanum formatum eſſe ſecundùm verſionem Græcam. Qvis inter nos determinaverit? Nonne pro me illud facit, qvod vulgò jactatum inter Judæos: *qvod hæc immutatio facta eſt per LXXII? Megillah*, fol. 9. 1. *Maſſech. Sopherim*, cap. 1.

Sed perindè eſto, uter utrum ſeqvatur in hâc, qvam producturi ſumus, concordantiâ, capite eodem, videlicet

Gen. 2, 19. Hebræa habent, ויצר יהוה אלהים מן האדמה *Formaverat autem Dominus Deus de humo.*

Græca verò, Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς,

Concordat textus Samar. ויצר יהוה אלהים עוד מן האדמה *Et formavit Dominus Deus adhuc de humo, &c.*

Non qværemus hîc, qvis qvem ſeqvatur, qverimur potiùs de audaciâ utriuſqve, in additione vocis ἔτι & עוד: Qvæ perſvadere videtur, Deum poſt creatos Adamum & Evam aliqvid porrò inſuperqve de novo creaſſe. Qvod mihi qvidem adhuc inauditum; & cui non?

Μὴ εἶναι ἀνάστασιν.

Obſervamus ad Matth. 3, 9. ex gloſſatore in *Bab. Beracoth*, fol. 54, 1,

54, 1. (ſi illi habenda fides) fuiſſe hæreticos in ipſis Ezræ diebus,qvi dicerent, *Non eſſe ſeculum aliud præter hoc:* qvod qvidem coincidit cum Sadducæiſmo, qvamvis nomen Sadducæorum tunc temporis, longâqve pòſt intercapedine, fuerit ignotum. At qvod ad ipſorum hæreſin pertinet, cùm illi orirentur, videntur illi præcipuè & primariò negaſſe immortalitatem animæ, & ſic reſurrectionem corporis ex conſeqventi.

Novi תחיית המתים apud Judaicos Scriptores infinities ſumi pro *reſurrectione mortuorum*, at ſumitur etiam freqventiſſimè pro *vita mortuorum*; ut illud denotet reſuſcitationem corporis, hoc immortalitatem animæ.

In initio capitis Talmudici *Hhelek*, ubi ex inſtituto agitur de vitâ mundi futuri, varia congerunt argumenta ad probandum, תחיית המתים מן התורה *Vitam mortuorum ex lege*; nam ſic liceat mihi hîc reddere, potiùs qvàm *reſurrectionem mortuorum.* Rationem judica ex hoc, qvod adhibent, argumento, vice plurium.

Sanhedr. fol. 90, 2. *Qvidam dicunt, qvòd probatur ex hâc Scripturâ. Dicit iis: At vos, qvi adhæſiſtis Domino Deo veſtro,* חיים כלכם היום *vivi eſtis omnes hodiè*, Deut. 4, 4. פשיטא דחיים כולכם היום *Planum eſt, qvòd vos jam in vivis eſtis*, cùm Moſes hæc dicit; *Sed hoc vult, qvòd in die, qvo omnis mundus eſt mortuus, vos vivetis.* Id eſt: Vos etiam mortui, tamen vivetis; qvæ potiùs immortalitatem animæ poſt mortem eloqvuntur, qvàm reſurrectionem corporis.

Sic reſponſio Salvatoris ad Sadducæos, Matth. 22, 31. 32. ex verbis iſtis Dei: *Ego ſum Deus Abrahami, &c.* aptatur directè ad ſententiam eorum contra immortalitatem animæ redarguendam, parùm aut planè aut directè ità probat reſuſcitationem corporis, ut Sadducæi non potuerint contra iſtam probationem cavillari.

Et in dicto illo ipſorum Sadducæorum, de operario per totum diem laborante & non recipiente mercedem ſuam veſpere, palam innuitur, de ſtatu animæ poſt mortem eos præcipuè conſiderare, & de corporis non reſurrectione ex conſeqventi.

Sumantur igitur verba hoc ſenſu, Sadducæi dicunt, animas non eſſe immortales, & non eſſe Angelos aut ſpiritus, & patebit dichotomia

Digitized by Google

mia clariùs, de qvâ hiſtoriographus ſacer, cùm dicit: *Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα.*

Obſcurum eſt ex verbis Joſephi, an *Eſſeni* agnoſcerent reſurrectionem corporis? qvi tamen agnoverunt immortalitatem animæ lubentiſſimè.

De excid. lib. 2. cap. 12. Καὶ γὰρ ἔῤῥωται παρ' αὐτοῖς ἥδε ἡ δόξα, φθαρτὰ μὲν εἶναι τὰ σώματα, καὶ τὴν ὕλην οὐ μόνιμον αὐτοῖς. Τὰς δὲ ψυχὰς ἀθανάτους ἀεὶ διαμένειν. *Valet enim apud eos hæc ſententia, Corruptibilia qvidem eſſe corpora, materiamq; iis non eſſe permanentem: Animas autem ſemper permanere immortales.* Ità ut de immortalitate animæ præcipua fuerit qvæſtio.

Μηδὲ ἄγγελον, μητὲ πνεῦμα.

Negánt animas eſſe immortales, & negant eſſe qvoſvis ſpiritus (Non negato forſan interim, Deum eſſe Spiritum, atqve eſſe Spiritum Dei, de qvâ Gen. 1, 2.) Atqve an anſam hujus opinionis ſumerent inde, qvòd de Creatione Angelorum aut Spirituum apud Moſen ſit altum ſilentium, aut aliunde? qværendum.

De apparitione Angelorum apud eum freqvens mentio; & qvid ad hoc dicit Sadducæus?

Putaſne Samaritanos fuiſſe Sadducæos? Si ità, obſervabile valdè eſt, Interpretem Samariticum, vocem אלהים *Deus*, reddere ſemel iterumqve per מלאכיה *Angeli.*

Geneſ. 3, 5. *Eritis ſicut Elohim*, Samar. תהונו כמלאכיה *Eritis ſicut Angeli.*

Cap. 5, 1. *In ſimilitudine Dei*, Sam. בתשבורת מלאכיה *In ſimilitudine Angelorum.*

Sic & cap. 9, 6. בצורת מלאכיה *In ſimilitudine Angelorum.*

At ubicunqve eſt mentio Angelorum in textu Hebræo, textus Samaritanus etiam retinet nomen *Angelorum.*

Annon crediderunt Sadducæi, fuiſſe qvidem Angelos, ſed è rerum naturâ evanuiſſe? Cum Moſe ſcil. evanuiſſe, & non extitiſſe ampliùs. An putatis, O boni, animam Moſis fuiſſe mortalem ac obiiſſe

ſe cum corpore? Putatis etiam Angelos cum eô obiiſſe? Neſcio aliter, qvâ arte aut ingenio eludere poſſitis iſta, qvæ apud eum occurrunt de Angelis: Illud ſpeciatim Gen.32,1.

Dicetis forſan, per Angelos intelligi debere bonos animi motus & affectus: Malos qvidem affectus Phariſæi ipſi vocant aliqvando Dæmonia, יצר הרע שטן *Malus affectus eſt Satanas.*

At nec bonos affectus vocant Angelos, nec vos ipſi illud eò applicare poteſtis: *Angeli Dei obviam ei ierunt, & vocavit locum Mahanaim;* id eſt, *duo caſtra*, vel *duos exercitus.* Unum conſtantem ex multitudine propriæ familiæ,& vultiſne vos alterum conſtitiſſe ex bonis affectibus?

Si conceſſerint Sadducæi, creatos unqvam fuiſſe Angelos,(Moſe in hiſtoriâ creationis id tacente,) conceperim ego, eos agnoviſſe Angelos eô ſenſu, qvô & nos in totâ hiſtoriâ Pentateuchi, at concepiſſe, poſt completam hiſtoriam Pentateuchi in nihilum evanuiſſe; & poſt Moſen non fuiſſe vel Angelum vel Spiritum, vel Prophetiam.

Obſervamus alibi,vulgò diſtingvi apud Judæos inter *Angelos & Spiritus & Dæmonia.* Ubi per Spiritus intelligere eſt vel ſpectra mortuorum, vel Spiritus ſub humanâ ſpecie, at non adeò tremendâ & terribili ac Angelos. Et qvid vel Angelo vel Spiritu opus ampliùs, inqviet Sadducæus, cùm Deus ante obitum Moſis per ejus ſcripta totam ſuam voluntatem revelaverat, legem æternam dederat,& Eccleſiam completè conſtituerat?

Ignorantia innocens eſt atqve inculpanda, neſcire τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ, & ſecreta Hæreticorum, & ſi in eruendis illorum dogmatibus erremus, forſan non parùm, parùm cedit in ignominiam. Veniale de iis errare, cum iis, mortale.

Ignoſce igitur ignorantiæ noſtræ, ſi fateamur, neſcire nos penitus, qvid intereſſet inter Sadducæum & Baithuſæum, an convenirent in eodem, an diſſentirent in aliqvibus? De Baithuſæis apud ſacras paginas altum ſilentium, apud Judaicas mentio freqventiſſima, & videntur in qvibuſdam diſtingvi à Sadducæis, aſt in qvibus, obſcurius.

Habes Sadducæos diſputantes cum Phariſæis, *Jadaim*, cap.4. atqve habes Baithuſæos diſputantes cum Phariſæo, *Menachoth*, fol. 65.1

65. 1. Baithuſæum aliqvid qværentem à R. Joſua, *Schabb.* fol. 108. 1. freqventemqve eorum memoriam alibi.

Speciatim verò hoc præterire non poſſumus, qvod occurrit *Rosh hashanah*, cap. 2. hal. 1. *Antiqvitùs receperunt teſtimonium de Novilunio à qvovis homine;* משקלקלו המינים *Poſteà verò cùm fallaciter agerent Hæretici*, &c. Sic legit Miſna Hieroſolymitana. At Babylonica, משקלקלו הביתוסין *poſtqvam fallaciter*, aut *leviter agerent Baithuſæi.* Et Miſna ſeorſim edita Amſterdami משקלקלו האפיקורוסים *Cùm leviter agerent Epicuræi.*

Ubi Gemara utraqve: *Conati ſunt Baithuſæi in errorem ducere ſapientes, & conduxerunt qvadringentis Zuzæis unum de noſtris, alterum de ſuis, ut falsò teſtarentur de Novilunio, &c.* Rationem reddunt gloſſatores:

Incidit dies triceſimus τ͂ Adar in Sabbatum, & non apparuit Novilunium in tempore ſuo, & ambierunt Baithuſæi, ut primus dies Paſchatis incideret in Sabbatum, ut oblatio manipuli incideret in primum hebdomadis, & ſic dies Pentecoſtes in primum hebdomadis.

Qvinam jam ſunt Baithuſæi? Sadducæi, an Samaritani, an Chriſtiani, an aliqvid qvartum? Chriſtiani volunt, diem Pentecoſtes eſſe primâ Sabbati; ſed an eos velint in hâc particulâ? judicent alii. In aliis aliter.

Hieroſ. Joma. fol. 39. 1. *Qvare adjurant ſummum Pontificem,* ut ritè præſtet opus diei expiationis? *Propter Baithuſæos, qvi dixerunt, ſuffitum faciat ab extra, atqve introducat ad intra. Hiſtoria eſt de qvodam, qvi ſuffitum fecit ab extra, atqve introduxit ad intra. — De qvo dixit qvidam: Mirarer ego, ſi i[illegible]iveret. Dicunt qvòd intra pauxillum temporis obiit.* Cre[illegible] hunc Pontificem fuiſſe, & Baithuſæum.

VERS. 9. Γραμματεῖς ἐκ μέρους τ͂ Φαρισαίων.

Nam etiam erant Γραμματεῖς ἐκ μέρους τ͂ Σαδδουκαίων: Atqve ex utrâqve parte Γραμματεῖς non diſtingvendi ſunt, vel à Phariſæis, vel Sadducæis, qvi præſentes jam erant in Synedrio; ſed hoc vult, Γραμματεῖς, qvi erant de ſectâ & profeſſione Phariſaicâ vel

Sadducæâ. Atqve per hanc dichotomiam intelligitur totum Synedrium.

Si verò & ſtrictiùs rem ſumptam velis, erant in Synedrio Scribæ, qvi ſteterunt à partibus Phariſæorum contra Sadducæos, qvi tamen non forent de ſectâ Phariſaicâ. Crediderim & Shammæanos & Hillelianos adverſatos fuiſſe Sadducæis, omnes tamen fuiſſe Phariſæos vix crediderim. Diſputant illi & rixantur inter ſe freqventiſſimè in paginis Talmudicis, at nec hos nec illos faviſſe Sadducæis arbitror, nec omnes faviſſe Phariſaiſmo. Sangvinolenta inter eos pugna refertur.

Hieroſ. Schabb. fol. 3. 3. *Shammæani* (qvi tùm erant numero plures) *ſteterunt ab infra, atqve interemerunt qvoſdam Hillelianos.* Hoc factum eſt in domo Hananiæ ben Ezechiæ ben Garon, qvem ægrotantem venerunt viſitatum. Amica certè viſitatio.

VERS. 11. Οὔτω σε δεῖ ϗ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι.

Hinc licentia & intimatio Paulo, appellandi Cæſarem. Rarius erat Judæo, appellare tribunal Ethnicum, & dirum malitiæ venenum ſapuit, qvòd Synedrium Salvatorem traderet judici Gentili. Paulus igitur, cùm nullum evadendi modum videret aut locum, ex hâc viſione edocetur qvid agendum.

VERS. 12. Μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, &c.

Verùm qvid ſi Anathematizatio veſtra veſtrûm irrita fiat, ut non poſſitis interficere Paulum, O boni, (qvod & evenit) qvid fiet de vobis miſeris inediâ perituris? Φεῦ, Nos, parùm de iſtâ re ſolliciti, habemus Rabbinos, qvi votum noſtrum ſolvent facilimè.

Hieroſ. Avodah Zarah, fol. 40. 1. לאחר שנדר מן הככר ווי דייכל ווי דלא ייכול *Homini qvi vovit ſe abſtenturum à cibo, Væ ſi edat, Væ ſi non edat. Si edat, peccat in votum ſuum: ſi non edat, peccat in vitam ſuam; Qvid ei hic faciendum?* ילך אצל חכמים ויתירו לו את נדרו *Adeat ſapientes, & illi ſolvent ei votum ſuum.*

Digitized by Google

um. *Sicut ſcribitur: Lingva ſapientum eſt ſanitas*, Prov. 12, 18. Non mirum, ſi prodigè & prodigioſè voverent, cùm tàm facilè ſolverentur vota.

CAP. XXIIX.

VERS. 1. Μελίτη.

PLIN. lib. 3. cap. 8. *In Siculo freto ſunt Inſulæ in Africam verſæ Gauros; Melita à Camerina LXXXIV. M. P. Lilybæo. CXIII. M.P.*

Ptolomæus eum numerat inter inſulas Africæ πελαγίας. Sic enim ille diſtingvit: Νῆσοι τῇ Ἀφρικῇ παρακείμεναι πλησίον τῆς γῆς. Et Νῆσοι πελάγιαι τῆς Ἀφρικῆς. Inter has poſteriores occurrit *Melite inſula, in qvâ civitas Melite.* 38. 45. 34. 40.

Et Cherſoneſus.	38.	40.	34.	45.
Et Iunonis Templi.	39.		34.	40.
Et Herculis Templum.	38.	45.	36.	6.

Strab. lib. 6. Πρόκειται δὲ τοῦ Παχύνου Μελίτη, καὶ Γαῦδος π΄ καὶ γ΄ μίλια ἑκατέρας ἀμφότεραι διέχουσαι. *Ante Pachynum jacet Melite & Grandus* (Plinio *Gaurus*) LXXXIII. *ab utrâqve* (Sicilia & Pachino) *ambæ diſtantes milliaribus*; ubi Lat. Interpres habet LXXXVIII. *ſtadiis*, immani menſuræ defectu.

Cùm igitur, atteſtante eodem Strabone, lib. 17. diſtantia inter Carthaginem & Lybabæum Siciliæ foret, χιλίων καὶ πεντακοσίων σταδίων, *mille & qvingentorum ſtadiorum*, vel ducentorum ferè milliarium, diſtarétqve Melite à Libybæo CXIII. M. paſſ. patet, inſulam iſtam ſitam eſſe in medio ferè inter littus Siculum & Africanum, Carthaginenſium olim ſub dominio: A qvibus forſan & inditum lingvâ ſuâ *Melita*, id eſt, *Evaſio* vel Effugium, à מלט, *evadere*, ob evaſum navigantibus ex Africâ periculum Syrtum. Erat certè jam Evaſio Paulo cæteriſqve ſimul naufragis.

VERS. 2. Οἱ ἢ βάρβαροι, &c.

Gloſſ. 3, 11. Ἕλλην Βάρβαροι Σκύθης.

I. Dicti ſunt Gentiles à Judæis יונים, Ἕλληνες, partim qvòd Græci præ omnibus gentibus præcellerent lingvâ & literaturâ, partim qvòd ſuccubuerant Judæi tot annis ſub imperio Græcorum, Ptolomæorum hinc, illinc Seleucidarum. Hinc (1.) חכמת יונית *Sapientia Græca* ſumitur vulgò à magiſtris pro qvavis literaturâ Ethnicâ, in qvâ claſſe præcelluit Græca. Unde illud *Megill.* fol. 9. 1. יופיתו של יפת יהא באהלי שם *Pulchritudo Japheti erit in tabernaculis Semi.* Ubi Gloſſ. *Hæc eſt lingva Græca, venuſtior qvâvis lingvâ filiorum Japheti.* Et Aruch in יון: כתיבת יון מובחרת *Scriptura Græca elegantiſſima.* Atqve hinc (2.) qvòd annos ſupputarent Judæi, etiam jam ſub imperio Romano exiſtentes, per epocham & æram Græcorum, Seleucidarum ſcilicet. Unde cavillatio iſta Sadducæi

Jadaim. cap. 4. hal. 8. *Dixit Sadducæus qvidam: Redarguo vos, O Phariſæi, qvòd ſcribatis Imperatorem cum Moſe.* Gloſſ. *In literis contractuum ſcribunt annos regum, & hoc etiam,* והוא כדת משה וישראל *Et hoc eſt ſecundùm Legem Moſis & Iſraëlis.* Ut numerarint per annos Seleucidarum, vide Joſephum & librum Maccab.

II. Eô modô, qvô vocarunt Judæi omnes Gentiles Græcos, vocarunt Græci omnes gentes, præter ſuam, *Barbaros.* Rationem nominis diſcutit Strabo fusè lib. 14. ad qvem lectorem remittimus. Etymon nominis forſan cognationem aliqvam habet ad בר Chaldaicum, qvod *extra* ſignificat: Unde זר, *Alienus* vel *Alienigena*, interpreti Samaritico eſt בראי *Extraneus.* Ut בר בראי ſit *valdè extraneus*, voce duplicatâ. At mittimus Etymologias: Obſervantes interim, Syrum loco Coloſſ. allegato pro Ἕλλην habere ארמיא, pro Βάρβαροι יוניא (qvod præcipuè notandum) & pro Σκύθης, ברבריא.

Unde hi Melitenſes dicti Barbari, obſcuriùs, cùm omni abſqve dubio fuerit Inſula ſub ditione Romanorum, qvod & arguit nomen *Publius*,

Digitized by Google

Publius, qvi Inſulæ Princeps. Videntur tamen incolæ eſſe Africani, huc traducti per Pœnos, cùm illi inſulæ potirentur.

Nam vix arbitror, Lucam vocare velle Romanos *Barbaros*, cùm & ea foret gens cultiſſima, & ambirent omnes nomen Romanum, & Paulus ipſe eſſet adeptus. Traducti forſan fuerunt Melitenſes ex ipsâ Barbariâ, ut pars iſta Africæ tandem eſt nuncupata.

Jevamoth, fol. 63. 2. *Dixit ſtultus in corde ſuo: Non eſt Deus.* אילו אנשי ברבריא ואנשי מרטניא *Hi ſunt homines Barbariæ & homines Mauritaniæ, qvi nudi ambulant in plateis. Nec eſt qvicqvam odioſius aut execrabilius coram Deo, qvàm ille, qvi incedit nudus in plateâ.*

VERS. 4. Ἡ δίκη ζῆν ὐκ εἴασεν.

Non abſimile eſt illud Judæorum in

Sanhedr. fol. 37. 2. & *Bemidbar rabba*, fol. 259. 2. *Qvamvis ceſſaret Synedrium, qvatuor mortes non ceſſarunt tamen. Qvi enim meruit lapidationem, aut decidit de tecto, aut fera aliqva eum dilaniavit. Qvi meruit uſtulationem, aut incidit in focum, aut ſerpens eum momordit. Qvi meruit occiſionem per gladium, aut traditur in manus regni Ethnici, aut irruunt in eum latrones. Qvi meruit ſtrangulationem, aut ſuffocatur in aqvis, aut perit anginâ.*

VERS. 5. Ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, &c.

Primum ſignum miraculoſum in ſacris literis eſt circa ſerpentem, Exod. 4. Sic & hoc ultimum. Utrumqve enim benè numerari poteſt inter merè ſigna.

VERS. 10. Οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς.

Id eſt, multis donis munerarunt nos.

Bemidbar rabba, fol. 239. 3. *Dixit Manoah Angelo Domini: Qvodnam tibi nomen, ut, cùm evenerit verbum tuum,* וכבדנוך *honoremus te:* Id eſt, ונתן לך דורון *demus tibi donum: Nec aliud eſt,* וכבדנוך, *& ho-*

& honoremus te, qvàm aliqvo dono : ſicut dicitur כבר אכברך *Honorando honorabo te*, Num. 22, 16. Sic 1. Tim. 5, 3. *Viduas honora*, &c.

VERS. 11. Παρασήμῳ Διοσκούροις.

Cui erat inſigne Caſtor & Pollux (Gemini in Zodiaco.) Picti vulgò eqvis inſidentes. Et ſic apparuerunt (ſi referenti credes) in pugnâ ad lacum Regillum, eqvitatum Romanum ducentes, & ferientes hoſtem, ità ut eorum ductu obtenta ſit victoria. Dionyſ. lib. 6.

Aſt minùs fortunatè apparuerunt Pſeudocaſtores iſti, de qvibus

Pauſan. in Meſſeniacis, vel lib. 4. Λακεδαιμονίων ἐπὶ στρατοπέδου Διοσκούροις ἑορτὴν ἀγόντων, &c. *Lacedæmoniis intra caſtra feſtum Caſtorum celebrantibus, atqve ad potationes ac luſus jam converſis, poſt prandium Gonippus & Panoremus* (juvenes duo Meſſenii populationibus Laconum ſveti) *de improviſo ſe Lacedæmoniis oſtendunt, tunicis albis & chlamydibus purpureis induti, eqviſqve pulcherrimis vecti. Lacedæmonii eos videntes, rati Caſtores eſſe, atqve ad propria feſta adveniſſe, eos adorant, iiſqve ſupplicant. At juvenes, ubi primùm in medios recepti ſunt, per omnes perrumpunt, ubiqve haſtis ferientes, & ſic occumbentibus multis, redeunt ſalvi ad Audaniam, ſic contempto Caſtorum feſto.*

Ex horum Pſeudocaſtorum habitu, facile eſt conjectare, qvânam formâ picti ſint illi, qvi, judice decepto populo, erant Caſtores veri. Venuſti juvenes, venuſtiſſimè veſtiti, atqve inſidentes eqvis. Effigiantur tamen aliqvandò pedites, ut in obſcuro iſto ejuſdem Pauſaniæ loco.

In Atticis vel lib. 1. Τὸ δὲ ἱερὸν τῶν Διοσκούρων ἐστὶν ἀρχαῖον, αὐτοί τε ἑστῶτες καὶ οἱ παῖδες καθήμενοι σφίσιν ἐφ᾽ ἵππων. Ubi Lat. Interpretes: *Caſtorum Templum perantiqvum eſt, in qvò ipſi juvenes eqvis inſidentes ſpectantur.*

At verba Authoris planè hoc volunt, qvòd *ipſi Caſtores effigiarentur ſtantes, & pueri eorum inſidentes eqvis.* Parallelum qvid in Corinthiacis vel lib. 2. facem huic locum præfert : Μετὰ δὲ ταῦτα Διοσκούρων ναός. Ἄγαλμα δὲ αὐτοί τε καὶ οἱ παῖδές εἰσιν Ἄναξις καὶ Μνασίνους, σὺν δὲ σφίσιν αἱ μητέρες Ἱλάειρα καὶ Φοίβη. *Poſt hæc eſt Templum*

plum Caſtorum: Effigiantur autem ipſi & filii eorum Anaxis & Mnaſinous, unàqve cum iis ipſorum matres Hilaria & Phœbe, Dipœni & Scyllidis arte facta, è ligno ebeni. Ipſis etiam eqvis major pars ex ebeno facta reliqva, exigua qvidem, ex ebore.

Creditum eſt, hos Caſtores eſſe numina navigantibus propitia. Atqve an ideoqve eò lubentiùs Centurio nuper naufragus, navi tale inſigne geſtanti ſe committit? Et qvid ad hanc ſuperſtitionem Paulus? Novit ille, ſe ſub meliori numine & tutelâ convehi, & probabile eſt, ipſum Centurionem aliqvid Chriſtianiſmi imbibiſſe, & mirum eſt, ſi non ex diutinâ ſocietate Pauli aliqvi etiam ex militibus. Sed videtur, non præſtò fuiſſe aliam navim, ſaltem non aliam, qvæ tenderet in Italiam.

VERS. 13. Ἤλθομεν εἰς Ποτιόλους.

Πόλις ἐμπόριον μέγιστον, χειροποιήτους ἔχουσα ὅρμους, Strab. lib. 5. *Urbs emporium maximum, & ſtationes navium habet manu conſtructas.* Unde minus mirum, ſi illic jam Chriſtiani, vel aliundè hîc mercaturam exercentes, vel à mercatoribus aliundè hîc exercentibus Chriſtianiſmum edocti.

Hujus loci cum hâc hiſtoriâ eſt mentio in *Echabrabbathi*, fol. 81. 2. *Rabban Gamaliel, & R. Eliezer ben Azaria, & R. Joſua, & R. Akiba,* נכנכין לרומי ἦλθον εἰς τὴν Ῥώμην, id eſt, *iter fecerunt ad Romam* (ut hîc verſ. 24. Ἤλθομεν εἰς τὴν Ῥώμην, *Perreximus verſus Romam*) ושמעו קול המונה של רומי מפוטליולוס *& audierunt ſonitum multitudinis Romæ diſtantis centum & viginti milliaribus. Inceperunt ergò illi flere; at R. Akiba riſit. Cui illi: O Akiba, tene ridere, dum nos flemus? Et ille: Atqve eccur vos tandem fletis? Reſpondent illi: Nonne nobis flendum, cùm Ethnici hi Idololatræ, Idola ſua adorantes, ſecuri ſedent & proſperi & qvieti, dum interim Templum ſcabellum pedum Dei noſtri ſit incendium, & habitatio ferarum? Nonne nobis igitur flendum? Qvibus ille: Hujus ergò ego rideo; nam ſi tàm proſperè ſit iis, qvi Dei iram provocant, multò magis erit iis, qvi voluntatem ejus faciunt.*

Recitatur hæc hiſtoria in *Maccoth*, fol. 24. 1. ubi pro פוטליולוס, *Puteolus*, eſt פרטיוה, cùm tamen Gloſſator in locum ex *Echab rabbathi*

bathi citatum, dicat: *In capite tertio tractatus Maccoth ſcribitur* בסולוס.

Puteolis manent Paulus reliqviqve dies ſeptem, rogantibus loci iſtius Chriſtianis, qvod cedit in honorem Centurionis: Nam imploranda priùs ejus venia: cujus conceſſio, arguere aliqvantùm poteſt ejus favorem erga Chriſtianiſmum.

Vers. 15. Ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄχρις Ἀππίου Φόρου καὶ τριῶν ταβερνῶν.

Celebrantur ab Authoribus *Via Appia*, atqve *Appii forum*: At *Trium Tabernarum* mentio non adeò freqvens. *Zoſimo* ſunt Τρία καπηλεῖα, lib. 2. ubi inſidiis *Maximiani Herculii* & *Maxentii* ejus filii, ſtrangulatur *Severus*, Cæſar.

F I N I S.

HORÆ

Digitized by Google

HORÆ HEBRAICÆ
ET
TALMUDICÆ,

Impenſæ

in

EPISTOLAM
AD
ROMANOS.

Fragmentum inter Autoris Schedas repertum, dignumq; habitum, qvod ſimul ederetur.

Digitized by Google

Digitized by Google

IN EPISTOLAM AD ROMANOS HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ.

CAP. III.

VERS. 12. Πάντες ἐξέκλιναν, &c.

§. I.

HÆc & qvæ ſeqvuntur, habes in verſione Græcâ, Pſalmo decimo qvarto. Addita qvidem ad contextum Hebræum, qvod nec iſtis Interpretibus alienum, nec interpretibus ordinariis in Synagogis. Obſervavimus alibi, lectori Legis & Prophetarum in Synagogis, aſtare ſolitum Interpretem, qvi Hebraicè lecta redderet populo, linguâ vernaculâ: freqventiſſimumqve fuiſſe iſtis Interpretibus exſpatiari, atqve in verba lecta commentari & concionari; cujus rei exempla aliqva produximus, qvod & obſervare licet in Targumiſtis Chaldaicis.

II. Interpretes Græcos idem feciſſe ad iſtum Pſalmum, parùm dubitamus, & res ipſa loqvitur; obſervato præſertim ſubjecto, de qvo ibi diſſeritur. Sed notetur obiter, qvòd ubicunqve occurrit aliqvid in Sacra Scriptura, vel terrificum, vel vituperabile, vel minax, applicatur illud vulgariter à Judæis ad Ethnicos, qvod inſtantiis infinitis poſſet illuſtrari. Nacti ergò iſti Interpretes tale ſubjectum, in illo Pſalmo, & pro more gentis, ad Ethnicos applicantes, ex aliis ſacri codicis locis dicta congerunt, qvæ eôdem ſpectare vel credunt vel volunt, & ſat ſuperqve miſeros Gentiles, diris characteribus onerant

Digitized by Google

rant & ſtigmatizant; nam ad eos omnia iſta pertinere, Judæi non dubitant, ſi non indubiè credant.

III. Apoſtolus allegationes eorum pedetentim ſeqvitur, verba exſcribit, veritatem rei approbat, falſitatem autem applicationis improbat, verſ. 19 q. d. Vos Judæi talia ad Gentiles ſolos applicatis, ac ſi nihil ad vos pertinentia, ac pariter Interpretes veſtri numeroſa hæc, intento in illos oculo, accumularunt; verùm noſcendum eſt, qvòd qvæcunqve lex dicit, iis dicit, qvi ſunt ſub lege.

CAP. VIII.

VERS. 19. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως.

APpendet ipſiſſimæ huic periochæ duplex clavis, qvæ totam reſerat in ſenſum facilem planumqve ſatis.

Prima eſt phraſeologia iſta πᾶσα κτίσις, verſ. 22. qvæ bis occurrit alibi in N. Teſtamento, videlicet Marc. 16. v. 15. Κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει. Et Coloſ. 1, 23. Εὐαγγελίου τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει. Jam verò qvid utrobiqve locorum ſibi velit πᾶσα κτίσις, patet ſatis, nempè omnes gentes vel mundum Ethnicum. Nam qvod apud Marcum eſt, κηρύξατε εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει, apud Matthæum eſt, Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη διδάσκοντες. Ipſiſſima hoc in loco phraſeologia ipſiſſimam iſtam ſibi vendicat interpretationem.

Obſervavimus etiam ad locum iſtum Marci, Phraſin כל הבריות qvæ idem ſonat qvod πᾶσα κτίσις, à Judæis applicari ad Gentiles, idqve in antitheſi ad Iſraëlem.

Secunda eſt vox iſta ματαιότητι, verſ. 20. qvæ qvidem non malè redditur *vanitas*, ſed malè applicatur iſta vanitas ad ſtatum creaturæ evaneſcentem, mutabilem, atqve interitui obnoxium. Nam ματαιότης non tàm evanidam externi ſtatûs conditionem denotat, qvàm internam vanitatem & futilitatem mentis. Sic de Gentilibus loqvens Apoſtolus (de qvibus & hic ſermo,) Ἐματαιώθησαν, inqvit, ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, Rom. 1. verſ 21. Et ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιό-

ταιότητι τῦ νοὸς αὐτῶν, Epheſ. 1, 17. Sic Γινώσκει τὰς διαλογισμὰς τῶ σοφῶν ὅτι μάταιοί εἰσι, 1 Cor. 3, 20.

Qvibus & hoc licet addere, qvòd per totam periocham videtur fieri alluſio ad ſervitutem & liberationem Iſraëlitarum ex Ægypto, & fieri collatio inter Eccleſiam Iſraëliticam & Gentilitiam. Cùm liberaturus eſſet Deus Iſraëlem ex ſervitute, vendicat ſibi eum pro filio ſuo, primogenitoqve, Exod. 4, 22. Atqve avidè pariter jam expectat populus Gentilis, talem erga atqve intra ſe revelationem filiorum Dei. Norunt benè Romani, ad qvos Apoſtolus ſcribit, qvot & qvantæ prædictiones & promiſſiones publicaret Deus per Prophetas, de filiis inter gentes ſibi congregandis, atqve adoptandis, revelationemqve & productionem iſtorum filiorum exerto qvaſi collo expectat jam totus mundus Gentilitius.

Vers. 20. Τῇ γὰ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, &c.

Vanitati mentis ſubjectus eſt mundus Ethnicus; ſed qvomodo οὐχ' ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑποτάξαντα.

Nonnè dicere licet, ἐματαιώθη ἑκοῦσα, ſed ὑπετάγη ματαιότητι οὐχ' ἑκοῦσα; Nam repetamus Ethniciſmum à primâ ſua origine, id eſt, à confuſione lingvarum ob inceptam turrim Babylonicam. Sunt qvidem aliqva, qvæ riſum fortè moveant, in gloſſa Targumiſtarum ſuper eâ re, Gen. 11. at qvoad rei ſummam & ſcopum, ſunt qvæ perpenſionem merentur.

Targ. Hieroſ. & Jonath. *Dixerunt, venite & ædificemus nobis civitatem & turrem, & caput ejus pertingat uſqve ad ſummitatem cælorum*, ונעביד לן בגווה בית סגוד בראשיה *& faciamus nobis in ea domum adorationis in faſtigio ejus, & ponamus gladium in manu ejus, ut conſerat contra acies prælium, priuſqvam diſpergamur de ſuperficie terræ.*

Ride, ſi lubet, commentum de Idolo cum gladio, &c. at certè non aberrant multùm à ſcopo, cùm innuunt ſtructam eſſe hanc turrim ob Idololatriam; & ſic Talmudici in

Sanhedrin, fol. 109, 1. *Traditio: R. Nathan dicit*, כולם לשם ע״ז נתכוונו *Omnes intenti erant ad Idololatriam.*

Atqve inde eſt, qvod vulgò dicant, *Qvòd iſti generationi nulla ſit portio in mundo futuro.* Et certè ſeveritas vindictæ (confuſio

lingvarum, per qvam periit à mundo vera religio) arguit, in ſummo gradu ab iis eſſe peccatum in nefando iſto cæpto. Ad Idololatriam propenſi erant volentes & ſponte ſuâ; at qvòd iſti vanitati ſubjecti fuerint, erat ex juſtâ indignatione & vindictâ Dei. Succubuit totus mundus ſub Ethnicismo, à confuſione lingvarum, ad introductionem Evangelii inter omnes gentes, annis bis millenis & ampliùs, & in miſerrimâ hâc ejus conditione, qvis non obſervaverit iratum Deum?

Vers. 21. Ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς.

Φθορὰ, ſacris paginis eſt nonnunqvam, imò non raro, *Corruptio peccaminoſa*, ut 2 Pet. 1, 4. Φθορὰ ἐν ἐπιθυμίᾳ, *Corruptio per concupiſcentiam.* Sic 2 Cor. 11, 3. Φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, *Corrumpantur cogitationes veſtræ.* 1 Cor. 15, 33. Φθείρουσιν ἤθη χρήσθ', &c. *Corrumpunt bonos mores colloqvia prava*, &c.

Ut ſenſus Apoſtoli hic videatur: Liberabitur aliqvandò mundus Ethnicus à jugo & ſervitute corruptionis peccaminoſæ, ſervitute ſcilicet libidinum, & pravorum affectuum, ſub qvâ tàm longo ſpatio ſuccubuit, in libertatem nobilem, qvâ fruuntur Filii Dei.

Vers. 22. Πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει, &c.

Si qværatur, qvomodo ſuſpiravit & parturiit mundus Gentilitius? dicant illi, qvi hæc de fabricâ mundi intelligunt, qvomodo illa ſuſpirat & parturit? Phraſin mutuatitiam & alluſivam agnoſcant illi neceſſe eſt: Verùm ad ſenſum, qvem nos concipimus, literalis conſtructio poteſt admitti.

CAP. XI.

ANTEQVAM ad interpretationem hujus capitis nos accingimus, liceat hæc pauca qværere:

I. An gens Judaica qvoad generaliorem majoremqve ejus maſſam, ante tempora apparentis in carne Chriſti, non

Digitized by Google

non fuerit excœcata & rejecta? Novimus, rejectionem ejus aſſignari vulgò horrendo ejus ſceleri in interemptione Chriſti, & perſecutioni Evangelii & Apoſtolorum, facinoribus rejectionem gentis ſat ſuperqve demerentibus, at nonne ea rejecta & excœcata antè?

Erant γεννήματα ἐχιδνῶν, cùm primò appareret Baptiſta, qvod idem qvidem ſonat qvod ſemen ſerpentis.

Concionatur iis Salvator per parabolas, *ne videant, ne audiant, ne convertantur, ne remittantur iis peccata*, Marc. 4, 11, 12. Qvæ ſuſpicionem excitare poſſunt, rejectam fuiſſe gentem, cui Chriſtus ex inſtituto concionatur eâ formâ & oratoriâ, *ut non convertantur.*

Si illi Judæi eſſent, ad qvos dictat primam ſuam Epiſtolam, (qvod qvis negat?) tùm pondus ſuum habent illa cap. 2, 10: *Qvondam eratis non populus.*

II. Non rationi, & Scripturæ eſt valdè conſonum opinari, rejectam fuiſſe iſtam gentem propter receptas vanas impiáſqve ſuas traditiones.

Reproba gens certè, cujus religio irrita fecit præcepta Dei; reproba gens, qvæ Deum fruſtra coluit per præcepta hominum, Matth. 15. & per talia qvidem præcepta hominum, per qvæ fermentati, imò venenati ſunt odio & blaſphemiâ in verum Meſſiam, & puram veritatem Dei, *Eſa.* 29, 13. *Qvoniam timor hujus populi erga me docetur per præcepta hominum, ergo peribit ſapientia ſapientum*, &c.

Nonne ab hâc origine, originem rejectionis gentis benè derivaveris? & qvò magis illi traditionibus ſuis faſcinati, eò magis à Deo ſeparati, obdurati, rejecti. Ut retrò reſpicere videatur Apoſtolus ad tempora ante trucidationem Chriſti, cùm agit de gentis rejectione.

III. Nonnè perlatum & prædicatum fuerat Evangelium decem tribubus æqvè ac Judæis, cùm Apoſtolus hanc Epiſtolam ſcriberet? Cujus rei deciſio ad explicationem hujus capitis aliqvid facere videtur, qvia in toto capite de Judæis ſingulatim eſt nulla mentio, ſed de Iſraële.

Prædicatum erat Evangelium ante excidium Hieroſolymitanum toti orbi: Matth. 24, 14. & nonne decem tribubus æqvè ac aliis gentibus? Pro affirmativâ facit, qvòd Jacobus Epiſtolam ταῖς δώδεκα φυλαῖς dictet, decem iſtis æqvè ac duabus aliis. Ad nullos autem ſcribunt Apoſtoli, niſi ad qvos jam pervenerat Evangelium.

Vers.

Vers. 1. Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ:

OBSERVARE licet, qvid ſibi proponat Apoſtolus diſſertandum, nempè non de vocatione univerſâ gentis, ſed de *non rejectione* univerſæ gentis. Num Deus ità rejecit populum ſuum, ut totum rejecerit? Μὴ γένοιτο. Nam ego Iſraëlita, atq; ego non rejectus.

Ἐκ φυλῆς Βενιαμίν.

Sic Philip. 3, 5. Jaſpis margarita, cui inſcriptum nomen *Benjaminis* in Rationali, primum eſt fundamentum in novâ *Hieroſolyma*, Apoc. 21, 19. in memoriam, ut videtur, hujus *Benjamitæ*, maximi fundatoris Eccleſiæ Gentilitiæ.

Hieroſ. Peah. fol. 15. 3. & *Kiddushin.* fol. 60. 2. *Excidit aliqvandò Jaſpis Benjaminis è Rationali, & eſt deperdita. Cùmqve ſimilem ei haberet Damah ben Nethinah, pactum eſt cum eô de eâ emendâ centum denariis,* &c.

Vers. 2. ὡς ἐντυγχάνει.

Lev. Ger. in 1. Reg. 19. *Supplicat Elias Deo, ut vindictam ſumat pro malis, qvæ perpetrarant Iſraëlitæ.*

Vers. 3. Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν.

Altaria tua? Qvænam tandem altaria illa Dei, qvæ diruerant Iſraëlitæ in Samaritide? Salvum tunc temporis erat Altare in templo, & qvodnam aliud Altare Dei? R. Sol. in 1. Reg. 19. *Altaria hæc erant altaria privata, erecta nomini Dei.* Tale illud cap. 18, 30. *Inſtauravit Elias altare dirutum.*

Erecta

Digitized by Google

Erecta qvidem erant במות *excelſa* Idolis, aſt erecta etiam qvædam Deo: Idqve licitè, ut concedunt Judæi, ante extructum Templum, atqve uſitata poſteà, ſed eorum uſus vitio verſus, qvippe qvòd adeundum fuerat Altare ſolum qvod in Templo. Illicitè qvidem ſtructa hæc Altaria inter duas Tribus Judæ & Benjaminis, qvippe qvòd iis pateret aditus ad Altare Hieroſolymitanum: At non adeò illicitè apud decem Tribus intra regnum Samariticum, qvibus aditus talis omninò interclufus.

Qvære ergò, an Elias excelſa vel Altaria in Judæâ, dicata licèt vero Deo, vocare voluerit *Altaria Dei?* cùm tamen ſic dicata in Samariâ vocarit *Altaria tua.*

Vers. 4. Τῇ Βάαλ.

Dicant hìc illi, qvi corrigenda volunt Biblia Hebræa per verſionem Græcam, qviqve afflatos ſpiritu Prophetico volunt iſtos Interpretes, an illi hìc errent, an Paulus? Nam ſic illi in 1. Reg. 19, 18. Καὶ καταλείψεις ἐν Ἰσραὴλ ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν πάντα γόνατα, ἃ οὐκ ὤκλασαν γόνυ τῷ Βάαλ. Sic editio Romana & Alexand. Apoſtolus autem: Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ.

Omittamus diſcrepantiam inter καταλείψεις & κατέλιπον, qvæ non minuta, atqve de articulo ſolùm τῷ aut τῇ ſit examen.

Introduxerat Achabus Baal, Idolum Tyrium, in Iſraëlem, 1. Reg. 17, 31. Et num tantùm ſeptem millia hominum erant in Iſraële δεκαφύλῳ, qvi non adorarunt iſtum Baal? Erant forſan ſeptuaginta millia, imò forſan ſepties ſeptuaginta millia. Nam perpende hiſtoriam 2. Reg. 10, 21. & patebit, cultores Baal iſtius non adeò numeroſos fuiſſe, ut ad multa millia aſſurgeret numerus; forſan non ad multas centurias.

Et qvidnam tandem valuiſſet, non coluiſſe Baal Achabi, ſi interim colerent vitulos Jeroboami? Ipſe Jehu, qvi eradicavit Baal & Baalitas ex Iſraële, non receſſit tamen à peccato Jeroboam, vitulis aureis. Et qvidnam magni loqvutus fuerat ὁ χρηματισμός, ſi dixerat;

Digitized by Google

xerat: Reliqvi mihi ſeptem millia hominum, qvi non coluerunt τὸν Βάαλ Tyriorum, qvi tamen cum totâ gente colunt vitulos? Exciderat ipſe Elias Baalitas, anteqvam ad eum perveniret hic χρηματισμὸς, & magnam rem qvidem fecerat; at parum erat, ſi totus Iſraël Baalem iſtum adhuc coleret, exceptis tantùm ſeptem millibus.

Per τῇ Βάαλ ergò Apoſtolus docet intelligendum eſſe non τῇ εἰκόνι Βάαλ, ſed τῇ δαμάλει Βάαλ, *Vitulæ Baal.* Nam *Baal* fuiſſe generale nomen Idolorum, fatebuntur omnes. Et qvod ſeqvitur 1. Reg. 19, 18. *Atqve omne os, qvod ei non dedit oſculum,* illucidationem recipit ex Hoſ. 13, 2. *Oſculentur Vitulos.*

Vituli *Jeroboami* vocantur Δαμάλεις genere fœminino:

1. Reg. 12, 28. Ἐποίησε δύο δαμάλεις χρυσᾶς.

Joſ. Antiq. lib. 8. cap. 3. Δύο ποιήσας (*Jeroboamus*) δαμάλεις χρυσᾶς τίθησι τὰς δαμάλεις, &c.

Et vice plurium, ſatis in τῇ Βάαλ commentatur ipſe liber *Tobiæ* in cap. 1, 5. Καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ αἱ συναποςᾶσαι ἔθυον τῇ Βάαλ τῇ δαμάλει.

Huc itaqve recidunt verba Dei ad Eliam: Reliqvi mihi vel reſervavi ſeptem millia hominum, qvi ſe intactos reſervarunt à communi gentis Idololatriâ, adoratione τῆς Βάαλ, *juvencæ Jeroboami.*

VERS. 5. Οὕτως καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα, &c.

Qvamvis ſupponamus, rejectam fuiſſe gentem Judæorum qvoad generaliorem ejus maſſam ante tempora Chriſti, non dubitamus tamen, in omnibus ſeculis fuiſſe λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος, in iſto præſertim, cùm alluceſceret Chriſtus & Evangelium.

De vocatione λείμματος iſto ſeculo & tempore, qvo Apoſtolus ſcriberet, & non de vocatione totius gentis olim futurâ, qvid clarius dici poteſt, qvàm qvod his verbis dicitur, ἐν τῷ νῦν καιρῷ?

Adverte Apoſtoli argumentationem: Num Deus abjecit populum ſuum? Non, nam ego Iſraëlita, & non me abjecit. Et ſicut in diebus Eliæ erat λεῖμμα, ſic etiam eſt ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Qvàm malè hæc arguerent vocationem gentis poſt plurima ſecula olim futuram! At ſup.

Digitized by Google

ſupponatur, rejectam, excœcatam, obduratam eſſe gentem, ante tempora Chriſti & Apoſtoli, tùm leniter molliterqve fluet hæc argumentatio: Eſto, rejectam fuiſſe gentem qvoad maſſam ejus, per aliqvot retro ſecula: num verò adeò rejecta, ut nulla ſpes Judæo? Neqvaqvam. Nam ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα, ſicut erat in diebus Eliæ, & ego de eô unus.

VERS. 8. Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως.

Sic Græci Interpretes *Eſa.* 28, 10. Πεπότικεν ὑμᾶς κύριος πνεύματι κατανύξεως. Latet difficultas in voce κατανύξεως, qvæ propriè *compunctionem* ſonat, longiſſimè ab animo Prophetæ & Apoſtoli.

I. Interpretes Græci, qvicunqve tandem Judæorum illi fuerint, ſenſum aliqvandò de ſuo fingunt, eumq; non rarò alieniſſimum à veritate Hebræâ. Et Græca vocabula freqventiſſimè adhibent, ſenſu alieniſſimo à vulgari idiomate Græcorum. Infinitis inſtantiis demonſtrari poſſet & hoc & illud, ſi eſſet hîc locus.

II. Vocabulum hoc, qvod præ manibus, in ſenſum ſuum cudunt alienum à vulgari, radicémqve ejus ſive κατανύττω faciant, ſive κατανυγέω, ſive aliqvaliter vocem νύξ reſpiciant, ſenſum ei & ſignificationem tribuunt, ut denotet ſilentium, attonitionem, ſtuporem.

Gen. 27, 28. Κατανυχθέντος ἢ Ἰσαὰκ (qvam clauſulam interſerunt de ſuo) æqvè reddas, *Attonito* aut *ſtupefacto Iſaaco, ac compuncto.*

Pſal. 60, 5. Ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως. Hebr. יין תרעלה *Vino horroris*. Ità ut interpretatio vocis κατανύξεως apud eos, ab ipſis petenda ſit, atqve hoc in loco à voce Hebræâ תרדמה apud Prophetam, potiùs qvàm à qvovis Lexico Græco.

VERS. 10. Τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον.

Græcos Interpretes Apoſtolus ſeqvitur, atqve illi morem ſuum

Digitized by Google

Paraphraſticum vel alluſivum. Hebræa habent: מתניהם תמיד המעד *Lumbos eorum fac continuò nutare*; & ſic reddit Chald. Par. At illi: *Tergum eorum incurva*, qvò etiam inclinant Syr. & Arab. Verum qvidem eſt, qvòd illi, qvi lumbis ſunt debiles & laborantes, incedunt incurvati & trementes: at forſan alluſum eſt ab iis ad Deut. 25, 2. 3. ubi reus plagis cædendus incurvandus eſt, qvò etiam alludi videtur Pſal. 1, 5. *Impius non exurget* vel ſtabit *in judicio*. Alluditur ſæpiuſculè à Græcis Interpretibus ad mores gentis ſuæ, imò non raró ad traditiones gentis ſuæ, unde & hîc alluſionem ſuſpicari licet eò magis. Qvaliſnam verſio (qvoniam de flagellatione eſt ſermo) eſt iſta Prov. 27, 22. Ἐὰν μαστιγοῖς ἄφρονα ἐν μέσῳ συνεδρίῳ, pro, *Si contuderis ſtultum in mortario.*

FINIS.

HORÆ

Digitized by Google

HORÆ HEBRAICÆ
ET
TALMUDICÆ,

Impenſæ

in

EPISTOLAM PRIOREM
AD
CORINTHIOS.

Subjungitur Appendix Philologica

de

Uſu Bibliorum in conventibus Judæorum ſacris, deqve verſionibus, potiſſimùm LXX virali.

Digitized by Google

Digitized by Google

HONORATISSIMO DOCTISSIMOQVE

VIRO

DN. GVLIELMO MAURITIO,

Eqviti Aurato, Sacræ Regiæ Majeſtati à Secretioribus Scriptis & Conſiliis.

Continuatus Solœciſmus videri meritò poteſt totum illud, qvod à me actum eſt in hoc opere. Nempè cùm epiſtolam tàm abſtruſam explicare aggreſſa ſit manus tàm imperita, cùm res tàm difficiles tractaret modò tàm compendioſo, & cùm chartulas haſce tàm impolitas dicare auſit viro tàm perſpicaci & erudito: Qvarum rerum rationes qvas reddam?

Novi eqvidem, inter illa δυσνόητά τινα, *qvæ habentur in Epiſtolis Paulinis*, 2. Petr, 3, 16. *non minutam partem ſibi vendicare hanc, qvam tractamus, primam ad Corinthios: varietate rerum tractatarum nulli ſecundam, & difficultate ſtyli in iis tractandis, omnium qvidem primam. Tremenda certè hæc, at ſimul allicientia, atq; animum cognitionis S. Scripturarum avidum, eò acriùs ad ſtudium provocantia, qvò iſta difficiliora. Ità ut nec arrogantiæ foret, nec temeritatis, qvòd in his obſcuris me exercuerim; ſed animi ſtudioſi, ad ſcientiam ſcripturarum anhelantis, atq; inqvieti aliqvantùm, ſi in locis difficilioribus non haberet, ubi pedem figeret. Qvid fructûs reportarim, non dico, præter hoc tantùm, qvòd non pœnitet laboris,*

nam

Digitized by Google

nam mihi ipſi ſatisfeci aliqvantùm;an & aliis idem fecero,penes me non eſt judicare; Non offenſurum ſpero ex hoc ipſo, qvod ſi erratur, erratur tantùm circa res hiſtoricas(qvales ſunt pleræq; iſtæ, qvæ difficultatem hic creant) ubi non impingitur in analogiam fidei aut doctrinam eccleſiæ.

Qvòd eruditiſſimis oculis tuis rudia hæc mea proponantur primùm, vir clariſſime, non ex audaciâ eſt, ſed ex officio,& gratitudine,& obligatione.Novi ſatis, nihil à tenuitate meâ cudi aut formari poſſe,qvod literaturâ ſummâ illâ, qvâ inſigniter & ſplendidiſſimè fulges,dignum eſſe poſſit. At cum ſummâ tuâ humanitate,qvâ æqvè fulges,res mihi eſt & hiſce chartis. Accedunt illæ illam veneraturæ,eiq; gratias qvam poſſum maximas acturæ,ob favorem,ſubſidium,patrocinium illud,qvo me ſublevare & ſolari dignata eſt, cùm adverſis premerer,& res meæ forent in anguſtiâ. Succurriſti,vir celeberrime,& manum auxiliatricem exporrexiſti ignotus etiam, etiam ignoto, idq; ſponte tuâ & non rogatus,idq; cum omni ſedulitate,curâ & affectu: Oh! qvanta debeo humanitati iſti, & qvid reddam? Votivum monumentum eſto hoc qvale qvale litterarium: Inſcripto magno nomine tuo,ſine ut vivat & glorietur: & teſtetur univerſis debitam obſervantiam, officium,& gratitudinem,

Vir Honoratiſſime,
Clientis tui humillimi
devinctiſſimiqve
JOH. LIGHTFOOT.

Ex aula S. Catharinæ Cantab.
Veſperiis Comitiorum
Jul. 4. 1664.

DE

OBSERVATIONES DE IPSA CORINTHO.

Sita erat *Corinthus* in Iſthmo qvinqve millium ſpatio *Ægeum* mare ab *Ionio* ſubmovente, anguſto tramite *Helladi Peloponneſon* annectente, *Pomp. Mela*. lib. 2. cap. 3.

Solin. cap. 13. In Iſthmo *Delubrum Neptuni*, & ludi qvinqvennales Iſthmiaci, ea propter, ut fertur, inſtituti, qvòd finibus qvinqve *Peloponneſi* oræ abluuntur. Hoc ſpectaculum, per *Cypſelum* tyrannum intermiſſum, *Corinthii* Olympiade qvadrageſimâ nonâ ſolennitati priſtinæ reddiderunt.

Plin. lib. 4. cap. 4. *Strab.* lib. 8. Anguſtiarum Iſthmi termini hinc *Lechæa*, *Cenchreæ* illinc. *Cenchrearum* portus, ad negotiationes Aſianas, *Lechæus* ad Italicas. *Cenchrearum* portus diſtabat ab urbe ad LXX ſtadia; *Lechæus* jacet ſub urbe.

Anguſtias perfodere navigabili alveo tentavére *Demetrius* rex, Dictator *Cæſar*. *C. Princeps*, & *Domitius Nero* infauſto exitu.

Mela ubi antè. *Corinthus* ex ſummâ arce, qvam *Acrocorinthon* appellant, maria utraqve contuetur (*Euſebius in Chron.*) Urbs iſta, olim *Ephyra* dicta, condita eſt à *Siſypho*, eô tempore, qvô *Othniel* dux judexqve foret Hebræorum (*Diod. Sicul.* lib. 19.) Inde arx *Siſyphium* Corinthi, de nomine conditoris.

Euſeb. ubi antè. A deſcenſu *Heraclidarum* in *Peloponneſum* erat civitas ſub regibus longâ ſerie, exindè ſub principibus annuis, (*Herodot.* lib. 5. cap. 42.) tandem ſub *Cypſelo* tyrannidem occupante, & poſt eum ſub *Periandro* ejus filio, & longo temporis interſtitio, (*Strabo* ubi ante,) ſub *Philippo*, qvorum conatus adjuverunt *Corinthii*, Romanoſqve pro eo ita deſpexerunt, ut qvidam in legatos eorum domum ſuam prætereuntes auſi ſint cœnum defundere: Pro qvo peccato, aliiſqve flagitiis, miſſo à Romanis exercitu *Corinthus* eſt à L. *Mummio* everſa.

Dion. Caſſ. lib. 43. Ea, cùm diu deſerta jacuiſſet, inſtaurata eſt à

Jul. Cæſare, qvi & *Carthaginem* eodem tempore inſtauravit: & in utraſqve, urbes olim ſplendidas & illuſtres, colonias Romanorum deduxit, præſertim *Libertinorum*.

Strabo ubi ante. Illi cùm rudera amoliri cœpiſſent, ſimulqve ſepulchra effodiſſent, teſtacea opera plurima, atqve etiam ærea multa invenerunt, qvorum admirati artificium, nullum ſepulchrum non effoderunt, magnâqve id genus rerum copiâ potiti, iiſqve magno divenditis, Romam impleverunt, *Necrocorinthiis*, ſic enim appellabant, qvæ ſepulchris erant ablata opera, maximè teſtacea. Et cùm urbem vaſtaret *Mummius*, inventæ ſunt tabulæ pictæ admirandi artificii & Romam allatæ. Maximè enim *Corinthi* & *Sicyone* pingendi ac fingendi, aliæqve id genus artes ſunt auctæ.

Situs urbis jam inſtauratæ talis. Mons celſus, cujus perpendiculum III. ſtadiorum & dimidii. Aſcenſus eſt XXX. ſtad. In verticem deſinit acutum. Monti nomen *Acrocorinthus*. Ad ipſam radicem *Acrocorinthi* urbs jacet. Circulus urbis vel XL. ſtadia æqvabat, muroqve fuit munita urbs, qvantum ejus mons denudaverat: mœnibus ipſa etiam includebatur *Acrocorinthus*, qvâ muro muniri poterat: Et nobis aſcendentibus (*Strabonis* ſunt verba) rudera apparebant antiqvæ urbis, ita ut univerſus ambitus fuerit ad LXXXV. ſtadia.

In ſummo mons vertice fanum habuit *Veneris*, fanum adeò locuples, ὥστε πλείους ἢ χιλίας ἱεροδούλους ἐκέκτητο ἑταίρας, ut plures qvàm mille habuerit ſacrorum famulas meretrices, qvas Deæ viri mulieresqve dedicarunt.

Herodot. lib. 5. cap. 92. Fuerat olim in urbe veteri fanum *Junonis*: qvò congregatas omnes fœminas Corinthiacas, *Periander* tyrannus per ſatellites detractis veſtibus ſine diſcriminatione denudavit, veſteſqve earum in foveam qvandam comportatas, *Meliſſæ* uxori ſuæ defunctæ (cum qvâ defunctâ ipſe coierat) concremavit.

Hiſtoria de primâ fundatione Eccleſiæ Evangelicæ in hâc urbe, *Act.* 18. planum facit, plurimos illic fuiſſe Judæos, & unam ſaltem eorum Synagogam, ſi non plures.

IN

IN
EPISTOLAM PRIOREM
S. PAULI
AD
CORINTHIOS
HORÆ
HEBRAICÆ ET
TALMUDICÆ.

CAP. I.

VERS. 1. Παῦλος.

QVi & *Saulus*. Duplex ei nomen pro duplici ejus relatione. Hebræum *Saulus*, ut Hebræo; Romanum *Paulus*, ut Romano.

Vulgare erat in gente Judaicâ, ut inter *Judæos* nomine Judaico nuncuparentur, aſt inter *Ethnicos*, alio.

Vel ſcilicet eodem in lingvam Ethnicam verſo: ut *Tabitha* Judæis, erat Græciſſantibus *Dorcas*; & *Thomas* Hebræis, erat Græcis *Didymus*: & fortè, *Silas* Judæis, erat Romanis *Tertius* Rom. 16, 21. i. à שלש, & *Jaſon*, *Secundus*. confer Rom. 16, 21. Act. 19, 4.

Vel nomine aliqvo diverſo. Ut *Herodes* Lucæ Act. 12, 1. eſt Joſepho *Agrippa*; & *Johannes*, eſt etiam *Marcus*, Act. 12, 12.

Hinc Gloſſ. in *Maimon. in Cerushin* cap. 3. *Duo fortè ſunt ei nomina, Judaicum ſcilicet, atqve illud qvò eum appellant* הלועזות *Ii qvi non ſunt Judæi.*

Atqve illud *Hieroſ. Gittin.* fol. 43. 2. *Iſraëlitæ extra terram Iſraëliticam nomina habent ſicut nomina Gentilium.*

Imò audi, qvid dicant in eodem tractatu, fol. 45. 3. de Judæis etiam in terrâ Iſraëliticâ degentibus: *Fortè duæ ſunt ei uxores, una in Judæâ, altera in Galilæâ. Et fortè duo ſunt ei nomina, unum in Judæâ, alterum in Galilæâ: Si nomen ſuum, qvò in Judæâ vocatur, ſubſcribat, ut eam dimittat, qvæ eſt in Galilæâ, vel nomen, qvo in Galilæâ vocatur, ut eam dimittat qvæ eſt in Judæâ, divortium non eſt.*

Non mirum ergò, ſi *Saulus* extra terram *Iſraëliticam* natus, & donatus civitate *Romanâ*, nomen *Romanum* haberet conjunctum cum nomine ſuo *Judaico*: Atqve obſervationem meretur, eum jam Apoſtolum Gentilium factum, Gentili nomine ſuo ſe nuncupare ſemper, *Judaico* nunqvam. *Lucamq;*, ejus acta proſeqventem, *Saulum* eum vocare, dum inter *Judæos* eſt ſcena hiſtoriæ; at *Paulum*, dum inter *Ethnicos.*

Vers. 2. Ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Opponi videtur τοῖς ἡγιασμένοις ἐν νόμῳ. Aut reſpicere legem iſtam, *Deut.* 23, 1.2. &c. de excluſione qvamplurimorum ab Eccleſiâ Dei: qvod non ita fit ſub *Chriſto.*

Κλητοῖς ἁγίοις.

Lingvâ LXX. Interpretum מקרא קדש ita redditur, Levit. 23, 2. Αἱ ἑορταὶ κυρίου, ἃς καλέσετε αὐτὰς κλητὰς ἁγίας. vers. 3. Σάββατα ἀνάπαυσις κλητὴ ἁγία τῷ κυρίῳ, vid. & vers. 4. 7. 8. &c.

Ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ generale eſt, qvod ſubdividitur in κλητοὺς ἁγίους *verè ſanctos*, & ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα Κυρίου, profeſſione ſanctos,

Vers.

VERS. 5. Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει.

Id eſt, *Donis lingvarum & Prophetandi*. Hæc, commate ſeqventi, vocat μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ. Teſtimonium ſcilicet, qvo aſtruitur, *Jeſum* eſſe verum *Meſſiam*, cùm talia dona fuerit largitus. Sic Apocal. 19, 10. *Teſtimonium Jeſu eſt Spiritus Prophetiæ:* Non ſolùm doctrina, qvam edit Propheta, ſed ipſum donum prophetandi. Et 1 *Johan.* 5, 8. *Spiritus & aqva & ſangvis*, teſtimonium de *Chriſto* perhibent in terrâ. *Spiritus* vel donum Prophetiæ, *Aqva* vel Baptiſmus, & *Sangvis* vel martyrium: Nam cùm ita affluerent dona extraordinaria ſpiritus, confluerentqve tam infinitæ turbæ ad Baptiſmum in nomine *Jeſu*, plurimiqve pro iſto nomine ſubirent martyrium, indubitatum teſtimonium eſt, eum verum eſſe *Meſſiam*.

VERS. 12. Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου. &c.

Ad originem hujus ſchiſmatis inveſtigandum, recurri poteſt ad bipartitionem hujus eccleſiæ, in *Judæos* converſos & *Gentiles*, qvæ patet ex ejus hiſtoriâ, *Actor.* XVIII. Pars Gentilitia fortè *Pauli* nomen afferebat, & *Apollo:* Judaica *Cephæ* & *Chriſti*. Utraqve iterum bipartita. Qvidam de parte Gentilitia *Paulum* aut ſolum, aut certè præ omnibus aliis ſunt reveriti, ut patrem, Apoſtolum primum, qvi inter eos introduxit Evangelium, utcunqve planè, humili ſtylo, & non ſecundùm ſapientiam ac artem humanam prædicantem. Qvidam autem *Apollo* ei prætulerunt, ut doctorem profundiorem, elegantiorem, & magis comptum. Vid. *Act.* XVIII, 24. Hinc copioſa iſta diſſertatio Apoſtoli de ipſiſſimo hoc concionandi modo à *cap.* 1, 17. ad *cap.* IV, 6. ubi dicit, ſe iſta figurâ qvadam tranſtuliſſe ad ſeipſum & *Apollo*.

Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.

Non diſputabimus hîc, an *Petrus* unqvam fuerit *Corinthi?* Nam etiam ii ipſi, qvi eum aliqvandò ibi fuiſſe aſſerunt, negant tamen eum ibi unqvam fuiſſe ante enatum hoc ſchiſma. Unde ergò ſecta ejus nomine? Probabiliorem rationem vix adduxeris, qvàm qvòd mini-

Digitized by Google

ſtrum eum circumciſionis amplecterentur hi exiſtentes de circumciſione, potiùs qvàm miniſtrum præputii. Exemplum ſumamus ab ipſo *Marco*, *Petri* filio aut diſcipulo, 1. *Pet.* V, 13. Ille comes *Paulo* & *Barnabæ* electus, in peregrinatione ſua inter Gentes, confeſtim ab iis receſſit, & rediit *Hieroſolymas*, *Act.* XIII, 13 Et qvare tandem? Ego hanc cauſam adduxerim, qvam corrige ſi diſplicet, nempè qvòd ille lateri miniſtri circumciſionis *Petri* olim adhærens, non probaret qvæ agerent miniſtri hi præputii inter Gentiles: at meliùs edoctus tandem, rediit ad *Paulum*. Sic & hi *Corinthii*, & Judæi qvidem omnes, ubiqvi converſi, nimium qvidem ubiqve adhuc Judaizantes, qvàm promptiùs nomina ſua celeberrimo iſti miniſtro circumciſionis dederent, qvàm miniſtro aut miniſtris præputii? At qvare non *Jacobo* aut *Johanni*, qvi æqvè erant miniſtri Circumciſionis? (1.) *Petrus* erat Apoſtolus Circumciſionis *extra terram* Iſraëliticam; *Jacobus* autem *intra*, aptiuſvqe videbatur Judæis hiſce Corinthiacis, extra terram Iſraëliticam poſitis, anteſignanum Apoſtolum extra terram ſibi eligere, qvàm illum qvi intra? Aſt, inqvies, *Johannes* etiam erat Apoſtolus circumciſionis extra terram iſtam, æqvè ac *Petrus*, propiorqve ille *Corintho*, in *Aſia* verſatus, qvàm *Petrus* qvi in *Chaldæa*. Verè qvidem, at (2.) *Petrus*, miniſter erat inter circumciſionem puriſſimi nominis, *Hebræos* ſcil. cùm *Johannes* foret inter *Helleniſtas*: imò inter Hebræos puriſſimi ſangvinis *Babylonicos* ſcilicet, imò inter Circumciſionem latiſſimi ſenſus, inter *decem tribus* ſcilicet, æqvè ac inter Judæos. Qvibus adde (3.) qvòd *Petrus* duobus aliis Apoſtolis Circumciſionis, in hoc præemineret, qvòd illi ſoli commiſſæ fuerint *claves regni cœlorum*, id eſt, qvòd ille oſtium primus aperuerit, Evangeliumqve introduxerit inter Gentiles. Hiſce omnibus obſervationibus ſimul accumulatis, non mirum eſt, ſi Judæi hi *Corinthiaci*, in aliis plurimis Judaizantes, ut patet ex hac epiſtolâ, cùm ſe vellent ſub aliqvo Apoſtolo conſcribere, non mirum eſt, inqvam, ſi ſe ſub *Petro* conſcriberent Apoſtolo Circumciſionis potiùs, qvàm ſub *Paulo* miniſtro Gentilium: ſub *Petro* Apoſtolo extra-terraneo, qvàm *Jacobo*, qvi non: ſub *Petro* Apoſtolo Hæbræorum puriſſimorum & Circumciſionis pleniſſimo nomine, qvàm ſub *Johanne* Apoſtolo *Helleniſtarum*. Imò non mirum, ſi Gentiles Chriſtiani vel Corinthiaci, vel alibi locorum, cùm ſe vellent ſub aliqvo peculiari Apoſtolo conſcribere, non mirum eſt, inqvam, ſi *Petrum* potiùs reſpicerent, qvi primus Evan-

Evangelium introduxit inter Gentiles, qvam qvemvis alium qvi Evangelium in hunc aut illum locum peculiarem introduxit. Sic orta videtur ſententia iſta de *Primatu Petri*. Apud Judæo-Chriſtianos, ob peculare diſcrimen miniſterii ejus inter Circumciſionem, apud Gentili-Chriſtianos, ob introductionem ſuam Evangelii inter Gentiles.

Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ.

Si qvi forent inter Corinthios, qvi baptiſmo *Johannis* ſolùm baptizati eſſent, prout erant inter *Epheſios*, *Act.* 19, 4. non mirum ſi dicerent illi, Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ, *Ego ſum Meſſiæ*, non noſcentes adhuc *Jeſum Nazarenum*, illum eſſe; At detur, omnes melius edoctos à *Paulo* aut *Apollo*, cùm tamen adhuc ad Judaiſmum plurimi inclinarent, ſuſpicari licet, eos dicere, *Ego ſum Chriſti*, vel *Meſſiæ*, eo ſenſu, qvo olim eruditi ſumus de *Meſſiâ*, unumqvemqve ſcilicet ſub eo unico duce conſcribendum & ſubjiciendum, non ſub aliqvo ab eo deputato, vel vices gerente.

VERS. 14. Κρίσπον.

Nomen *Criſpus* etiam Talmudicis eſt in uſu.

Hieroſ. Jevamoth. fol. 2. 3. *Dicit R. Aibular:* נגרי קריספי *Nigri Criſpi.*

Ibid. fol. 12. 2. אמר ר׳ קריספי *Dicit R. Criſpus.*

Γαΐον.

Si *Gajus*, vel *Cajus* iſte, ad qvem ſcripta eſt Epiſtola tertia *Johannis*, fuerit *Gajus Corinthiacus*, qvod maximè probabile, collato *Rom.* XVI, 23. cum commate ſeptimò iſtius epiſtolæ, tùm videtur *Johannes* epiſtolam ſuam primam ſcripſiſſe ad *Corinthios*. *Scripſi*, inqvit, *eccleſiæ*. Cuinam? Eccleſiæ certè alicui particulari, & ubi reſedit ipſe *Gajus*. Qvænam autem epiſtola iſta, qvam ſcripſit? Primam inter ſuas, qvis non æqvius dixerit, qvàm periiſſe iſtam qvam ſcripſit? Et hæc ſi vera, *Diotrephem* reqviras in eccleſia *Corinthiaca*, primipilarem in ſchiſmate. Sed hæc ſub ferulâ.

VERS.

VERS. 17. ὀ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν.

Non conſtitutus eſt *Paulus* Baptiſta inter Gentiles, ſicut *Johannes Baptiſta* inter Judæos, nec par qvidem erat hujus & illius munus. Judæi etiam ab incunabulis inſtructi erant in doctrinâ de *Meſſiâ*, & in articulis religionis, ita ut non multum operæ impendere *Johanni* opus eſſet, ut eos ad baptiſmum in nomine *Meſſiæ* jam adventantis, & Evangelicæ fidei receptionem præpararet. At qvantum *Paulo* inſumendum inter Gentiles, qvi ne qvidem unqvam, vel de Chriſto vel de vero Deo inaudierant! Concionatur ergò ille aſſiduè & guttatim qvaſi inſtillat iis doctrinam religionis, & non exigui laboris eſt eos ad menſuram cognitionis baptizabilem, ut ita dicere liceat, pedetentim ducere. *Gajum, Criſpum, Stephanam*, Judæos ipſe baptizat, qvi confeſtim & labore parvo in doctrinâ Evangelicâ erudiebantur; aſt alios, qvi tardiùs ad ejus cognitionem matureſcebant, aliis miniſtris committit baptizandos, cùm eos comperiret jam idoneos.

VERS. 20. Ποῦ σοφὸς; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητής.

Berish. Rabba ſect. 24. *Deus oſtendit Adamo*

דור דור ודורשיו : *unamqvamqve generationem*, ϗ συζητητὰς αὐτῆς.

דור דור וחכמיו : *unamqvamqve generationem*, ϗ σοφοὺς αὐτῆς.

דור דור וסופריו : *unamqvamqve generationem*, ϗ γραμματεῖς αὐτῆς.

דור דור מנהיגיו : *unamqvamqve generationem*, ϗ ἡγουμένους αὐτῆς.

Recitantur hæc aliqvâ cum variatione in *Avodah Zarah*, fol. 5. 1.

Σοφός: חכם qvi docuit alios.

Γραμματεὺς סופר qvivis literatus ut diſtinctus à plebe: ac præcipuè qvivis pater traditionum.

Συζητη-

Συζητητὴς דרש vel דרשן qvi profundus eſt concionatus atq; interpretatus legem.

Vers. 21. Ἐν σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν.

Id eſt: Mundus in Theologiâ ſuâ, non potuit per ſapientiam ſuam ſcire Deum.

Σοφία τοῦ θεοῦ hîc non intelligenda eſt ſapientia iſta, qvæ Deum habuit authorem, ſed qvæ Deum habuit objectum: reddendaqve eſt *Sapientia circa Deum*. Erat apud Ethnicos Σοφία τῆς φύσεως, *Sapientia* circa res naturales, & Σοφία τοῦ θεοῦ, *Sapientia circa Deum*, id eſt Theologia. *At mundus in ſua Theologia non potuit per ſapientiam ſcire Deum.*

CAP. II.

Vers. 6. Σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου.

QUadruplicem ſapientiam memorat Apoſtolus.

1. *Ethnicam* vel Philoſophorum *cap. 1, 22.* qvæ vulgo חכמה יונית *Sapientia Græca* audiit apud Judæos: qvæqve adeò apud eos viluit, ut hæc duo ſub eâdem maledictione conſociarent. *Maledictus ſit ille, qvi alit porcos, & maledictus ſit ille, qvi filium ſuum docet Sapientiam Græcam. Bava kama*, fol. 82, 2.

2. *Sapientiam Judaicam: Scribarum & Phariſæorum, qvi crucifixerunt Chriſtum*, verſ. 8.

3. *Sapientiam Evangelicam*, verſ. 7.

4. *Sapientiam τοῦ αἰῶνος τούτου*, diſtinctam, ut videtur à reliqvis, ubi τοῦ αἰῶνος τούτου eo ſenſu accipienda eſt, qvo העולם הזה ut opponitur τῷ העולם הבא: Et loqvitur de ſapientia ultima, & ſuprema, qvam aſſeqvi qvis potuit ἐν αἰῶνι τούτῳ ante revelatum Evangelium in adventu Chriſti, qvi erat Αἰὼν ὁ μέλλων. Et hoc eſt qvod agit Apoſtolus, nempè ut oſtendat, ſummam imò ſaniſſimam ſapien-

ſapientiam ſeculorum antecedentium non conferendam ullo modo eſſe cum ſplendore ſapientiæ Evangelicæ.

VERS. 9. Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, &c.

Bab. Sanhedr. fol. 99, 1. *Dicit R. Chaija bar Abba, Dicit R. Jochanan, Omnes Prophetæ non prophetarunt niſi de diebus Meſſiæ;* אבל לעולם הבא *At qvod ad mundum futurum: Oculus non vidit, O Deus, præter te*, &c.

Recitantur hæc in *Shabb.* fol. 63, 1. ſub aliâ occaſione. Ubi Gloſſ. *Oculi Prophetarum non potuerunt hæc videre.*

Vides hic diſtingvi à *Rabbino* inter *Dies Meſſiæ* & *mundum futurum*: qvod & aliqvandò fit ab aliis: at vulgatiſſimè etiam confunduntur. Videſqve qvâ ratione, imò qvâ neceſſitate, adactus fuerit ad hanc diſtinctionem: nempè qvòd qvædam ſuppoſuerit repoſita expectantibus Deum, qvæ nunqvam viderunt oculi Prophetarum. At viderunt, inqvit, Prophetæ bona dierum *Meſſiæ*: ergò repoſita iſta ſunt in mundum futurum, poſt dies *Meſſiæ*. Diſce à Paulo, O Rabbine, clariorem longè eſſe revelationem ſub Evangelio, qvàm aſſeqvuti ſunt Prophetæ.

CAP. III.

VERS. 1. Ὡς νηπίοις.

HEbræis תינוקות. Hinc vulgatiſſimum illud תינוקות של בית רבן *Puerull in ſchola.*

Chetub. fol. 56, 1. *Rabb dixit* τῷ *Rabb Samuel bar Shilath* (ludimagiſtro:) *Puerulum ſexennem recipe, eiq; cibum præbe, ſicut bovem cibas, qvem ſaginas.*

יהא אדם מתגלגל עם בנו עד י"ב שנה *Placidè agat homo cum filio ſuo ad annum ejus duodecimum.* Gloſſ. *Si diſcere renuat, placidè cum eo agat & verbis mollibus*, &c.

VERS.

Digitized by Google

VERS. 12. Ξύλα, χόρτον, καλάμην.

Apoſtolum de doctrinis agere, planum eſt ex contextu.

1. Supponit hos ædificatores, qvamvis non adeò benè ædificantes, animo tamen non malo, ſeipſos iſti operi addixiſſe: *verſ. 15. Ipſe ſalvabitur.*

2. Per varias harum rerum ſpecies, aurum, argentum, lignum fœnum, ſtipulam, non varium tantùm docendi modum intelligas, ſed varias ipſas doctrinarum ſpecies. Nam ſi omnes eandem veritatem doctrinamqve propoſuiſſent, minus fuiſſet, ſi omnes eam, non eodem modô enuntiaſſent. At dum alii *aurum, argentum, lignum,* doctrinam pretioſam, puram, ſolidam proferunt, alii *fœnum, ſtipulam*, vilem, leviorem & nullius pretii aut ſoliditatis, ipſæ doctrinæ erant diverſæ, & erant, qvæ examen ignis pati poſſent, & qvæ non.

3. Erant qvi micas Judaiſmi inter populum ſpargerent: At hoc non ut ex profeſſo dimicantes contra Evangelium, ſed ex ignorantiâ, & qvòd ſimplicitatem Evangelicam non adhuc ſatis intelligerent. Has atqve hujuſmodi doctrinas *fœnum & ſtipulam* vocat *Paulus*, igne abſumendas: at dum illi intereà, qvi talia docuiſſent, evadere poſſent, qvia non ex malitiâ veritatem oppugnarant, ſed ex ignorantiâ propinarant falſitatem.

VERS. 13. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται.

Duo cujuſqve opus ſunt retectura, *Dies & Ignis:* qvæ utraqve non malè intelligas de verbo Dei omnia manifeſtante, & probante. *Nam* lux Evangelica freqventiſſimè vocatur *Dies*, & lex divina *Ignis, Deut.* XXXIII, 2.

At mallem ego hîc loci per *Diem & Ignem* intelligere *Diem Domini*, brevi venturum, atqve *Ignem* divinæ indignationis effundendum in gentem Judaicam. Atqve ad hæc eò magis ſum adductus, qvòd de die & igne iſto adeò freqvens occurrat commemoratio in paginis ſacris.

Digitized by Google

Cum ergò forent, qvi Judaiſmum ſuperſtruerent ſuper fundamentum Evangelicum, idqve ex imperitiâ & ignorantiâ ſimplicitatis Evangelii (nam de talibus loqvitur hic Apoſtolus) prædicit & comminatur, appropinqvare diem ignemqve Domini in Judæos, à qvo non revelanda ſolùm erat iſtius ſuperſtructionis ineptia, & inconſiſtentia, ſed & ea ipſa ſuperſtructio peritura.

Hoc ſenſu loci recepto, plana fiunt omnia, qvæ loqvitur Apoſtolus in hâc periochâ. Ignis iſte probabit doctrinas, Evangelicæne ſint, annon? Si cujus opus aut doctrina examen ignis iſtius feret, mercedem ille accipiet de ſanâ doctrinâ: Si cujusvis doctrina non feret, ſed abſumatur, detrimentum ille patietur de oleo & operâ perditis, ipſe verò ſalvabitur, aſt hoc ut probatus per ignem.

Vis parallelum doctrinæ atqve ædificationis ſtramineæ, de qvâ *Paulus?*

Bab. Bathr. fol. 60. 2. *Tradunt Rabbini* לא יסוד אדם את
ביתו בסיד *Ne oblinat qviſqvam domum ſuam calce;* ואם ערך בו
חול או תבן מותר *At ſi cum calce commiſceat arenam & ſtramen, permiſſum eſt.*

Traditio tempora reſpicit poſt exciſum templum, cùm præ luctu ob fatale iſtud excidium, non permiſſum eſt parietes dealbari, ſed nigrore ſqvallere, ut colore lugentibus convenienti. Simplici ergò calce non permiſſum eſt parietes dealbare, ne coruſcarent nimiùm, at ſi intermixta forent arena & ſtramen, qvibus albedo calcis obfuſcaretur, tunc permittitur. O doctrinam verè ſtramineam, de ſuperſtructione ſtramineâ, & qvæ aptiſſimam exhibet imaginem doctrinarum iſtarum Judaicarum, de qvibus Apoſtolus, ſplendorem Evangelii obnubilantium.

CAP. IV.

VERS. 6. Μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλώ.

ET qvare non ad ſeipſum & *Cepham?* Ex hoc ipſo loco, ſi non aliundè probari poſſet, patet, *Petrum* non docuiſſe *Corinthi.* Agit ex inſtituto Apoſtolus, de præcipuis ipſorum miniſtris, & ex

& excedit fidem, voluiſſe eum præterire *Petrum*, ſi *Petrus* apud eos fuiſſet concionatus.

Cùm ait, ſe in *figurâ hæc tranſtuliſſe ad ſeipſum & Apollo*, nominum & perſonarum mutationem non intelligit, nec aliorum nomina in perſonam ſuam & *Apollo* transfert, ne qvemqvam nominatim carpat, (qvi ſenſus huic loco vulgò affigitur,) ſed figuratio, qvâ utitur, hæc eſt. Nempè dum de prædicatione Evangelii loqvitur, planâ, rudi, & à ſapientia humana qvàm remotâ, & è contra, de eleganti, exculta & profundiori, hæc ego, inqvit, hoc in ſchemate, ad meipſum tranſtuli & *Apollo*, priorem concionandi modum ad meipſum, poſteriorem ad *Apollo*.

VERS. 8. Ἤδη κεκορεσμένοι ἐστε, &c.

Acer ſarcaſmus: jactantiam *Corinthiorum* caſtigans, qvi obliti fuerant à qvibus privilegia iſta Evangelica, de qvibus jam ſuperbierunt, primùm acceperant. Ditati erant donis ſpiritualibus; regnârunt, ipſis judicibus, in culmine uſqve dignitatis ac felicitatis Evangelicæ, idqve *abſqve nobis*, inqvit Apoſtolus, ac ſi nihil ob iſta privilegia nobis deberetis: Atqvi, *ô utinam regnaretis*, atqve adeò feliciter ac benè vobis foret reverâ, ut nos vobiſcum regnaremus, aliqvamqve felicitatem in promotione hâc veſtrâ, aliqvamqve apud vos æſtimationem ſortiremur.

CAP. V.

VERS. 1. Ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν.

NOn matrem ſuam, ſed uxorem patris ſui, qvi & adhuc erat in vivis, ut videtur ex Epiſtolâ ad hos *Corinthios* ſecunda *cap. 7, 12. Scripſi vobis, non ejus reſpectu, qvi injuriâ affecerat, nec ejus reſpectu, qvi injuriâ affectus erat.* Is, qvi injuriâ affecerat, planè erat hic inceſtuoſus; nam de causâ iſtâ loqvi illic Apoſtolum, vix negabitur. Et qviſnam ille, qvi injuriâ affectus? Pater

abſqve dubio: vivus jam certè & non defunctus; nam vix de eô mortuo diceretur, qvòd injuriâ hoc facinore ſit affectus.

Vers. 2. Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ.

Mirum qvidem eſt, qvòd non luxerint, at qvòd de tali ſcelere inflati forent & gloriarentur, ut *verſ. 6.* eſt monſtratum. Aſt undenam tàm ſtultus & nefandus tumor?

I. Forſan ex ſtudio partium atqve acrimoniâ contentionum, exultante parte adverſâ in iſtam, in qvâ tàm gravis lapſus contigerat.

II. Forſan ex malè conceptâ libertate Evangelii, de hâc re triumpharunt, ac ſi Evangelium contra Legem talem licentiam introduxiſſet.

III. Aut videri poteſt, patrem inceſtuoſi non fuiſſe Chriſtianum, ſed aut Ethnicum aut infidelem Judæum. Matrem autem fuiſſe ad Chriſtianiſmum converſam, ſic & ipſum filium. Atqve hinc receſſionem uxoris à marito infideli, & conjugium cum filio credente. Inde *Corinthiorum* gloriatio, non ob hoc merè, qvòd filius novercam duxiſſet, nam illud opinari foret ridiculum; ſed qvòd ita prævaluerat Evangelium, ut vel uxorem à marito infideli ſegregaret.

Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ.

Veſtrûm erat, ô *Corinthii*, precibus & jejuniis Deum oraſſe, ut is è medio veſtri hominem adeò ſceleſtum tolleret, ſi modò ille non reſipiſceret: *at vos eſtis inflati*, &c. Πενθεῖν hoc in loco videtur ad ſenſum תענית extendere, apud Hebræos.

Sanhedr. cap. 7. hal. 4. *Iſti ſunt lapidandi:* הבא על אם ועל אשת האב *Is qvi coit cum matre ſuâ, vel cum uxore patris ſui. Qvi coit cum matre, reus eſt* (dupliciter) *& qvia mater ejus eſt, & qvia patris uxor. Qvi coit cum uxore patris ſui, reus eſt* (dupliciter) *& qvia uxor patris eſt, & qvia uxor alterius; in vivis ſitne ejus pater, an defunctus: & ſitne ea uxor patris ex deſponſatione, an ex maritatione,* vid. etiam *Maimon. in Iſſure Biah*, cap. 1. & 2.

In

Digitized by Google

In *Cherithuth cap.* 1. *hal.* 1. adjudicatur hoc ipſum peccatum exciſioni. ל״ו כריתות בתורה *Triginta ſex ſunt exciſiones in lege* (vel triginta ſex qvi excidendi) הבא על האם ועל אשת אב *is qvi coit cum matre ſua, aut cum uxore patris ſui*; &c.

Mirum videri certè poſſit, unum idemqve facinus ad *lapidationem* adjudicari, qvæ per *Synedrium* inſligebatur,& ad *exciſionem*, qvæ per *manum Dei*. Aſt audi Gloſſatorem: *Omnes iſtæ exciſiones*, inqvit, *ſunt de præſumptuosè factis*, בלא התראה *ubi non erat prævia admonitio*, aut proteſtatio: *at verò ſi fuerit prævia admonitio, qvædam ex iis ad ſtrangulationem adjudicantur, qvædam ad lapidationem. At ſi ex ignorantia hæc perpetrentur, ſacrificium pro peccato reqviritur.*

Exciſio (כרת) erat per manum immediatam Dei, qvam exciſionem meruerat hic nefarius ſummo gradu: nam facinus hoc ab eo perpetratum fuiſſe ex ignorantiâ, ridiculum foret imaginari.

Vers. 5. Παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ

Pauca de excommunicatione apud Judæos obſervabimus, ut pateat, An excommunicare & tradere Satanæ illis fuerint idem?

De eâ autem dicturo, pauca primùm dicenda ſunt de נזיפה *correptione*, qvæ Babylonicis eadem erat cum excommunicatione.

Bab. Moëd Katon. fol. 61. 1. אין נזיפה פחותה מז׳ ימים *Correptio non eſt minùs qvàm in ſeptiduum: ſicut dicitur: Si pater ejus in faciem ejus conſputaverit, nonne pudefiet ſeptem diebus?* (Num. 12, 14.) *Rabb. Chaſda dicit:* נדוי שלנו כנזיפה שלהן *Excommunicatio noſtra* (in Babylonia) *eſt ſicut correptio eorum* (in terrâ Iſraëliticâ.)

Exempla hæc ibi adducuntur.

R. Simeon filius Rabbi (Judæ) *& Bar Kaphra ſederunt legentes, cùmqve difficilis nimis eſſet locus, qvem legerunt, dixit R.* Simeon τῷ *Bar Kaphra, Opus hîc eſt Rabbi interprete. Cui Bar Kaphra: Et qvidnam dicere hac in re poteſt Rabbi? Abiit R.* Simeon, *& patri ſuo hoc dixit, qvi ideò ſuccenſuit. Venit Bar Kaphra eum viſitatum. Dixit ei: O Bar Kaphra, ego te non novi. Novit ille, qvid ſibi is vellet* נהג נזיפתא *ſubiit ergò correptionem triginta diebus.*

Et rurſus: *Præcepit aliqvandò Rabbi, ne magiſtri diſcipulos ſuos doce-*

doceant in plateis; verba iſta myſticè huc applicans: Ambitus femorum tuorum ſunt ſicut monilia (Cant.7,1.) *Prout femur eſt in abſcondito, ſic verba legis in abſcondito. Prodiit R. Chaija* (ר' חייא) *& duos filios fratris ſui docuit in plateâ Rabh ſcilicet, & Barbar Channah. Audiit hoc Rabbi, & ſuccenſuit. Venit R. Chaija eum viſitatum. Dicit ei* עייא *O Aija, qviſnam leget tibi in plateâ?* Gloſſ. vocavit eum עייא *Aija* per contemptum: Qviſnam leget tibi in plateâ, eſt ac ſi dixiſſet: Hinc abi.) *Novit ille, qvare in eum verba talia effunderet: ſuſcepit ergò* נזיפה *correptionem per triginta dies.*

Hæſitat de hâc re R. *Aſher*, qvare *Bar Kaphra* & R. *Chaija* triginta diebus correptioni iſti ſe ſubderent, cùm ea ultra ſeptem dies ſe non extenderet? de qvâ re qvæ diſputet, videat lector, ſi vacat.

Differentia inter נזיפה *Increpationem* & נידוי *excommunicationem* hæc erat:

I. Increpatio iſta opus non habuit abſolutione, excommunicatio habuit.

II. Qvamvis ſe domi contineret ille, qvi tali correptione erat ictus, nec in publicum prodiret, velut homo pudefactus, à ſocietate ejus tamen non abſtinuerunt alii. Coram illo, qvi eum iſto fulmine percuſſerat, non comparuit, nec in publico verſatus eſt, cuivis tamen ad eum domi ſe conferre licuit. Sic dicitur R. *Chaija* triginta iſtis diebus τὸν *Rabh* docuiſſe domi.

Correptio (נזיפה) inqviunt Magiſtri, *eſt, cùm vir qvis illuſtris alium corrigit, dicens: Qvàm impudens eſt N. vel aliqvid iſtiusmodi. Conditio autem hominis ita correpti hæc eſt: Abſcondit ſe, & domi continet ut pudefactus, ne faciem ejus videat, qvi eum pudefecit, nec coram eo ſtet aperto capite. Diminuat etiam de riſu ſuo, & de verbis ſuis & de negotiis ſuis, & ſe contriſtet coram videntibus. At non opus eſt ut ab hominibus ſe retrahat, qvin cum iis comedat & bibat, & eos ſalutet. Nec opus habet abſolutione; ſed cùm correptionem in ſe ſuſceperit, tempuſqve excurrerit, ſolutus eſt.*

Confer cum hâc נזיפה verba Apoſtoli, 1 *Timoth.* V. verſ. 1. Πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, &c.

Et jam ut ad excommunicationem ipſam tranſeamus,

I. Excogitata & inventa eſt excommunicatio apud Judæos, ſi qvid vident oculi noſtri, ut pœna eſſet iſtorum delictorum, qvibus nulla alia pœna decernitur, vel in paginis ſacris, vel traditionibus.

Vix

Vix credo ego, eum apud Judæos excommunicatum fuiſſe, cujus offenſioni aſſignabatur apertè vel à lege, vel à patribus traditionum, pœna vel excîſions, vel mortis, vel flagellationis, vel reſtitutionis dupli aut qvadrupli, *&c.* At verò in rebus iſtis, de qvibus nulla talis deſignatio pœnæ, qvid agendum? Peccata erant pœnâ digna: nullam pœnam ex iſtis, qvæ nominata ſunt, aſſignant iis vel Lex vel Scribæ. At certè providendum eſt, ne talia perpetrentur impunè. Hinc inventa excommunicatio, ut pœna generalis iſtiusmodi delictorum. Res ipſa (ni fallamur) hoc loqvitur, perpenſis iis, propter qvæ fit excommunicatio.

II. Cauſæ aut rationes excommunicationis generaliùs duæ erant; nempè לממונא *ob pecuniam*, & לאפיקורותא *ob Epicuriſmum.*

Occurrit hæc diſtinctio in *Bab. Moëd Katon.* fol. 16. 1. ubi fusè agitur de excommunicatione, & unde plurima petimus de hoc ſubjecto.

Excommunicatio ob nummum erat, non cùm qvis alteri debens pecuniam non ſolveret; nam patuit actio contra eum judicialis; ſed cùm in judicium vocatus, & à conſeſſu ad ſolutionem adjudicatus, tamen non ſolveret.

Qvid ſibi velit אפיקורותא, dicere licet ex definitione *Epicuri.*

Sanhedr. fol. 99. 2. *Epicurus eſt, qvi ſpernit verba Dei: Epicurus eſt, qvi ſpernit diſcipulos ſapientum.*

Aruch: אפקר *eſt qvi loqvitur lingvâ malâ: iſte eſt Epicurus.* Talmudicis אפקר *præſumptuoſum* denotat, *diſſolutum, hominem ad nullam normam compoſitum.* Inde אפיקורוס *Exlex, diſſolutus, intra leges Scribarum non circumſcriptus.*

Megill. fol. 25. 2. מינים פקרו à Gloſſatore redditur העיזו פניהם *Obduraverunt facies ſuas hæretici.*

Moëd Katon. fol. 16. 1. מתפקר כשלוחא דבי דינא Gloſſ. reddit, *Convitiatur nuntio Synedrii.*

Particulariùs.

Orach Chaiim, Cap. 359. *Dixit Rambam b. m. Ob viginti qvatuor cauſas excommunicant vel virum vel fœminam: & hi ſunt excommunicandi:*

1. *Qvi vilifacit Sapientem, etiam poſt ejus mortem.*

2. *Qvi vilifacit nuntium Synedrii.*

3. *Qvi collegam ſuum vocat ſervum.*

4. *Qvi vilipendit verbum unum Scribarum; non opus eſt dicere, Qvi vilipendit Legem.*

5. *Qvi ad diem à conſeſſu ſibi ſtatutum non comparet.*

6. *Qvi in ſe non ſuſcipit judicium conſeſſus, excommunicant eum uſq; dum ſuſcipiat.*

7. *Qvi apud ſe retinet rem aliqvam noxiam: e.g. Canem trucem aut ſcalam confractam: excommunicant eum uſqve dum rem amoveat.*

8. *Qvi vendit fundum ſuum Ethnico, excommunicant eum, uſq; dum ipſe in ſe ſuſcipit omnem injuriam, qvæ inde evenire poteſt Iſraëlitæ vicino ſuo.*

9. *Qvi teſtimonium perhibet contra Iſraëlitam coram tribunali ethnico, & teſtimonio iſto pecuniam torqvet ab eo: excommunicant eum, uſq; dum rependat.*

10. *Sacerdos lanio, qvi portionem non dividit alteri Sacerdoti: excommunicant eum uſqve dum det.*

11. *Qvi diem feſtum ſecundum captivitatis profanat, etiamſi ſit ſecundùm conſuetudinem.* De hoc die vid. *Maimon. in Kiddush Hodesh.* cap.5.

12. *Qvi opus aliqvod ſervile facit veſperiis Paſchatis à meridie.*

13. *Qvi nomen Dei inaniter memorat, vel in juramento vel in verbis.*

14. *Qvi populum adigit ad comedendum ſacra extra limites.*

15. *Qvi populum adigit ad profanationem nominis Dei.*

16. *Qvi annum aut menſes intercalat extra terram Iſraëliticam.*

17. *Qvi ſcandalum objicit cæco.*

18. *Qvi populum impedit à præſtando præcepto.*

19. *Lanio, qvi diſcerptam beſtiam offert.*

20. *Lanio, qvi cultrum ſuum non oſtendit ſapienti approbandum.*

21. *Qvi obturat ſe contra ſcientiam.*

22. *Qvi dimiſit uxorem, & tamen comparticipationem cum eâ habet, & negotiationem.*

22. *Sapi*

Digitized by Google

23. *Sapiens, qvi eſt malæ famæ.*

24. *Qvi eum excommunicat, qvi excommunicationem non meretur.*

Hæc etiam habes apud Clariſſ. *Buxtorf.* in Lexic. Talm. in voce נדוי.

Qvò intentiùs has excommunicationis cauſas rationeſqve intueor, eò magis in ſententiâ meâ perſto, inventam fuiſſe excommunicationem ut pœnam pro delictis iſtis, qvibus nulla pœnæ ſpecies definita, vel per legem, vel per canones traditionales. Perpende eas ſingulatim, & forſan mecum cogitabis.

III Ille, in qvem procedendum erat excommunicatione, citatus primò erat, & dies ei indictus, qvo compareret, miſſo ad eum nuntio à conſeſſu, qvi & de die eum certum faceret, & de perſonis, coram qvibus comparendum.

Moëd Katon. fol. 16. 1. מתרין ביה שני וחמישי ושני *Indicunt ei ſecundum hebdomadæ* (qvô die conſeſſum eſt in curia & conventum in Synagogâ) *& qvintum hebdomadæ* (qvo itidem die conventû & conſeſſum eſt) *& ſecundum hebdomadæ ſeqventis.* Si die primùm indicto non compareret, expectant uſqve ad ſecundò indictum, & ad tertiò indictum. Hoc autem erat, cùm cauſa foret pecuniaria: אבל לאפיקרותא לאלתר *At ſi ob Epicuriſmum foret* (ſi die primùm indicto non compareret) *ſine morâ eum excommunicant.*

IV. Primò percuſſerunt eum ſimplici excommunicatione, qvam נידוי *Niddui* vocant, in qvâ non erat abſoluta maledictio.

Piske הראש in *Moëd Katon.* art. 55. נידוי סתם אין בו קללה *In Niddui non erat abſolutè maledictio: nam dixerunt tantùm* יהא נידוי *Sit N. ſub excommunicatione.*

V. Excommunicatio hæc erat in triginta dies.

Hierſ. Moëd Katon. fol. 81. 3. אין נידוי פחות משלשים *Excommunicatio* (Niddui) *non erat minùs qvàm in triginta dies. Sicut dicitur: Uſqve ad menſem, uſqve dum exeat caro per nares veſtras*, Num. 11, 20.

Si verò excommunicatus intra iſtud tempus excommunicantes placaret, abſolvunt eum illicò.

VI. Si verò in perverſitate ſuâ perſiſteret, finitis triginta diebus, eum iterum excommunicant, מנדין ומקללין אותו *additâ etiam maledi-*

maledictione: & hæc ſecunda excommunicatio vocabatur שמתא *Shammata.*

Bab. Moëd Katon, ubi prius, מנלן דמשמתינן *Unde eſt quod Shammatizamus? Inde quod ſcriptum eſt, maledicite Meroz.* Jud. 5, 23.

Rabbenu Asher in loc. fol. 34. 2. *Barak Shammatizavit Meroz, ſicut ſcriptum eſt, Maledicite Meroz: quod & נידוי Excommunicatio eſt, & קללה Maledictio: nam in voce ארור eſt & excommunicatio & maledictio.*

VII. Publicarunt offenſam ejus in Synagogâ.

Moëd Katon, ubi antè: פרטין התאיה בציבורא *particulatim publicamus crimen ejus in Synagogâ.* Gloſſ. *Concivibus ejus dixerunt: Ob hanc & hanc cauſam nos eum Shammatizamus.*

VIII. Si in perverſitate ſuâ adhuc per hos triginta dies etiam perſiſteret, מחרימין אותו *Anathematizarunt eum.*

Moëd Katon, ubi antè: מנדין ושונין לאחר ל׳ ומחרימין לאחר ס׳ *Excommunicant eum, & poſt triginta dies iterum excommunicant* (Shammatizant) *& poſt ſexaginta Anathematizant.*

Rabbenu Asher ubi priùs: *Anathematizant dicendo: Sit ſub Anathemate. Et hoc longè gravius eſt quàm vel Niddui vel Shammatha. Nam in hoc eſt & excommunicatio, & maledictio, & prohibitio uſus quorumvis hominum, niſi in iis rebus ſolùm, quæ ad vitam ſuſtentandam pertinent: & non Anathematizant, niſi cùm ſe obduraverit, contra confeſſum ſemel iterumque.*

IX. Rationem horum proceſſuum reddunt in *Moëd Katon* loco allegato, his verbis:

Unde eſt, quòd nuntium ei mittunt à conſeſſu (מב״ד) *Quia ſcriptum eſt: Et miſit Moſes ad Dathanem & Abiramum.*

Unde eſt quòd ad judicium citant? quia ſcriptum eſt: Et dixit Moſes Coracho, Tu & cœtus omnis tuus præſtò ſitis.

Unde quòd coram viro aliquo magno & eminenti? Quia ſcriptum eſt: Coram Domino.

Unde quòd coram N. vel tali viro? Quia ſcriptum eſt: Tu atque illi, atque Aaron.

Unde quòd indicunt ei tempus ſtatutum comparendi? Quia ſcriptum eſt: Præſtò ſitis cras.

Unde quòd de tempore in tempus? Quia ſcriptum eſt: Vocarunt ibi Phara-

Digitized by Google

Pharaonem regem Ægypti ſtrepitum, tranſiit tempus ſtatutum. (Hierem. 46, 17.)

Unde, qvòd Shammatizant? Qvia ſcriptum eſt: Maledicite Meroz.

Unde, qvòd Anathematizant? Qvia ſcriptum eſt: Maledicite.

Unde, qvòd maledictus eſt qvi cum eo edit & bibit, & ſtat intra qvatuor cubitos ab eo? Qvia ſcriptum eſt, ישביה q. d. *Sedentes ejus vel cum eâ*, Judic. 5, 23.

Unde, qvòd crimina ejus publicant in Synagogâ? Qvia ſcriptum eſt: Qvia non venerunt ad auxilium Domini.

Unde, qvòd bona ejus in fiſcum referunt? Qvia ſcriptum eſt: Qvicunqve non venerit intra triduum, ſecundùm conſilium principum & Seniorum perdetur omnis ſubſtantia ejus, Ezra 10, 8.

Unde, qvòd contendimus cum eo, & maledicimus ei, & percutimus, & crines ejus vellicamus, & adjuramus eum? Qvia ſcriptum: Et contendi cum illis, & maledixi iis, & nonnullos ex iis percuſſi, & crines convulſi, Nehem. 13, 25.

Unde, qvòd ligamus conſtringimuſqve eum? (Gloſſ. Manibus pedibuſqve, atqve ad columnam, ut flagelletur.) *Qvia ſcriptum eſt: Aut ad mortem, aut exilium, aut confiſcationem bonorum, aut incarcerationem.* Ezr. 7, 26.

Vides excommunicationem apud Judæos, penicillo ipſo Judaico pictam, à capite ad calcem: Et jam an ea, ipſis judicibus, fuerit *traditio in manus Satanæ?* ulterioris eſt diſqviſitionis, & qvidem obſcurioris. In terminis minimè occurrit aliqvid tale dictum de excommunicatione, & an eô ſenſu occurrat, judicet lector ex iis, qvæ dicuntur de conditione excommunicati.

I. *Piske* הראש in *Moëd Katon*, cap. 3. זה דין המנודה *Hæc eſt conditio excommunicati. Non edunt, nec bibunt cum eo, nec ſedent intra qvatuor cubitos ab eo: (uxore & liberis & famulis exceptis, qvibus permiſſum eſt juxta eum ſedere.) Cùm gratias agunt* (ad cibum,) *eum non conjungunt in gratiarum actione, nec eum adhibent ad rem qvamvis, qvæ eget decemviratu. At cuivis licet cum eo colloqvi, & conducit is operarios, & conducitur ipſe in operarium.*

II. Qvoad ea, qvæ religionem ſpectabant,

I. Adierunt excommunicati templum, ſicut & alii.

Middoth. cap. 2. hal. 2. *Omnes, qvi intrant in templum ſecundùm*

dum conſvetudinem, ingrediuntur viâ dextrâ ac circumeunt: egrediunturqve ſiniſtrâ, excepto eo cui aliqvid accidit, qvi circumambulabat ad ſiniſtram.

Interrogatus, qvid tibi, qvòd ad ſiniſtram circumeas? reſpondit, Qvia ego ſum excommunicatus שאני מנודה. *Cui alter: Ille, qvi banc ædem habitat, indet cordi tuo, ut auſcultes verbis ſociorum tuorum.*

II. *Orach Chaiim* ubi antè: *Traditio eſt.* מנודה שונה ושונין לו *Excommunicatus exponit traditiones, atq; exponunt ei. Anathematizatus non exponit aliis, nec exponunt ei, aſt ipſe exponit ſecum, ne obliviſcatur doctrinæ ſuæ.*

Piske הראש ubi ſuprà artic. 51. *Excommunicato permittitur negotiari in lege: Aſt anathematizato prohibetur. Verùm ille exponit ſecum.*

III. Talmudicos evolvens ſæpiſſimè obſervabit, *Excommunicatum* & *Lugentem mortuos*, iiſdem conditionibus in rebus qvàm plurimis ſubjici, imò *Lugentem* pejoribus.

Piske Harosh, ubi antè artic. 51. *Lugens & excommunicatus prohibentur tonderi. Lugens tenetur ad velandum caput, Excommunicatus non. Lugens die primò privatur Phylacteriis; Excommunicatus non. Lugenti prohibetur ſalutatio; Excommunicato permittitur: multò magis licet cum eo colloqvi. Lugenti prohibetur, ne negotietur in lege: excommunicato permittitur. At Anathematizato prohibetur verſari in lege: verùm ille exponit ſibiipſi: & facit ipſe ſibi tabernulam pro victu ſuo. Lugens tenetur ad ſciſſionem veſtimenti; Excommunicatus non. Lugenti prohibetur, ne faciat aliqvod opus; Excommunicato permittitur. Lugenti prohibetur, ne ſe lavet; Excommunicato permittitur. Lugens non induit ſandalia; Excommunicatus induit. Lugens non coit cum uxore; Excommunicatus coit,* &c.

Ex dictis videtur concludi poſſe ex unâ parte, Excommunicationem apud Judæos vix ſonuiſſe *tradi Satanæ*, & adſunt etiam nonnullæ rationes, qvibus videtur concludi pariter poſſe, Tradi *Satanæ* hîc apud Apoſtolum non ſonare *Excommunicationem*. Detur, excommunicatum & ejectum ab eccleſiâ rejici etiam à Deo, & in manus *Satanæ* qvidem tradi: hoc non eſt illud, qvod penſi jam noſtri eſt penſitare, ſed an vel *Paulus* per *tradatur Satanæ*, vel *Corinthii* intellexerint Excommunicationem? Nos negativum amplectimur ob haſce rationes:

I. Qvia

I. Qvia nulla ratio reddi poteſt, cur Apoſtolus rejecto vulgari & notiſſimo *Excommunicationis* vocabulo, ad aliud confugeret, ignotiſſimum, obſcuriſſimum?

II. Facinus hujus ſcelerati erat ſupra excommunicationem, Et parvum erat, hominem tàm nefarium excommunicari. Mortem ille meruit, ut obſervavimus, duplo triplovè: & extraordinario iſti ſceleri congruentius erat, ut extraordinaria aliqva aptaretur pœna, qvàm vulgatiſſima iſta, excommunicationis.

III. Eccur tàm vehementi conſilio atqve inſtigatione uteretur Apoſtolus, ad incitandam eccleſiam, ut excommunicarent adeò merentem excommunicationem? Num res tàm difficulter apud eos impetranda excommunicatio? Qvid opus præſentiâ Spiritus *Pauli* in re qvibuſvis miniſtris eccleſiæ delegatâ? qvid opus tàm ſolenni determinatione (ἤδη κέκρικα) in re, de qvâ fateretur qvilibet mereri eum excommunicationem?

IV. Tradi Satanæ erat εἰς ὄλεθρον σαρκός. At qvidnam ad illud valere potuit excommunicatio apud hominem in libidines ſuas juratum? Fieri forſan potuit, inqvies, ut ea talem ſortiretur effectum. At retorqveo ego, cùm Apoſtolus ait, εἰς ὄλεθρον σαρκός, non de fortuito effectu loqvitur, ſed de indubitato.

His ducti rationibus, ut alias omittamus, cum iis in ſententiam imus, qvi de miraculosâ actione locum interpretantur, de reali ſcilicet traditione perſonæ hujus in manus & poteſtatem *Satanæ*, ut ab eo flagellaretur, & morbis, torturis, & terroribus cruciaretur. Atqve huc optimè concinunt & Phraſeologiæ circa hanc rem adhibitæ ab Apoſtolo, & rei ipſius circumſtantiæ.

Ἤδη κέκρικα ὡς παρών.

Tradere Satanæ nunqvam memoratur in ſcripturâ, niſi cùm adeſſet poteſtas Apoſtolica, ut hîc & 1. *Tim.* 1, 20. Et poteſtas iſta Apoſtolica miraculosè feriendi obſtinatos, aut nefariè peccantes qvâvis pœnâ, uſitatè ab iis non exercebatur, niſi coràm in os, ut à *Petro* in *Ananiam* & *Saphiram*, & à *Paulo in Elymam*, itemqve, ut veriſimillimum, in *Hymenæum* & *Alexandrum*; hîc tamen longè diſtans & remotus, judicavi, inqvit, & decrevi, à longinqvo poteſtatem iſtam meam in hunc ſceleratum exercere, ac ſi præſens eſſem & coràm in

os;

Digitized by Google

os; qvod qvidem non uſitatè ſit, at ſcelus hoc etiam non uſitatum. In hunc ſenſum reddenda eſt iſta clauſula, *καὶ τοῦ πνεύματός μου* i.e. ſpiritu meo Apoſtolico, vel dono ſpiritus mihi conceſſo. Sic *ſpiritus Eliæ habitabat ſuper Elizæum* 2. *Reg.* 2, 15. id eſt, Spiritus *Eliæ* propheticus. 3. Clauſulamqve iſtam, Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, confer cum eâdem Phraſiologiâ, *Act.* 3, 6. cùm ſcilicet edendum erat miraculum. Itemqve 4. Vox Δύναμις uſitatiſſimè in Evangeliis ad miracula refertur, de poteſtate diſciplinariâ uſurpatur rariſſimè, ſi omninò.

Diſcurſum noſtrum, de excommunicatione apud Judæos, concludamus traditione inter eos receptâ, qvam vide ſi lubet *Schabb.* fol. 110. 1. חויא רבנן דטרקיה לית ליה אסותא *Si ſerpens Rabbinorum qvemvis momorderit, non eſt ei medela. Bar Kasba in Pumbeditha morſus fuit à Serpente Rabbinorum, & nulla ei medela.* Gloſſ. *Qvia tranſgreſſus fuerat contra excommunicationem ſapientum, ideò cùm morſus foret à ſerpente, nulla ei ſanatio.*

VERS. 9. Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ.

In Epiſtolâ? Qvânam?

I. Aoriſtus Ἔγραψα, etiam *Scripſeram* reddi poteſt, abſqve ullâ injuriâ Grammaticæ. *Scripſeram in hâc epiſtolâ, Ne commiſceamini*, &c. anteqvam ad me perveniret hujus ſceleris fama: at nunc iſtud audiens, ſtylum magis acuo, arctioriqve prohibitione vos conſtringo, *Ne* ſcilicet *cum talibus comedatis.*

II. Miſerat Apoſtolus *Timotheum* ad Corinthios, anteqvam hanc epiſtolam ſcriberet, *cap.* 4, 17. & veriſimile eſt, eum aliqvam epiſtolam per eum miſiſſe, in qvâ ſic ſcripſerat. Aſt ad Apoſtolum accedentibus *Stephano, Fortunato, & Achaico,* totumqve ſtatum eccleſiæ Corinthiacæ ei pandentibus, literaſqve qvæſtioneſqve ei ab eccleſiâ reddentibus, cùm adhuc qvod norunt ii, *Timotheus* ad *Corinthum* non perveniſſet, ille hâc epiſtolâ iſtam complectitur & ſupprimit: & ſi iſtam intercidiſſe dixeris, verè qvidem aliqvaliter dixeris, qvia ad nos non pervenit exactum exemplar iſtius epiſtolæ: At non verè etiam aliqvaliter, qvia omnia in epiſtolâ iſtâ comprehenſa, in hâc habemus, & multa præterea.

Mi

Digitized by Google

Μὴ συναναμίγνυσθαι.

I. Planum eſt, Apoſtolum altiùs hîc inſurgere, atqve arctiori monitione eos obligare, qvàm fecerat antè. Scripſerat ante, Μὴ συναναμίγνυσθαι; jam ſcribit, Μὴ συνεσθίειν.

II. Planum etiam eſt, verba eum ſua collimare in profanos Chriſtianos, non in Ethnicos, & nunc & cùm ſcriberet anteà. Nam erant inter Chriſtianos ab Ethniciſmo converſos, abſqve dubio aliqvi, qvorum parentes aut filii aut cognati, non adhuc converſi, in Idololatriâ, avaritiâ, & ſcortationibus volutabantur. Jam verò non erat Chriſtiano oblivifcendum omnium harum neceſſitudinum. Nec erga eos abjicienda omnis familiaritas & officium.

III. Vox *συναναμίγνυσθαι neceſſitudinem aliqvam interiorem denotat*, inqvit *Camerarius*; qvod qvidem aliqvaliter verum eſt, diſtinctâ iſtâ neceſſitudine interiori, in magis conjunctam & minùs.

Συναναμίξις converſatio iſta reputanda eſt, & neceſſitudo, qvam inire Judæo licuit cum Judæo, & non cum Ethnico: ad cujus normam, ut maximè notam, loqvi Apoſtolum vix poteſt dubitari.

I. Negotiatio & mercatura permiſſa eſt Judæo cum Ethnico: ſub hâc tamen atqve aliis nonnullis iſtiusmodi cautionibus: לפני אידיהן של— ע"א ג' ימים *Triduo ante dies feſtos Ethnicorum, prohibitum eſt cum iis dare & accipere, mutuo dare aut mutuo aſſumere, reddere aut repetere*, &c. *Avodah Zarah*. cap. 1. Hanc ſub ſignificatione vocis *συναναμίγνυσθαι*, cadere vix credo.

II. Unà & ad eandem menſam conveſci erat *συναναμίγνυσθαι*, qvod certè ſatis patet ex ſtrictâ talis convictûs cum Ethnico prohibitione. Phariſæus in foro & nundinis negotiari voluit cum plebejo, at noluit cum eo conveſci: Sic voluit plebejus cum Ethnico mercaturam exercere, ſed noluit cum eo comedere. Apoſtolus ergò voces *συναναμίγνυσθαι* & *συνεσθίειν* non inter ſe opponit, ſed *συνεσθίειν* proponit ut gradum qvendam *συναναμίξεως*. Nam

III. Erat, qvod vel communi experientiâ obſervari poteſt, neceſſitudo longè interior, qvàm nuda talis comeſtio, ea nempè, qvæ à Juriſtis Judæorum vocatur שותפות *comparticipatio* in mercaturâ aut negotiatione: atqve ea, qvæ à nobis vocatur *Deputatio*, utraqve Judæo prohibita cum Gentili.

Digitized by Google

Bab. Sanhedr. fol. 63, 2. אסור לאדם שיעשה שותפות בגוי
Probibitum eſt homini comparticipationem inire cum Ethnico. Ne fortè aliqvandò oporteat jurare, & cogatur jurare per Idolum ejus.

Maimon: Schilluchin, &c. cap. 2. אין הגוי נעשה שליח *Ethnicus non fit nuntius* vel deputatus *pro re qvàvis: Nec fit Iſraëlita deputatus pro Ethnico.*

IV. Conjunctior & adhuc erat neceſſitudo, ex contracto matrimonio & affinitate: hanc συγκατάμιξιν vocant LXX. *Joſu.* 23, 12.

Et jam non arduum admodùm eſt, ſenſum Apoſtoli expiſcari: qvem ſume hâc Paraphraſi: Scripſi vobis in Epiſtolâ, ne interiori aliqvâ familiaritate aut neceſſitudine commiſceamini cum ſcortatoribus: qvod non intellexi tàm de ſcortatoribus ethnicis, qvàm de iis, qvi vocantur fratres aut Chriſtiani: Jam verò & idem ſcribo, ne tali familiaritate cum iis aliiſqve ejuſdem ſtigmatis, ut avaris & Idololatris, commiſceamini, imò ne eâ qvæ remotiſſima, nempe comeſtione cum homine iſtiuſmodi ad eandem menſam.

VERS. 12 Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν.

Hæſitare hîc forſan potes de verſione & ſenſu vulgò receptis. Beza: *Qvid meâ intereſt.* Gallic. *Qu' ay-je affaire de juger.* Ital. *Che appartienni à me giudicare.* Novi ſatis, Phraſiologiam τί μοι freqventiſſimè hôc ſenſu occurrere: at qværere hinc meritò licet, ſi nihil tuâ intereſt, ô ſanctiſſime Apoſtole, eos judicare qvi ſunt extra, qvare judicaſti *Elymam* cœcitate? & *Hymenæum* & *Alexandrum* traditione in manus *Satanæ*, Apoſtatas jam factos, & non alios qvàm extraneos? Qvid ſi ergò verba in hunc ſenſum redderentur, *qvare enim mihi conceditur judicare etiam de iis, qvi foris ſunt?* Id eſt, Apoſtolicâ meâ authoritate, etiam ethnicum percutere divinâ aliqvâ plagâ, ſi ille inſanabiliter hoſtis & blaſphemator evangelii, qvod feci cum *Elyma*, &c. Qvare hoc mihi conceditur, niſi ut immedicabilia talia vulnera enſe recidam? Et nonnè vos qvoqve intra ſphæram veſtram eos judicatis, qvi intus ſunt? Jam verò eos, qvi foris ſunt, qvos ego ſic judico & percutio, Deus judicat & percutit, & vindictâ ſuâ cenſuræ meæ ſuffragatur, καὶ ἐξαρεῖτε. Pari modo & vos, qvod in vobis eſt, facientes, poteſtis per manum iſtam Dei tollere hunc, alioſqve iſtiuſmodi nefarios. Negligi non poteſt, qvin obſervetur,

Ἐξα-

Digitized by Google

Ἐξαρεῖτε futuri eſſe temporis, & non temerè reddenda eſt alio tempore. Totam Periochen ergò hac Paraphraſi explicamus: Mihi datur à Deo etiam eos, qvi extra ſunt, judicare: & nonnè vos etiam de iis, qvi intus ſunt, judicatis? Eos verò, qvi extra ſunt, qvos ego judico, Deus ipſe judicat, & vos etiam pari judicio poteſtis impium hunc è medio veſtri tollere: LXX. in *Deut.* 17, 7. Ἐξαρεῖς τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, alibiqve, freqventiſſimè.

CAP. VI.

Vers. 1. Κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων.

NOn poſſumus non hìc primò verba *Titi Imperatoris* in medium proferre, ad ſeditioſos in *Hieroſolyma* obſeſſos ſic diſſertantis: Πρῶτον μὲν ὑμῖν τήν τε χώραν ἔδομεν νέμεσθαι, καὶ βασιλεῖς ὁμοφύλους ἐπεστήσαμεν. Ἔπειτα τοὺς πατρίους νόμους ἐτηρήσαμεν, καὶ ζῆν οὐ μόνον καθ᾽ ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπετρέψαμεν ὡς ἐβούλεσθε. *Joſeph. de bel.* lib. 6. cap. 34.

Judæos propriis legibus ſub Romano imperio jam vixiſſe, clarius eſt, qvàm ut demonſtratione indigeat: &, teſtibus Gemariſtis, Judicia pecuniaria, vel περὶ τῶν βιωτικῶν, ab iis ablata non ſunt ante tempora *Simeonis Ben Jochai. Hieroſ. Sanhedr.* fol. 24. 2. Jam dicas mihi velim, an non Judæis ad Chriſtianiſmum converſis eadem permiſſa? Exemplum ſumamus in eccleſiâ hâc Corinthiacâ: Conſtitit ea ex Judæis & Gentilibus jam converſis. Judæi dum non credentes in Synagogâ ſuâ habuerunt ב״ד של ג׳ *Conſeſſum triumviralem*, qvi judicarent περὶ τῶν βιωτικῶν, idqve permittente imperio Romano, tranſlati jam ſunt in Synagogam vel Congregationem Chriſtianam, & cum iis Gentiles, qvi credunt: Num iis à Romanis negatum in Congregatione Chriſtianâ, qvod conceſſum in Synagogâ? (1.) Nulla omninò adhuc excitata erat in Chriſtianos perſecutio à Romanis, cùm Apoſtolus hæc ſcriberet: Nam excurrebant anni non pauci, anteqvam *Nero* in iſtam neqvitiam prorumperet. (2.) Parùm curæ Romanis fuit, diſtingvere inter Synagogam Judæorum Judaizantem & Synagogam Judæorum Chriſtianizantem: illudqve *Gallionis* ut res

ſe habuit, *vos ipſi videritis, judex ego horum eſſe nolo*, Act. 18, 15. *Ipſis de nominibus & rebus legis ſuæ liberum erat, ut judicarent.*

Digniſſimi ergò reprehenſione erant hi *Corinthii*, qvos penes erat apud ſeipſos judicia talia liberè exercere, in ſcandalum tamen Evangelii & Chriſtiani nominis, ad tribunalia Ethnica confugerunt.

Vers. 2. Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσι;

In bifidam gloſſam torqvetur hic locus.

A *Chiliaſtis*, in ſenſum neſcio qvem, qvem mallem apud ipſos reqviras, qvam à me expectes.

Ab aliis, in hanc ſententiam, *Sanctos in extremo judicio, Chriſto fore aſſeſſores, ejusqve judicium approbaturos.* Et huc adducunt verba iſta Salvatoris, *Matth.* 19, 28. *Luc.* 22, 30. *Cùm ſederit filius hominis in throno gloriæ ſuæ, ſedebitis & vos in thronis duodecim, &c.*

Miror, commata illuſtris adeò & notandi thematis, qvalia ſunt illud qvod jam tractamus, illudqve qvod adducitur, adeò à proprio & genuino ſenſu alienari; qvod dictum velim pace doctorum.

Trutinemus primùm verba Salvatoris.

I. Parùm qvidem Logicè ſic arguitur: (ſi verba iſta eô ſenſu, qvem volunt, forent ſumenda:) *Vos duodecim ſedebitis in duodecim thronis, judicantes duodecim tribus Iſraëlis:* Ergò Omnes ſancti judicabunt mundum, ut aſſeſſores Chriſti, in extremo judicio. Qvam aſperitatem ſic emolliunt: *Qvod illis dixit, omnibus dixit, qvi eos fuerint imitati.* Primaſius: *Hic erit aliqva Apoſtolorum ſupra reliqvos ſanctos eminentia.* Beza: Sic & alii qvamplurimi.

II. Aſt aderat *Judas*, cùm proferrentur hæc verba à Salvatore: & nonnè ille etiam intra numerum iſtum duodenarium concludendus? Verùm hoc omiſſo, aderant plures etiam, cùm ille hæc diceret, qvi eum ſeqvuti fuerant in regeneratione, & ſi omnes illi, omnesqve ſancti in toto terrarum orbe futuri, intra iſtud privilegium aſſeſſionis cum Chriſto forent concludendi, cur reſtringitur numerus tantùm ad duodenarium? *Vos duodecim*, id eſt, omnes ſancti, *judicabitis duodecim tribus Iſraëlis:* id eſt, totum mundum, eſt

gloſſa

gloſſa adeò ſpinoſa, ut digitis qvidem meis ſit omninò intractabilis.

III. Senſum verborum exhibuimus ſuo loco. Per ſeſſionem ſcilicet Chriſti *in throno gloriæ ſuæ*, non intelligendum eſſe tribunal ejus in extremo judicio, ſed cùm adventurus foret in gloriâ vindictæ ſuæ, in gentem Judaicam: Tùm, non perſonas, ſed doctrinam Apoſtolorum, gentem iſtam neqviſſimam, judicaturam ac damnaturam.

Et qvod ad ipſam ſententiam de Sanctis Chriſto aſſeſſuris,

I. Nihil planius eſt in ſcripturâ, qvàm qvòd omnes *ſtabunt ante* tribunal Chriſti, 2. *Cor.* 5, 10. tàm oves, qvàm hirci, *Matth.* 25, 32. &c. Mentio qvidem occurrit de regnando cum Chriſto, ſed nuſpiam de judicando cum Chriſto in die judicii.

II. Qvàm nihil illud ſonat, *Sancti approbabunt judicium Chriſti?* Num ob hoc erigendi ſunt throni, ut iis inſidentes approbent judicium? Ipſi qvidem Diaboli, & damnati, non poterunt non juſtitiam ejus fateri.

III. Et qvalis, qvæſo, hæc argumentatio? Sancti in die extremo approbabunt judicium & ſententiam Chriſti: Ergo vos poteſtis judicare de iis, qvæ ſpectant hanc vitam.

Nos ergò neqvaqvam dubitamus, ſenſum verborum horum, *Nonne noſtis, qvòd ſancti judicabunt mundum?* planiſſimè hunc eſſe, *Nonne noſtis, qvòd Chriſtiani futuri ſunt magiſtratus, & judices in mundo?* Qvod clariſſimè liqvet ex hiſce obſervatis.

I. Vox Ἅγιοι commate præcedenti omnes Chriſtianos denotat, ut oppoſitos *Infidelibus*, Chriſtianiſmum non profitentibus: Hos autem omnes cum Chriſto mundum judicaturos, non fatebuntur ſententiæ iſtius ſuffragatores: & reddatur tùm ratio, cur vox hôc in commate diverſo ſenſu & ſtrictiori ſumenda ſit, qvàm eadem vox in præcedenti?

II. Loqvitur Apoſtolus ut de re notâ, & ex confeſſo, οὐκ οἴδατε. Aſt unde hoc notum vel noſcendum, Chriſtianos futuros magiſtratus & judices mundi? Faciliimè apertiſſimeqve è *Daniele* cap. 7, 18. 27. Ubi cùm exciderentur qvatuor Monarchiæ Ethnicæ, qvæ mundum ſub tyrannide ſuâ tàm diu rexerant, transferendum tandem erat regimen, & dominatio, & imperium ſub toto cœlo ad populum *Sanctorum* Excelſi. Qvô ſenſu & qvâ latitudine ſumenda ſit vox

Sanctorum, ex Antitheſi diſcas in iſto capite qvàm planiſſimâ. Regimen & dominatio & imperium ſub toto cœlo fuerat anteà Ethnicorum, at ſub regno Chriſti, *Sanctorum*, id eſt, Chriſtianorum.

III. Qvadrat hic ſenſus optimè cum argumento Apoſtoli: Ne putetis illicitum, de litibus inter vos emergentibus inter vos dijudicare: neu confugiendo ad tribunalia Ethnica contumeliam Evangelio impingatis, nam advertite, qvid prædictum à *Daniele*, qvod benè noſtis, *Sanctos* ſcilicet, id eſt, *Chriſtianos*, olim dominatione & regimine totius mundi potituros, prout jam diu potiti ſunt potiunturqve Ethnici. Si olim jus iis erit dominandi, certè vobis hodiè fas eſt de litibus determinare.

IV. Congruit cum ſenſu hjus loci illud, qvod dicitur ab *Apocalypte*, cap. 20, 4. qvòd, cùm ligaſſet Chriſtus Satanam, ne Gentiles ulteriùs deciperet, uti fecerat ante per idola, oracula, &c. eriguntur throni, & datur judicium illis, qvi in iis ſedent, poteſtas ſcilicet & authoritas judicandi, & regendi, & magiſtratum exercendi.

VERS. 3. Οὐκ οἴδατε, ὅτι Ἀγγέλους κρινοῦμεν;

Non dicit, ut antè, *Sancti* judicabunt Angelos; ſed, *Nos* judicabimus. Per *Angelos*, Diabolos intelligi, fatentur omnes: Aſt omnes certè *Sancti* (ſecundùm latitudinem iſtius vocis, commatibus præcedentibus) id eſt Chriſtianiſmum profeſſi, non judicabunt Diabolos. Nec intelligenda eſt hæc judicatio Angelorum in die extremo: At loqvitur Apoſtolus de miniſtris Evangelii, ſeipſo, aliisqve, qvi per prædicationem Evangelii nominiſqve Chriſti, Diabolos oraculis Idolisqve ſuis ſpoliaturi erant, adorationibus ſuis privaturi, ſedibus expulſuri, & dominio exuturi. Adeò ſub dominatione Chriſtianâ ſubjecturus eſt Deus totum mundum, ut magiſtratus Chriſtiani judicaturi ſint homines, & miniſtri Evangelii Diabolos: & vos de litibus qvibuſdam trivialibus non inter vos dijudicare?

VERS. 4. Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια, &c.

Ut diſtingverentur judicia apud Judæos in דיני ממונות *Judicia pecuniaria*, & דיני נפשות *Judicia capitalia*, cuivis notum. An κριτήρια βιωτικὰ & דיני ממונות fuerint convertenda? non dis-

Digitized by Google

diſputamus: Certè ſub דיני ממונות, uti opponuntur דיני נפשות *Judiciis capitalibus*, comprehenſa ſunt omnia Judicia infra-capitalia: Hinc illud, qvod obſervamus alibi: *Judicia capitalia ablata ſunt ab Iſraële qvadraginta annis ante exciſum templum.* Hieroſ. Sanhed. fol. 24. 2. *Et judicia pecuniaria ablata ſunt ab Iſraële in diebus Simeonis ben Jochai*, ibid. col. 1.

Τὰς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

I. *Viliſſimos*, vel *maximè contemptibiles*, hic interpretari, qvod faciunt verſiones nonnullæ, duriuſculum certè eſt & incongruum. Qvid? Inopes, & ex eleemoſynis, aut labore aſpero victum qværitantes, judiciis præfici? unde talibus vel peritia judicandi vel otium? Qvàm promptum iis lucro proprio conſulere potiùs, qvàm juſto judicio? Et qvis non ſpreverit tales judices?

Referenda eſt ergo vox Ἐξουθενημένους non ad infimos de plebe, ſed ad infimos de claſſe judiciariâ.

II. Claſſis iſta hos ordines habuit in ſubſelliis Judaicis, ſecundùm qvorum morem, & diſpoſitionem loqvi Apoſtolum eſt vero ſimillimum.

1. Erat *Synedrium magnum*, è ſenioribus conſtans LXXI.

2. Erat *Synedrium viginti-triumvirale*, in civitatibus nobilioribus.

3. Erat ב"ד של ג' *Conſeſſus triumviralis*, in unaqvaqve Synagogâ.

4. Erat ב"ד של מומחין *Conſeſſus Authorizatus* vel Authenticus.

5. Erat ב"ד שאינן מומחין *Conſeſſus non Authorizatus*: Ἐξουθενημένος, *non Authenticus.*

III. Diſtingvimus primò, inter ב"ד של שלשה *Conſeſſum Triumviralem* conſtitutum in unaqvâqve Synagogâ, & ב"ד מומחין *Conſeſſum Authorizatum*, utcunqve de tribus hominibus etiam conſiſtentem. Nam conſeſſus triumviralis in unaqvâqve Synagogâ conſtitit ex tribus Senioribus, ritè & per impoſitionem manuum promotis ad Presbyteratum. At בית דין מומחין conſeſſus iſte, qvem *Authorizatum* dicimus, non ſemper conſtitit ex hominibus, per ordinationem ad Presbyteratum promotis, ſed non raro ex hominibus,

bus, diplomate aliqvo ſpeciali, à Synedrio iis conceſſo, authoritatem in his vel illis rebus dijudicandi recipientibus. Conſtitit plerumqve ex חברים *Collegis Sapientum*, viris qvidem doctis & ſcholaribus, ſed qvi non adhuc cooptati forent in ordinem & claſſem Presbyterorum.

Et munera ut plurimùm ד מומחין erant diverſa à muneribus & officiis conſeſſus triumviralis. Illius erat judicare de rebus pecuniariis, de injuriis, *&c.* Horum, judicare de primogenitis pecorum offerendis domino, an labe carerent necnè? *vid. Becoroth.* fol. 48. 1. de Amuletis fœminarum geſtandis aut non geſtandis Sabbato, *Shab.* fol. 57 *&c.* de cultris lanionum an liciti annon? & de rebus variis ejuſdem farinæ.

IV. Cùm vocabula ב"ד שאינן מומחין reddimus *Conſeſſum non Authenticum*, ideò ita dictum intelligimus, non qvòd judicia & determinationes iſtiuſmodi conſeſſus non valerent, ſed qvòd Conſeſſus ipſe authoritatem ſuam non reciperet à Synedrio, ſed ab iis eligeretur, inter qvos pendebat controverſia.

Bava Mezia, fol. 32. 1. *Rabb Nachman dicit: Vidua* (ſi qvid de dote ſuâ vendere velit) *non opus habet* ב"ד של מומחין *Conſeſſu Authorizatorum, ſed opus habet* ב"ד של הדיוטות *Conſeſſu Idiotarum,* vel hominum privatorum.

Maimon: in אישות *cap.* 17. hæc citans ſic habet: *Vidua, viduata ne ſit poſt matrimonium, an poſt deſponſationem, juramento aſtringitur, & fundum mariti ſui vendit* (in aliomoniam ſcilicet ſuam) *vel in Conſeſſu* מומחין *Authorizatorum, vel in Conſeſſu* שאינן מומחין *non Authorizatorum: Iſte autem conſeſſus eſt, cùm tres viri adſunt, honeſti & periti in æſtimatione fundi.*

Ad hunc uſitatiſſimum Judæis conſeſſum, reſpicere videtur Apoſtolus hoc in loco: & modum lites ſuas finiendi Corinthiis præſcribere, notum, facilem & abſqve ſumptu.

Conſeſſum מומחין non incongruè vocari poſſis τοὺς αὐθεντημένους: hunc שאינן מומחין vocat ille ἐξουθενημένους: non *viles* aut *contemptibiles*, ſed *non Authorizatos*.

Hortatur ergò, ut ſi qvando emergant inter eos lites, de rebus pecuniariis, aliiſve, neutiqvam ad tribunalia Ethnica confugiant, qvin potiùs inter ſeipſos homines aliqvos privatos eligant, in iſtiuſmodi rebus judices ac arbitros.

San-

Digitized by Google

Sanhedr. fol. 3. 1. דיני ממונות בשלשה הדיוטות *Judicia pecuniaria poſſunt eſſe per tres homines privatos;* גזלות וחבלות בג' מומחין *Judicia de raptis & damnis per tres Authorizatos.*

Jevamoth. fol. 101. 1. *Præceptum de diſcalceatione leviri, tres Judices reqvirit:* אפילו שלשתן הדיוטות *etiamſi tres iſti ſint homines privati.*

Rambam in locum: הדיוטות אינן חכמים *Privati*, i. e. *qvi non erant Sapientes.* Et R. Sol. *Qvi non erant de conſeſſu ſeniorum in urbe ſuâ:* & tamen in iſtâ cauſâ potuerunt eſſe Judices.

A Deo iſti, qvos in eâ re judicare oportuit, vocantur זקנים *Seniores*, Deut. 25, 9. *Accedet ad eum uxor fratris ſui in conſpectu ſeniorum*, &c. Et à Talmudicis vocantur *Judices* דיינין, & tamen poterant eſſe homines privati.

Plurima etiam dicunt iidem patres traditionum, de actore & reo, judices vel arbitros ſibi ipſis eligentibus, de litibus ſuis deciſuros, utqve teneantur litigantes ſententiæ eorum ſe ſubjicere, ſit licèt forma judicandi non omninò ſecundùm formam ſtatuti.

Exempli gratia: Reqvirebantur tres judices ad determinandum de litibus pecuniariis, iiqve per Canonem & ſtatutum, ſeniores vel Presbyteri facti per legitimam ordinationem. At licuit litigantibus, ſi vellent, unum talem tantùm, ſibi arbitrium vel judicem eligere: vel tres privatos & non Presbyteros.

Sanhedr. fol. 5 1. *Tradunt Rabbini: Judicia pecuniaria ſunt per tres.* ואם היה מומחה לרבים דן אפילו יחידי *At ſi ſit Authorizatus, poteſt judicare ſolus. Dicit Rabb Nachman, ſicut ego judico de rebus pecuniariis ſolus: Et ſic dicit R. Chaija, ſicut ego judico de rebus pecuniariis ſolus.*

Imò ſi ſit *electus à litigantibus*, potuit judicare ſolus: nam hoc obtinuit, אם קיבלו עליהם *Si in ſe ſuſceperunt*, judicio unius iſtius ſenioris aut trium iſtorum privatorum ſe ſubjicere, oportuit ſubjici, & valuit judicium.

De hâc re agit utrumqve Talmud ſatis copiosè in Codice *Sanhedrin.* cap. 1.

Ex *Babylonio* hæc ſume loco jam allegato.

Rabb Nachman judicavit, & erravit in judicio. Acceſſit ergò ad Rabb Joſeph, à qvo hæc audiit: אם קיבלוך עליהו לא תשלם

Digitized by Google

Si in ſe ſuſceperunt tuo judicio ſtare non teneris ad ſolutionem damni, &c.

Et aliqvantò pòſt: *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit* הדין בשלשה ופשרה בשנים *Judicium eſt per tres, & arbitratio* vel reconciliatio *per duos. Et melior eſt vis reconciliationis, qvàm vis judicii: Nam duobus judicantibus, poſſunt litigantes ab eorum ſententiâ recedere: At verò cùm duo arbitri litem componunt, non poſſunt litigantes ab eorum ſententiâ recedere.*

Ratio utriuſqve eſt, qvia duo Judices non erant juſtus Conſesſus; Si ergò ii judicare vellent ex officio, non valuit eorum Judicium, at ſi ſpeciatim pro arbitris eligerentur à litigantibus, valuit. Nam, ut Gloſſa: *à ſententiâ duorum, qvi litem componunt, non poſſunt litigantes recedere, nam eos elegerunt.*

Hoc etiam ex *Hieroſolymitano*, fol. 18. 1. *R. Abbu ſedit judicans ſolus Cæſareæ: Dixerunt ei Diſcipuli ejus, Nonnè Rabbi hoc nos docuit, Nè qvis judicet ſolus? Reſpondit iis, cùm me videritis ſedentem ſolum, & tamen ad me accederetis, eſtis ac illi, qvi judicem ſibi recipiunt.*

Vers. 12. Πάντα μοι ἔξεστιν, &c.

Tranſit jam Apoſtolus ad aliud thema, agitqve tacitè contra peſtem iſtam, in eccleſiâ nimis graſſantem, facinoroſam hæreſin *Nicolaitarum*, qvæ ad comedenda idolothyta ſvaſit, & fornicationem.

I. Sectam *Nicolaitarum* à *Nicolao*, de ſeptem Diaconis uno, cognominationem ſuam hauſiſſe, qvi negaverit, næ ille toti antiqvitati videretur certè contrariari. Et tamen inter ipſos antiqvos non ſatis eſt de re conſenſum: Adeantur authores, & in partes eos iviſſe comperies, an à facto *Nicolai* emanarit hæreſis, an à qvodam dicto. Qvid ſi à neutro? ſed à verbo ניכולה *Nicolah* deductum ſit ſectæ nomen, qvod denotat *Comedamus?* Nam ut vox Hebræa נאכל Chaldæis tranſiret in ניכיל, qvis non novit? Et cùm neqviſſimis iſtis homuncionibus nihil antiqvius foret, qvàm ſeſe mutuò ad comedenda Idolothyta animare, dicentes invicem aliisqve, qvod conjectari licet, ניכולה *Nicolah, Comedamus,* qvàm aptiſſimè inde ab Orthodoxis denominari poterant *Nicolaitæ?* Targ. in *Eſai.* 22, 13. אמרין ניכול בסר.

II. Undecunqve Sectæ nomen, vix dicas, an horrenda ea magis,

gis, an miranda? Nam cùm nuperrimè decreverit *Synodus Hieroſolymitana* contra comeſtionem Idolothytorum, & ſcortationem *Act.* 15. ſtupendum eſt, exortum illicò eſſe genus hominum, eorumqve Evangelium profitentium, qvi ipſi omni audaciâ in contrarium irent, alioſqve omni nixu ac induſtriâ excitarent ad comedendum Idolothyta & fornicandum.

III. Præterqvam qvòd prætextu libertatis Chriſtianæ uſi abuſiqve ſunt nefarii iſti, in rebus hiſce neqviſſimis peragendis, argumenta etiam excogitarunt neqvitiæ ſuæ velandæ, audaciæqve tutandæ accommodata; qvæ ordine perſtringit Apoſtolus. Primum eſt illud: Πάντα μοι ἔξεστιν; qvæ qvamvis de ſeipſo optimè dicere potuit Paulus; *Omnia mihi licent*, ut *cap.* 10, 23. tacitè tamen videtur ipſorum verba & argumentationem inſuſurrare: qvibus etiam reſpondet: *At omnia tamen non expediunt. At ego non ſubigar ſub cujusvis poteſtate.*

Secundum eſt: *Venter deſtinatur eſcis.* Idolothyta ſunt eſcæ, ergò. Reſpondet: *Deus & hunc & has deſtruet.* De animâ ergò præcipuè eſt curandum, non de iſtis rebus, qvæ perituræ. Et detur, ventrem deſtinari eſcis, at corpus tamen non deſtinatur fornicationi; ſed Domino.

VERS. 16. Ἔσονται γάρ, φησιν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

Bereshith Rabb. ſect. 18. *Eruntqve illi duo in carnem unam.* מקום שׁשׁניהם בשר אחד *In loco ſcilicet iſto, ubi conficiunt carnem tantùm unam.* Qvæ aptior eſt Gloſſa, qvàm primò aſpectu reputâres, & qvam reſpicit Apoſtolus planiſſimè hoc in loco. Verba iſta apud *Moſen* juſtum matrimonium reſpiciunt, at flectit ea Apoſtolus ad carnalem etiam copulam cum ſcorto. Unde neceſſe eſt, ut verba *Moſis* hôc ſenſu accipias: Relinqvet ergò vir patrem & matrem, & adhærebit uxori, & erunt illi duo (tantùm) in carnem unam, *i.e.* Illi inter ſe tantùm carnaliter copulabuntur, & non cum qvovis vel qvavis aliâ.

CAP. VII.

VERS. 3. Τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν.

QUid vulgò hîc intelligi ſoleat, ſatis eſt notum: Qvamvis enim vox Εὔνοια omnia mutua convictûs officia includat, vides qvonam applicet Apoſtolus *verſ.* 5. idqve non ſine ratione, cùm ridicula multa ſeriò de re iſtâ præſcripſerint Judæorum magiſtri: aliqvandò tempora concubitûs ſtatuta definientes: aliqvandò votum abſtinentiæ permittentes. Prohibet modeſtia: nugas eorum referre. Mallem lector eos ipſos adeat qvàm ut charta noſtra iis commaculetur. Hæc pauca tantùm non poſſumus non in medium proferre, ut pateat aliqvantùm ratio, qvare Apoſtolus de hâc re agat.

Chetubb. cap. 5. hal. *6. Concubitus, de qvo mentio in lege, hic eſt. Generoſis, qvi nec mercaturam, nec opus aliqvod aliud exercent, unaqvâqve die. Operariis bis in hebdomadâ, — Diſcipulis ſapientum unaqvâqve veſperâ Sabbati.*

VERS. 5. Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, &c,

Ibid. *Qvi voto uxorem conſtringit à concubitu, ſecundùm Scholam Schammaeanam, illud faciat in duas hebdomadas: ſecundùm Hillelianam in unam tantùm.*

Rambam in locum: *Obſervet votum hoc ſuum per ſeptimanam unam tantùm. Qvòd ſi ulteriùs velit, dimittat eam & reddat dotem.*

At dicunt: Exeant ſcholares ad diſcendam legem, etiam abſqve permiſſione uxorum, per triginta dies. Hæc qvidem ſunt verba R. Eliezaris; *at ſecundùm ſapientes, per biennium licet vel triennium, & traditio eſt ſecundùm ſapientes.*

Exempla habes qvorundam longè limites hoſce excedentium, in *Gemarâ* ad locum allegatum, qvem vide.

Concludit *Rambamus* (de plebe ſcilicet:) *Scito, qvòd penes uxorem eſt retinere maritum, ne eat ad mare, vel in exercitum, niſi in propinqvo*

Digitized by Google

pinqvo: ne ſcilicet defraudaretur debito concubitu. Reſtringere etiam eum illa poteſt, ne tranſeat ab uno opificio in aliud, ne inde diminuatur concubitus ejus. Studio legis ſolùm excepto.

VERS. 6. ὀ κατ' ἐπιταγὴν.

Συγγνώμη & ἐπιταγὴ aliqvaliter reſpondent verbis iſtis apud patres traditionum uſitatiſſimis רשות & תובה. Jam verò illi matrimonium ſevero præcepto præſcriptum volunt.

Maimon. in אישות cap. 15. *Vir mandatur de generatione & multiplicatione, ſed non fœmina. Et qvandonam venit vir ſub hoc mandato? Ab ætate ſedecim aut ſeptemdecim annorum. Qvòd ſi viginti annos exceſſerit non ductâ uxore, ecce is violat & inane reddit præceptum affirmativum. At verò ſi ſit ſtudioſus in lege, atqve in eâ verſans, ſiqve metuat ſibi à matrimonio, ne cura de alendâ uxore impediat ſtudium ejus in lege, licet ei adhuc morari. Qvia qvi occupatus eſt in præceptis, liber eſt ab iſto præcepto: multò magis is, qvi verſatur in ſtudio legis. Is cujus animus verſatus eſt in lege ſemper, ut* Ben Azzai, *atq; ei incumbit omnibus diebus ſuis, ſi uxorem non ducat, in manu ejus non eſt iniqvitas. At ſi in eum prævaleat affectus, uxorem ducat: etiamſi ſint ei jam liberi, ne incidat in malas cogitationes.*

Jevamoth. cap. 6. hal. 6. *Ne ſe cohibeat vir à generatione & multiplicatione, niſi jam ſint ei liberi.*

Gemara in loc: *Si ſint ei liberi, à generatione & multiplicatione ſe cohibeat, ab uxore autem ducendâ ne ſe cohibeat, — Prohibitum eſt ei eſſe abſq; uxore, qvia dicitur: Non bonum eſt homini ut ſit ſolus.*

Ibid. fol. 63, 2. *Qvicunqve ſe non addicit generationi ac multiplicationi, idem eſt cum homicidâ. — Eſt ac ſi diminueret de imagine Dei, &c.*

Determinat ergò Apoſtolus contra ſcholas Judaicas, non obligari hominem ex lege ad matrimonium, ſed ſui juris in hâc re eſſe, ut contrahat vel non, prout ſe experiretur continentem vel ſecùs. Dixerunt illi, Præceptum eſt ut unuſqvisqve uxorem ducat; at dicit ille, *Præceptum non habeo.*

Digitized by Google

Vers. 9. Κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι.

Ut percipias ſenſum vocis πυροῦσθαι, audi hiſtoriam.

Kidushin fol. 81, 1. *Adductæ fuerunt captivæ qvædam fœminæ ad Nebardeam, ac diſpoſitæ in domo inqve ὑπερῴῳ Rabb Amrami.* אשקלו דרגא מקמייהו *Scalam* vel gradus *amoverunt* (ne fœminæ deſcenderent, nam illic recluſæ ſunt donec redimerentur) *Prætereunte unâ earum juxta feneſtram, effulſit lux venuſtiſſimæ formæ ejus in domum. Amramus* (formâ fœminæ captus) *admovit gradus iterum, qvos decem homines admovere vix poterant* (ut ad fœminam aſcenderet) כי מטא לפלגא דרגא איפשח *Cùm ad medium graduum jam aſcenderat, pedes ſuos dilatavit* (& fixus ſtetit cum pravo iſto affectu colluctans ut eum vinceret) רמא קלא נורא בי עמרם *Atqve elatâ voce exclamavit incendium* (apud nos Anglos: *Fire Fire*) *in domo Amrami.* (Gloſſ. Hoc fecit ideò, ut concurrentibus eò vicinis, à cæpto ſuo, atqve ab iſto affectu deſiſteret præ pudore.) *Concurrunt ad eum Rabbini, &* (nihil incendii aut flammæ videntes) *probro nos affeciſti, ajunt. Qvibus ille: Præſtat ut probro afficiamini in domo Amrami in hoc mundo, qvàm ut probro à me afficiamini in mundo futuro. Adjuravit ille pravum iſtum affectum, ut ex ſe exiret, atqve ex eo is exiit ſicut columna ignis: cui ille: Tu es ignis, & ego caro, nihilominùs tamen ego in te prævalui.*

Vers. 10. οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κύριος.

Atqve è converſo verſ. 12. Ἐγὼ λέγω οὐχ' ὁ κύριος.

I. Perpende primùm diſtinctionem iſtam in ſcholis uſitatiſſimam, inter קרא & סברא

Bava Bathr. fol. 8. 2. *Mors per gladium pejor eſt qvàm mors per peſtem:* איבעית אימא קרא איבעית אימא סברא *Si vis, proferam textum ſcripturæ* (ad hoc probandum) *Si vis, proferam rationem, vel opinionem meam. Si vis, proferam opinionem. Illa abominabilem reddit, at non hæc. Si vis, proferam ſcripturam. Pretioſa in oculis Domini eſt mors (peſtis) ſanctorum ſuorum.*

Fames eſt pejor gladio. איבעית אימא סברא *Si vis, proferam opinionem. Fames diu affligit, gladius non.* איבעית קרא

Si

Si vis, proferam ſcripturam. Melius eſt morientibus à gladio qvàm à fame.

Zevachin fol. 2. 1. *Holocauſtum, qvod mactatur non ſub notione propriâ, ſangvis ejus non eſt ſpargendus ſub notione non propriâ.* איבעית אימא סברא איבעית אימא קרא *Si vis, proferam opinionem* vel rationem meam: *Si vis, proferam textum ſcripturæ.* Et plurima hujuſmodi.

II. Et jam confer verba Apoſtoli: *Hæc ego non dico*, ſed *Dominus:* id eſt, Hæc non eſt nuda ſententia mea, ſed ſic dicit ſcriptura. Atqve è converſo, *Hæc ego dico, non Dominus:* id eſt, Hæc eſt ſententia mea, qvamvis non adſit textus aliqvis ſcripturæ, qvi ſic dicit planis verbis. Sic ſeipſum explicat, *cap.* 9. 8. *Num hæc ego dico, & non lex?*

Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι.

Nec ſine ratione gravi & de hâc re admonet, cùm & apud Judæos & apud Gentiles laxa nimiùm foret opinio de firmitate vinculi conjugalis: & laxior qvidem apud Judæos qvàm Gentiles.

I. Cogita primùm apud eos tolerationem τῶν מיאונין, qvam habe ipſorum verbis.

Maimon Gerush. cap. 11. *Si qvis ducat puellulam, eaqve poſteà nolit maritum ſuum, repudiare eum poteſt, & ab eo diſcedere, & non opus habet libello repudii.*

Hinc hæc formula גט מיאון *Libelli hujus repudii, ſi reqviretur:*

Die hebdomadis N. Menſis N. Anni N. Repudiavit N. filia N. coram nobis & dixit: Mater mea aut fratres mei me deceperunt atqve conjugarunt, aut deſponſarunt, cùm puellula forem, τῷ *N. filio N. Aſt ego nunc animum meum patefacio coram vobis, qvòd eum nolo, &c.*

II. Erat apud eos diſceſſio ex mutuo conſenſu.

Berish. Rabb. ſect. 17. *vir bonus habuit uxorem bonam: aſt ideò, qvòd non haberent liberos,* גרשו זה את זה *mutuò ſe dimiſerunt. Duxit vir iſte bonus uxorem malam, atqve ea illum reddidit malum. Nupſit fœmina iſta bona marito malo, atqve ea illum reddidit bonum.*

Eandem

Eandem licentiam attribuunt etiam Ethnicis.

Id. *ſect.* 18, *R. Jochanan dicit, Filii Noachi non habent divortia, at* גרשו זה את זה *mutuò ſe demittunt.*

III. Ut omittamus diſceſſionem uxoris à marito ob cauſas libidinoſas, ut diſceſſit *Herodias* à *Philippo* conjuganda *Herodi*, & *Druſilla* ab *Azizo*, & nupſit *Felici*. *Joſeph. Antiq.* lib. 20. cap. 5. Potuit uxor perverſa cogere maritum, ut eam dimitteret.

Maimon in אישות cap. 14. *Uxor, quæ refugit concubitum mariti, vocatur* מורדת *Rebellis: & quærunt ab eâ, quare ea adeò rebellis, ſi reſpondeat: Ego eum ſperno, & non poſſum concubitum ejus perpeti, cogunt eum illam demittere pro tempore.* Imò

Berish: Rabba ubi noviſſimè: *R. Jochanan dicit: uxor poteſt maritum dimittere.*

Diſceſſiones ergò iſtas omninò prohibet Apoſtolus: & cùm *verſ.* 11. dicit, Ἐὰν ϗ χωρισθῇ, eas non tàm tolerat, qvàm eventuras ſupponit, & contra omnes qvidem cavet, qvantum fieri poteſt, regulis ſubſeqventibus: *Maneat cælebs, aut viro reconciliator.*

Vers. 11. Τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω.

Confer *Deut.* 24, 4. Nam hîc non diſſolvitur vinculum, qvod illic factum.

Jevamoth. fol. 90. 2. בטלו מבוטל *Evacuat, Evacuatur: verba ſunt Rabbi.* (Gloſſ. Mittit maritus libellum divortii uxori: Si aut ipſe poſteà accedit ad uxorem, aut ad eam nuntium mittit, dicendo: Libellus divortii, qvem ad te miſi, nullus ſit, nullus eſt.) *Traditio. Olim confeſſum coëgit aliô in loco, qvi evacuaret libellum, & rem uxori non fecit notam. Statuit Gamaliel ſenior, ne hoc facerent, qvippe qvòd aliqvandò uxor retractationem libelli ignorans, nubit alteri, & ſic filios habet ſpurios.*

En tibi καταλλαγὴ etiam poſt divortium, (at de divortio non loqvitur Apoſtolus hoc in loco) & tamen praxi ſuâ oſtenderunt Judæi, ſe opinari, ſolutum eſſe vinculum matrimoniale per qvodvis divortium, nam admiſerunt ſecundas nuptias.

Digitized by Google

VERS. 14. Τὰ τέκνα ὑμῶν νῦν ἅγιά ἐστιν.

Ἀκάθαρτα & *ἅγια* non illegitimationem & legitimationem denotant, ſed Ethniciſmum, & Chriſtianiſmum. Eſt qvidem hæc traditio apud Judæos.

Maimon Iſſurei Biah. cap. 12. *Filius ex conjugio illegitimo* (id eſt illegitimo propter conſangvinitatem) *eſt filius viri qvoad omnia, & reputandus eſt pro Iſraëlitâ, qvamvis ſit nothus* ובן מן הגויה אינו בנו *At filius Ethnicâ genitus, non eſt ejus filius.* Ubi gloſſ. *Non vocatur filius viri, ſed filius fœminæ.*

At non in hoc cardine vertitur præſens diſſertatio Apoſtoli, an ſcilicet filius ex parentibus, qvorum unus erat Chriſtianus, alter Ethnicus, ſit legitima proles? ſed, an Chriſtiana proles?

Nam ſatis notum eſt, vocem קדושים *Ἅγιοι* freqventiſſimè ſumi pro profitentibus Chriſtianiſmum, & ſic occurrit vox קדושה apud Talmudicos pari ſenſu.

Jevamoth. fol. 42. 1. *Vir & uxor proſelyti facti, per nonaginta dies à ſe invicem ſeparantur, ut dijudicari poſſit* בין זרע נזרע בקדושה לזרע שלא נזרע בקדושה *inter prolem genitam in ſanctitate, & prolem genitam extra ſanctitatem.*

Chetubb. fol. 44. 1. *Proſelytiſſæ, qvâcum proſelytiſſa etiam facta eſt filia ſua, ſi mœchetur filia, iſta* (poſt deſponſationem) *ſtrangulanda eſt.* היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה *At ſi eam concepit extra ſanctitatem, peperit autem in ſanctitate: tùm lapidanda eſt.*

Maimon: Iſſurei Biah. cap. 15. *Proſelytiſſa, qvæ nupta eſt proſelyto, filiumqve generat,* אפילו הורתו ולידתו בקדושה *qvamvis & conceptio ejus & partus ejus ſint in ſanctitate, tamen permiſſum ei ducere ſpuriam.*

Vides primô aſpectu, qvid ſibi velit Phraſiologia *in ſanctitate.* Proles, genita extra ſanctitatem, erat proles genita dum parentes adhuc forent Ethnici. *Intra ſanctitatem*, cùm jam facti eſſent proſelyti.

Eôdem ſenſu Apoſtolus: Liberi veſtri geniti ſunt in ſanctitate, id eſt, intra Chriſtianiſmum, ſi vel pater vel mater ſit Chriſtianus. Atqve ipſi liberi ſunt *ſancti*, id eſt Chriſtiani.

 Ethni-

Digitized by Google

Ethnici à Judæis reputabantur pro immundis, adeòqve qvidem immundis, ut non poſſent immunditiam contrahere, imò non à re immundiſſimâ, ſepulchro. *Hieroſ. Peſachin.* fol. 36. 2. Hinc τέκνα Ethnica erant iis ἀκάθαρτα, & Judæorum ἅγια. Ad qvem ſenſum genti notiſſimum alludit Apoſtolus hiſce verbis.

Vers. 18. Μὴ ἐπισπάσθω.

Talmudicis אל ימשך ערלתו.

Beris. Rabb. fol. 46. *Cicumciſio qvater aut qvinqvies iteretur, ſi qviſpiam ſit toties* משוך Ἐπισπασθείς.

Hieroſ. Jevamoth. fol. 9. 1. *Multi erant in diebus Ben Cozba,* שמשכו ערלתם *qvi retraxerant præputium, qvi iterùm circumcidebantur.*

R. Niſſim in Jevamoth. fol. 428. 2. תניא משוך צריך למול *Traditio. Is, qvi retracti eſt præputii, eſt iterum circumcidendus. Interpretatio vocis* משוך *(ἐπισπασθείς) hac eſt, ſi, poſtqvam circumciſus fuerat, retrahitur præputium, vel per homines, vel per aliqvam ægritudinem. Multi fuerunt in diebus Ben Cozba, qvi circumciſi fuerant,* שמשכום באונס *qvorum præputium per vim retraxerant in civitate Betar. At prævaluit Ben Cozba, & regnavit annos duos & dimidium: Atq; illi ſunt iterum circumciſi in diebus ejus.*

Vers. 19. Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι.

Inter plura, qvæ hìc dici poſſent, duo tantùm obſervabimus, unum ex ipſâ praxi Judæorum, alterum de præcipuo fine circumciſionis.

I. Miraberis forſan, ô lector, audiens, nonnullos Judæos ſemper inceſſiſſe præputiatos, imò nonnullos ſacerdotes non circumciſos miniſtraſſe ad altare, idqve abſqve cujusvis qverelâ, & qvidem ſine ſuâ culpâ. At hoc fatentur ipſi patres traditionum.

Occurrit freqventiſſimè apud Talmudicos mentio ישראל ערל *Iſraëlitæ præputiati,* & כהן ערל *Sacerdotis præputiati.*

Hieroſ. Peſachin fol. 36. 2. *R. Jochanan nomine R. Benajæ dicit: Aſpergunt* על ישראל ערל *ſuper Iſraëlitam præputiatum.*

Zevachin cap. 2. hal. 1. *Omnia ſacrificia, qvorum ſangvis excipitur*

Digitized by Google

pitur ab alieno, lugente, ערל *Sacerdote præputiato, &c. non approbantur. R. Simeon dicit: Approbantur.*

Hieroſ. ubi ante: *R. Lazar nomine R. Hanina dicit: Hiſtoria eſt* בכהן ערל *de Sacerdote præputiato, qvi ſanguinem ſparſit ad altare, atqve approbatæ fuerunt ſparſiones ejus.*

Gloſſ. in *Zevachin: Sacerdos præputiatus eſt ſacerdos, cujus fratres mortui ſunt ex circumciſione.*

Aruch ex *Cholin: Iſraëlita præputiatus eſt, cujus fratres mortui ſunt ex circumciſione: & tamen eſt Iſraëlita,* qvamvis præputiatus. *Aſtricti enim non ſunt Iſraëlitæ ad præcepta præſtanda, ubi mors certò inſeqvetur: Nam dicitur, leges, qvas ſi obſervaverit homo, vivet in iis, non ut moriatur in iis.*

Hinc ſi filius primus, ſecundus, tertius morerentur ex circumciſione, poſteà nati non circumcidebantur, ſed ſemper erant præputiati, & tamen Iſraëlitæ qvoad omnia, ſacerdotes qvoad omnia.

Hieroſ. Jevam. fol. 7.4. *R. Nathan dicit: Profectus ſum Cæſaream Cappadociæ, eratqve illic fœmina, qvæ mares pepererat, qvi mortui fuerant ex circumciſione, primus, ſecundus, tertius: qvartum ad me adduxerunt: inſpexiqve ego eum, & non vidi in eô ſanguinem fœderis. Monuit, ut eum permitterent aliqvantiſper non circumciſum, & permiſerunt, &c.*

Dicas mihi jam Judæe, an circumciſio *aliqvid* ſit, præſertim an tanti ſit, vel ad juſtificationem, vel ad ſanctificationem, qvanti tu eam æſtimas? cùm Iſraëlita potuerit eſſe verus Iſraëlita, Sacerdos verus Sacerdos, abſqve circumciſione.

II. *Circumciſio nihil eſt* ratione habitâ temporis, jam enim evanuerat, adimpleto præcipuè ejus fine, ob qvem fuerat inſtituta. Iſtum finem exhibet Apoſtolus in verbis iſtis *Rom.* 4, 11. Σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ: At vereor, ne à pleriſqve verſionibus non ſatis aptentur ad finem circumciſionis, & ſcopum Apoſtoli, dum ab iis interſeritur aliqvid de ſuo.

Gallica ſic: *Sceau de la juſtice de foy laqvelle il avoit durant le prepuce.*

Ital. *Segno della giuſtitia della fede laqvale fu nella circonciſione.*
Syr. והתמא דכאנותא דהימנותה *Et ſigillum juſtitiæ fidei ſuæ.*
Arab. *Juſtitiæ fidei* אלדי כאן *qvæ fuit in præputio.*

Aliæ in eundem ſenſum, ac ſi circumciſio daretur *Abrahamo* in ſigil-

Digitized by Google

ſigillum juſtitiæ iſtius, iſtius qvam ille habuit, dum adhuc foret præputiatus: Qvod non negabimus aliqvaliter verum eſſe, at credimus circumciſionem longè aliò præcipuè reſpexiſſe.

Liceat mihi verba ſic reddere: *Et ſignum accepit circumciſionis ſigillum juſtitiæ fidei, qvæ futura in præputio.* *Qvæ futura* dico, non *qvæ fuerat.* Non *qvæ fuerat Abrahamo* adhuc præputiato, ſed *qvæ futura* ſemini ejus præputiato, id eſt Gentilibus, fidem olim *Abrahami* imitaturis.

Nam adverte benè, qvâ occaſione inſtituta *Abrahamo* circumciſio, ponens tibi ante oculos hiſtoriam ejus *Gen.* 17.

Fit primò ei hæc promiſſio: *Multarum gentium eris tu pater* (qvonam ſenſu, explicat Apoſtolus iſto capite.) & ſubindè ſubjungitur duplex ſigillum rei corroborandæ; immutatio ſcilicet nominis *Abrami* in *Abrahamum*; & inſtitutio circumciſionis, *verſ.* 4. *Ecce mihi tecum eſt fœdus, eris tu pater multarum gentium.* Qvare vocatum eſt nomen ejus *Abrahamus*? In ſigillationem ejuſdem promiſſionis. *Tu pater eris multarum gentium.* Et qvare inſtituta ei Circumciſio? In ſigillationem ejuſdem promiſſionis. *Tu pater eris multarum gentium.* Ita ut hic ſit ſenſus Apoſtoli, inſtitutioni circumciſionis ſigillum juſtitiæ fidei, qvam olim erat Incircumciſio (vel Gentiles) habitura & adeptura.

Duplex ſemen erat *Abrahamo*; Naturale, Judæorum; & Fidele Gentilium credentium: Signatur Naturale, ſigno circumciſionis: primò qvidem in ſui diſtinctionem, ab omnibus aliis gentibus, dum eæ non adhuc forent ſemen *Abrahami*; At præcipuè, in memoriam juſtificationis gentium per fidem, cùm tandem forent ejus ſemen. Ceſſatura ergò meritò erat circumciſio, cùm introducerentur Gentiles ad fidem, qvippe qvòd tunc finem ſuum ultimum ac præcipuum obtinuerat, & exindè ἡ περιτομὴ ὀυδέν.

Vers. 23. Μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων.

Qværo, an dicat hæc Apoſtolus directè & ex ſenſu ſuo, an per modum objectionis, cui reſpondet commate ſeqventi? De ſeipſis ſic objicere ſoliti erant Judæi ob libertatem per redemptionem ex Ægypto partam, ita ut nullo modo *non liberi* audire tolerarent. *Joan.* 8,33.

Kiddushin fol. 22, 2. *Rabban Jochanan ben Zaccai dixit: Dicit Dominus*

minus benedictus, auris, qva audiit vocem meam ſuper montem Sinai, qvo tempore dixi: Nam mihi ſunt ſervi filii Iſraëlis, & non ſervi ſervorum, proficiſcitur autem & acqvirit ſibi Dominum, perforator.

Fortè eôdem tumore laborabant recentes hi Chriſtiani, qvi forte ſervili erant, non adhuc de verô ſenſu libertatis Evangelicæ eruditi. Aut ſcrupulus iis hæſit, an licitum Chriſtiano ſervire Ethnico, Atheo, Idololatræ? &c. Qvales moventur qvæſtiones à Magiſtris: *An vendendus Iſraëlita in ſervum Ethnico? An ſervus Iſraëlita eadem ſervitute premendus, qvà Canaanæus?*

Si directè loqvatur Apoſtolus, non de ſervis ſpeciatim ſermonem habet, ſed, de univerſis Chriſtianis. Et longè ab eô abeſt, relationem inter Dominos & ſervos tollere: ſed Chriſtianos omnes monet, ne pravis hominum libidinibus & voluntatibus inſerviant, ſed illi, qvi eos pretio redemit.

VERS. 26. Διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην.

Et mox, *verſ.* 29. Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, τὸ λοιπόν ἐστι.

Scitati ſunt Apoſtolum *Corinthii* per epiſtolam in causâ matrimonii, ut videtur ex ejus reſponſione.

I. De conjugiis inter fidelem & infidelem continuandis aut non continuandis.

II. De connubiis virginum aut cœlibum.

Jam verò unde iis in hoc poſteriori oriretur ſcrupulus, eſt obſcurius. Inter Judæo-Chriſtianos oriri potuit ſcrupulus, an cœlibi liceret abſtinere à connubio? qvia apud gentem iſtam, ut obſervavimus, matrimonium præceperunt ex lege. At ſi qvæſtio foret, an liceret virgini aut cœlibi matrimonium contrahere? (nam reſpondet Apoſtolus, οὐχ ἥμαρτες, ac ſi qværeretur potiùs, an liceret nubere? qvàm an liceret non nubere?) tunc vix conjicias unde oriretur, niſi ἐξ ἐνεστώσης ἀνάγκης.

Docet Apoſtolus noſter, prohibuiſſe qvoſdam matrimonium 1. *Tim.* 4, 3. At qvônam prætextu? vel ſub hoc, qvòd puritati Evangelii repugnare matrimonium blaterarent, ut *Saturninus* apud *Irenæum lib.* 1. *cap.* 22. vel qvòd matrimonium fugerent ob impendentes calamitates. *Probibent matrimonium,* inqvit Apoſtolus, *& jubent abſtinere à cibis.*

Digitized by Google

Audi Gemariſtas paululùm:

Bava bathra fol. 60, 7. *Ex qvo exciſum eſt templum ſecundum, multiplicati ſunt Phariſei* (Separatiſtæ) *in Iſraële, qvi non ederent carnem, nec biberent vinum. Qvibus R. Joſua: Qvare, ô filii mei, non editis carnem, nec bibitis vinum? Et illi: Num nos carnem edemus, de qvâ ſoliti ſumus offerre in altari, & jam periit? Et vinum bibemus, de qvo libare ſoliti ſumus ſuper altare, & jam deſiit? — Cùm dominaretur imperium impium Iſraëli, decerneretqve contra eos aſpera, ceſſareqve ab iis faceret legem & præceptum, nec eos permitteret circumcidere filios, dixerunt R. Joſua: Æqvum eſt, ut ſtatuamus apud nos, ut non contrahamus matrimonium nec generemus filios, &c.*

En tibi paratos & juratos ferè in perpetuam abſtinentiam à matrimonio ob calamitates! Suſpicor & à pari causâ hæſitaſſe nonnullos Chriſtianos temporibus Apoſtolorum. Prædixerat Salvator, aſperrima futura iſta tempora, qvæ anteceſſura erant excidium Hieroſolymitanum, *Matth.* 24. idqve non intra limites Judææ tantùm, ſed *Judicium exorſurum à templo Dei* ubivis terrarum, 1. *Pet.* 4, 17. & *Diem tentationis venturum ſuper univerſum orbem*, Apoc. 3, 20. Ita ut prædictione iſtâ eccleſiis notâ, & temporibus in iſtas calamitates jam nutantibus, non mirum eſt, ſi ſolicitudo & anxietas de talibus anguſtiis invaderet Chriſtianos, & plurimos cœlibes terreret à matrimonio.

CAP. VIII.

Vers. 1. Οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν.

Γνῶσις, de qvâ hîc Apoſtolus, eſt notitia libertatis Evangelicæ, at verba hæc *Ironicè* proferuntur, ac ſi dixiſſet: Concluditur ab omnibus, ſe ſatis ſcire libertatem iſtam Evangelicam, atqve inde prorumpunt nonnulli in res, qvæ non conveniunt. Notitia iſta inflat, audaces reddit, conſcientias aliorum negligit, & qvi hoc ſenſu aliqvid noſſe ſibi videtur, nondum qvicqvam novit, ſicut oportet noſſe.

Vers.

Vers. 4. ὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ.

Scimus, qvòd nullum Idolum eſt in mundo: id eſt, Repræſentatio Dei. Εἴδωλον, ut docent Lexicographi, eſt ὁμοίωμα, εἰκὼν, σημεῖον, χαρακτήριον, σκιοειδὲς. Idola qvidem ſunt in mundo, lignea, ſaxea, aurea, argentea, &c. at ὐδὲν εἴδωλον, nulla eſt, nulla fieri poteſt repræſentatio, aut figura Dei. Induit Apoſtolus adhuc, ut ego qvidem arbitror, perſonam eorum, qvi nihil ſcrupuli poſuerunt in comedendis Idolothytis: Ac ſi dixiſſet, Vos dicitis, Novimus, qvòd nulla repræſentatio Dei eſt in mundo, & eſt tantùm Deus ùnus, &c. Sculptilia ergò & varia iſta Idola, mera ſunt figmenta humani erroris, & victimas iis offerre eſt merum commentum hominum: Nihil in iis ſacri, aut religionis, qvia nihil in iis repræſentationis Dei. Nos ergò ſub Evangelicâ libertate à comedendis iſtis carnibus abſtinebimus, qvas ſtultitia tantùm humana à communi uſu alienavit? & truncis & ſtipitibus obtulit, qvæ nihil Dei in ſe habent, ſed creantur tantùm ab eâdem ſtultitiâ humanâ. Vera qvidem qvæ dicitis, ſed malè applicata, atqve *omnes hanc ſcientiam non habent.* Aut ſi reddas, *Idolum nihil eſt in mundo,* ſenſus redit eòdem.

Vers. 10. Ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον.

Confer iſta Talmudiſtarum:

Sanhedr. fol. 61. 2. העובד ע"ז מאהבת ומיראה *Qvi adorat idolum amore aut timore, Rabba dicit, immunis eſt: Abai dicit, reus eſt, qvia colit illud. Rabba dicit, immunis eſt:* אי קבליה עליה באלוה אין *Si concipiat illud pro Deo, ita eſt, reus eſt:* אי לא לא *Si non, non.*

Et paulò pòſt: *Si ſupponat, Idoléum eſſe Synagogam, & adoret Idolum,* הרי לבו לשמים *ecce cor ejus eſt erga Deum.* אלא חזא אנדרטא *At ſi videat ſtatuam, & adoret eam, ſi pro Deo eam conconcipiat, reus eſt* מזיד *ut præſumptuosè agens. At ſi non concipiat eam pro Deo,* לא כלום הוא *nihil eſt omninò.*

Gloſſ. *Ecce cor ejus eſt erga Deum: Etiamſi noverit, qvòd domus iſta eſt Idoléum, atqve ipſe in eò adorat Deum, nullum eſt crimen, &c.*

Si

Si videat ſtatuam, qualem erigere ſolent pro effigie regis, & adoret eam, non ſub notione Idoli, ſed in honorem regis, nihil eſt.

Hieronymus à ſancta fide periocham hanc Talmudicam citat *lib.* 2. contra Judæos *cap.* 2. his verbis: *Dicunt in libro Sanhedrin, Si qvis adoraverit Idolum amore vel timore, immunis eſt: & gloſſat* Rabbi Solomon: *Amore intelligitur, ut ſi aliqvis Dominus rogaverit ſervum, ut ejus amore adoret: timore, ut ſi minatus ei fuerit, niſi fecerit. Attamen* R. Moſes de Ægypto *gloſſat aliter, dicens, qvod amore intelligitur, ut ſi fuerit philocaptus à pulchritudine imaginis illius Idoli: Timore verò: ut ſi timuerit, ne Idolum noceat ei, ut ſervitores ejus opinantur qvòd poteſt prodeſſe vel obeſſe, & qvod ſi in tali caſu adorat, immunis eſt.*

Egregiam verò ſcholam & doctrinam! Ut alia omittamus, adverte iſtud, qvod & apud hos Corinthios valuit, אם לא קבליה עליה אלוה *Si non Idolum agnoſcat ſub notione Dei, nihil eſt: Idolum nihil eſt*, dixerunt & hi: ergò in Idoleo verſari, Idolothyta comedere, nihil eſt: nam ego nihil Deitatis agnoſco in Idolo, novi lignum eſſe aut lapidem, &c. At verò, inqvit Apoſtolus, (1.) utcunqve Idolum ipſum ſit lignum & lapis, ea tamen, qvæ ei offeruntur, offeruntur dæmonibus, *cap.* 10, 20. Atq; (2) utcunqve tu tibi videris adeò ſapere, ut de Idolo judices ut de re nihili, in omnibus tamen non eſt adeò accuratum judicium: & tu exemplo tuo alios animas, ut Idolothyta comedant, etiam ſub notione Idolothytorum.

VERS. 11. Δι' ὃν Χριςὸς ἀπέθανε.

Ipſiſſimo eôdem argumento medioqve utitur, *Rom.* 14, 15. Verbaqve ejus qvalitatem perſonæ reſpiciunt, potiùs qvàm perſonam ipſam, nudè conſideratam. Ac ſi dixiſſet, pro conſcientiis infirmis, & trementibus ad verbum Dei, pro preſſis & gementibus ſub jugo & gravamine legis, pro ſudantibus & anhelantibus in viis Domini, ut fidem retineant & bonam conſcientiam; pro talibus mortuus eſt Chriſtus, & tu talem cibo tuo perdes; Mortuus eſt ille, ut juga iſta ſolveret, & conſcientias ponderibus iſtis depreſſas levaret, & tu talem cibo tuo perdes?

CAP.

Digitized by Google

CAP. IX.

VERS. 1. Οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος.

VAriant hîc interpretes nonnulli in verſionibus ſuis ordinem clauſularum, & legunt, οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; & ſubindè οὐκ εἰμὶ Ἀπόστολος; Hinc abſqve dubio moti, qvòd majus ſit eſſe Apoſtolum qvàm eſſe liberum, & verum ordinem ſe ſervaſſe ſunt opinati, ſi à gradu inferiori procederetur ad ſuperiorem. At animadvertendum iis fuerat, Paulum non nudè hîc agere de libertate Chriſtianâ, ſed libertate Apoſtolicâ: qvod & patet ſatis *verſ.*5. Nec accuratiori uti potuit ille methodo ad rem ſuam, qvàm Apoſtolum ſe primùm aſtruendo, & exindè libertatem ſuam Apoſtolicam.

Acturus eſt de libertate vel licentiâ ſuâ, alimoniam efflagitandi, ſibi uxoriqve, & familiæ, ſi adeſſent modò, ob miniſtrationem ſuam in Evangelio inter Ethnicos, qvod fecerunt *Petrus* & reliqvi Apoſtoli inter Judæos. Statutum olim erat à Juriſtis Judæorum, Decimas à Gentilibus non exigendas accipiendaſqve: alimoniam ab Ethnicis non efflagitandam, & ne Judæus ſe Ethnico qvoqvam modo devinctum ſummitteret. Qvod & eò magis apud eos invaluit, qvòd de hiſce rebus non fuerit in lege aliqva permiſſio, vel ſaltem qvòd de iis foret in lege altum ſilentium. Litem hæc ei non ciere non potuerunt de alimoniâ ſuâ inter Ethnicos, dum iis Evagelizaret.

Eò igitur confugit Apoſtolus noſter miniſter præputii, ut ab Apoſtolicâ ſuâ poteſtate ſe defenderet apud eos, qvi de hâc re ei litem moverant, *verſ.*3. Detur, ſtatutum fuiſſe per leges traditionales, de non recipiendâ alimoniâ ab Ethnicis, imò daretur, ſic ſtatutum à lege *Moſaicâ:* at ego Apoſtolus, ego liber ab iſtiuſmodi legibus, imò penes me eſt poteſtas, Ethnicis converſis pro lege inſtituendi, ut prædicantes Evangelium ſuſtententur ex Evangelio.

οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν ἑώρακα;

Bis vidit *Paulus* Dominum. I. In itinere ſuo ad *Damaſcum*, cùm deſignaretur in Apoſtolum. II. In ecſtaſi *Hieroſolymis*, cùm deſignaretur in Apoſtolum Gentium. *Act.* 22, 21. Solus ille inter Apoſtolos Dominum vidit poſt aſcenſionem.

VERS. 3. Ἡ ἐμὴ ἀπολογία, &c.

Apologia ipſa ſeqvitur, *Annon licet nobis*, &c. uſqve ad *verſ.* 15. Neceſſitas apologiæ erat, qvòd incuſaretur à qvibuſdam de accipiendo victu ab eccleſiis ethnicis, ob ſuam Evangelizationem: vel torvo vultu obſervaretur à cavillatoribus, reciperet, nec ne. Hinc applicatio ejus ad opus mechanicum, qvô ſuſtentetur & victum acqvirat. Non qvòd non liceret alimoniam à Gentilibus exigere, ſed qvòd nollet, ut os Judæorum contra-latrantium obturaret. Inde verba iſta, *verſ.* 19, 20. *Liber ego ab omnibus, & tamen omnium factus ſum ſervus; Judæis ut Judæus, &c.* Confer vers. 7. *Nihil acceperunt à Gentilibus.*

VERS. 13. Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες.

Diſtingvit inter ἱερὰ ἐργαζομένους, & προσεδρεύοντας τῷ θυσιαστηρίῳ: nam erant, qvi ſacris operarentur, præter eos qvi deſervierunt ad altare: de qvibus vide *Shekalim cap.* 5. Inter alios fuerunt המתליעים את העצים *Ii qvi evermicularant ligna* apponenda altari: qvi labe aliqvâ tacti & infecti, non idonei fuerunt, ut miniſtrarent ad altare; at huic muneri ſunt deputati, & nutriti ex ſacratis. *Middoth* cap. 2. hal. 5.

Προσεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ *Aſſidentes altari*, non proprio & ſtrictiſſimo ſenſu: nam nemini licuit intra atrium ſedere niſi regi ſoli, *Joma* fol. 69. 2. ſed *obſidentes altare*, atqve undiqve circa illud fuſi in ejus miniſterium. Hi in ejus decinerationem, illi mactantes, iſti ſangvinem ſpargentes, iſti fruſta victimarum in altari diſponentes, &c. De qvibus vide *Tamid* cap. 3. hal. 1. &c.

Deno-

Digitized by Google

Denotat etiam Προσεδρεύω, *Inſidiari*, qvod & applicari poteſt ad æmulam illam ſedulitatem, qvâ altari qvaſi inſidiati ſunt olim, contendentes, qviſnam primus illud aſcenderet cineres amoturus, & focum diſpoſiturus, &c. de qvâ re hæc referuntur in *Joma* fol. 22.1. *Olim qvicunqve voluit altare decinerare,* (manè) *decineravit: Cum verò multi in rem iſtam contenderent, cucurrerunt & aſcenderunt per* כבש *aſcenſum altaris, &c. Erat aliqvando, cùm duo æqvo curſu contenderent, & aſcenderent per aſcenſum altaris, & unus alterum impelleret, ita ut caderet & confringeretur crus ejus, &c.*

VERS. 21. Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος.

Diſtinxit, ut videtur commate præcedenti, inter *Judæos* & eos *qvi ſub lege:* qvod de Judæis in genere, & de Phariſæis in ſpecie intelligi poteſt, qvippe qvòd Phariſæi ſeſe magis legi ſubjicere videbantur, qvàm gens reliqva. At per *ἀνόμȣς*, an Sadducæos velit, qvi legibus Phariſæorum omninò contrariabantur, an Ethnicos? qvære. Qvomodo ſe conformem Ethnicis præbere potuerit, non facile eſt judicare; Judæis Phariſæis, Sadducæis in aliqvibus conformari potuit abſqve ſcandalo, ut eos lucraretur: hoc ſolùm de Sadducæis intellecto, qvod in ritibus conformitas eſt intelligenda, non in hæreſi circa reſurrectionem.

VERS. 27. Μήπως ἀδόκιμος γένωμαι.

Ἀδόκιμος benè reddere poteſt vocem פסול magiſtris uſitatiſſimam, præſertim verò ut ea opponatur voci כשר: Nam כשר *δόκιμον* denotavit, rem nempè vel perſonam approbatam, idoneam: פסול è contrario, *ἀδόκιμον*, Non probatam, non idoneam.

C A P. X.

Vers. 2. Καὶ πάντες εἰς τ̄ Μωυσῆν ἐβαπτίζοντο.

CIrcumciſi jam recens fuerant ante exitum ex *Ægypto.* Nam cùm in eos cauſetur Deus per Prophetam, qvòd mores Ægyptiorum atqve eorum idola colerent, *Ezech.* 20, 7 8 pluſqvam probabile eſt, eos circumciſionem, ut & alia Dei inſtituta neglexiſſe, & ſeſe conformes Ægyptiis in omnibus eorum irreligioſis ritibus exhibuiſſe. Unde & peculiari præcepto cavitDeus, cùm inſtitueret Paſcha, ut ante ejus comeſtionem unuſqvisqve circumcideretur. *Exod* 12, 48. Qvod & præſtitum fuiſſe liqvet ex *Joſ.* 5, 5. *Omnes exeuntes ex Ægypto circumcidebantur.*

Circumciſioni additur Baptiſmus in nube & mari, & poſterius ſigillum non tulit prius, ſuperinduxit novam obligationem: Non circumcidebantur in *Moſen*, ſed baptizabantur in *Moſen.* Fatentur ipſi Judæi, baptizatos eos fuiſſe ad montem *Sinai*, ex verbis iſtis, *Exod.* 19, 10. at altiùs rem repetit Apoſtolus, ut typos Sacramentorum Evangelicorum oſtendat & divinos fuiſſe, atqve etiam miraculoſos.

Vers. 3. Ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας.

Non qvòd ipſa rupes in *Horeb* eos ſit inſecuta, ſed qvòd rivi aqvarum fluentium è rupe eos inſeqverentur, atqve in ſtagna ſunt collecti ubicunqve illi ſunt caſtrametati. Hinc ſchema illud Rhetoricum Prophetis uſitatiſſimum: *Dabo in eremo ſtagna aqvarum*, cùm de irrigatione Gentium per Evangelium & Spiritum eſt ſermo.

R. Sol. in Num. 20, 2. *Per omnes qvadraginta annos erat iis puteus.*

Targ. Jonath. de puteo altero, *Num.* 21, 19. *Ex qvo datus eſt illis puteus in Mattanah, iterum factus eſt illis in torrentes inundantes vehementes, iterumq; aſcendebat in cacumina montium, & deſcendebat cum illis in valles, &c.*

Vers.

Digitized by Google

Vers. 8. Εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες.

At Numer. XXV. eſt, *Viginti qvatuor millia.*

Hieroſ. Sotah. fol. 21, 4. *Viginti qvatuor mille iſti, qvi perierunt ob Bal Peorem*, &c.

Bab. Sanhedr. fol. 106, 1. *Venit Bileamus ut mercedem reportaret de viginti qvatuor millibus qvi perierant.*

Unde ergò Paulo, *Viginti tres mille tantum?*

Ut illud omittamus, qvod non inuſitatum eſt ſacris paginis, cùm eadem hiſtoria recitatur duobus in locis, aliqvid diverſi introducere in enumeratione, vel rerum, vel hominum, vel annorum, idqve non ſine ſummâ ratione, *Confer* 2. *Reg.* 8, 26. cum 2 *Paral.* 22, 2. Et 2. *Reg.* 24, 8. cum 2. *Paral.* 36, 9. & plurima iſtiuſmodi.

Videamus qvid de hac hiſtoriâ Talmudiſtæ.

De eâ agunt *Sanhedr.* fol. 33. 1. & fol. 64, 1. & fol. 82, 2. & fol. 106, 1. alibiqve in hunc ſenſum.

In verba iſta Dei ad *Moſen*: קח את כל ראשי העם *Accipe omnia capita populi, & ſuſpende eos coràm ſole*; ſic commentantur: *Accipe omnes primates populi, atq; eos conſtitue judices, ut judicent & occidant omnes qvi tranſgreſſi ſunt cum Baal Peore. — Si populus peccavit, capita populi qvid peccarunt? Dicit Rabb Judah, Dicit Rabb, Dixit Deus Moſi, Divide illis conſeſſus tribunales? Qvare? Qvia non judicant duos uno die.*

Jam carpe *Paulum*, ô Judæe, ſi lubet, & habet ille etiam à tuis qvod reſpondeat.

I. Non dicit ille, qvòd viginti tres mille omnes fuerint, qvi ceciderunt in cauſa *Baal Peoris*, ſed dicit qvod viginti tres mille ceciderunt *uno die.*

II. Patet ſatis, Deum duplici uſum fuiſſe vindictâ in peccantes, per judices ſcilicet, & per peſtem.

III. Jam verò dicunt tui, qvòd *non licet uni conſeſſui duos judicare uno die*: vel detur (qvod etiam à tuis conceditur) qvòd licet duos judicare & occidere, modo ſit eodem genere mortis: qvotnam, qværo, erecti ſunt conſeſſus? vel qvotnam dies inſumpti in occidendis mille hominibus ſub iſtâ cautione: *Unus conſeſſus unum tantùm occidito, aut ad ſummum duos uno die?*

Loqvitur ergò Apoſtolus noſter cum vulgo: & non definitè viginti tria millia ad unum, ſed viginti tria millia ad minimum periiſſe dicit, cùm ſecundùm vulgarem iſtum canonem, vix credibile ſit, mille homines à conſeſſibus interfectos, uno conſeſſu unum tantùm aut duos ad ſummum, unius diei ſpatio interficiente.

Levitæ numerati illicò à plagâ *Baal-Peorica*, exacto calculo tot fuerunt, qvot hic numerat Apoſtolus. *Numer.* 26, 62. Sic periit die uno numerus æqvalis toti tribui *Leviticæ*.

Vers. 10. ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

Malos Angelos Judæi vocant מלאכי חבלה *Angelos ὀλοθρευτάς*: bonos מלאכי שרת *Angelos λειτουργικοὺς*. At qværo ego, an Apoſtolus hoc ſenſu loqvatur hòc locô? Nam ubinam comperire eſt populum ab Angelo malo perditum & occiſum? Periit qvidem peſte, idqve in plagâ ob *Baal Peorem*, de qvâ Apoſtolus antè: at hîc diſtingvit ab iſto genere mortis, perditionem eorum *per diſperditorem*. Alludi itaqve mihi videtur ab Apoſtolo, ad notionem Judæis uſitatiſſimam de *Angelo mortis*, Perditore magno, *Samaël* ab iis dicto, de qvo inter plurima, qvæ referuntur, nos hoc tantùm adducamus.

Bava Mezia fol. 36, 2. Proponitur qvæſtio, de vacca tradita cuſtodi, mercede conducto, ut eam providè & fideliter ſervet. Errat ea in paludem, atqve ibi moritur ברבה more uſitato: id eſt morte non violentâ: qværitur, qvousqve cuſtos ſit damnas? Et determinatur, qvòd ſi periiſſet à lupis devorata, vel à furibus abacta & cæſa, reus tùm foret cuſtos ob negligentiam: At hoc, inqviunt, erat opus מלאך המות *Angeli mortis*. Nam inqviunt, שבקיה מלאך המות בביתי' דגנבא הוה קיימא *Si Angelus mortis eam ſiviſſet, vixiſſet ea etiam in domo furis*. Et Gloſſ. מלאך המות נמי בבית השוכר קטיל ליה *Angelus mortis potuit eam interficere etiam in domo ejus, qvi cuſtodem conduxit*.

Vides, ut *Angelo mortis* adſcribant, cùm non conſtat de cauſâ aliqvâ violentâ notâ & ordinariâ, & evidenti genere mortis: Sic Apoſtolus hoc in locô notos & evidentes mortis modos memorat, ſerpentes, peſtem, *verſ.* 8. 9. & jam loqvitur de communi genere mortis (& non de evidenti aliqvâ plagâ) qvo periit tota turba murmurantium, *Num.* 14. intra annos qvadraginta. Periiſſe eos dicit ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ, à magno iſto diſperditore, *Angelo mortis*.

Vers.

Vers. 11. Εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων, &c.

Dicit τὰ τέλη τῶν αἰώνων, non τὰ τέλη τοῦ κόσμου.

Αἰὼν Scripturæ eſt vulgatiſſimè, ſeculum Judaicum. Qvo ſenſu Circumciſio, Paſcha rituſqve alii Moſaici dicuntur eſſe לעולם Εἰς αἰῶνα. Sic Diſcipuli *Matth.* 24, 3. qværunt à Chriſto περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, atqve reſpondet ille de excidio Hieroſolymitano. Eodem ſenſu redderem ego verba Apoſtoli, *Tit.* 1, 2. *Ad ſpem vitæ æternæ, qvam promiſit Deus* πρὸ χρόνων αἰωνίων, *ante tempora ſeculorum* Judaicorum: i. e. Deus promiſit vitam æternam, ante *Oeconomiam Moſaicam:* ea ergò non expectanda ex operibus legis Moſaicæ.

Sic ergò Apoſtolus hôc in locô: Hæc, qvæ tranſacta ſunt in initio ſeculorum Judaicorum, in exemplum vobis ſcripta ſunt, in qvos devenerunt, fines iſtorum ſeculorum. Et par initium fini, & finis initio. Utrumqve qvadraginta annorum, utrumqve tentationis & incredulitatis, atqve utrumqve deſinens in excidio incredulorum. Illud in exitio pereuntium in eremo, hoc in exitio incredulorum, in excidio urbis & gentis.

Vers. 16. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας.

כוס הברכה Sic vocabatur poculum illud in Paſchate, ſuper qvod actæ ſunt gratiæ poſt cibum: & in qvo Salvator inſtituit poculum Euchariſticum, de qvâ refusè diximus ad *Matth.* 26, 27. Cùm ergò Apoſtolus poculum cœnæ Dominicæ eodem nomine inſigniat, qvo Judæi ſuum, & ad primam ejus inſtitutionem recurrit, continuatam ſuper illud eſſe à Chriſtianis gratiarum actionem innuit, licèt aliâ jam ſub notione.

Sic procedit ejus argumentatio: Sicut nos in comeſtione panis & potatione poculi Euchariſtici communicamus de corpore & ſangvine Chriſti, ita in comeſtione idolothytorum communicatur de & cum idolo. Vos communicatis de ſangvine Chriſti, ergò fugite ab idololatriâ. Sapientibus loqvor, vos judicate de argumento. Nam obſignat vos ipſa participatio Euchariſtiæ contrà idololatriam, & idolothyta.

Vers,

VERS 17. Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

Modus argumentationis: *Omnes nos ſumus unum corpus, qvia participamus de uno pane*, in mentem revocat illud, qvod apud Judæos vocabatur עירוב *commixtio*, vel κοινωνία. Cujus modum & ſenſum diſce ex

Maimon: in עירובין cap. 1. *Ex verbis Scribarum*, inqvit, *prohibitum eſt vicinis, incedere* (Sabbato) ברשות היחיד *in loco uni appropriato, ubi eſt diviſio in habitationes, niſi omnes vicini veſpere Sabbati* יעקבו *κοινωνίαν ineant.* —— *Statuit ergò* (Solomon, nam cum hujus traditionis & moris authorem faciunt) *ut qvilibet locus uni appropriatus, ibi ubi eſt diviſio in habitationes, & recipit illic qvilibet habitantium locum proprium ſibi, relinqviturq; etiam locus aliqvis ibi communis omnibus, ita ut omnes æqvum jus in eo habeant, veluti atrium multarum domorum; qvod reputatur locus jure omnibus communis: atq; unuſqviq; locus, qvem qvilibet habet ſibi proprium, reputatur* רשות היחיד *locus proprius: Probibeturq; ne geſtet qvicqvam è loco ſibi proprio in locum omnibus communem* (Sabbato ſcilicet) *ſed utatur qvilibet loco ſibi appropriato ſolùm*, עד שיערבו כולן *uſq; dum omnes ineant communionem.*

ומה הוא העירוב *At qvomodo fit iſta communio?* יתערבו במאכל אחד *Conſociantur in cibo uno, qvem parant veſpere Sabbati: Qvaſi dicerent*, כולנו מעורבין ואוכל אחד לכולנו *Omnes nos conſociamur, & cibus unus eſt nobis omnibus: Nec qviſqvam è nobis proprietatem ſegregat à vicino, ſed ſicut jus nobis omnibus æqvum eſt in loco hoc, qvi relinqvitur communis omnibus, ſic jus nobis omnibus æqvum eſt in loco, qvem ſibi qviſqve recipit pro proprio.*

Et עירוב *Conſociatio, qvam faciunt inter ſe habitantes in eodem atrio, vocatur* עירובי חצרות *κοινωνίαι atriorum: Atqve ea, qvam faciunt inter ſe habitantes in eâdem porticu* aut veſtibulo, *aut qvam faciunt inter ſe cives ejuſdem civitatis, vocatur* שיתוף *Comparticipatio.*

Non conſociant in atriis, אלא בפת שלימה בלבד *niſi cum tortâ integra: Sit licèt panis piſturæ totius Seæ, ſi non ſit integer, non ineunt conſociationem cum eo. At verò ſi ſit integer, ſit licèt qvantitatis tantùm aſſarii, conſociationem ineunt cum eo.*

Qvomo-

Qvomodo κοινωνίαν ineunt in atriis? גובין חלה אחת שליטה *Reqvirunt ab unaqvaqve domo, qvæ in atrio, tortam vel panem unum integrum, qvem reponunt in vaſe uno, inqve domo aliqvâ qvæ in atrio, ſit licèt horreum aut ſtabulum, &c.* Et benedicit qvidam è cœtu, & ſic omnes unà comedunt, *&c.*

Confer hæc cum verbis Apoſtoli, atqve ea argumentationem ejus non illuſtrant modò, ſed & roborant. Si Iſraëlitas uſitatum foret in unum corpus politicum vel œconomicum coaleſcere per comeſtionem panum plurium ab hoc & illo ſimul congeſtorum, nos multò magis in unum corpus conſociamur ex comeſtione unius ejuſdemqve panis ab uno Salvatore nobis inſtituto.

VERS. 19. Τί οὖν φημι;

ומה אני אומר: Scholis uſitatiſſimum: i. e. Hoc ego volo vel concludo. Sitvé Idolum aliqvid vel non, ſitve Idolothytum aliqvid vel non, at certè ea, qvæ gentes Idolis offerunt, offerunt dæmoniis.

VERS. 21. τραπέζα κυρίου.

שולחן גבוה: Talmudicis non infreqvens, pro *altari.*

VERS. 25. Ἐν μακέλλῳ.

De qvæſtione non admodùm ab hâc, de qvâ hîc agit Apoſtolus, remotâ agunt Gemariſtæ in *Cholin.* fol. 95, 1. qvouſqve nempè licuerit in macello carnem coëmere, idqve ab Ethnico, ubi poſſet eſſe ſuſpicio de טריפה diſcerptâ: & adducitur hiſtoria de qvodam carnem talem dilaceratam coëmente ab Ethnico: ſuper qvem caſum *dicit Rabbi* הבשביל שוטה זה *Num propter ſtultum hunc, qvi fecit qvod non decuit* נאסר כל מקולין *omnia macella prohibebimus?* Vide locum, ſi lubet vacatqve.

Μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

Innumerabilibus ferè ſcrupulis in conviviis ſuis vexabantur Judæi qvoad rem comedendam, ut & qvoad ſocietatem, qvâ cum

Dd eſt

eſt comeſtum & de modo comedendi. De fructibus & oleribus menſæ appoſitis, qværendum illis erat, an forent ea ritè decimata? an ex *Truma* aut aliàs ſacrata, an profana? an munda, aut pollutione atqve immunditiâ aliqvâ tactâ? *&c.* Et de carne appoſita, an ea de idolothytis, de dilaceratis, de ſuffocatis, aut non ſecundùm normam canonicam mactatis, *&c.* Qvæ omnia dubia abolevit libertas Evangelica, qvoad conſcientiam propriam, proviſo hoc, ne ſcandalum aut offendiculum objiciatur coram conſcientiâ alienâ, infirmâ & nutante.

CAP. XI.

Vers. 4. *Προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων.*

MOs erat Judæorum, ut non orarent niſi priùs velato capite; idqve hac ratione, ut hoc ritu demonſtrarent, ſe reverentes & pudefactos coram Deo, atqve indignos, qvi apertâ facie in eum reſpicerent.

Maimon: in *Tephillah.* cap. 5. *Sapientes, diſcipuli ſapientum ne orent niſi velati.* Gloſſ. in *Shab.* fol. 12, 2. מתעטף מאימת שכינה *velat ſe præ reverentiâ erga Deum.*

Piske Toſaph: in Menachoth: Num. 150. כהנים המתעטפים כשעולים לדוכן *Sacerdotes velant ſe, cùm aſcendunt in ſuggeſtum.*

Avoth R. Nathan cap. 6. *Nicodemus in Scholam abiit* והתעטף והתפלל *& velavit ſe, & oravit.*

Erachin fol. 2, 2. קטון היודע להתעטף *Puerulus cùm novit velare ſe,* חייב ציצית *tenetur ad fimbrias peniculamentarias.*

Maimon: in Jeſudei Torah. cap. 1. *Moſes in monte Sinai, vidit Deum* כש"צ עטוף *ſicut Angelum Eccleſiæ velatum.*

Rationem velationis hujus duplicem expiſcari potes ex verbis hiſce Rabbinorum.

Schabb. fol. 12, 1. *Cùm qvis ingreditur ut viſitet ægrotum, ne ſedeat ſuper lectum, nec ſuper cathedram,* אלא מתעטף *ſed velet ſe & ſedeat coram eo: nam Deus eſt ſuper cervical ægrotantis.*

Ubi

Digitized by Google

Ubi Gloſſ. כיתעטף מאימת שכינה *Velat ſe præ terrore Dei* (vel reverentiâ erga Deum) *ſicut homo qvi ſedet* באים ואין פונה לצדדין *in timore, & non reſpicit hac aut illac.*

Taanith fol. 14, 2. *Diſcipuli ſapientum* (in jejuniis ſolennibus) *velant ſe ſedentqve, ut lugentes & excommunicati* כבני אדם נזופין למקום *Sicut qvi increpati ſunt à Deo.* Nempè ut pudefacti ob iſtam increpationem. Sic נזוף ille, qvi increpatus fuit à grandi aliqvo Rabbino, *domi ſe continuit ut pudefactus, nec coram eo ſtetit qvi eum pudefecerat capite detecto.*

Obſervare licet, *Onkeloſium* reddere ביד רמה *Manu elatâ*, per ברישׁ גלי *Capite detecto.* Ut *Exod.* 14, 1. Iſraëlitæ exierunt ex Ægypto *capite detecto*, i. e. fidenter, non timidè, aut ut pudefacti.

Et *Num.* 15, 30. Anima, qvæ qvicqvam delicti commiſerit ברישׁ גלי *Capite detecto*, i. e. audacter atqve impudenter.

Sic & *Jonath.* in *Judic.* 5, 1. Redierunt ſapientes ad ſedendum in Synagogis ברישׁ גלי *Capite detecto*, i. e. non metuentes ab inimicis aut pudefacti.

Velarunt ergò ſe viri inter orandum, partim in ſignum reverentiæ erga Deum, partim ut demonſtrarent ſe pudefactos coram Deo, & indignos qvi in eum reſpicerent. Qvâ in re Judaizaſſe adhuc hóſce Corinthios, qvamvis ad Chriſtianiſmum jam converſos, ſatis patet ex caſtigatione Apoſtoli.

De modô velandi, vide *Moëd Katon.* fol. 15, 1. & 24, 1. & *Aruch* in עטף & גב.

Vers. 5. Πᾶσα δὲ γυνή.

I. Fœminarum mos erat, iſqve ſeveris Canonibus iis præſcriptus, ne in publicum prodirent niſi f[illegible] velatâ.

Maimon: in אשות cap. 24. *Hæc ſi agat mulier, tranſgreditur legem Judaicam: Si in plateam exeat vel in veſtibulum apertum, capite non cooperto.* ואין עליה רדיד *Et non ſit ſuper eam velum, ſicut ſuper omnes fœminas, etiamſi capilli ejus obvolvantur peplo.*

Chetubb. fol. 72, 1. אי זו היא דת יהודית *Qvænam eſt lex Judaica? Ne prodeat fœmina diſcooperto capite. Fundatur hoc in lege; Nam dicitur* (de uxore ſuſpectâ) *Sacerdos diſcooperiet caput ejus*

(Num. 5, 18) *Et traditio eſt ſchola R. Iſmaëlis, qvòd hinc monentur filiæ Iſraëlis, ne prodeant non velato capite.*

Shabb. fol. 80, 1. *Fœminæ modeſtæ fuco colorant oculum unum.* Gloſſ. *Fœminæ modeſtæ prodierunt velatæ, & non diſcooperuerunt niſi oculum unum, ut cernerent, iſtumqve oculum colorarunt.*

Bava Kama fol. 90. 2. *Qvidam caput fœminæ denudavit in plateâ: venit ea qveſtum coram R. Akiba; atqve is hominem mulctavit qvadringentis Zuzæis.*

II. At verò fœminæ, utcunqve velatæ in plateis, tamen cùm ad ſacra accederent, velamina ſua amoverunt, atqve facies expoſuerunt nudatas, idqve non ex levitate, ſed ex religione.

Kiddushin fol. 81. 1. סקבא דשתא ריגלא *Scabies anni ſunt tria feſta.*

Gloſſa: *Tria feſta* (Paſcha, Pentecoſte, & Scenopegia) *ſunt rupturæ anni ratione conſociationis virorum & fœminarum, & propter tranſgreſſiones. Qvippe qvòd diebus feſtorum iſtorum congregati ſunt hi & hæ unà, ad audiendum conciones, atqve alter in alterius jactant lumina vultûs. Et dicunt qvidam, qvòd ob hanc cauſam ſoliti ſunt jejunare poſt Paſcha & Pentecoſtén.*

Unde promptè colligi poteſt, qvòd in Synagogis non ita promiſcuè & confuſè convenirent ac conſiderent viri ac fœminæ, nec ſe invicem ita intuerentur, ac in atriis templi ac *Hieroſolymis*, cùm adeò innumerabiles turbæ ad feſta concurrerent: ſed qvòd fœminæ ſeorſim & ſecluſæ à viris ſederint, ubi ea, qvæ peracta ſunt in Synagogâ, audire & conſpicere poſſent, ipſæ tamen extra conſpectum. Qvem morem retinuiſſe primævas iſtas Chriſtianorum eccleſias, pluribus, nec malè, adſtruit *Baronius.*

Cùm ergò ſic à mulieribus ſeorſim conventum foret, non mirum eſt, ſi velamina facier[illegible]moverent, ipſæ extra conſpectum virorum jam exiſtentes, & remotâ cauſâ velationis, qvæ qvidem erat, ne à viris conſpicerentur. Minimè ergò objurgat Apoſtolus hanc facierum nudationem abſolutè conſideratam, ſed latet aliqvid aliud, Nam

III. Non publicos ſacros cœtus ſolùm reſpicit hæc commonefactio Apoſtoli, ſed & ad ea pertinet, qvæ à viris fœminiſqve in domibus ſuis atqve interioribus conclavibus peracta fuerunt: nam & ibi

ibi ritus hoſce adhibuerunt, cùm privatim orarent aut tractarent ſacra, æqvè ac in cœtibus publicis.

Hieroſ. Avodah Zarah fol. 40. 1. *Rabban Gamaliel* itinerans, atqve à qvodam obviam eunte interrogatus de qvodam voto, deſcendit ab eqvo, ונתעטף *& velavit ſe, & conſedit, & ſolvit votum.*

Sic *R. Judah bar Allai*, veſpere Sabbati, cùm in domo ſuâ ſe componeret ad obviandum atqve excipiendum Sabbatum, *attulerunt ei aqvam calefactam, iſqve faciem lavit & manus & pedes:* והתעטף בשדין מצוין *& velans ſe ſindone variegatâ, conſedit, & fuit ſimilis Angelo Domini exercituum.*

Sic in exemplo *Nicodemi* nuper allato, abiit ille in ſcholam ſuam ſolus & privatim, & *ſe velavit & oravit.*

Sic viri privatim: & fœminæ etiam è contra nudatis faciebus privatim. Ratio prioris redditur, nempè velati erant viri ob reverentiam erga Deum, & ut pudefacti coram Deo: at qvare non velatæ etiam fœminæ? ratio obſcurior.

Generalior facilè reddi poteſt, nempe שאשה פטורה ממצוה *qvòd fœmina ſoluta* vel *immunis foret à precepto:* id eſt à plurimis ritibus, qvibus ſubjiciebantur viri: ut à geſtatione fimbriarum & Philacteriorum, ab his aut illis orationum formis & occaſionibus, & plurimis ceremoniis & legibus, ad qvas viri tenebantur.

In *Menachoth* fol. 43. 2. *Dicit R. Meir: Tenetur Vir qvilibet ad has tres benedictiones unoqvoqve die. Benedictus ſit Deus, qvia non fecit me Ethnicum, qvia non fecit me fœminam, qvia non fecit me* בור *ſtupidum* vel indoctum. At *Rabb Acha bar Jacob*, cùm audiret filium ſuum dicentem, *Benedictus ſit Deus, qvia non fecit me* בור *rudem*, de re hæſitavit: & hâc ratione, interprete gloſſatore, שגוי ואשה לאו בני מצוה *Qvia Ethnicus & fœmina non ſunt capaces præcepti:* בור *rudis vel indoctus eſt capax. Meritò ergò benedicitur, qvòd Deus non fecerit eum, Ethnicum aut fœminam.*

Per hunc canonem, qvòd *fœmina ſoluta foret à præcepto*, eximebatur ea à velatione faciei inter ſacra, cùm illud præceptum viros reſpiceret, & non fœminas: at ſi rationem exemptionis hujus magis particularem reqviras, qvamnam invenies? In æqvilibrio ferè eſt, an Canoniſtæ fœminas exemerint à velatione, qvòd eas magni, vel qvòd parvi æſtimarent. In aliis, fœminam ponunt infra dignita-

Digitized by Google

tem & extra neceſſitatem obſervantiæ horum aut illorum rituum; & an in hàc re etiam idem cenſuerint, an qvòd è contra plus attribuerint venuſtati facierum muliebrium qvàm virilium? juſta eſt qvæſtio. Sed ſive hàc ſive illàc res inclinet, & huic & illi optimè qvadrat correctio & commonefactio Apoſtoli, ut patebit in ſeqventibus.

Καταισχύνει τὴν κεφαλήν.

Dedecorat caput? Qvodnam? Illud qvod humeris geſtat? An illud cui ſubjicitur? ut Chriſto vir, viro fœmina: De poſteriori præcipuè intelligendum eſſe Apoſtolum, patet ex commate præcedenti, & ex toto qvidem contextu. Nam cuinam fini adducuntur ea, *verſ.* 3. *Vellem vos ſcire, qvòd caput fœminæ vir*, &c. niſi ut applicentur, & ad rem Apoſtoli faciant commatibus inſeqventibus.

Nec eſt tamen ſubjectio fœminæ & ſuperioritas viri, totum illud, per & propter qvod concludit Apoſtolus, fœminæ non orandam niſi velatæ, viro autem è contra. Nam ſi ſic ab eo argueretur: Ne oret fœmina niſi cooperto capite, qvia ea ſubjecta eſt viro, argui etiam pariter poſſet; Ne oret vir niſi capite coöperto, qvia is ſubjectus eſt Chriſto.

Vereor ne ſenſum hujus loci, in ſe qvidem ſatis obſcuri, obſcuraverit magis interpretatio iſta, qvæ velationem fœminarum hoc in loco ſupponit ut ſignum ſubjectionis fœminæ ſub marito. Sic Primaſius: *Mulier debet habere velamen, qvod oſtendat humilem & viro eſſe ſubjectam*. Carthuſianus: *Ratio autem velationis mulierum eſt, qvia ſubjectæ ſunt viris*, &c. Beza: *Velamen accipe, qvô ſignificatur, uxorem eſſe in viri poteſtate.* Camerarius: *Velum, qvo ſignificetur alterius eam poteſtati ſubjectam eſſe.* Et plurimi in eundem ſenſum. At verò licet qværere:

I. Ubinam, qvæſo, proponitur velamen, ut ſignum talis ſubjectionis? Signum qvidem veræ modeſtiæ exhibetur, *Gen.* 24, 65 & ſimulatæ, *Gen.* 38, 14. aſt ubinam ſubjectionis?

II. Dati ſunt capilli aviæ noſtræ *Evæ* pro velamine (ut clarè aſſerit Apoſtolus hoc in loco) à primo creationis ſuæ momento, priuſqvam

Digitized by Google

uſqvam ea ſubjiceretur marito, audiretqve illud, *Ille tibi dominabitur*, imò anteqvam maritaretur *Adamo*.

III. Non agit Apoſtolus de uxoribus ſolùm, ſed de fœminis in genere, uxoresne eæ ſint, an virgines, an viduæ?

IV. Seqvitur fœminam ſemper & ubiqve obligatio ſubjectionis erga maritum, num ſemper & ubiqve portare ſecum debet velamen, ut ſubjectionis iſtius ſignum? Num neceſſariò velanda, dum res familiæ curat? num in horto, in agris, ſola ambulans aut cum familiâ? Liqvet ſatis, Apoſtolum agere de velatione ſolùm, cùm verſaretur in ſacris; & reſpici aliqvid, qvod attinet ad fœminam reſpectu Dei potiùs, qvàm reſpectu mariti. Et qvamvis non negaverimus, velationem fœminæ fuiſſe ſignum aliqvod ſubjectionis ſuæ erga maritum, negamus tamen velationem, de qvâ hîc Apoſtolus, eò reſpexiſſe.

V. Judæi rationem velationis fœminæ pudefactionem aſſignant.

Bereshith Rab. ſect. 17. *Qvare vir in publicum prodit capite non cooperto; fœmina autem cooperto? R. Joſua dicit: eſt ſicut cùm qvis tranſgreditur & pudeſit: ea ergò prodit capite obtecto.* En velamen, ſignum pudefactionis qvidem, at ſubjectionis neutiqvam: & pudefactionem fœminæ inde petunt, qvòd ea primùm peccatum introduxerit in mundum.

Velationem ergò fœminæ ad ſacra reqvirit Apoſtolus, eâdem notione & ratione, qvâ viri ſe velarunt, nempè ob reverentiam coram Deo. At certè qværi poſſet, an ille tàm velationem fœminarum urgeat, qvàm velationem virorum redarguat? Utcunqve, aptiſſimo hoc argumento contrarium iſtum ritum, & virorum ſtultitiam benè caſtigat; ac ſi dixiſſet: Nonnè perpenditis, qvòd vir eſt δόξα Θεȣ̃, at mulier tantùm δόξα ἀνδρὸς; qvòd fœmina facta eſt propter virum, qvòd vir eſt caput fœminæ? & tùm, qvàm ridiculum eſt, viros velamine uti, cùm orant, ob reverentiam & pudefactionem coram Deo, & fœminas non uti, qvarum gloria eſt minor? Γυνὴ δόξα ἀνδρός: Sic *R. Sol.* in *Eſai.* 44, 13. כתפארת אדם *Sicut gloriam viri: id eſt*, inqvit, *ſicut fœminam, quæ eſt gloria mariti*, vid. & Targum.

Κατᾳισχύνει τὴν κεφαλὴν.) קלות ראש Talmudicis eſt *levitas* aut *irreverentia*: & ſi phraſiologiam Græcam eôdem ſenſu redderes,

deres, ac ſi eſſet מקיל ראשו vel מקילה ראשה non multum errares vel à Grammaticâ vel à veritate: at altiùs aſſurgit ſenſus: Vir orans velatus ut pudefactus de facie ſuâ coram Deo, dedecorat caput ſuum Chriſtum, qvi faciem geſtarit ſimilem maſculam & virilem, præcipuèqve munus Chriſti dedecorat, per qvem acceſſionem ad Deum habemus cum fiduciâ. Et fœmina orans, non velata, ac ſi faciei ſuæ eam non puderet, caput ſuum virum dedecorat, dum ea tàm formoſa præ eo videri vult, cùm qvidem ſit tantùm gloria viri, vir autem ſit gloria Dei.

VERS. 6. Καὶ κειρέσθω.

Si non veletur, tondeatur. Imò potiùs, inqvies, incedat paſſis crinibus; nam ii pro velamine ei dati ſunt à naturâ. Num hoc patietur Apoſtolus, aut gens ulla non barbara? Neqvaqvam. Dicit ille, capillos fœminæ datos pro velamine, & tamen aliud reqvirit velamen; in memoriam revocans primitivam rationem, cur fœminæ à naturâ detur velamen capillorum, nempè ut ſit in ſignum reverentiæ, humiliationis & pudefactionis ſuæ coram Deo. Fœminis crines ſuos in nodos & vittas colligi & colligari permittit Apoſtolus, qvod in gentibus omnibus non efferatis factum, imò contrarium vix toleraret. At ſi aliqva fœmina adeò immemor & oblita ſit, cur à naturâ conceſſum ſit ſibi velamen capillorum, adeoqve venuſtati ac faciei ſuæ fidens, ut orans velamen, ſignum reverentiæ ſuæ erga Deum, amoveat, amoveat etiam, inqvit, naturale illud iſtius reverentiæ ſignum, velamen capillorum.

VERS. 10 Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν, &c.

Illud, qvod vulgò hîc obtinet, eſt, ut per ἐξουσίαν intelligatur *velamen* ſignum poteſtatis ſupra ſe, vel ſuæ ſubjectionis. At qværendum eſt, an ἐξουσίαν ἔχειν non propriè, imò ſemper denotet, Poteſtatem *penes* ſe habere, non poteſtatem *ſupra ſe*? ut *Matth.* 7, 29. *Johan.* 19, 10. 1. *Cor.* 7, 37. & 9, 4. & aliàs infinities.

Διὰ

Digitized by Google

Διὰ τὰς Ἀγγέλυς.

Propter Angelos? Qvoſnam? Num propter bonos Angelos? An malos? An propter miniſtros? Novit lector, qvæ dicuntur in hunc ſenſum, & illum, qvæ non recitabimus.

I. Ego certè ſi per ἐξυσίαν intelligerem *velum*, per ἀγγέλυς intelligerem *diabolos*, qvi Angeli vocantur in ipſiſſimâ hâc epiſtolâ, *cap. 6, 3.* Et ſi Apoſtolum de publicis ſolùm conventibus hîc agere opinarer, verba ejus in hunc ſenſum redderem: Mulier in publico eccleſiæ conventu faciem velatam habere debet *propter diabolos*, ne ſcilicet illi ex expanſâ facierum muliebrium venuſtate viros irretiant, atqve eos in facies fœminarum inhiare, & laſcivis oculis eas intueri incitent, dum cœlum intueri oporteret potiùs atqve intentos eſſe rebus divinis.

II. Aut ſi per *Angelos* intelligendi ſunt *Miniſtri*, optimè qvadrat interpretatio noſtra, qvæ velamen ſignum facit pudefactionis & reverentiæ coram Deo, non ſubjectionis erga maritum. Non logicè magis certè hoc ſonat, velandæ ſunt fœminæ in ſacris, ut pudefactæ coram Deo; ergò velentur coram iis, qvi ſunt miniſtri Dei; qvàm illud, Fœminæ velandæ ſunt in ſacris, qvia ſubjectæ ſunt maritis, ergò velentur coràm miniſtris.

III. Aut ſi ſumamus *Angelos* ſenſu maximè proprio, id eſt pro Angelis bonis, & phraſiologiæ ἐξυσίαν ἔχειν tribuamus etiam ſenſum ſuum maximè proprium, id eſt Poteſtatem *penes ſe* habere, tùm liceret locum hoc modo interpretari: Fœmina poteſtatem capitis ſui penes ſe non habet διὰ τὸν Θεὸν reſpectu Dei, ſed velanda eſt propter reverentiam erga Deum: At poteſtatem capitis ſui habet penes ſe, de ſe non velandâ διὰ τὰς Ἀγγέλυς reſpectu Angelorum; nam iis ab eâ non debetur talis religioſa reverentia.

IV. Aſt arbitror ego, Apoſtolum aliò reſpicere, &

I. Eum non ſenſu ſuo hîc loqvi, ſed aliqvid inter Judæos uſitatum citare: non tàm normam aliqvam fœminis Chriſtianis dictare, qvàm morem Judaicum in confirmationem eorum, qvæ immediatè antè dixerat, proferre.

II. Dixerat, fœminam eſſe gloriam viri, fuiſſe ex viro, conditam fuiſſe propter virum, &c. Et hoc teſtari poteſt illud, qvod apud

Judæos: Mulier debet penes ſe habere poteſtatem capitis ſui propter Angelos.

III. Jam verò erant apud eos שילוחי קדושים *Angeli vel nuntii deſponſationum:* qvi ab hoc aut illo deputati erant, ad deſponſandam deputandi uxorem: de qvibus Angelis copiosè agitur à magiſtris ſparſimqve, præſertim verò vide *Kiddushin. cap.* 2. Cujus initium איש מקדש בו ובשילוחו *vir deſponſat ſibi uxorem vel per ſe, vel per Angelum ſuum*, aut deputatum.

IV. Jam verò qvamvis velationem facierum muliebrium in plateis, & reqvirerent Canones magiſtrorum, & conſvetudo gentis comprobaret; permiſſum eſt tamen fœminis, facies nudare, ornare, venuſtare in ordine ad honeſtum matrimonium: qvod & ratio ipſa firmat, & mos gentis, & docent Rabbini.

V. Huc ſpectare videtur ratiocinatio Apoſtoli hoc in loco: *Creata eſt fœmina propter virum, verſ.* 9. qvod & ipſiſſimo veſtro, ô Judæi, aſtruitur conſenſu, cùm decernitis, qvòd mulier poteſtatem penes ſe habet, & habere debet, ſuper caput proprium propter Angelos deſponſationum. Nudet faciem, ſi velit, ut venuſta appareat; velet, ſi velit, ut modeſta. Poteſtatem liberam penes ſe habet, ut deſponſationem ſuam promoveat nuptiaſqve, ut ob virum eſſet, cùm propter virum fuerit creata.

VI. Verum qvidem eſt, obtinuiſſe illud præcipuè, qvod immediatè ferè ſeqvitur poſt verba nuper allegata, מצוה בו יותר מבשילוחו *Præcipitur ut per ſeipſum qvis fœminam deſponſet, potiùs qvàm per deputatum ſuum*, illudqve qvod illicò: *Ne qvis fœminam deſponſet priuſqvam eam viderit. Kiddush.* fol 41. 9. At freqventiſſimè tamen factum eſt, ut, poſtqvam qvis fœminam viderit, per Angelos aut deputatos ſuos eam ſibi deſponſaret, vel modeſtiâ ſuâ vel neceſſitate aliqvâ eum cogente.

VII. Hinc videtur Apoſtolus de *Angelis* iſtis mentionem facere potiùs qvàm de viris, eos in rem iſtam deputantibus: idqve ut rem, qvam agit, fortiùs roboret aſtruatqve, qvaſi dicat: Fœmina non ſolùm poteſtatem capitis ſui habet, ut faciem ſuam denudet coram eo, qvi futurus eſt ejus maritus, ſed & coram iis, qvi ab eo miſſi & deputati ſunt, ut eam deſponſent: Et ex hâc ipsâ re liqvet, inqvit, qvòd fœmina creata eſt propter virum, qvòd ea, ut ob virum eſſet, poteſtatem talem habeat faciem detegendi coram Angelis iſtis, qvi

ad

ad eam deſponſandam accedunt, cùm aliter pro more gentis non liceret. Reticet Apoſtolus vocem *deſponſationum* קרושים, & dicit *propter Angelos* ſolùm, non *propter Angelos deſponſationum*: nam ex ipſo ſcopo diſſertationis ſuæ illud facilè ſubintelligeretur, cùm in verbis immediatè antecedentibus dicit: *Fæmina creata eſt propter virum*. Sic & Talmudici freqventiſſimè ſimplicem vocem שילוחים Angelos adhibent, cùm ſemel notum fecerint, ſe de deſponſationibus loqvi.

Vers. 14. Ἀνὴρ ἐὰν κομᾷ, &c.

Sive Apoſtolus prolixos crines virorum reprehendat, ex occaſione oblatâ, cùm diſſereret de prolixis crinibus fœminarum, ſive (qvod non improbabile) qvòd Judaizantes hi Corinthii *Naziræatum* adhuc amplecterentur, & crines ob iſtam rationem alerent; ſatis confirmatur illud qvod dicit, *qvòd natura ipſa docet*, *qvòd viro comatum eſſe dedecori eſt*. Ex hoc qvod muliebre eſt. Erant qvidem variæ gentes, qvæ erant comatæ, ut *καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ* apud Homerum, *Gallia comata* apud hiſtoricos, &c. at an in hoc ſeqvuti ſint lumen naturæ, an potiùs id fecerunt ex feritate, aut ut terribiliores viderentur hoſtibus? meritò qværitur.

Unde ergò, inqvies, nutritio comæ in *Nazireatu*, idqve ex præcepto divino? *Reſp*. Fuit humiliationis ſpecimen, atqve abnegationis ſui, ut & erat abſtinentia à vino & uvis. Religioſum qvendam ſqvallorem, ut ita dicam, præ ſe tulit, & vilificationem ſui.

Falluntur ergò plurimùm, qvi *Abſalomum* comatum ex ſuperbiâ inceſſiſſe arbitrantur, cùm ita qvidem inceſſerit ob votum (fictum ſaltem) *Naziræatûs*, veriſſimè. Hieroſolymitani in *Nazir* fol. 51. 2. אבשלום נזיר עולם הוה *Abſalomus*, inqviunt, *fuit Naziræus perpetuus*. Veriſſimè, inqvam, in hoc qvod *Naziræum* eum aſſerant: at de perpetuitate voti ejus hîc non diſputabimus. Vid. 2. *Sam*. 15, 7. 8.

Eſt apud *Tacitum* hiſt. lib. 4. cap. 14. Votarius neqvam, iſti non diſpar, *Civilis*, de qvo ſic ille: *Civilis, barbaro voto, poſt cœpta adverſus Romanos arma, propexum rutilatùmqve crinem, patratâ demum cæde legionum, depoſuit*.

Judæi ſi non voto *Naziræatûs* aſtricti, ſe tondebant freqventiſſimè:

mè: atqve utcunqve aliis temporibus, certè nunqvam non ante feſtum, idqve in honorem adventantis feſti: Unde major ſuſpicio hîc oriri poteſt, Corinthios hoſce promiſſis ſuis capillis *Naziræatum* fuiſſe profeſſos.

Moëd Katon cap. 3. hal. 1. *Hi tondent ſe in ipſo feſto. Is, qvi venit à loco ethnico, iſq; qvi è carcere, & excommunicatus, qvi ſolvitur ab excommunicatione ſuâ.*

Senſus traditionis hic eſt: His, qvi ante feſtum aliqvâ neceſſitate detenti fuerunt, ut non potuerint tonderi, tonderi licet in ipſo feſto. At ſi non impediret aliqva talis neceſſitas, tondebantur ante feſtum, & vulgò ipſis veſperiis feſti.

Piske Toſaph: ad *Moëd Katon* art. 78. *Cùm qvis non tondetur veſperiis diei feſti, ſed tribus diebus antè, non patet eum tonſum fuiſſe in honorem feſti.*

Non poſſumus hîc omittere hanc hiſtoriam.

Hieroſ. Avodah Zarah. fol. 41, 1. *Peregrinus qvidam, qvi Tonſor erat, nec non Aſtrologus, vidit per Aſtrologiam ſuam, qvòd Judæi fuſuri erant ſangvinem ejus.* (qvod de proſelytiſmo ejus intelligendum erat, nempè cùm eum circumciderent.) *Cùm ergò ad eum accederet Judæus aliqvis, ut tonderetur, ille eum jugulavit. Et qvotnam jugulavit? R. Lazar ben Joſe dicit: Octoginta. R. Joſe ben R. Bon dicit: Trecentos.*

Vers. 15. Ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται.

Bab. Chetubb. fol. 66, 2. Filia *Nicodemi* miſerè jam depauperata, ad *Rabban Jochananem* accedens, ut eum alloqveretur, נתעטפה בשערה *velavit ſe capillis ſuis, & coram eo ſtetit.* Non aderat paupercula velamen aliud, uſa eſt ergò eô, qvod à naturâ datum: & uſa eſt, (ut ſigno; dicam an) ut inſtrumento & ſpecimine modeſtiæ & verecundiæ?

Vers. 21. Ἕκαστος τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει.

I. Miror *Agapas*, de qvibus ſanctus Judas, *verſ.* 12. apud interpretes hinc ſuam expoſitionem recepiſſe. *In illis conviviis*, inqvit Beza, *qvæ Agapas vocabant, ſolitos etiam fuiſſe ſacram Domini cœnam uſur-*

uſurpare, *liqvet ex* 1 Cor. 11. *de qvâ re agitur in Tertull. Apologet. cap.* 39. *& in aliis Veterum ſcriptis.* Sic ille ad Act. 2, 42.

Atqve in hunc locum: *Tranſit Apoſtolus*, inqvit, *ad alterum hujus tractationis caput, nempè cœnæ Domini adminiſtrationem, cui adjunctæ tunc erant Agapæ*, &c. Et in verſum ſeqventem: *Agapas qvamvis diu & qvidem laudabiliter, authoribus ipſis Apoſtolis, in eccleſiis uſurpatas, tamen propter abuſum tollendas cenſet Apoſtolus.*

Sic etiam Baronius: *Perſeverabat adhuc in eccleſiâ laudatiſſima rei uſus, ut qvod Chriſtus ultimâ cœnâ fecerat, ac in ſui memoriam, ut facerent, ſuos monuerat, Chriſtiani convenientes in eccleſiam unà cœnarent, ſimulqve ſacratiſſimam perciperent Euchariſtiam: qvod tamen cùm Corinthii non, ut decebat, explerent, Paulus jure redarguit.*

Qvi convivia talia charitativa, olim in eccleſiâ adhibita fuiſſe unà cum Euchariſtiâ negaverit, is certè toti antiqvitati contradixerit: at an ea *Agapæ* iſtæ fuerint, de qvibus Apoſtolus Judas, an ea vel Chriſtum vel Apoſtolus habuerint authores, & an hæc Corinthiaca talia fuerint? ſi qvis dubitaverit, nec ſine cauſâ id facit, nec ſine probabilitate contrarium credat.

Audi de his Corinthiacis Sedulium: *Apud Corinthios*, inqvit, *qvondam ut alii aſſerunt, prava invaluit conſvetudo, eccleſias paſſim dehoneſtare conviviis, in qvibus veſcebantur ante Dominicam oblationem, qvam cœnam noctibus adoriebantur, cumq; divites ebrii ad Euchariſtiam venirent, vexabantur inopes fame. Mos verò iſte, ut referunt, de Gentili adhuc ſuperſtitione veniebat.* Nota illud, (ego *de Judaicâ ſuperſtitione dixerim.*) Ipſiſſima eadem apud Primaſium.

II. Si liceat bonâ cum vetuſtatis veniâ liberè loqvi, qvid nobis videatur de *Agapis*, de qvibus Apoſtolus *Judas*, paucis ſic habe.

Agapas iſtas arbitramur fuiſſe, cùm exciperentur peregrini hoſpitio, in ſingulis eccleſiis, idqve ſumptibus eccleſiæ. Tralatamqve opinamur laudabilem hanc conſvetudinem à Synagogis Judæorum.

Gloſſ. *in Bava bathr.* fol. 3, 2. *In Synagogis nec edunt nec bibunt*, &c. *Erat tamen prope Synagogam locus, in qvo ſoliti ſunt viatores dormire & edere.* Hinc illud in *Peſachin* fol. 101, 1. ubi qværitur, qvare conſecrant diem (qvod uſitatum ſuper poculum vini) in Synagogâ? & reſpondetur, לאפוקי אורחים ידי חובתן *ut & viatores officio ſuo fungantur, qvi edunt & bibunt & convivantur in Synagogâ.* Hìc qværit gloſſator, an licitum eſt edere & bibere in Synagogis, cùm

 aperto

aperto Canone ſit prohibitum? *Megil.* fol. 28, 1. & tandem inter alia hæc reſpondet: חדרים סמוכים לבית חכנסת קרי בי כנישתא: *Conclavia, quæ erant contigua Synagogæ, vocantur etiam Synagoga, atqve inde viatores audierunt conſecrationem.* Erat ergò vel propinqvum vel contiguum Synagogæ Xenodocheum qvoddam, qvo communibus Synagogæ ſumptibus excipiebantur hoſpitio viatores & peregrinantes. *Confer. Act.* 18, 7.

Jam verò traductam fuiſſe in eccleſiam Chriſtianam tantæ charitatis conſvetudinem, plurima ſunt qvæ ſvadent: ut & has peregrinorum receptiones, *Agapas* iſtas fuiſſe, de qvibus ſanctus *Judas* in terminis, & *Petrus* eodem ſenſu, licet non in terminis. 2 *Pet.* 2.

I. Cùm imitatæ fuerint eccleſiæ Apoſtolicæ in omnibus ferè mores Synagogarum laudabiles, qvod fuſiùs demonſtrari poſſet, ſi eſſet locus; minimè opinandum eſt, prætermiſſum ab iis eſſe morem hunc tàm pium, tàm Chriſtianum, tàm neceſſarium. Repeto, *tàm neceſſarium.* Nam

II. Cùm hìc illic peregrinarentur Apoſtoli, & Diſcipuli evangelizantes, pauperes ſatis, & ex temporum iniqvitate, & ex ipſo præcepto Salvatoris; cùmqve tunc temporis ob profeſſionem Evangelii, ſedibus propriis exularent non pauci, efflagitavit honor Evangelii, neceſſitas rei, & pietas charitaſqve Chriſtiana, ut ſubſidio aliqvo tali ſublevarentur.

III. Cùm dicitur Gajus *Hoſpes totius Eccleſiæ*, *Rom.* 16, 23. vix alio ſenſu hoc accipias, qvàm qvòd deputatus fuerit per eccleſiam publico Xenodocheo: ubi munere ſuo adeò laudabiliter eſt functus, ut teſtimonium encomiaſticum reportaret, ſi is idem *Gajus*, qvod probabile, à ſancto *Johanne*, in epiſtolâ ſuâ tertia, *verſ.* 5.

IV. Cùm mentio fiat de *viduis lavantibus pedes peregrinorum*, 1. *Tim.* 5, 10. cùmqve *Phœbe* dicatur Διάκονος τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρέαις, *Rom.* 16, 1. ut alias omittamus, qvæ dicuntur multùm *laboraſſe in Domino*, vix meliorem ſenſum hiſce characteribus aptaveris, qvàm qvod miniſtraverint in publico iſto Xenodocheo, de qvo loqvimur.

V. Et congruit hic ſenſus optimè præ omnibus aliis, cum loco *Judæ* allegato, ut & iſto *Petri*, qvi & eandem rem agit. Nam loqvitur *Judas* de Apoſtatis hæreticis, ſeductoribus, bipedum neqviſſimis

ſimis, qvos ait eſſe σπιλάδας ἐν ἀγάπαις: Et num putas hos fuiſſe ex eâdem eccleſiâ, ubi ſic convivabantur? Num hi ad *Agapas*, ſi modò ex appendices cœnæ Dominicæ abſqve qvovis ſcrupulo admiſſi? Nam dicit *Judas*, ἀφόβως ἑαυτὺς ποιμαίνοντες, &c. Qvantò probabiliùs eſt, hos peregrinos exiſtimare ignotos, ſub formâ fidelium circumvagantes, atqve communi eccleſiæ hoſpitio receptos, atqve illic errores ſuos diſſeminantes, idqve eò audaciùs, qvò ipſimet ignotiores. Procul à nobis eſt, negare, uſitatas fuiſſe *Agapas* qvaſdam ut appendices cœnæ Dominicæ, ſeculis eccleſiæ vetuſtioribus: at an temporibus Apoſtolorum? qværimus, & an *Judas* tales velit? maximè dubitamus, & tales hîc indigitari ab Apoſtolo, minimè credimus. Longè aliud reſpexerunt, ni egregiè fallamur, convivationes iſtæ *Corinthiorum* ante Euchariſtiam; & vereor, ne dum tremendis commentariis *Periocham* hanc de cœnâ Dominicâ adeò exagitant qvidam, ut inde moti & territi nonnulli ſacramentum hoc omninò fugiant, ut lethale qvid, & qvod noli tangere, vereor inqvam, ne culpam & errorem Corinthiorum hâc in re non acu tangant, & illud Ἀναξίως non ad proprium eorum crimen reducant.

Credimus, Judaicam partem hujus Eccleſiæ, qvamvis ad Evangelium converſam, aliqvid tamen veteris ſui fermenti retinuiſſe; & ut in aliis rebus, ita etiam in hâc de Euchariſtiâ, Judaizaſſe: De proprio ejus fine adeò graviter errantes, ut eam appendicem tantùm Paſchatis fuiſſe putarent, aut novam aliqvam & ſuperadditam formam commemorationis exitûs ex *Ægypto*. In qvem errorem incidere, iis præſertim, qvi in Judaiſmum adeò erant propenſi, erat promptius, & qvod in pane & vino inſtitueretur, qvæ aderant in Paſchate, & qvod ab ipſis incunabulis hoc imbiberant, *Meſſiam, cùm advenerit, nihil rituum Moſaicorum vel exterminaturum vel immutaturum, aſt omnes in ſplendidiorem formam & pompam promoturum atqve evecturum.* Hoc errore erraſſe hos *Corinthios* circa Euchariſtiam, hæc obſervata planum reddunt, qvæ innuit Apoſtolus, & in hoc & commatibus inſeqventibus; de qvibus ſuo ordine, ut occurrunt. Et primum hoc qvod ſub manibus perpendamus.

I. Sole clarius eſt, Apoſtolum *Corinthios* ob ipſiſſimas has cœnas acriter reprehendere. Ob ipſiſſimas inqvam cœnas, & non ob abuſum ſolum in cœnis accidentem. Nam ἴδιον δεῖπνον vocat,

pro-

propriam cœnam, qvæ comedenda domi, ſi qvis adeò famelicus ante Euchariſtiam, ut non potuerit abſtinere. Cœnam, qvæ in eccleſiam importata, dehoneſtavit eccleſiam. Perpende hæc, & cogita, an hæ *Agapæ* iſtæ fuerint, qvæ ſupponuntur.

II. Religioſum qvid in hiſce cœnis poſuerunt *Corinthii*, cùm eas importarent in eccleſiam: at qvidnam illud? Umbram ſcilicet & memoriam Paſchatizationis ſic retinuerunt, & libentiſſimè exemplum Chriſti in cœnâ antecedaneâ ſunt imitati, ut Judaiſmo ſuo hâc in re inſervirent liberiùs: imò Euchariſtiam in eandem commemorationem cum Paſchate inſtitutam fuiſſe ſomniarent. Epidemicum erat inter Judæos ad Evangelium converſos, ut Chriſtianiſmum amplexarentur, at Judaiſmum non abdicarent: imò Evangelica, qvantum fieri poterat, ad Judaica traducerent.

ὃς δὲ μεθύει.

Non eſt, qvod novimus, qvi ὃς μὲν πεινᾷ non ad pauperes applicet, & ὃς δὲ μεθύει ad divites, qvod & nos aliqvandò credidimus; at videntur potiùs ad variam gentem applicanda. Μεθύει ad Judæos in *procœniis* ſuis Paſchatizantes ante Euchariſtiam: & πεινᾷ ad Gentiles, non tàm ex paupertate aut neceſſitate inediam iſtam patientes, qvàm qvòd cœnam talem præcedaneam nollent amplecti, utpote qvæ Judaiſmum redoleret.

Molliùs interpretari licet vocem Μεθύει, qvàm ut ad extremam ebrietatem extendatur: Nam omnibus notum eſt, qvid שכר ſibi velit in *Gen.* 43, *ult.* & *Cantic.* 5, 1. ubi LXX. Ἐμεθύσθησαν μετ' αὐτοῦ, & Μεθύσθητε ἀδελφοί. Qvòd ſi ſenſum vocis ignominioſum ei tribuere hîc velis, non multùm diſſonat à largâ iſtâ ingurgitatione vini, qvæ tolerabatur, & à qvibuſdam adhibebatur in ſuis Paſchatizationibus. At videtur Apoſtolus in ipſum uſum rei invehi, in ipſas ſcilicet cœnas, potiùs qvàm abuſum. Nam ſi cœnarum iſtarum crapula illud fuiſſet, qvod præcipuè criminatur, in rem iſtam nervos redargutionis ſuæ intendiſſet fortiùs, at de eâ, ultra hanc vocem, ne ſyllaba qvidem una.

Credimus ergò, contraria hæc ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει, ſic intelligenda: Judaica pars eccleſiæ nullo modo voluit ad Euchariſtiam accedere abſqve cœnâ atqve convivatione præcedaneâ ac Paſchativâ

Digitized by Google

ſchativâ, ubi lautè & affluenter excipiebantur, & ederunt & biberunt, *καὶ ἐμέθυον* atqve ad ſaturitatem & hilaritatem ſunt provecti; cùm Gentilitia pars è contra iſtam Judaizationem horrens, & procœnia talia refugiens, *πεινᾷ* adhuc & jejuna ad ſacramentum accedit, hoc eſt, non cœnata. Et hanc eſſe veram cauſam enormitatis iſtius arbitramur, qvam corrigit Apoſtolus *verſ.* 33. nempè qvòd non vellent alius alium expectare. Pars Gentilitia non expectare, uſqve dum Judaica tempus ſuum, qvantumcunqve illud foret, cœnando inſumpſiſſet.

Vers. 23. Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου

Unde opus habet Apoſtolus, ut huc recurrat? Num de inſtitutione Euchariſtiæ dubitarunt *Corinthii?* An de authoritate Apoſtoli inſtitutionem iſtam iis tradentis? Nec hoc nec illud: nam ad Euchariſtiam convenerunt, idqve ex traditione Apoſtoli: At ille eos huc revocat hâc ratione, ut ex verbis ſuis, qvibus inſtitutionem iſtam iis tradiderat, obſervarent, ſcopum & finem iſtius inſtitutionis fuiſſe commemorationem mortis Chriſti, non commemorationem aliqvam Paſchalem.

1. Dixiſſe nempè Chriſtum, *Hoc eſt corpus meum, Hic eſt ſangvis meus:* ut doceret, panem & vinum aliò jam reſpicere, qvàm reſpexerant, cùm adhiberentur in Paſchate. In illo panis Azymus acceleratam eorum liberationem ex *Ægypto* deſignabat, & vinum gaudium eorum ob iſtam liberationem. At in Euchariſtiâ panis, corpus Domini fractum; & vinum, ſangvinem ejus effuſum.

2. Dixiſſe etiam de vino, qvòd ſit *Novum Teſtamentum*, in ſangvine ſuo: & qvid ei ergò cum Paſchate veteris *Teſtamenti?*

3. Dixiſſe deniqve ſuper utrumqve: *Hoc facite in commemorationem mei. In commemorationem mei*, non in commemorationem Paſchatis aut rei alicujus alterius.

Vers. 25. Τοῦτο τὸ ποτήριον, &c.

Tropicè hîc loqvi Salvatorem, ſatis probatum eſt olim â qvamplurimis.

At obſervare licet & hoc ulteriùs.

Iſtud poculum, qvo uſus eſt Chriſtus, fuiſſe aqvâ mixtum, ſi modò ille vulgarem gentis morem hâc in re retinuerit, qvod minimè dubitandum. De more gentis diximus ad *Matth.* 26, 27. Hoc tantùm inde jam repetentes. *Bab. Berachoth* fol. 50. 2. *Suffragantur Sapientes R. Eliezaro, Non benedicendum eſſe ſuper populum benedictionis, donec ei immiſceatur aqva.*

Hoc notamus, ut demonſtretur harmonia inter ſangvinem ſacramentalem, ut ita dicamus, veteris Teſtamenti, & hunc ſacramentalem novi: pariterqve inter hunc ſacramentalem novi, atqve ipſum ſangvinem Chriſti.

I. In pactione veteris fœderis, *Exod.* 24. erat ſangvis mixtus aqvâ. *Heb.* 9, 19. & in hâc ſanctione novi, vinum etiam mixtum aqvâ.

II. E latere Chriſti cum ſangvine fluxit aqva, *Johan.* 19, 34. inſolitè, præternaturaliter, & ut reſponderet typo.

Matthæus & *Marcus* verba Salvatoris exhibent: Τȣτό ἐςι τὸ αἷμά μȣ τὸ τ̃ καινῆς διαθήκης. *Paulus*, & *Pauli* comes *Lucas*, Τȣ̃το τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι, in eundem ſenſum, cumqve magis explicatum. Et hîc iterum conferamus ſanctionem veteris fœderis, *Exod.* 24.

I. Adhibetur in iſtâ hiſtoriâ tropica locutio, cùm dicitur, qvòd *Moſes* ſangvinem ſparſit *ſuper totum populum*, id eſt, ſuper duodecim columnas ab eo erectas, ad repræſentandum duodecim tribus, *verſ.* 4. ſic & hoc loco, *Hic eſt ſangvis meus*, id eſt repræſentatio ſangvinis mei.

II. De ſangvine tùm ſparſo dici potuit, Hic eſt Sangvis Chriſti, veteris vel primi Teſtamenti. Ipſe ſangvis tunc & exindè repræſentabat ſangvinem Chriſti, qvia ſub veteri Teſtamento futura erat de tempore in tempus effuſio Sangvinis. At jam vinum eſt repræſentatio Sangvinis Chriſti, qvia exindè ceſſatura erat effuſio ſangvinis iſtiuſmodi.

III. Non ſancitum erat vetus fœdus in ſangvine Agni Paſchalis in *Ægypto*; ſed in ſangvine taurorum & hircorum in eremo. Ratioqve erat, qvia cùm inſtitueretur Paſcha, non promulgatæ fuerant leges & articuli, de qvibus fœdus erat ineundum: at cùm ea ederentur ſcriberenturqve, tùm ſancitum eſt fœdus. Pari modò Chriſtus in inſtitutione Baptiſmi non ſancit novum fœdus: erat baptiſmus *initium*

Digitized by Google

tium Evangelii, Marc. 1, 1. At cùm tradidiſſet doctrinam atqve articulos Evangelii, tùm ſancit *novum Teſtamentum,*

ἡ καινὴ διαθήκη.

Hieroſ. Peah. fol. 17. 2. אי זו היא מתנה *Qvidnam eſt donatio? Ecce omnia mea data ſunt τῷ N. ex hoc tempore* אי זו היא
דייתיקי *Qvidnam eſt διαθήκη?* תהא לי להיות ולעמוד ואם
מתי נכסי לפלוני *Mea mihi ſunto, & permanento: cùm verò morior, ſunto τῷ N.* Sic Apoſt. Hebr. 9, 16. ὅπȣ γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τȣ̃ διαθεμένȣ, &c.

I. Hoc poculum non ſolùm eſt ſignum Sangvinis Chriſti, nec ſolùm ſigillum ut Sacramentum, ſed & ipſiſſima ſanctio N. Teſtamenti: id eſt totius Evangelicæ adminiſtrationis: non ſolùm ſanctio fœderis, ſed ſanctio fœderis ſub Evangelicâ adminiſtratione. Exinde ceſſatio Judaiſmi. Sic ſangvis iſte, *Exod.* 24. non erat ſolùm ſanctio fœderis gratiæ, & ſanctio fœderis de peculiaritate populi Iſraëlitici, ſed harum rerum ſanctio ſub tali œconomiâ.

II. Dum ergò Sacramentum hoc recipimus, profitemur & proteſtamur contra œconomias & religiones omnes alias, præter Evangelicam. Hinc temporibus, aſcenſionem Chriſti immediatè ſubſeqventibus, tàm freqvens Euchariſtiæ communicatio, ut illi nempè, qvi jam recens fuerant à Judaiſmo converſi, per uſum Sacramenti hujus, Judaiſmum ſe ſuum abnegare oſtenderent, atqve Evangelicam fidem atqve œconomiam profiteri.

III. Communio itaqve noſtra in hoc Sacramento non tàm eſt ſpiritualis qvàm externa & declarativa, communis & conjunctæ noſtræ profeſſionis fidei Chriſtianæ. Procul à nobis abeſt, negare, eſſe ſpiritualem communionem ſanctis cum Deo, atqve inter ſe in uſu Euchariſtiæ: imò aſſerimus, eſſe propinqviſſimam inter verè credentes & Deum: At qvænam eſt iſta ſpiritualis communio ſanctorum inter ſe? Mutuus amor, cor unum, mutuæ preces, &c. At & eandem communionem exercere poſſunt, exercentqve, cùm conveniunt ad qvamlibet aliam partem divini cultûs. Eandem rem agere poſſunt, aguntqve, cùm ſunt à ſe invicem diſtantes. Communio ergò eorum in hoc Sacramento, qvæ diſtinctè *communio Euchariſtica* denominetur, eſt qvòd conveniunt, atqve externo hoc ſigno palàm

 &

& junctis animis profitentur, ſe uniri in ſacro uno nodo & vinculo religionis Chriſtianæ, religiones omnes alias abdicantes.

IV. Cùm igitur in aliqvâ Eccleſiâ accedimus ad Euchariſtiam, non ſolùm cum iſto cœtu communicamus, qvo cum tunc temporis conſociamur, ſed cum totâ eccleſiâ catholicâ in profeſſione veræ religionis Evangelicæ.

Vers 26. Τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε.

Notum eſt, qvid fuerit הגדה in cœnâ Paſchali, enuntiatio ſcilicet magnalium Dei in liberatione populi ex Ægypto. Eandem, ut videtur, retentam voluerunt Judaizantes hi Corinthii in cœnâ Dominicâ, ac ſi in iſtam commemorationem ſolùm inſtituta & ſuperaddita fuerit Euchariſtia. Vox καταγγέλλετε optimè reſpondet voci הגדה: & dum eos monet Apoſtolus, mortem Chriſti illud eſſe, qvod erat annuntiandum, colligi poteſt eos de hâc re erraſſe, ac reſpexiſſe aliò.

Vers. 27. Ἀναξίως.

Explicat ſeipſum Apoſtolus *vers.* 29. ubi & de hoc commate agemus.

Vers. 28. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος, &c.

Dixerat anteà *vers.* 19. ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται: & eôdem ſenſu dicit δοκιμαζέτω hoc in loco. Non tàm, *ſe exploret* vel *examinet*, qvàm *ſe approbet*, id eſt approbatum, fide & doctrinâ Chriſtianâ, ſe exhibeat. Sic *cap.* 16, 3. ὃς ἐὰν δοκιμάσητε: *qvoſcunqve approbaveritis*. Occurrit & vox eodem ſenſu freqventiſſimè.

Vers. 29. Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ κυρίου.

Hoc de proprio actu intellectûs eſt intelligendum: de verô ſcilicet judicio, de naturâ & ſignificatione Sacramenti. Si dictum qvidem foret, Μὴ διακρίνων τὸν κύριον, reddi poſſet eodem ſenſu, qvô *Non novit Dominum*: id eſt, non amat, non timet, non veneratur.

At

Digitized by Google

At cùm dicitur, Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα, planè agitur de actu intellectus: *Non rectè dijudicat de corpore Domini.* Et hic error gravis Judaizantium horum *Corinthiorum*, qvi nihil videre voluerunt de corpore Chriſti in Euchariſtiâ, aut de morte ejus, intentis nimiùm oculis eorum in commemorationem Paſchalem. Vetus fermentum Judaiſmi in novo hoc Paſchate Euchariſtiæ retinuerunt: & hæc erat eorum participatio Sacramenti Ἀναξίως, utpote ſcopum & finem ei aſſignantium indignum longè & nimis ſimilem. Sunt, proh dolor, inter Chriſtianos, qvi ἀναξίως qvidem accedunt ad hoc Sacramentum, at an hoc Ἀναξίως *Corinthiorum* aptè ad eos applicetur, ego multùm dubito. Liceat tenuitati meæ liberè hoc fari, bonâ cum bonorum & piorum veniâ, qvod vereor, ne hæc diſſertatio Apoſtoli, qvæ Judaizantes præcipuè caſtigavit, ſeverè nimis ad Chriſtianos neqvaqvam Judaizantes applicetur; ſaltem ne non à qvamplurimis interpretibus, ad propriuum ejus ſcopum applicetur.

De hiſce *Corinthiis* ἀναξίως, ſenſu de qvo diximus, Euchariſtiam recipientibus, duo dira loqvitur Apoſtolus.

I. Qvòd Ἔνοχοι fierent τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου, *verſ.* 27.

Cum hoc confero illud ejuſdem Apoſtoli *Hebr.* 10, 29, *Conculcavit Filium Dei, & Sangvinem Teſtamenti profanum dixit, per qvem ſanctificatus eſt ipſe Filius Dei*; & *Hebr.* 6, 6. *Crucifigunt rurſus ſibi Filium Dei* καὶ παραδειγματίζουσι. De qvibuſnam eſt ſermo? Non de omnibus Chriſtianis, non exactè ad normam Evangelicam ambulantibus (qvamvis illi qvidem ignominiosè nimiùm Chriſtum habeant tractentqve) ſed de relabentibus atqve Apoſtatizantibus ab Evangelio ad Judaiſmnm: qvò inclinarunt nimis hi *Corinthii*, & ut ab eodem reatu tempeſtivè caveant, admonentur. Nam cùm qvis Evangelium profeſſus, adeò ad Judaiſmum nutaret, ut ſangvinem Chriſti ſubordinaret Paſchati, & nihil majus in eo agnoſceret, qvàm qvòd agnoſceretur in ſangvine agni & aliorum ſacrificiorum, nempè qvod mera foret commemoratio, & nihil aliud, heu qvàm ille ſangvinem iſtum æterni fœderis vilifecit. Ἔνοχος ille τοῦ αἵματος κυρίου, qvi ſangvinis iſtius effuſioni aſſentitur, & morti ejus ſuffragatur, ut in *meram umbram* inflictæ & nihil aliud, qvod fecerunt iſti.

II. Qvòd ederent & biberent κρίμα ἑαυτοῖς *Judicium ſibi ipſis*: qvodnam autem illud judicium? declaratur *verſ.* 30. *Multi ſunt ægroti,*

 &c.

&c. Acre nimis eſt, cùm vertunt nonnulli κρῖμα per *damnationem*, cùm apertiſſimè dicat Apoſtolus *verſ.* 32. qvod Κρινόμενοι παιδευόμεθα, ἵνα μὴ κατακριθῶμεν.

Sic prout in initio œconomiæ *Moſaicæ* honorem Sabbati vindicavit Deus nece colligentis ligna, & honorem cultûs in tabernaculo, nece *Nadabi* & *Abihu*, & honorem nominis ſui, lapidatione blaſphemantis: ſic paria monumenta vindictæ ſuæ erexit in initio œconomiæ Evangelicæ in tremendo exitio *Ananiæ* & *Sapphiræ*, pro injuriâ & contumeliâ Spiritui Sancto illatâ: in traditione qvorumdam in manus *Satanæ*, pro contemptu & inimicitiâ contra Evangelium: in hoc Judicio, pro abuſu Euchariſtiæ: in nece qvorundam per peſtem, ob *Nicolaitiſmum*, Apoc. 11, 23. &c.

VERS. 33. Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε.

Non qvòd procœnia iſta Judaizantium toleret, & Gentilitiam partem Eccleſiæ expectare præcipiat, dum Judaica pars ita cœnet; ſed damnatis anteà totaliter procœniis iſtis Paſchativis, etiam partium ſtudium vult tolli, & ut ſimul & concorditer omnes ad Euchariſtiam accedant, non diviſum, & per partes, & contentiones.

CAP. XII.

VERS. 3. λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν.

CIrcumvagabantur Judæi qvamplurimi, Magi, exorciſtæ, præſtigiatores, qvi ſe Spiritu ſancto donatos jactarent, plurima docerent & miracula ederent, & tamen *Jeſum* Dominum noſtrum dicerent *Anathema*. At certi eſtote vos, inqvit Apoſtolus, hóſce homines, non loqvi, non agere, non agi Spiritu Dei: *Nam nemo Spiritu Dei loqvens dicit Jeſum Anathema.* Ex alterâ etiam parte negavit tota qvidem gens Judaica Spiritum ſanctum Gentilibus: *Spiritus ſanctus*, inqviunt, *non habitat ſuper qvemqvam extra terram Iſraëliticam.* Vid. *R. Sol.* in *Jon.* 1. Hinc illud, *Act.* 10, 45. Fide-

Fideles, qvi erant ex circumciſione, obſtupuerunt, qvòd *etiam in Gentiles* effuſum eſſet donum Spiritûs ſancti.

At, inqvit Apoſtolus, cùm Gentiles fateantur Jeſum eſſe Dominum, hoc non faciunt niſi per Spiritum ſanctum. Et ſic inſtruit ille Chriſtianos, ne decipiantur ſpiritibus doloſis & magicis Judæorum: atqve os pariter obturat Judæorum, ne donari Spiritum ſanctum negent Gentilibus Chriſtianis.

Bab. Sanhedr. fol. 109. 2. *Joſua ben Perahiæ* אפיק ת'שיפורי ושמתיה *produxit qvadringentas tubas, atqve anathematizavit Jeſum.*

VERS. 8. Λόγος σοφίας, &c.

Cùm Apoſtolus hoc ipſo in capite ter dona Spiritûs enumeret, non fruſtrà forſan fuerit, ea parallela ſiſtere, eo ipſo ordine, qvô ille ea recitat ordinatqve.

VERS.	VERS.
8. Δίδοται	Ἔπειτα δυνάμεις
Λόγος σοφίας	Εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων.
Λόγος γνώσεως.	Ἀντιλήψεις.
9. Πίστις.	Κυβερνήσεις.
Χαρίσματα ἰαμάτων.	Γένη γλωσσῶν.
Ἐνεργήματα δυνάμεων.	20. Μὴ πάντες
Προφητεία.	Ἀπόστολοι.
Διακρίσεις πνευμάτων.	Προφῆται.
10. Γένη γλωσσῶν.	Διδάσκαλοι.
Ἑρμηνεία γλωσσῶν.	30. Δυνάμεις.
28. οὓς μὲν ἔθετο.	Χαρίσματα ἰαμάτων.
Πρῶτον Ἀποστόλους.	Γλώσσαις λαλοῦσι.
Δεύτερον Προφήτας.	Διερμηνεύουσι.
Τρίτον Διδασκάλους.	

Non adeò curioſi erimus, ut omnia ex parallelo poſita ipſiſſima eadem eſſe ſtatuamus, cùm ordinem ipſe *Paulus* ſuum inverterit de χαρίσμασιν ἰαμάτων & δυνάμεσιν *verſ.* 9. & 28. 30. Non tamen adeò

eò negligentes eſſe poſſumus, qvin ordinem ejus aliqvantùm obſervemus, ut aliqvid inde expiſcari poſſimus.

Λόγον Σοφίας ergò attribuimus Ἀποστόλοις: qvia illi totum myſterium, profundiſſimæ ſapientiæ Dei de Chriſto, & ſalute humanâ, divinâ claritudine patefecerunt. De qvâ re Apoſtolus noſter freqventiſſimè.

Λόγον γνώσεως attribuimus Προφήταις, cognitionem ſcilicet futurorum.

At qvomodo applicamus πίστιν διδασκάλοις?

Per πίστιν hoc in loco non intelligendam eſſe Fidem juſtificantem, conceditur, ut opinor, ab omnibus, idqve meritò, cùm Apoſtolus hîc agat ſolùm de donis Spiritûs extraordinariis. Nec poſſum ego qvidem eam intelligere de *Fide miraculorum*: Non de fide edendi miracula, qvia ſpeciatim & ſeorſim numerantur δυνάμεις & χαρίσματα ἰαμάτων. Nec de fide credendi miraculis, qvia de modis & perſonis hîc eſt ſermo activè Evangelium propagantibus, non paſſivè illud recipientibus.

Per *Fidem* ergò ego intelligerem *Fiduciam*, id eſt ſanctam audaciam, confidentiam, & magnanimitatem, qvâ armati erant ſanctiſſimi iſti præcones Evangelii, ita ut à nullâ re, à nullâ perſonâ potuerint terreri: vid. *Act.* 4, 13. præſertim verò *verſ.* 29. 31. Et hôc ſenſu optimè attribui poteſt πίστις τοῖς Διδασκάλοις.

Δυνάμεις & χαρίσματα ἰαμάτων, facillimè & diſtingvuntur & intelliguntur. Ea iterum ita diſtincta habes, *Marc.* 6, 5. & 16, 17. 18.

Ἀντιλήψεις: illi erant, ut eſt probabile, qvi comitati ſunt Apoſtolos, atqve baptizarunt ab iis converſos, atqve huc illuc ſunt ab iis miſſi ad loca, ad qvæ ipſi accedere, aliis rebus occupati neqviverunt. Ut *Marcus, Timotheus, Titus, &c.* Talmudici *Levitas* aliqvandò vocant מסערי לכהנים ἀντιλήψεις ἱερέων.

Προφητεία & Ἀντιλήψεις ex parallelo ſiſtuntur juxta ordinem Apoſtoli, atqve optimè qvidem conveniunt, ſi *Prophetiam* pro concionando ſumas: qvod fit freqventiſſimè.

Κυβερνήσεις etiam & Διακρίσεις πνευμάτων ſtant parallelæ: & unam eandemqve rem eas denotare, vix dubito. At κυβερνήσεις mihi hoc in loco non *Gubernationis* ſonat, aut facultatem regendi; ſed *altam & profundam ſolertiam* ſonat: qvô ſenſu occurrit apud LXX.

inter-

interpretes ſemel iterumqve, & reſpondet voci Hebrææ תחבולות

Prov. 1, 15. נבון תחבלות יקנה LXX. ὁ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται. verſ. interlin. *Intelligens conſilia ſolertia poſſidebit.* Ab: Ezra: תחבלות ענין עצה ומחשבה *Tahbuloth conſilium denotat, & excogitationem.* vid. & *Kimch.* & *R. S.* in loc.

Ibid. cap. 11, 14. באין תחבלות יפל עם LXX. οἷς μὴ ὑπάρχει κυβέρνησις, πίπτουσι. Qvid ſibi vox velit, facilè colligas ex antitheſi in ſeqventibns, ותשועה ברב יועץ Σωτηρία δὲ ὑπάρχει ἐν πολλῇ βουλῇ.

Ibid. cap. 14, 6. בתחבלות תעשה לך מלחמה LXX. Μετὰ κυβερνήσεως γίνεται πόλεμος. Vulgò, *cum diſputatione initur bellum.*

Διάκρισις πνευμάτων erat dijudicatio inter ſpiritus magicos & diabolicos, eorumqve operationes, & inter operationes & eloqvia Spiritus ſancti. Nam plurimi tunc temporis pſeudoprophetæ prodierant in mundum 1. *Joh.* 4, 1. idqve κατ᾽ ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους, ita ut facile non foret, ferè dixeram, impoſſibile foret, inter eorum miranda diſtingvere, & vera miracula Spiritus ſancti. At miſertus ſuorum clementiſſimus Deus, inter alia dona Spiritus ſancti, in ædificationem eccleſiæ effuſa, hoc etiam qvibuſdam eſt largitus, ut dijudicare poſſent de ſpiritibus propheticis, veriné illi ac divini, an falſi & diabolici? Profundam hanc ſolertiam ſub hâc voce κυβερνήσεις indigitari ſvadet non parùm ordo Apoſtoli, vocis ſignificatio, & res ipſa. Nam cùm inter omnia dona Spiritus vix fuerit ullum vel utilius vel magis neceſſarium, qvàm hæc dijudicatio ſpirituum, vix illum omiſſurum arbitror in enumeratioe ſuâ ſecundâ: At ubi mentionem eis comperies, ſi non in iſtâ voce?

Digitized by Google

CAP. XIII.

VERS. 1. Γλώσσαις τῶν Αγγέλων.

B*Ava batbra* fol. 134. 1. *Rabban Jochanan ben Zaccai non omiſit* שיחת שדים ושיחת דקלים ושיחת מלאכי השרת *ſermonem* vel colloqvium *Dæmonum*, *Palmarum & Angelorum*; qvin illud didicerat. Gloſſ. *Sermonem Dæmonum, ut eos exorcizet, & Angelorum, ut eos adjuret.* Loqvitur Apoſtolus pro conceptu gentis.

Κύμβαλον ἀλαλάζων.

Κύμβαλον Talmudicis eſt צלצל, de qvo ſic illi.

Erachin. fol. 13. 2. ואסף במצלתים לשמיע *Et Aſaph cum cymbalis ſonoris.* 1. Paral 25. מצלתים תרי הוו *Tintinnabula duo fuerunt.* (ut liqvet ex numero duali) כיון דחדא עבידתא עבדו והד גברא עביד בהו קרי להו חד *Cùm verò opus unum præſtarent, unuſqve homo id præſtaret, dicuntur unum.*

Aruch: Erant duo globuli ex ære, atqve hunc in illum contuderunt.

Jam verò κύμβαλον ἀλαλάζων erat, cùm contunderentur duo hi globuli abſqve ullo Múſicæ vel modo vel tono, ſed ſono inculto, incondito atqve ululante, *Marc.* 5, 38. Κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας.

Obſervare licet, in his inſtantiis, qvæ comparantur cum charitate, & pro nihilo ſunt, ſi charitas abſit, qvod Apoſtolus ea memoret, qvæ nobiliſſimæ æſtimationis erant apud gentem Judaicam, ut etiam pretioſiſſima, qvæ ab iis nominari poſſent, cum hoc precioſiori conferrentur, & præ eo vileſcerent.

I. Λαλεῖν γλώσσαις τ͂ ἀνθρώπων; iis Interpretibus, eſt *loqvi lingvis ſeptuaginta gentium*, aut ſaltem loqvi lingvis gentium multarum. Sic in laudem *Mardochei* referunt, qvòd lingvas calleret ſeptuaginta gentium, & à patribus Synedrii reqvirunt, ut ſint plurima-

rum

rum lingvarum periti, *ne Synedrium qvicqvam audiat per interpretem. Maimon* in *Sanhedr*. cap. 2.

II. Λαλεῖν γλώσσαις Ἀγγέλων. Ob hoc ſingulari encomio *Jochananem ben Zaccai celebrant, in exemplo allegato*.

III. Εἰδεῖν μυςήρια πάντα, &c. Sic illi de eodem loco citato: *Octoginta diſcipuli erant Hilleli Seniori. Triginta qvi digni erant, ſuper qvos habitaret Spiritus ſanctus, ſicut ſuper Moſen. Triginta digni, pro qvibus Sol curſum ſiſteret, ut Joſue. Viginti erant mediani. Maximus omnium Jonathan ben Uzziel, minimus Rabban ben Zaccai. Ille non* omiſit (qvin calleret) *Scripturam, Mishnam, Gemaram, Idiotiſmos Legis & Scribarum, traditiones, Illuſtrationes, Comparationes, æqvalitates, Gematrias, Parabolas*, &c.

IV. Ὄρη μεθιςάνειν. Hâc phraſiologiâ, *Impoſſibilia ferè præſtare* denotarunt, ut obſervavimus ad *Matth*. 21, 21. עקר טורי *Bava bathr*. fol. 3. 2.

CAP. XIV.

VERS. 2. ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ,

LOqvens lingvâ? Qvânam? Non futilem comperies eſſe hanc qvæſtionem, his perpenſis.

I. Non eſt, qvi cum ratione inficias iverit, totam hanc Eccleſiam *Corinthiacam*, unam eandemqve lingvam calluiſſe, *Corinthiacam* vel *Græcam*. Ut & agi hîc ab Apoſtolo de miniſtris iſtius Eccleſiæ, & non de advenis. Jam verò incredibile videtur, miniſtrum aliqvem iſtius Eccleſiæ, *Arabicâ, Ægyptiacâ, Armenicâ*, aliâve qvâvis lingvâ ignotâ publicè in Eccleſia uti velle, è qvâ ne minimus qvidem fructus vel Eccleſiæ accreſcere potuit, vel ipſi miniſtro. Nam qvamvis errores ſuos, eosqve non leves, haberent hi miniſtri, libenter tamen eos ſtultitiæ meræ non incuſaremus, ac ſi lingvâ ignotâ loqventes ob nullam rationem; nec oſtentationis, ac ſi loqventes tantùm ob vanam gloriam. Et qvamvis non negemus, neceſſarium fuiſſe, ut dona iſta miranda Spiritus ſancti coràm omni

populo manifeſtarentur in honorem largientis, at vix credimus, qvòd inaniter & in nullum commodum.

II. Dicit Apoſtolus *verſ.* 4. ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ: qvod qvî facere potuit, ex iſtis lingvis, cùm potuerit ipſiſſima eadem vernaculè protuliſſe, atqvè eundem ſibi meſſuiſſe ædificationis fructum?

III. Tolerat Apoſtolus lingvam ignotam, ſi adeſſet interpres: At vix credo tolerare eum, ut qvis garriret *Scythicè*, *Parthicè*, *Arabicè*, *&c.* cùm ipſe potuerit eadem *Corinthiacè* protuliſſe, & abſqve moleſtiâ Eccleſiæ & interpretis.

Opinamur ergò, nec ſine ratione, lingvam iſtam ignotam, qvâ uſi ſunt iſti, vel abuſi potiùs, in Eccleſiâ fuiſſe lingvam *Hebræam*, qvæ jam olim à communi & vernaculo uſu deſveverat, at jam donante Spiritu ſancto reddita eſt miniſtris Eccleſiæ, idqve neceſſariò atqve in commodum Eccleſiæ. Non qværimus, qvot lingvis ignotis loqvi potuerint, ſed qvot in Eccleſiâ fuerint loqvuti, & credimus qvòd *Hebræâ* tantùm.

Qvàm neceſſaria fuerit lingva iſta miniſtris, non eſt qvi dubitet. Et hinc eſt, qvòd Apoſtolus permittit loqvi lingvâ (hàc ut opinamur) ignotâ, ſi afforet interpres, qvia non caruit ſuâ utilitate. Utilitas inde emerſit tùm loqventi, dum lingvam jam calleret & profundiùs intelligeret originalem; tùm etiam audientibus, dum verè redderentur ea, qvæ myſtica iſta & ſacroſancta lingva in ſe contineret.

Fundamenta jam jaciebantur Eccleſiarum, & religionis in Eccleſiis, & non minima pars penſi miniſterialis tunc temporis erat, Doctrinam Evangelicam, & perſonam & actiones & paſſiones Chriſti aſtruere è veteri Teſtamento: jam verò textus originalis erat vulgo ignotus, verſio LXX. interpretum erat in locis infinitis mendoſa, *Targum* in Prophetas vagum & Judaizans, *Targum* in Legem adhuc omninò nullum, ita ut impoſſibile foret, mentem Dei in Textu ſacro pandere, abſqve dono immediato Spiritus peritiam & lingvæ & ſenſus perfectam plenamqve impertiente: ut inde jacerentur fundamenta fidei ex Scripturis, & propagaretur verus Scripturarum ſenſus abſqve vel errore, vel humano commento.

Dicit Apoſtolus: *Oret ut interpretetur*, *verſ.* 13. Et interpretatio numeratur inter dona Spiritus extraordinaria. Jam verò ſuppona-

Digitized by Google

ponatur eum *Latinè*, *Arabicè*, *Perſicè* loqvutum: vel ipſe intellexit ea, qvæ loqvutus eſt, vel non: ſi non, tùm qvàm longè ille ab ædificando ſeipſum? & tamen dicit Apoſtolus, *ὁ λαλῶν γλώσσῃ ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ.* Si intellexit, tùm qvàm facile ei erat ea reddere *Corinthiacè!* Sunt plurimi jam ſtudio docti, qvi poſſunt lingvas iſtas in *Corinthiacam* vel *Græcam* transferre abſqve extraordinario iſto dono interpretationis immediatè effuſo à Spiritu ſancto. At ſupponatur illud, qvod nos ſupponimus, loqvutum eum lingvâ *Hebræâ*, Textum ſacrum lingvâ originali vel legiſſe, vel citaſſe, & phraſiologiis Prophetarum vel concionatum fuiſſe vel precatum; ad interpretationem ſatis non erat, nuda verba nudis verbis reddere, ſed ſenſum & medullam lingvæ Propheticæ intelligere, & verbis aptis, vivacibus, & ſecundùm mentem Dei ſelectis, myſteria eorum planè & plenè enucleare: qvod divinâ arte faciunt Evangeliſtæ & Apoſtoli in ſcriptis ſuis.

Audi judicium Judæorum de juſtâ interpretatione Textus ſacri

In *Bab. Kiddushin.* fol. 49, 1. Agitur de modo deſponſandi fœminam. Inter alia hæc occurrunt: ת׳ ר׳ על מנת שאני קריינא *Tradunt Rabbini: Si dicat, Deſponſator tu mihi, ſi ego legero: Si tres verſiculos legerit in Synagogâ, ecce ea deſponſatur.* R. Judah *dicit: Non, donec legat & interpretetur.* ויתרגם מדעתיה *An interpretari licet ex ſenſu ſuo? At traditio hæc eſt,* R. Juda *dicit,* המתרגם פסוק כצורתו *Ille, qvi interpretatur verſum ſecundùm formam ſuam, ecce eſt mendax. Si qvid ei addat, ecce eſt convitiator & blaſphemus. Qvodnam ergò Targum?* Vel qvalis adhibenda interpretatio? *Targum noſtrum.*

Gloſſ. המתרגם פסוק כצורתו *Qvi interpretatur verſum ſecundùm formam ſuam, id eſt, ſecundùm ſonum literalem.* Exempli gratiâ לא תענה על ריב Exod. 23, 2. *qvi interpretatur* לא תסהיד על דינא *Non teſtaberis contra judicium, mendax eſt: Nam præcipit, ut producatur judicium* in lucem. Sic autem interpretetur: Non cohibebis te à docendo *qvempiam à te qværentem in judicio.* Sic reddit *Onkel.*

(Si qvid addat ei) Si dicat, Qvia datur licentia aliqvid addendi, ego addam ubicumqve libuerit: Ille vilipendit Deum, & verba ejus immutat. Nam Onkelos ubicunq; addidit, non addidit de ſenſu ſuo. Nam

Targum iſtud datum eſt in monte Sinai; & cùm ejus obliti forent, venit ille, & reſtituit. Et Rab. Chananeel *verba iſta, Qvi interpretatur verſum ſecundùm formam ſuam, explicat per hoc exemplum:* ויראו
את אלהי ישראל Exod. 24,10. *Qvi ſic reddiderit,* וחזו ית אלהא
דישראל *Et viderunt Deum Iſraëlis, mendax eſt: nam nemo Deum viderit, & vivet. Et ille ei addet, qvi reddiderit.* וחזו ית מלאכא
דאלהא *Et viderunt Angelum Dei. Nam gloriam Dei tribuit Angelo. At ſic interpretetur* וחזו ית יקרא דאלהא *Et viderunt gloriam Dei Iſraëlis.* Sic *Onkel.* iterum.

Tàm grande opus reputant, interpretari textum ſacrum; & hæc, qvæ dicta ſunt, lucem forſan aliqvam præbebunt circa donum interpretationis.

Qvamvis autem tàm utilis neceſſariuſqve foret lingvæ *Hebrææ* uſus apud hos miniſtros, erat tamen & abuſus aliqvis, qvem caſtigat Apoſtolus: nempè qvod eâ uterentur non in ædificationem, & abſqve interprete: & dum preſſius porrò rem intueor, ſuſpicor eos in hâc re Judaizaſſe: qvod & in aliis rebus eos feciſſe obſervavimus antè: atqve uſum lingvæ *Hebrææ*, qvamvis vulgo ignotæ, in Eccleſiâ retinuiſſe, conſvetudinem ſeqvutos Synagogæ. Ubi

I. Non lecta eſt Scriptura niſi in textu Hebræo: imò, ut nos credimus, in Synagogis etiam *Helleniſtarum:* ut de iſtâ re diſputamus alibi.

II. Orationes publicæ in Synagogis fuſæ etiam ſunt *Hebraicè*, unâ aut aliâ exceptâ, qvæ *Chaldaicè*.

Gloſſ. in *Berachoth* fol. 3, 1. *Soliti ſunt recitare orationem, cujus initium* קדיש, *poſt concionem: Nam aderat ibi vulgus, qvi non intellexit lingvam ſanctam: Hanc ergò orationem compoſuerunt lingvâ Chaldaicâ, ut omnes intelligerent:* cæteras non intellexerunt.

III. Is, qvi è cathedrâ docuit vel concionatus eſt, *Hebraicè* loqvutus eſt, & per interpretem.

Gloſſ. in *Joma* fol. 20, 2. *Aſtitit interpres coram doctore, qvi concionatus eſt.* חכם לוחש לו לשון עברית *Et Doctor inſuſurravit ei in aurem Hebraicè, atq; ille populo reddidit vernaculè.*

Et refertur ibi hiſtoria in *Gemara*, de *Rabb*, qvi aſtitit interpres *R. Phillæ*; cùmqve *R. Philla* diceret קרא גבר *Canit Gallus, Rabb* reddidit קרא גברא cùm reddendum foret קרא תרנגולא. Hinc men-

mentio frequentiſſima in paginis Talmudicis de אמוריה מתרגמניה שלפלוני & של פלוני *interprete hujus & illius doctoris.*

Dum hæc cogito uſitata in Synagogis Judæorum, meminiqve magnam partem Eccleſiæ *Corinthiacæ* conſtitiſſe ex Judæis, non poſſum non ſuſpicari & miniſtros eorum eâdem linguâ uſos, pro veteri more. Hunc nempè legiſſe Scripturam ex textu *Hebræo*, illum oraſſe, vel concionatum eſſe linguâ *Hebræâ*, pro conſvetudine uſitatâ in Synagogis. Qvam rem qvidem tolerat Apoſtolus, modò adſit interpres, uti etiam in Synagogis eſt factum, qvia lingva iſta myſteriorum plena, per idoneum interpretem reddita, qvàm plurimùm conferre potuit ad ædificationem Eccleſiæ.

Suſpicor etiam, eos Judaizaſſe in confuſâ vocum ſuarum commixtione: qvod videtur ab iis factum, ex eo qvod monet Apoſtolus, ut loqvantur *viciſſim verſ.* 27. & non mixtim: unde autem confuſionem iſtam haurire potuerint, ex his judica.

Megill. fol. 21, 2. *Tradunt Rabbini: In lege unus legit, & unus interpretatur. Et ne unus legat, & duo interpretentur. Aſt in Prophetis unus legit, & duo interpretantur. At ne duo legant, & duo interpretentur. Atqve in Hallel, & in libro Eſtheræ decem legere poſſunt, & decem interpretari.*

Gloſſ. *Ne unus legat in lege, & duo interpretentur: Multò minùs duo legant. Ratioqve eſt, qvia duæ voces ſimul non audiuntur. At in Prophetis unus legat, & duo interpretentur, qvia interpretatio erat fœminarum & plebis gratiâ, qvæ non intellexerunt lingvam ſanctam. Atqve neceſſe erat, ut auſcultarent interpretationi legis, ut intelligerent præcepta. At verò de interpretatione Prophetarum non erant adeò accurati.*

Ὁ δὲ προφητεύων.

Vocabulum προφητεύειν tria comprehendit, *Pſalmodiam*, *Doctrinam*, & *Relevationem*: ut *ver.* 26.

I. *Prophetare* ſumitur pro *pſallere*, vel laudes Dei celebrare.

1 *Sam.* 10, 5. Occurret tibi chorus Prophetarum cum tympano, tibiâ & cithara, המה מתנבאים *Et ipſi prophetabunt*; ubi *Chald.* ואינון משבחין *Et ipſi pſallent vel laudabunt*. Et cap. 19, 24. 25. ובזיל מיזל

מיזר ומשבח *Et perrexit pſallens. Et exuit veſtem ſuam* (regalem) ושבח *& cantavit.*

Ex hâc vocis *prophetandi* ſignificatione intelligas, qvô ſenſu fœmina dicatur *prophetare* cap. 11, 5. hoc eſt *pſallere*. Nam qvod illic ab Apoſtolo dicitur, *vir orans aut prophetans*, & *fœmina orans aut prophetans*, hoc capite explicatur, cùm dicit, *Orabo & pſallam.*

II. *Prophetare* eſt concionari, vel *doctrinam habere*, ut *ver.* 26. Hinc Chaldæus נביא *Prophetam* ſemper ferè reddit ספרא *Scribam*, vel doctum, docentem.

Cùm vulgatiſſimè de iis, qvi donis extraordinariis inſtructi erant, dicatur, qvòd *lingvis loqvuti ſunt & prophetarunt*, in *Act.* 10, 46. dicitur, qvòd *lingvis loqvuti ſunt & magnificarunt Deum.* Pro *prophetârunt* dicitur *magnificârunt Deum:* idqve hiſce duobus modis: vel laudando Deum, vel prædicando & magnalia Dei enuntiando, *Act.* 2, 11.

III. *Prophetare* eſt aliqvid ex divinâ revelatione prædicere vel docere: qvod *verſ.* 26. profertur, *Revelationem habet.* Temporibus iſtis erant, qvi ſpiritui revelationis afflati vel futura prædicerent, ut *Agabus* famem, *Act.* 11, 28. & vincula Pauli, *Act.* 21, 10. vel mentem Dei Eccleſiæ patefecerunt, de hâc aut illâ re agendâ, ut *Act.* 13, 2. Prophetis *Antiochenis*, ſegregent *Paulum* & *Barnabam*, &c.

VERS. 5. Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις.

Non tàm optantis eſt, qvàm dirigentis, ac ſi dixiſſet: Non reſtringo vos ad prophetandum ſolùm, utcunqve ea dixerim qvæ *verſ.* 1. 2. 3. Sed volo & hortor, ut loqvamini lingvis, cùm convenit, at magis ut prophetetis. Dixerat anteà *lingva* numero ſingulari *verſ.* 2. 4. qvia loqvebatur de homine ſingulari: jam dicit *lingvis* numero plurali, ipſiſſimo eodem ſenſu, niſi qvod loqvatur de pluribus loqventibus.

Num ergo hoc vult vel ſvadet Apoſtolus, vel optat, ſi ſit optio? Velim vos omnes lingvâ *Punicâ Ægyptiacâ, Æthiopicâ, Scythicâ*, aliiſqve ignotis in Eccleſiâ loqvi? Cogita ſeriò, cuinam hoc potuerit eſſe ſini? At ſi de *Hebræâ* intelligas, finis patet.

VERS.

VERS. 15. Τί οὖν ἐστι.

Apoſtolus Græcè reddit phraſiologiam מהו Scholis tritiſſimam.

Bab. Chetubb. fol. 39. 1. *Interrogavit Rabba τὸν Abai:* באה עליה ונתארסה מהו *Ingreditur vir ad fœminam, cùm deſponſatur: qvid tum?* vel qvid in iſtâ causâ eſt ſtatuendum?

Ibid. fol. 61. 1. *Uxor dicit: lactabo infantem: at maritus dicit: Non lactabis. Auſcultant fœminæ. At maritus dicit ut lactet, & uxor, Non:* מהו *Qvid tum agendum?*

Bava Mezia fol. 24. 2. *Incedit qvis in plateâ, atqve invenit crumenam,* מהו *Qvid ei agendum? Ecce ei cedit. At venit Iſraëlita & ſigna ejus aliqva dat,* מהו τί ἐστι*; qvid tum eſt ſtatuendum?*

Jevamoth. fol. 25. 1. ילמדנו רבינו *Doceat nos magiſter noſter* כהן בעל מום מהו שישא את כפיו *Sacerdos labe tactus* τί ἐστι*, ut elevet manus*, ad benedicendum populo? i. e. qvid de eo ſtatuendum? an elevet manus necne? Et ſeqvitur ubiqve qvæſtionis determinatio.

In eundem ſenſum Apoſtolus hoc in loco, τί οὖν ἐστι: qvid ergò agendum eſt in hâc causâ circa uſum lingvæ ignotæ? Determinat: *Orabo ſpiritu, & orabo intelligentiâ.*

Sic *verſ.* 26. Τί ἐστιν ἀδελφοί: *Qvid in hâc causâ eſt agendum, cùm unuſqviſqve Pſalmum habet, doctrinam habet, &c.* Determinat *omnia fiant in ædificationem.*

Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, &c.

Orabo ſpiritu, i. e. in demonſtratione donorum ſpiritualium: & *Orabo intelligentiâ*, i. e. ut intelligar ab aliis.

VERS. 16. Ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου.

הדיוט Vox Rabbinis uſitatiſſima.

Bab. Mezia fol. 104. 1. ר' מ' היה דורש לשון הדיוט *R. Meir expoſuit* vel determinavit *ſecundùm lingvam privatam. Sic & R.*

Juda. E Hillel ſenex. Et R. Jochanan ben Korehab, &c. Gloſſ. *Soliti ſunt privata ſcribere aliter qvàm ſecundùm normam ſapientum.* Illic חכם & הדיוט *Sapiens* & ἰδιώτης opponuntur.

Sic opponuntur כהנים הדיוטות *Sacerdotes privati* Sacerdotibus ordinis dignioris: &, qvod obſervavimus antè, הדיוטות ἰδιῶται, opponuntur לדיינין *Judicibus.*

In 1. *Sam.* 18, 23. איש רש ונקלה *Homo pauper & contemptibilis* Targumiſtæ eſt גבר מסכן והדיוט.

Secundùm hanc vocis ἰδιώτȣ apud Judæos acceptionem, contradiſtingvi hoc in loco ab Apoſtolo videntur membra Eccleſiæ à miniſtris: privati à publicis. Sic in variis iſtis φρατρίαις, liturgiam Paſchalem celebrantibus, erat unus qvi benedixit, recitavit, diſtribuit, & qvaſi publicum egit pro iſtâ vice & occaſione miniſtrum, & reliqvi omnes erant ἰδιῶται vel privati: ita etiam in Synagogis: *Angelus Eccleſiæ* publico functus eſt miniſterio, & reliqvi erant ut privati. Erant qvidem inter eos, qvi reverâ non erant privati, ſed judices & magiſtratus, & docti, at qvoad præſentem iſtam actionem ἀναπληρȣ͂ντες τὸν τόπον (qvod non de ſeſſione in ſedilibus inferioribus intelligas, ſed de præſenti eorum capacitate) ſupplerunt locum, vel ſuſtinuerunt conditionem privatorum, qvoad actionem præſentem, ut hominum contradiſtinctorum à publico miniſtro. ἰδιώτης qvidem occurrit pro plebejo, aut indocto, *verſ.* 23. qvod tamen neqvaqvam impedit, qvò minùs hoc in loco ſumatur ſenſu allato.

Πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν, &c.

Unius erat orare vel gratias agere, Omnium reſpondere *Amen.*

Beracoth cap. 8. hal. 8. *Reſpondent Amen poſt Iſraëlitam benedicentem, non poſt Cuthæum*, &c. At

Hieroſ. Berac. fol. 12 3. *Non reſponderunt* אמן יתומה *Amen orphanum*, ולא אמן חטופה *nec Amen raptum*, &c.

Amen orphanum erat, cùm diceretur *Amen*, atqve is, qvi dixit, non perpendit aut novit, qvare vel ad qvid ſic reſponderet. Eôdem ſenſu eſt מזמורא יתימא *Pſalmus orphanus* in *Bab. Avodah Zarah* fol. 24, 2. id eſt Pſalmus, cui nec nomen authoris inſcribitur, nec occaſio compingendi. יתמא Talmudicis aliqvandò eſt *fatuus*,

vel

vel imperitus: ſic eſto, ſi placet, in hâcce phraſiologiâ. Tale eſt *Amen*, de qvo Apoſtolus hoc in loco, cùm ſcilicet qvis *Amen* reſponderet fatuè rei non intellectæ.

VERS. 21. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται.

In Lege, id eſt *In Scripturâ*: In antitheſi ad דבריהם *verba Scribarum.* Nam uſitatiſſima erat iſta diſtinctio in Scholis זה מתורה *Hoc diſcimus ex Lege*, זה מדבריהם *Hoc ex verbis Scribarum.*

Toſapht. in *Jevamoth* cap. 1. דברי תורה אין צריכין חיזוק *Verba Legis* (i. e. Scripturæ) *non opus habent confirmatione:* דברי סופרים צריכין חיזוק *At verba Scribarum opus habent confirmatione.*

In *Bab. Sanhedr.* fol. 91. 2. Prophetæ priores & poſteriores, & Hagiographa ſingulatim inſigniuntur nomine Legis, ita ut ulteriori illuſtratione non ſit opus.

Unde aſtruitur reſurrectio mortuorum è Lege? Ex verbis iſtis: אז יבנה *Joſ.* 8, 30. בנה לא נאמר *Tunc ædificavit, non dicitur,* (tempore præterito,) ſed יבנה ædificabit (tempore futuro) מכאן לתחיית המתים מן התורה *Hinc aſtruitur reſurrectio mortuorum è Lege.*

Unde aſtruitur reſurrectio mortuorum è Lege? Inde qvod dicitur: Beati ſunt, qvi habitant in domo tuâ, עוד יהללוך *Te ſemper laudabunt.* (Pſalm. 84, 4,) הללוך לא נאמר *Non dicitur, Te laudant; ſed* יהללוך *Te laudabunt. Hinc aſtruitur reſurrectio mortuorum è Lege.*

Unde aſtruitur reſurrectio mortuorum è Lege? Inde qvod dicitur, Vocem ſuam efferent vigiles tui, קול יחדיו ירננו *Voce cantabunt ſimul.* (Eſai. 52, 8.) רננו לא נאמר *Cantant non dicitur; ſed* ירננו *Cantabunt. Hinc aſtruitur reſurrectio mortuorum è Lege.*

En tibi prophetas priores inſignitos nomine *Legis*, inter qvos liber *Joſua*; & poſteriores, inter qvos liber *Eſaia*; & Hagiographa, inter qvæ *liber Pſalmorum.*

Vers. 26. Ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει.

Id eſt, cùm convenitis in unum, hîc vult tempus cultumqve inſumi maximè in pſalmodiâ, ille in concionando, &c. pſalmodiam præfert, ille lingvam, ille prædicationem, &c.

Vers. 27. Κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς.

Uſum lingvæ ignotæ, ut vides, permittit Apoſtolus, & qværo ego iterum cujuſnam? Obſervetur illud, qvod dicit *verſ.* 22. *Lingvæ ſunt in ſignum, non iis qvi credunt, ſed iis, qvi non credunt:* & niſi probaveris, fuiſſe in Eccleſiâ eos, qvi non crederent, qvod implicat, vix crediderim ego, permiſiſſe eum lingvarum ignotarum uſum ſub aliqvâ tali notione, præſertim verò cùm immediatè anteà dixerat, *fiant omnia in ædificationem.* At ſuppone, qvod nos ſupponimus de lingvâ Hebræâ, & res qvadrabit.

Dicit de ſeipſo ſanctiſſimus hic noſter, cap. 9, 20. *Judæis factus ſum Judæus, ut lucrarer Judæos:* qvod & hîc ab eo factum videtur, at nec hîc, nec uſpiam alibi, niſi in ædificationem, & ut eos lucretur. Ablactari noluerunt illi à veteri conſvetudine Synagogæ, qvoad uſum lingvæ Hebrææ in ſacris, & impræſentiarum placitum eorum is iis indulget; nec inaniter, cùm ex uſu iſtius lingvæ ædificari poſſent auditores, aſtante fido interprete: nam in aliis lingvis fieri non potuit qvicqvam magis, qvàm ſi lingvâ *Corinthiacâ* omnia fuiſſent prolata.

Si lingvâ qvis loqvatur, fiat per binos. &c. Unus legat Scripturam lingvâ Hebræâ, alter oret, tertius concionetur: Nam ſecundùm has ſpecies cultûs divini optimè diſtribuas perſonas, non ut omnes eandem rem agant.

Vers. 29. Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν.

Unus pſallat, qvi ψαλμὸν ἔχει; alius doceat, qvi διδαχὴν ἔχει: & ſi tertius παράκλησιν vel παραμυθίαν ἔχει, ut *verſ.* 3. & is proferat.

Vers.

VERS. 30. Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ.

Freqventiſſimum eſt illud de doctoribus Judæorum, היה יושב *ſedit*, qvod non tam hoc nudè ſibi vult, *fuit ſedens*, qvàm *docuit è ſede docentis*. Vel *ſedit docens* vel docturus. Ita ut qvidem *ſedit & docuit* converterentur. Exempla apud Talmudicos ſunt infinita. Eodem ſenſu Apoſtolus: Si cui miniſtro, qvi inter eos, qvi docent, ſedem habet, qvicqvam ſit revelatum, &c. non revelatum eo ipſo inſtante: ſed ſi dicat ſe accepiſſe revelationem aliqvam à Deo, tùm ὁ πρῶτος Ϲιγάτω, ſiliat is qvi ψαλμὸν ἔχει, & huic cedat.

VERS. 35. Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν.

Confer illud

Megillah fol. 23. 1. *Tradunt Rabbini* אבל עולין למנין שבעה *Qvilibet connumeratur intra numerum ſeptem* (iſtorum qvi legerunt in Synagogis Sabbato) אפילו קטון ואפילו אשה *Etiam puerulus, etiam fœmina. Verùm dicunt ſapientes: Mulier ne legat in Lege*, מפני כבוד ציבור *propter honorem Synagogæ*. Nota illud: Dedecori erat Eccleſiæ, ſi fœmina in eâ legeret: qvod vel puerulo, vel etiam ſervo permiſſum. Multò magis, ſi ea partem aliqvam muneris miniſterialis uſurparet. Uſitatum etiam erat, ut hic aut ille aſſidens docentem interrogaret de hoc aut illo articulo: at & hoc etiam fœminis prohibet Apoſtolus, idqve ſub hâc ratione, *qvia fœminis non permittitur loqvi, ſed ut ſubditæ ſint viris*, verſ. 34. Permiſſum eſt iis reſpondere *Amen* cum aliis, & cantare cum Eccleſiâ, at aliqvid ſeorſim loqvi, prohibitum.

CAP. XV.

VERS. 5. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ.

PRoficiſcenti ſcilicet *Emmaunta* : vide qvæ diximus ad *Marc.* 16.

VERS. 6. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ.

In monte Galilaa, Matth. 28, 16. Ubi additur ab Evangeiiſta, *Οἱ δὲ ἐδίστασαν* : qvod cautiùs intelligendum, non qvòd qvidam ex undecim jam tùm de ejus reſurrectione dubitarent; nam & ipſe *Thomas* anteà crediderat; ſed qvòd nonnulli de cœtu iſto, cum undecim ibi congregato, dubitarent. Comma ergò iſtud non ſolùm congruum, ſed & neceſſarium eſt, ut reddas : *Videntes autem eum* (undecim diſcipuli) *adoraverunt eum, alii verò dubitarunt*. Non *qvidam* ex undecim, ſed *alii* de cœtu.

VERS. 7. Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ.

Cuinam *Jacobo? Zebedæi* filio, an *Alphæi?* Probabilius eſt, *Alphæi Jacobum* intelligendum; & qvòd in vivis is jam foret, cùm *Paulus* hæc ſcriberet; & qvòd videatur *Apoſtolus* ex inſtituto agere de apparitione Chriſti exhibitâ *Petro* & *Jacobo* miniſtro circumciſionis, & ſibi ipſi miniſtro præputii : vide hiſtoriam de Jacobo qvodam, diſcipulo, ut vocatur, *Jeſu*, *Avodah Zarah* fol. 16, 2. &. 27, 2.

VERS. 8. *Ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι*, &c.

נפל *Job.* 3, 16. Septuaginta interpretibus eſt *Ἔκτρωμα* : & qvod notandum, reddunt illi, נפל טמון *Ἔκτρωμα ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρός*; cùm vox טמון videatur potiùs contrarium denotare : nempè eum nunqvam ex utero matris exiiſſe, ſed illic ſemper abſcondi. Sic Chald. נפלא דטמיע במעינא.

Hinc

Hinc vox מפלרת Talmudicis uſitatiſſima pro fœmina abortiente. *Cheritbuth* cap. 1. hal. 3. המפלרת כמין בהמה חיה ועוף *Fœmina abortiens* & pariens, *in figura jumenti, fera, aut avis.* המפלרת סנדל או שליא ושפיר מרוקם *Abortiens* & pariens *ſandalium, ſecundinam aut molam figuratam,* &c. *Numer.* 12, 12. ὡσεὶ ἔκτρωμα ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρὸς, καὶ κατεσθίει τὸ ἥμισυ τῶν ſαρκῶν αὐτῆς.

Qvaſi diceret Apoſtolus: Qvantum ego ab Apoſtolo? Qvantum maſſa aliqva informis deformiſve, abortivo partu edita, differt à formâ humanâ. Aptiùs, ni me fallat conjectura, clariuſqve verba Anglicè reddas, *As to a thing born out of due form*, qvàm ut reddantur, *As to one born out of due time.* Παιδίον μὴ ἐξεικονισμένον LXX. in Exod. 21, 22.

Vers. 20. Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.

Qvamvis reſurrectio Chriſti, cum qvibuſvis primitiis comparata, harmoniam cum iis habeat optimam, maximè tamen convenit cum oblatione manipuli עומר vulgò dicti, non ſolùm qvoad rem ipſam, ſed & qvoad circumſtantiam temporis: nam primò erat Paſcha, & dies inſeqvens erat ſabbaticus, & die iſtum inſeqventi offerebantur iſtæ primitiæ. Sic *Paſcha noſtrum Chriſtus* eſt *crucifixus.* Dies crucifixionem ejus inſeqvens erat Sabbatum: & die illud inſeqventi reſurrexit ille *primitiæ dormientium.*

Vers. 29. Οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν.

I. Hòc ſenſu verba optimè intelligas: *Alioqvin qvid facient illi, qvi ſubeunt martyrium, & baptizantur eo ſenſu, qvo baptiſmus mortem denotat per martyrium, ſi omninò mortui non reſuſcitantur?* Nam

I. *Baptiſmum* pro martyrio ſumi patet ſatis, *Matth.* 20, 22. 23.

II. Vide, qvàm optimè huic ſenſui conveniat connexio commatis inſeqventis: Qvid facient illi? qvi martyrium ſubierunt ſubeuntvé, ſi non ſit reſurrectio? Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν; *Et quare nos etiam in dies atqve omni momento periclitamur ad martyrium?*

III. Arguit à morientibus in Chriſto, id eſt, *in* fide Chriſtiana,

verſ.

verſ. 18. & num credas, omittere eum velle argumentum á morientibus *pro* fide Chriſtianâ?

IV. Dicit Τί ποιήσουσιν; non ποιοῦσιν; Non qvid ſibi volunt vel denotant, vel ſignificant per hoc qvod baptizantur, &c. Sed *qvid facient*, aut qvid de illis fiet? Corpora ſua tradiderunt martyrio, & qvid de illis fiet, ſi corpora non reſurgant? Sic *Hierem. 6, ult*: מה תעשו לאחריתה *Qvid facietis in fine?* id eſt, Qvid de vobis fiet?

Non latet in verbis, qvoad hunc ſenſum, qvem proponimus, ſenſus aliqvis, niſi in phraſiologiâ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, qvam illuſtremus pari.

Baptizarunt Judæi proſelytum לשם גר ſub notitione vel in nomine proſelyti; & ſervum manumittendum לשם משוחרר ſub notione vel in nomine libertini. Jam verò cùm diceretur: *N. baptizatus eſt* לגר *in proſelytum, N. baptizatus eſt* למשוחרר *in libertinum*; nonne aptè hæc Græcè proferuntur, ὁ δεῖνα βαπτίζεται ὑπὲρ προσηλύτου, ὑπὲρ ἐλευθέρου?

II. *Si alienior videatur redditio vocis ὑπὲρ hoc ſenſu; ſupponatur, Apoſtolum loqvi de ablutione & purificatione Judæis institutâ poſt contactum mortui, & erit redditio propinqvior. Super eam Legem ſic* R. Bechai: *Qvi tangit mortuum, purificandus eſt aqvâ purificationis cum cineribus, ſcilicet vaccæ rufæ, qvæ purificat pollutum à mortuo. Unde ortus eſt nobis mos lavandi manus, qvando venimus à mortuo,* רמז למי פרה *qvod innuit aqvam vaccæ rufæ,* והוא גם כן רמז לתחיית המתים *atqve innuit etiam reſurrectionem mortuorum.* Qvonam autem illud modo? Audi Zohar ſuper rem iſtam fol. 86. 4. *Spiritus immunditiei habitat ſuper homines propter mortuos:* מאי אסוותא *Qvodnam autem eſt iis remedium? Illud qvod ſcribitur:* ואל עפרם ישובון *Et ad pulverem ſuum redibunt, id eſt ad pulverem uſtulatæ vaccæ rufæ, qvo purificantur. —— Et recedit ſpiritus immunditiei, & effunditur Spiritus alius ſanctus: Dedit Deus Iſraëli conſilium, ut uterentur omnimodis remediis, qvo obtineant vitam mundi futuri, ſcilicet ut puri inveniantur in hoc mundo, & ſancti in mundum futurum. De qvibus ſcribitur: Conſpergam ſuper vos aqvam puram, & purificabimini.* Ezech. 36.

Omittere illud non poſſumus in *Bab. Moëd Katon* fol. 27. 2. *Ab antiqvo in more fuit vaſcula baptizare ſuper fœminas in menſtruis ſuis morientes,*

Digitized by Google

morientes, מטבילן את כליהם על גבי נדות *de qvâ re erubuerunt fœminæ menſtruoſæ viventes. Statuerunt ergò, ut baptizarent ſuper omnes fœminam ob honorem fœminarum menſtruoſarum viventium. Ab antiqvo baptizarunt ſuper viros profluvioſos defunctos: Qvá re pudefacti ſunt profluvioſi viventes. Statuerunt ergò, ut baptizarent ſuper omnes viros in honorem profluvioſorum viventium.*

VERS. 31. Νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν ἣν ἔχω, &c.

Illud, qvod aſſerit Apoſtolus, hoc eſt, ſe qvotidiè mori, hoc eſt proculcari, contemptum pati, periculum ſubire, mortem expectare. Atqve hoc ita eſſe, appello, inqvit, veſtram, ô *Corinthii*, gloriationem. At qvonam ſenſu intelligenda iſta gloriatio? Non gloriatio Apoſtoli de iis; nam tùm aptiùs diceretur ἡμετέραν καύχησιν, qvàm ὑμετέραν: Nec erat qvidem, rebus ut tunc ſtantibus, cur Apoſtolus de iis gloriaretur. Nec intelligenda eſt gloriatio eorum in Apoſtolo; nam heu, qvàm nimium apud eos ille viluit! Gloriatio ergò, qvam innuit, erat gloriatio eorúm *contra* ipſum: & hanc obteſtatur appellatqve. In dies, inqvit, ego morior, ſpernor, proculcor, periclitor: In hujus rei teſtimonium obteſtor appelloqve ipſiſſimam veſtram contra me gloriationem: qvam qvidem ego pro gloriatione meâ in Jeſu Chriſto habeo. Veſtrûm non erat in me gloriari, at verò cùm illud faciatis, ego in hoc contemptu & contumeliâ glorior.

VERS. 32. Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα.

Hoc eſt grande iſtud periculum, de qvo agit 2. *Cor.* 1, 8. 9. qvod neqvaqvam intelligendum de tumultu apud *Ephesinos* per *Demetrium* excitato: nam ſcripta eſt hæc epiſtola ante iſtum tumultum: ſed ſecundùm literam, qvòd Apoſtolus in theatro fuerit realiter objectus feris. Nec huic ſententiæ obſtat, qvòd *Lucas* acta Pauli referens, hiſtoriam hanc tam memorabilem omiſerit, cùm & alias qvamplurimas omiſerat: nec qvòd pugnantes cum beſtiis, alii forent ab objectis ad beſtias, cùm & poſterioribus etiam foret cum iis pugnandum, aut abſqve ullâ ſpe pereundum: Sed ei è contra hæc duo ſuffragantur.

Digitized by Google

I. Qvod in tumultu *Demetrii* amicos ſe *Paulo* exhiberent *Aſiarchæ*, *Act.* 19, 31. id eſt, Sacerdotes iſti inter Ethnicos, qvorum munus erat ludos theatricos edere in honorem Deorum.

Euſeb. Eccleſ. hiſt. lib. 4. cap. 15. Ἠρώτων τ̓ Ἀσιάρχην Φίλιππον ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. Ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἔξον αὐτῷ ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. *Rogarunt Philippum Aſiarcham* (interpres reddit *Munerarium*) *ut leonem in Polycarpum emitteret: Ille verò reſpondit, Non licere ſibi, qvoniam jam ferarum. certamina confecta eſſent.*

Iidem erant & *Phœniciarchæ* & *Syriarchæ*, Novell. 89. ad finem, &c. Jam verò unde tandem hi *Aſiarchæ* amici facti *Paulo?* An ut amplectentes Evangelium? Qvare ergò adhuc *Aſiarchæ?* Sed videtur potiùs, *Paulum* cum beſtiis commiſſum mirando & ſtupendo aliqvo modo fuiſſe ſervatum, ita ut ipſi *Aſiarchæ* viſo miraculo, in admirationem rei traherentur, atqve in benevolentiam erga eum.

II. Qvidnam aliud ſibi vult κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα; qvàm: Pugnavi cum beſtiis eô modô qvô homines pugnant cum beſtiis hoc ipſo corpore humano. Et qvod addit, ἐν Ἐφέσῳ, clariorem adhuc reddit ſenſum, eumqve multò magis reſtringit ad litteram. Si enim intelligendum ſic foret: Pugnavi *Epheſi* cum Demetrio & ſuis ac ſi cum beſtiis, aptiùs longè fuiſſet exemplum adduxiſſe lapidationis ſuæ in *Lyſtra Act.* 16, 29. flagellationis ſuæ *Philippis, Act.* 16. &c. Nam in tumultu *Demetriano Epheſi* non comperis eum vel ictum unum, ferè dixeram, vel periculum ullum, paſſum fuiſſe vel ſubiiſſe. Vim qvidem aliqvam paſſi ſunt *Gajus* & *Ariſtarchus* in theatrum protracti, beſtiis forſan illicò objiciendi: at lege relegeqve totam hiſtoriam, *Act.* 19. & ne gry qvidem ullius injuriæ, qvam in perſonâ ſuâ tunc temporis paſſus eſt *Paulus.*

Vers. 36. Ἄφρον.

שוטה

Gloſſ. in *Taanith* fol. 17. 1. *Reſpondit Rabban Jochanan ben Zaccai Baithuſæis* (reſurrectionem mortuorum etiam negantibus) *& dixit:* שוטים מנין אכם Ἄφρονες *unde hoc vobis, &c.*

Vers-

VERS. 45. Οὕτω καὶ γέγραπται, &c.

De priori non dubitatur: nam ſcribitur *Gen.* 2, 7. At ubi poſterius? Per totum codicem: inde ipſi Judæi tot & tanta de *Spiritu Meſſiæ*, & de *Meſſia vivificante*.

Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.

Job. 19, 25. אני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום Videtur mihi *Jobus* hoc in loco in verbis אחרון על עפר יקום in eundem ſenſum loqvi, cum ὁ ἔσχατος Ἀδάμ. De priori *Adamo* dictum eſt, עפר אתה ואל עפר תשוב *Pulvis es, & in pulverem revertêris. Et novi ego*, inqvit, *Jobus, qvòd Redemptor meus vivit, & ille exurget de pulvere alter vel poſterior, & ego videbo Dominum ex eâdem quâ ego carne*, &c. *incarnationem innuens Meſſiæ.*

(Εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν) *Spiritus Dei incubabat faciei aqvarum Gen.* 1, 2. זה רוחו של מלך המשיח *Hic eſt ſpiritus Regis Meſſiæ.* Sic Judæi freqventiſſimè.

Itemqve משיח עתיד לייכון ישיני עפר *Meſſias vivificabit dormientes in pulvere.*

Præteriri abſqve obſervatione non poteſt, qvânam authoritate applicet *Paulus* verba iſta *Pſalmi* 102. *Tu in principio, Domine, fundaſti terram*, &c. *Hebr.* 1, 10. ad *Meſſiam*, ut Deitatem & dignitatem ejus aſtruat. At falleris, ô *Paule*, diceret Hebræus; Hæc ad Deum Patrem applicanda ſunt, non ad *Meſſiam*: Habet Apoſtolus, qvod retorqveat ex ipsâ Judaicæ gentis confeſſione: Vos agnoſcitis Spiritum illum, qvi præſens erat & præerat creationi, fuiſſe *Spiritum Meſſiæ.*

Præteriri etiam abſqve obſervatione non debet, *Adamum*, receptâ jam ab eo promiſſione Chriſti & creditâ, uxorem ſuam nominaſſe *Chavam*, id eſt *vitam*. Sic LXX. Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ζωή. Gen. 3, 20. Qvid? illam nuncupari *vitam*, qvæ mortem introduxit? At ſenſit *Adamus*, τὸν ἔσχατον Ἀδὰμ, in promiſſione ſibi exhibitum, eſſe πνεῦμα ζωοποιοῦν, & meliorem vitam introduxiſſe animæ, & tandem introducturum corporis. Hinc illud *Johan.* 1, 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Vers. 47. Ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος.

Gen. 4, 1. *Evah* concepit & peperit *Cainum*, & dixit: קניתי איש את יהוה *Poſſedi* vel obtinui τὸν ἄνθρωπον τὸν κύριον, id eſt, ut ipſe Dominus fiat homo. Nam ſic liceat mihi vertere his nixo rationibus.

I. Qvòd interpretatio hæc ſit ſine ullâ omninò torſione particulæ את, imò ſit ſecundùm ſignificationem & uſum ejus maximè proprium.

II. Qvod abſqve dubio reſpexerit *Evah* promiſſionem Chriſti, cùm denominaret filium; ſicut promiſſionem reſpexerat *Adamus* in denominatione *Evæ*.

Vers. 55. Ποῦ σου, θάνατε, &c.

Hoſ. 13, 14. אהי דבריך מות LXX. Ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε; & *Ab. Ezr.* אהי יש אומרים הפוך כמו איה *Sunt qvi invertunt vocem* אהי *ac ſi eſſet* איה *ubi?* והנכון כאומרו אהי מלכך אופוא הוא *Et verè, ſicut dicitur* אהי מלכך *verſ.* 10. *ubi eſt Rex tuus*, ubi Chald. אן מלכך (Non *Ero Rex tuus*, ſed) *ubi Rex tuus.*

Ita ut propriè & germanè verterint Græci interpretes, & Apoſtolus poſt eos אהי ποῦ.

דבריך apud Prophetam, à Targumiſtâ & Rabbinis redditur in ſenſum *Verbi*: at qvidam, ut fatetur *Kimchius*, agnoſcunt ſenſum *Peſtis*, idqve meritiſſimè, qvia cum eo conjungitur vox קטב prout קטב & דבר conjunguntur *Pſal.* 91. Ubi vide *Targ.* & *R. Sol.* & cum iis confer interpretes Græcos.

CAP.

CAP. XVI.

Vers. 1. Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους.

NI plurimùm ego fallar, מגבת חכמים *Hieroſolymitanis*, pari ſenſu denotat τὴν λογίαν τὴν εἰς τοὺς Σοφούς.

In *Horajoth* fol. 48. 1. hæc extat hiſtoria.

R. Eliezer, R. Joſua, & R. Akiba aſcenderunt ad Cholath Antiochiæ על עסק מגבת חכמים *negotiantes in collectâ pro ſapientibus. Erat illic qvidam Abba Juda, qvi legem præſtitit oculo bono. In paupertatem jam redactus cùm videret Rabbinos, dejecto erat animo. Domum ſe contulit mæſto vultu. Dixit ei uxor: Qvare langvet vultus tuus? Reſpondit: Advenerunt Rabbini, & ego qvid faciam, non novi. Dicit ea illi: Reliqvus eſt tibi ager unus: Abi, & dimidium ejus divendito, & dato illis. Qvod & fecit. Cùmq; illi diſceſſiſſent, abiit ille aratum in dimidio agri ſui, ac invenit theſaurum grandem,* &c.

Hæc libentiùs protulimus, ut obſervetur collectas in exteris regionibus inter Judæos factas fuiſſe, pro *Rabbinis* pauperioribus habitantibus Judæam, eô modô qvô factæ ſunt in exteris regionibus inter Chriſtianos pro Judæis pauperibus ad Chriſtianiſmum converſis in Judæâ.

Vers. 2. Κατὰ μίαν Σαββάτων.

בחד בשבת

I. Iſte dies ubiqve jam celebrabatur pro Sabbato Chriſtiano: & qvod ſine obſervatione non eſt prætereundum, qvantúm liqvet ex Scripturâ, nuſpiam eſt de re iſtâ diſputatum. Controverſum eſt de circumciſione aliiſqve Judaicæ Religionis apicibus retinendis, at nuſpiam, qvod legimus, de immutatione Sabbati. Erant qvidem de Judæis ad Evangelium converſis, qvi, ut in aliis nonnullis rebus, ſaporem aliqvem veteris ſui Judaiſmi retinuerunt, ita & in obſervatione dierum. *Rom.* 14, 5. *Gal.* 4, 10. at non rejecto aut neglecto die Dominico. Illum celebrarunt, nec qvidqvam ſcrupuli, qvod apparet, de eâ re agitantes, at & veteres ſuos dies feſtos retentos volue-

luerunt: & non diſputarunt omninò, an celebrandus dies Dominicus? ſed annon celebrandum etiam Sabbatum Judaicum? Sic admiſerunt baptiſmum, ſed non piguit admittere etiam circumciſionem. Sic & in aliis qvibuſdam Judaiſmi articulis, non rejicientes Evangelium, ſed ſuperinducentes etiam aliqvid Judaiſmi. *Qvemadmodum ordinavi in Eccleſiis Galatiæ*, inqvit Apoſtolus, *ita & vos facite, primò qvoq; die hebdomadis, &c.* & tamen de iiſdem *Galatis* dicit idem Apoſtolus, *Dies & obſervatis & menſes:* Non qvod Sabbatum Chriſtianum reſpuerent, ſed qvod & Sabbata Judaica retinerent.

II. Authoritate ſuâ ſatis ſeipſum commendabat *dies Dominicus*, nec de inſtitutione ejus dubitari omninò potuit à converſis Gentilibus, qvippe qvi Sabbatum aliud norant nunqvam, vel ſaltem agnoverant. Nec qvidem à Judæis converſis, ſi modò *Jeſum* pro vero *Meſſia* agnoverint: qvippe qvòd in Scholis ſuis didicerant, *Meſſiam* novam Legem laturum, prout *Moſes* tulerat veterem. Illud etiam, qvod ab incunabulis imbiberant, *Meſſiam* non aboliturum inſtituta *Moſis*, ſed altiùs provecturum, & ſplendidiora redditurum, qvamvis ſcrupulum apud eos movere potuerit, de abolitione Sabbati Judaici, nullum tamen movere potuit de ſuperindictione Sabbati Chriſtiani.

III. In controverſiâ iſtâ de immutatione Sabbati, à Judaico in Chriſtianum, qvam ſine causâ proſeqvuntur nimium nonnulli, ſilentium illi ſacrarum paginarum de inſtitutione diei Dominicæ, pro rei negatione habent, ac ſi minimè credenda ea foret, qvia planis verbis non effertur.

Inter plurima, qvæ in iſtâ causâ dicuntur, nos hæc etiam pauca interſeramus.

I. Sileri qvidem à ſacro Textu de re iſtâ, dum ſtruitur ſcena rerum Chriſtianarum in Judæâ, mentione tantùm habitâ ab Evangeliſtis, de apparitionibus Chriſti primâ die hebdomadæ; eâ ſcilicet qvâ reſurrexit à mortuis, & primâ hebdomadæ inſeqventis, *Johan.* 20, 26. At cùm transfertur ſcena ad Gentes, tunc apertiſſima ejus eſt mentio, hoc ſcilicet in loco & *Act.* 20, 7 & *Apoc.* 1, 10.

II. Præcipua namqve cura de mentione Sabbati hæc fuit, ut de iſto Sabbato memoria foret, qvod inter Eccleſias Gentilitias futurum erat, & duraturum erat in perpetuum. Et de iſto, mentio fit planiſſimè in hiſtoriâ iſtarum Eccleſiarum.

III.

III. Silentium ergò antecedens neqvaqvam arguit Apoſtolos & Diſcipulos in Judæâ ad fidem converſos, non celebraſſe diem Dominicum, vel non eum ex inſtitutione divinâ coluiſſe, ſed jure meritoqve reſervatur ejus mentio ad locum ſuum aptiſſimum, in hiſtoriâ ſcilicet eccleſiarum Gentilium.

Θησαυρίζων.

Hæ enim ſunt veræ opes in cælo reconditæ, &c. *Beza.* Cujus verbis anſam nobis præbentibus, addamus & hæc pauca ejuſdem thematis.

Bab. Chetubb. fol. 66, 2. *Acceſſit fœmina qvædam ad Rabban Jochananem ben Zaccai; dixitq́;: Dignare mihi, Domine, alimoniam. Cui ille: Et qvænam tu, ô filia mea? Ego, inqvit illa, ſum filia Nicodemi ben Gorionis. Et ille: O filia, qvid fit de opibus familiæ patris tui? Reſpondit ea:* ר׳ לא כרין מתלין מתל בירוש מלח ממון חסר: *O Rabbi, nonne hoc proverbio utuntur Hieroſolymis: Sal divitiarum eſt earum defectus?* ואמרי לה חסר *Aſt aſſiſtentes dixerunt ei, At miſericordia* vel eleemoſyna *eſt earum ſal.*

Gloſſa: *Qvicunq; vult condire divitias ſuas, id eſt, efficere ut non marceſcant, eroget eas in eleemoſynas, & defectus divitiarum ex tali causâ oriens, eſt earum ſalitio.*

VERS. 5. Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι.

In partes itur de horum verborum ſenſu & verſione: & hîc qvidem vertitur totus cardo controverſiæ de loco, unde ſcripta hæc epiſtola?

Sunt, qvi in hunc ſenſum reddunt, *Ego ſum jam pertranſiens Macedoniam*, qvod abſqve dubio fecit ille, qvicunqve is fuit, qvi primus verba iſta fini epiſtolæ attexuit, πρὸς Κορινθίους πρώτη ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων, & idem faciant illi neceſſe eſt, qvi inde eam miſſam arbitrantur.

At Vulgat. & interpr. interlin. *Nam pertranſibo Macedoniam*, tempore futuro, veriùs optimeqve. Nam miſſam fuiſſe hanc epiſtolam *Epheſo*, fidem hæc planè faciunt, aliaqve.

I. Qvòd *Corinthios* ſalutat Apoſtolus nomine *Eccleſiarum Aſiaticarum*: qvod minimè eum facturum eſt probabile, ſi jam exiſteret ille

ille in *Macedonia*. At detur eum qvàm nuperrimè ex *Aſia* adventantem, ſalutationes iſtarum Eccleſiarum ſecum tuliſſe, æqvè improbabile eſt, eum illos nomine Eccleſiarum *Macedonicarum* noluiſſe etiam ſalutare.

II. Patet eum hanc epiſtolam ſcripſiſſe, anteqvam perveniret in *Macedoniam*, ex iis qvæ dicit epiſtolâ ſecundâ, *cap.* 2, 12. 13. & *cap.* 7, 5. 6. 7. Nam *Troade* cùm non occurreret ei *Titus*, qvem unà cum *Stephana*, *Fortunato* & *Achaico* Corinthum miſerat cum hâc epiſtolâ, nec adhuc ſcire poſſet, qvem fructum apud Corinthios ea reportaviſſet, acceleravit ille iter in *Macedoniam*: Atqve illuc cùm adveniret, nec ibi reperiret *Titum*, inqvieto aliqvandiu ſtetit animo, donec tandem adveniret *Titus* nuntius bonorum.

III. Dicit *verſ.* 8. Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ: qvaſi diceret: Hic *Epheſi*, ubi jam ſum, permanebo uſqve ad Pentecoſten.

Vers. 8. Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ.

An ad tempus à ſe præfinitum (Pentecoſten ſcilicet) *Epheſi* permaneret, an eum citiùs inde pelleret tumultus *Demetrii*? latet in incerto. Inde pulſum excepit *Macedonia*, ut refertur *Act.* 20. Ubi qvamvis inter ejus peregrinationes, nulla habeatur mentio itineris ejus ad *Corinthum*, illuc tamen eſt profectus, dum ſocii ejus præirent ad *Troada*, atqve illum ibi expectarent.

Vers. 9. Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε, &c.

Vid. *Act.* 19, 17. 18. 19. 20.

Vers. 10. Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος.

Decepit hic locus eum iterum, qvi ὑπογραφὴν huic epiſtolæ ſuffixit; ex cujus commento miſſus eſt *Timotheus* unà cum *Stephanâ*, *Fortunato* & *Achaico* epiſtolam perlaturus ad *Corinthios*: Non levi errore: nam miſſus qvidem eſt *Timotheus*: ſed ab *Epheſo* in *Macedoniam* cum *Eraſto*, *Act.* 19, 22. inviſurus qvidem *Corinthios* in reditu ſuo: ſed minimè illuc ex inſtituto Apoſtoli miſſus è *Macedoniâ*: qvod ſomniat ille.

Vers.

Digitized by Google

Vers. 19. Σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ.

Sic etiam de iis dicitur, cùm *Romam* rediiſſent, qvòd eccleſiam haberent in domo ſuâ, *Rom.* 16, 5. Diciturqve idem de *Philemone*, *Philem. verſ.* 2. & vid. *Coloſſ.* 4, 15. At qvo ſenſu hoc intelligendum, eſt obſcurius.

I. Forſan erant in domo *Aqvilæ* nonnulli, qvi cum eo commigrarant à *Romà*; pulſi inde edicto Cæſaris, atqve cum eo in eâdem domo, dum in exilio ſuo forent, diverſabantur. At qvid tùm dicendum de iis, cùm *Romam* rediiſſent ad domum ſuam? Itemqve qvid dicendum de eccleſiâ in domo *Philemonis?*

II. Aut forſan erat Aqvila *hoſpes eccleſiæ*, qvalis erat *Gajus* Corinthi, in cujus domo erant alii aliæqve, muneri iſti cum eo deſignati. Eodemqve forſan *Philemon Coloſſis:* atqve inde illud Apoſtoli ad eum, *Para mihi hoſpitium, verſ.* 22. At hæc omnia incertiora: nec eſt in conſpectu qvidem, ubi pedem figamus: Liceat ergò aliam conjecturam etiam addere.

III. Sat notum eſt, qvidnam apud Judæos fuerit בית מדרש *Beth Midrash, Schola Theologica*, vel ſacellum, & qvidnam diſcriminis inter eam & בית הכנסת *ſynagogam?*

Vocabatur autem *Beth Midrash*, etiam בי רבנן *Be Rabbanan, Schola Rabbinorum.* Et qværitur in *Megill.* fol. 28, 2. מאי בי רבנן ביתא רבנן *Qvid eſt Schola Rabbinorum? Eſt domus Rabbinorum.* Ubi Gloſſa: *Qvare vocant* בתי מדרשות *Scholas Theologicas Be Rabbanan? Nempè qvia eſt domus eorum in qvemlibet uſum.* Agitur illic loci à Gemariſtis de Synagogis uſui ſacro deſignatis, & qvouſqve liceat iis vel jam florentibus, vel dilapſis qvoad uſus ſacros antiqvitatis, uti ad uſus communes: & de *Beth Midrash*, qvæ cognata admodùm Synagogæ, concluditur, ut vides, qvòd eſt qvaſi ipſa domus Rabbini in eâ docentis, & ab eo adhibenda in uſum qvemlibet.

Mentio τῦ בי רבנן vel *Beth Midrash*, ipſaqve res, de qvâ jam agimus, memoriam ſuſcitat τῦ בי אבידן *Be Abidan*, de qvâ Talmudici, at ſenſu qvidem duplici varioqve.

Occurrit ejus mentio in *Bab. Avodah Zarah* fol. 17, 2. ubi denotat fanum Ethnicum.

Examinatur *R. Eliezer ben Parta à Magiſtratu Romano, atqve inter alia ab eo hoc qværitur:* מה לא אתית לבי אבידן *Qvare non adiiſti fanum? Reſpondit ille: Ego ſenex ſum, & veritus ſum mihi, ne vos me pedibus conculcaretis. Cui alter: Num unqvam qvisqvam ſenex proculcatus? Evenit miraculum; nam eo ipſo die proculcabatur ſenex qvidam.* Ubi Gloſſa: בי אבידן *Be Abidan eſt domus* vel fanum, *ubi comedunt & bibunt in honorem Idoli,* ומזבלין זיבול ע"ז *& ſtercorant ſtercus* (id eſt ſacrificant) *idolo*) &c.

Aſt in *Schabb.* fol. 116, 1. occurrit ſenſu alio.

ספרי דבי אבידן וגו' *Libros τ̃ Be Abidan num eripiunt ab incendio aut non eripiunt?* אין ולא *Etiam & non*, id eſt, aliqvandò eripiunt, aliqvandò non. Qvinam autem fuerint libri τ̃ *Be Abidan*, edocet gloſſema his verbis: ספרי כתבו להם מינים להתווכח עם ישראל *Libros ſcripſerunt ſibi hæretici diſputationū contra Judæos,* ומקום שמתווכחים שם קרי ליה בי דבידן *& locus, in qvo diſputatur, vocatur Be Abidan.* Per *hæreticos intelligi Chriſtianos, minimè eſt dubitandum, & Be Abidan* hoc in loco non ſumi pro fano Ethnico, liqvet ſatis ex ſeqventibus: *Rabb,* inqviunt, *non ivit in Be Abidan, multò minùs* לבי נצרפי *in fanum Ethnicum. Samuel ivit in fanum Ethnicum, ſed non ivit in Be Abidan.* Dixerunt Rabbæ, מ"ט לא אתית לבי אבידן *Qvare non adiiſti τὸ Be Abidan? Reſpondet ille: Palma qvædam eſt in viâ, atqve obſtat mihi. Eradicabimus eam, inqviunt illi. Locus ejus, ait ille, difficilis eſt mihi.* Gloſſ. *Veriti ſunt Rabb & Rabba ire in Be Abidan, ne inter diſputandum inſurgerent in eos, atq; interimerent.*

Et jam, ut ad rem noſtram redeamus, qvid prohibet qvò minùs opinemur, domum Aqvilæ Epheſi Romæqve, Philemoniſqve Coloſſis, tali uſui inſerviiſſe, prælectionibus ſcilicet aliqvandò ſacris, & diſputationibus vel cum Judæis vel inter Chriſtianos? Non qvòd negligeretur publica conventio in Eccleſiâ, ſed qvòd numerus aliqvis ex Eccleſiâ, forſan totus cœtus miniſtrorum doctorumqve huc conveniret, reliqviqve, qvi ad myſteria Evangelica magis anhelarent: ubi tractabantur articuli atqve apices fidei obſcuriores, & diſputatum eſt, ſi res efflagitaret, vel inter ſe, vel contra Judæos.

VERS. 22. Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω Ἀνάθεμα Μαρὰν ἀθά.

Vox *Anathema* idem qvidem ſonat qvod Hebræis חרם, uti

copio-

copioſiſſimè videre eſt (ut exempla omnia alia omittamus) apud LXX. interpretes, in capite ultimo Levitici cum Hebræo collato.

Et ſumitur qvidem vocabulum triplici potiſſimùm ſenſu in Scripturâ ſacrâ: qvod annotat Author *Aruch* in voce חרם, idqve ex authore *Toſaphoth* ad tractatum *Erachin* cap. 4.

1. חרמי כהנים *Anathema vel devotum Sacerdotibus*, hoc eſt aliqvid qvod ſacratum Deo, neceſſariò ceſſerit Sacerdotibus.

Bab. Erachin. fol. 28, 2. חרמי כהנים אין להם פדיון. *Anathemata Sacerdotum non admittunt redemptionem, ſed danda ſunt Sacerdotibus pro Trumah*, vel oblatione.

2. חרמי גבוה *Anathema vel devotum altiſſimo.* Cujus exempla habes *Levit.* 27, 27. 28. &c. Ubi ſic LXX. πᾶν ἀνάθεμα ἅγιον ἔςαι τῷ κυρίῳ. In *Bab. Nedarim* fol. 28, 2. vocatur חרם שמים.

3. חרם אשר יחרם מן האדם *Anathema, qvod Anathematizatur ex hominibus*; de hoc *Levit.* 27, 29. Ubi ſic iterum LXX. Πᾶς ὃς ἐὰν ἀνατεθῇ ἀπὸ τ̃ ἀνθρώπων, ὐ λυτρωθήσεται, ἀλλὰ θανάτῳ θανατωθήσεται. *Omne Anathema, aut devotum ex hominibus, non redimetur, ſed morte morietur.*

Qvidnam autem eſt *Anathema ex hominibus?*

Reſpondit Author *Toſaphtoth:* אלו חייבי מיתות ב״ד *Damnatus ad mortem à Synedrio.*

R. Sol. Cùm morti devoverit Iſraëlita ſervum aut famulam ſuam Cananæos.

R. Menahemius: Cùm exitio devoverint bellantes Iſraëlitæ hoſtes ſuos, ſi modò devicerint, ut ab illis factum eſt Num. 21.

Bab. Chetubb. fol. 37. 2. *Unde eſt, qvòd cùm eductus eſt aliqvis capite à Synedrio damnatus, ad ſubeundem mortem, prodit alter intercedens & dicens: Perſolvam ego pro ejus redemptione, unde, inqvam, eſt qvod fruſtrà hæc dicit? Inde nempè, qvia ſcriptum eſt: Omne Anathema ex hominibus non redimetur, ſed morte mulctabitur.*

Si ergò primævam & propriam Anathematis hujus naturam inqviramus, fuit certè deſtinatio hominis alicujus noxii ad certiſſimam mortem & exitium.

Hinc illud *Chald. Par.* in Eſai. 43. ult. ubi pro אתנה יעקב לחרם *Tradam Jacob in Anathema*, reddit ille אמסר לקטלא *Tradam ut occidatur.*

Examinatur *R. Eliezer ben Parta à Magiſtratu Romano*, *atqve inter alia ab eo hoc qværitur:* מה לא אתית לבי אבידן *Qvare non adiiſti fanum? Reſpondit ille: Ego ſenex ſum, & veritus ſum mihi, ne vos me pedibus conculcaretis. Cui alter: Num unqvam qvisqvam ſenex proculcatus? Evenit miraculum; nam eo ipſo die proculcabatur ſenex qvidam.* Ubi Gloſſa: בי אבידן *Be Abidan eſt domus* vel fanum, *ubi comedunt & bibunt in honorem Idoli*, ומזבלין זיבול ע"ז & *ſtercorant ſtercus* (id eſt ſacrificant) *idolo*) &c.

Aſt in *Schabb.* fol. 116, 1. occurrit ſenſu alio. ספרי דבי אבידן וגו׳ *Libros τῶν Be Abidan num eripiunt ab incendio aut non eripiunt?* אין ולא *Etiam & non*, id eſt, aliqvandò eripiunt, aliqvandò non. Qvinam autem fuerint libri τῶν *Be Abidan*, edocet gloſſema his verbis: ספרי כתבו להם מינים להתווכח עם ישראל *Libros ſcripſerunt ſibi hæretici diſputationũ contra Judæos,* ומקום שמתווכחים שם קרי ליה בי דבידן & *locus, in qvo diſputatur, vocatur Be Abidan.* Per *hæreticos intelligi Chriſtianos, minimè eſt dubitandum, & Be Abidan* hoc in loco non ſumi pro fano Ethnico, liqvet ſatis ex ſeqventibus: *Rabb,* inqviunt, *non ivit in Be Abidan, multò minùs* לבי נצרפי *in fanum Ethnicum. Samuel ivit in fanum Ethnicum, ſed non ivit in Be Abidan.* Dixerunt Rabbæ, מ"ט לא אתית לבי אבידן *Qvare non adiiſti τῶ Be Abidan? Reſpondet ille: Palma qvædam eſt in viâ, atqve obſtat mihi. Eradicabimus eam, inqviunt illi. Locus ejus, ait ille, difficilis eſt mihi.* Gloſſ. *Veriti ſunt Rabb & Rabba ire in Be Abidan, ne inter diſputandum inſurgerent in eos, atq; interimerent.*

Et jam, ut ad rem noſtram redeamus, qvid prohibet qvò minùs opinemur, domum Aqvilæ Epheſi Romæqve, Philemoniſqve Coloſſis, tali uſui inſerviiſſe, prælectionibus ſcilicet aliqvandò ſacris, & diſputationibus vel cum Judæis vel inter Chriſtianos? Non qvòd negligeretur publica conventio in Eccleſiâ, ſed qvòd numerus aliqvis ex Eccleſiâ, forſan totus cœtus miniſtrorum doctorumqve huc conveniret, reliqviqve, qvi ad myſteria Evangelica magis anhelarent: ubi tractabantur articuli atqve apices fidei obſcuriores, & diſputatum eſt, ſi res efflagitaret, vel inter ſe, vel contra Judæos.

VERS. 22. *Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἤτω Ἀνάθεμα Μαρὰν ἀθά.*

Vox *Anathema* idem qvidem ſonat qvod Hebræis חרם, uti copio-

copioſiſſimè videre eſt (ut exempla omnia alia omittamus) apud LXX. interpretes, in capite ultimo Levitici cum Hebræo collato.

Et ſumitur qvidem vocabulum triplici potiſſimùm ſenſu in Scripturâ ſacrâ: qvod annotat Author *Aruch* in voce חרם, idqve ex authore *Toſaphoth* ad tractatum *Erachin* cap. 4.

1. חרמי כהנים *Anathema vel devotum Sacerdotibus*, hoc eſt aliqvid qvod ſacratum Deo, neceſſariò ceſſerit Sacerdotibus.

Bab. Erachin. fol. 28, 2. חרמי כהנים אין להם פריון *Anathemata Sacerdotum non admittunt redemptionem, ſed danda ſunt Sacerdotibus pro Trumah*, vel oblatione.

2. חרמי גבוה *Anathema vel devotum altiſſimo.* Cujus exempla habes *Levit.* 27, 27. 28. &c. Ubi ſic LXX. πᾶν ἀνάθεμα ἅγιον ἔςαι τῷ κυρίῳ. In *Bab. Nedarim* fol. 28, 2. vocatur חרם שמים.

3. חרם אשר יחרם מן האדם *Anathema, qvod Anathematizatur ex hominibus*; de hoc *Levit.* 27, 29. Ubi ſic iterum LXX. Πᾶς ὃς ἐὰν ἀνατεθῇ ἀπὸ τ͂ ἀνθρώπων, ὐ λυτρωθήσεται, ἀλλὰ θανάτῳ θανατωθήσεται. *Omne Anathema, aut devotum ex hominibus, non redimetur, ſed morte morietur.*

Qvidnam autem eſt *Anathema ex hominibus?*

Reſpondit Author *Toſaphtoth:* אלו חייבי מיתות ב״ד *Damnatus ad mortem à Syncdrio.*

R. Sol. Cùm morti devoverit Iſraëlita ſervum aut famulam ſuam Cannanæos.

R. Menahemius : Cùm exitio devoverint bellantes Iſraëlita hoſtes ſuos, ſi modò devicerint, ut ab illis factum eſt Num. 21.

Bab. Chetubb. fol. 37. 2. *Unde eſt, qvòd cùm eductus eſt aliqvis capite à Synedrio damnatus, ad ſubeundem mortem, prodit alter intercedens & dicens: Perſolvam ego pro ejus redemptione, unde, inqvam, eſt qvod fruſtrà hæc dicit? Inde nempè, qvia ſcriptum eſt: Omne Anathema ex hominibus non redimetur, ſed morte mulctabitur.*

Si ergò primævam & propriam Anathematis hujus naturam inqviramus, fuit certè deſtinatio hominis alicujus noxii ad certiſſimam mortem & exitium.

Hinc illud *Chald. Par.* in Eſai. 43. ult. ubi pro אתנה יעקב לחרם *Tradam Jacob in Anathema*, reddit ille אמסר לקטלא *Tradam ut occidatur.*

Et jam qvod ad voces *Maran-atha*, convenit inter qvamplurimos commentatores, hanc phraſiologiam eſſe qvandam formam excommunicationis, eamqve ſummam & graviſſimam. *Sic ſignatur*, inqviunt, *ſpecies extremi Anathematis; ac ſi diceretur: Maledictus eſto ad adventum atqve in adventu Domini.*

Hanc *tertiam* excommunicationis apud Judæos ſpeciem eſſe aſſerunt, atqve idem ſonare cum שמתא opinantur, & in eundem ſenſum interpretantur שם אתא *Deus venit.*

Mihi verò pace tantorum virorum liberè effari liceat, qvid in hâc re ſentiam.

I. Non comperi inter legendum uſpiam locorum, qvæſiverim licèt ſedulò, apud ullos Scriptores Judaicos, qvos evolvi, ubi ſemel occurrat *Maran-atha* pro formâ excommunicationis: nec inveni apud ullum Scriptorem Chriſtianum, vel minimum incidium, qvo monſtraretur, ubinam loci aut qvo in Authore Hebræo inveniatur iſta phraſiologia tali ſenſu? Imò ut ulteriùs eloqvar, qvod res eſt, non memini me apud aliqvem Scriptorem, vel Talmudicum vel Rabbinicum, phraſin hanc *Maran-atha* in aliqvo omninò ſenſu inveniſſe, unqvam uſqvam.

II. At tacitè fatentur commentatores iſti, de qvibus mentio, *Maranatha* qvidem ſyllabicè non occurrere apud Scriptores Hebræos; at שמתא, qvod idem ſonat, occurrere freqventiſſimè: & ſic interpretantur שם אתא *Deus venit.*

Verùm prætermiſſo hoc, qvòd hæc interpretatio ignorationem videtur prodere verbi שמת, aliud Etymon vobabuli שמתא adducunt Talmudici, qvibus vox illa & ſatis trita & magis nota.

Bab. Moëd Katon fol. 16. מאי שמתא *Qvid ſignificat Shammatha? Reſpondit Rabba:* שם מיתה *Sham metha, illic eſt mors. Reſpondit Samuel:* שם תהא *vel* תיתי *Ibi ſit vel illuc adveniat mors, ſicut ſcriptum eſt: Veniet in domum furis maledictio, & vaſtabit eam*, Zach. 5. Hæc illi atqve alia; at nulla apud ipſos mentio de שם אתא

Qvid ſibi per *Maranatha* velit Apoſtolus, faciliùs inveſtigabimus, cùm potiùs hoc obſervaverimus, Apoſtolum in Judæos incredulos, Domini Jeſu atqve ejus Evangelii inimicos acerrimos, aciem atqve ictum iſtius Anathematis ac maledictionis præcipuè intendere: qvod non poſſum non opinari qvatuor hiſce inductus rationibus.

I. Qvod

Digitized by Google

I. Qvòd Judæi, præ omnibus mortalibus, Dominum *Jeſum* non amaverint, non ament. Docet hoc fuſiſſimè ſacra pagina: docet hoc infelix experientia. Pagani *Jeſum* non amant qvidem, qvia non norunt; at qvia non norunt, etiam non oderunt. Jeſum qvidem non amant Turcæ, eo modo qvo Chriſtiani; at non oderunt etiam, eo modo qvo Judæi.

II. Qvod lingvâ hîc loqvatur & dialecto Judaicâ, iſtâ nempe phraſi Syriacâ *Maranatha*. Græcè loqvutus fuerat per totam epiſtolam, Græcè loqvitur per omnes epiſtolas: qvòd autem hic Judaicè, extra omnem controverſiam, ipſum de Judæis loqvi res ipſa loqvitur.

III. Judæi ſoli ex omnibus mortalibus dixerunt *Jeſum Anathema* (vid. cap. 12, 1.) meritò ergò Anathemate eos præ omnibus mortalibus percutit Apoſtolus, par pari referens.

IV. Huc adduco, vel potiùs huc adducit ipſe Apoſtolus verba illa *Eſaiæ* cap. 65, 15. *Relinqvetis nomen veſtrum electis meis in execrationem.*

Huc etiam adduci poteſt illud *Malachiæ* cap. 4. qvo concluditur vetus Teſtamentum: פן אבוא והכיתי את הארץ בחרם: *Ne veniam & percutiam terram Anathemate: Ne veniam*, hoc idem eſt qvod dicit Apoſtolus, *Maranatha, Dominus venit. Et percutiam Anathemate*, idem qvod in hoc commate, *Eſto Anathema.* In qvoſnam comminatio apud Prophetam? In incredulos Judæos. In eoſdem & comminatio & maledictio hæc Apoſtoli, & ex ipſiſſimis (ut videtur) Prophetæ verbis deſumpta.

Et jam facillimè eruas ſenſum vocis *Maranatha*.

Magna & terrifica loqvitur Scriptura ſacra de adventu Chriſti ad ſumendas pœnas de Judæorum gente, ob non amatum, imò exoſum Chriſtum, & conculcatum Evangelium. Vocatur adventus ejus in regno ſuo, in nubibus, in gloriâ: qvod obſervamus alibi: ut longè promptius mihi ſit, phraſiologiam hanc *Maranatha*, hoc eſt *Dominus noſter venit*, ex communi hoc & Scripturæ uſitatiſſimo loqvendi modo, in hunc ſenſum interpretari, qvàm ad Judaicam neſcio qvam formulam confugere, qvæ & apud Judæos omninò qvidem non habeatur.

Digitized by Google

ADDENDA
Ad
CAP. XIV.

VT lucis aliqvid addatur iis, qvæ diximus ad *cap.* 14. circa uſum lingvæ ignotæ, non incongruum duximus, paucis diſſerere ad diſcutiendam qvæſtionem iſtam: *Qvorumnam Bibliorum uſus obtineret in conventibus Judæorum ſacris?* qvam huc rejecimus, ne interrumperetur continuatio Commentarii.

CAPUT I.

De Hebræis & Helleniſtis.

CUm inter *Helleniſtas* diſtingvitur, & *Hebræos Act.* 6, 1. obſcuritatis minùs ſecum ferre videtur, qvàm cùm diſtingvitur inter *Helleniſtas* & *Judæos Act.* 11, 20. Nam *Helleniſtas* fuiſſe *Judæos*, conſenſum eſt ferè inter omnes.

Ratio diſtinctionis peti poteſt, vel ab eorum diſperſione, vel ab eorum lingvâ: Διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων *Johan.* 7, 35. planè diſtingvi poteſt ἀπὸ τῆς διασπορᾶς τῶν Βαβυλονίων. Judæi diſperſi per victorias & colonias *Græcorum*, & Judæis diſperſis per captivitatem *Babylonicam*, & dominium *Perſicum*.

At petitur diſcriminatio potiùs ab eorum lingvâ: qvippe qvòd *Hebræi* dicti fuerint illi, qvibus vernacula erat lingva *Hebræa*, hoc eſt *Syra* vel *Chaldaica*; *Helleniſtæ* autem, qvibus lingva *Græca*.

Sub

Sub titulo *Hæbræorum* nemo non diſpoſuerit *Palæſtinæos*, *Babylonicos*, *Aſſyrios*, *Syros*, qvi noverit qvænam lingva omnibus iſtis regionibus fuerit vernacula & communis: præſertim qvi noverit omnes iſtas regiones ab ipſis Talmudicis diſponi, ferè ſub eâdem claſſe & cognitione morum ac privilegiorum, æqvè ac ſub eâdem lingvâ. Hinc iſta apud eos, & iſtiuſmodi:

Qvicumqve habitat in Babylonia, eſt ac ſi habitaret in terra Iſraëlis. (*Bab. Chetubb.* fol. 3. 1.)

Omnis terra extranea vocatur מדינת הים *Ethnica, excepta Babylonia.* (*R. Sol:* in *Gittim* cap. 1. ubi per בבל *Babyloniam*, omnes regiones iſtas intelligunt, ad qvas deportata, & abducta eſt captivitas *Babylonica.*)

Et hæc qvoqve de *Syria*, (*Gittim* fol. 8. 1.) *Qvoad tria Syria erat par terræ Iſraëliticæ: tenebatur ad decimas & annum ſeptimum: illuc ire poteras in puritate; & coëmens fundum in Syria erat ac ſi coëmeret in ſuburbanis Hieroſolymæ.*

Syria qvoad judicia qvædam, eſt ſicut terra Iſraelitica (*Rambam in Demai* cap. 6.)

Sheviith. cap. 6. hal. 6. *Exportant* (fructus anni ſeptimi) *in Syriam, ſed non ad extra terram*, nota *Syriam* non reputari *extra terram*, ſed in rebus variis uniri cum *Palæſtinâ*, & varia adduci poſſent iſtiuſmodi, & de *Syriâ*, & de *Babyloniâ*.

Jam ergò cùm de *Helleniſtis* eſt ſermo, harum regionum & hujus lingvæ Judæi ſunt ab iis diſtingvendi, non negato tamen, qvòd & inter hos hic illic fuerint etiam *Helleniſtæ*: ut *Synagoga Alexandrina*, Hieroſolymis: illi *Cæſareæ* qvi apud Talm. Hieroſ. *Sotah* cap. 7. *Phylacteria ſua recitarunt Helleniſtice*, atqve illi *Antiochiæ*, de qvibus mentio in loco *Actorum* allegato.

Nemini dubium eſt, lingvam *Syram* fuiſſe vernaculam totius *Syriæ*, & tamen qvis dubitaverit, qvi hiſtoriam *Syrogræcorum* legerit, fuiſſe plurimos in *Syria*, qvibus lingva vernacula erat *Græca*? Atqve hinc facilima ſolutio nodi iſtius, *Act.* 11. Diſcipuli diſperſi, evangelizantes, invenerunt in *Antiochia* qvoſdam *Helleniſtas*, qvibus ſcilicet vernacula lingva erat *Græca* inter *Judæos*, qvibus vernacula erat *Syra*.

CAP.

CAP. II.

De Hebræis in Babyloniâ & regionibus adjacentibus.

NUmeratur populus è *Babylone* redux, *Ezr.* II. computaturqve ſumma totalis 42360. *verſ.* 24. Et tamen non aſſurgit numerus familiarum illic ſingulatim numeratarum, ultra 30000. Ita ut 12000. iſti, qvi intra ſummam totalem comprehenduntur, & tamen non numerantur familiatim, vel plebei fuerint & nullius nominis, vel qvi genealogiam ſuam non potuerunt derivare, ut *verſ.* 62. vel forſan non pauci eorum erant de *decem tribubus*.

At qvanta turba Judæorum in *Babyloniâ* adhuc permanſerit, cùm numerus iſte ad antiqvam patriam ſuam remearet, ex hiſce duobus, ut alia omittantur, conjeceris.

I. Qvod de *viginti qvatuor Ephemeriis* ſacerdotum non redirent niſi qvatuor, (*Taanith.* fol. 68 1.) ut obſervant *Hieroſolymitani*, idqve benè ex *Ezr.* 2, 36. &c. Et qvamvis proportionem longè minorem in reliqvo populo concipias, excedet tamen longè numerus commorantium numerum redeuntium.

II. Radices egerat populus in *Babylonia*, & LXX. anni captivitatis oblivionem propriæ patriæ ferè induxerunt. Juſſi fuerant à Deo domos ſibi ædificare, plantare paradiſos, & ſeſe ad diutinam illic loci habitationem componere, *Hierem.* 29, 5.6. tranſiitqve tandem neceſſitas in complacentiam, & ſedes nacti qvietas commodas & lucroſas, meliùs eſſe illic judicarunt, qvàm in patriam redire incultam, & periculis plenam & penuriâ.

Hinc diſputant Magiſtri, an totus iſte cœtus, qvi aſcendit cum *Ezra*, non aſcenderit coactus : מר סבר אפרושי אפרושינהו ומנפשייהו (*Bab. Kiddushin* fol. 69. 2.) Et *Magiſter unus opinatur, qvòd ſeparando ſe ſepararunt, & voluntariè aſcenderunt; Magiſter alter* בעל כרחייהו אסקינהו qvod coactos abduxerit. Nam ut Gloſſa: *Babylone commorantes qviete potiti ſunt, aſt Hieroſolymam aſcendentes paupertate preſſi ſunt, atqve omnimodo labore & timore à circumhabitantibus.*

De

De commorantibus hæc ipſi Judæi.

I. Qvòd purior ſangvis Judæorum in *Babylonia* remanſit qvàm erat aſcendentium, (*Ibid.* fol. 27. 1.) qvippe qvòd *Ezra* fæcem populi ſecum abduxerit, & *Babyloniam reliqverit puram uti farinam*, i. e. ut Gloſſ. *Omnes impuri ſangvinis ille inde abduxit ſecum.*

Inde illud : כל הארצות עיסה לאי ואי עיסה לבבל *Omnes terræ ſunt ut maſſa mixta* vel impura, *comparatæ cum terra Iſraëliticâ; & terra Iſraëlitica eſt ut maſſa mixta, comparata cum Babyloniâ*, videlicet qvoad puritatem ſangvinis.

II. Qvòd generoſior ſangvis ſtirpis *Davidicæ* remanſerit in *Babyloniâ*, qvàm qvi aſcenderit in familiâ *Hilleliana* : qvippe qvòd illa fuerit de ſemine maſculo, hæc de fœmineo. *Juchaſ.* fol. 89. 1. *Bab. Chetubb.* fol. 3. 1.

III. Imò hoc apud eos obtinuit, temporibus Talmudicis : *Prohibetur exire è Babylonia in terram aliam, etiam à Pompeditha ad Be Cubi : & qvemdam, qvi ivit à Pompeditha ad Be Cubi, Rabb Joſeph excommunicavit.*

Et, ſi ſpecimen aliqvod proponeremus numeroſitatis Judæorum terram iſtam incolentium ſub iſtis temporibus, tres eorum Academias poſſemus perluſtrare *Naardeenſem, Soranam, & Pombedithanam* : ut & varia alia loca Rabbinis celebria, qvalia ſunt

Bethdoli, ubi R. Nehemia, Jevam. fol. 122. 1. qvæ & *Bedeli* vocatur ibid fol. 115 1.

Fluvius Pekod, ubi R. Jacob, Zevach. fol. 6. 1.

Bagdat, ubi R. Channah. Zevach. fol 9. 1.

Corconia, ubi R. Chaiiah, Jevam. fol. 67. 1.

Oppidum Mahazia, ubi Doctores Pombedithanis pares, Chetubb. fol. 4. 1. & fol. 55. 1. Sed Talmudicorum Geographiam aliqvalem introducamus regionum in Babylonia, ubi Judæorum habitatio.

Kiddushin fol. 71. 2. *Dicit Rabb Papa ſenex, nomine* דרב *Rabb:*

בבל בריאה *Babylonia ſana eſt:* מישון מתה *Meſon mortua:* מדי חולה *Media ægrotat:* עילם נוססים *Perſia eſt expirans.* Hoc eſt, interprete Gloſſatore : *in Babylonia Judæi ſunt puri ſangvinis : in Meſon omnes ſunt ſpurii : in Media, multi puri ſangvinis, multi non : in Perſia plurimi non puri ſangvinis, & pauci qvi puri.*

Digitized by Google

Pergunt: עד היכן הוא בבל *Quousqve extenditur Babylonia?* *Rabb dicit,* עד נהר עזק *uſqve ad fluvium Azeck. Samuel dicit,* עד נהר וואני *uſqve ad fluvium Juani.*

Et qvouſqve ſuprà, juxta Digluth? Rabb dicit, עד בגדד ואוונא *uſqve ad Bogdaam & Avanam: Samuel dicit,* עד מושכני *usqve ad Muſcani. At Muſcani ipſa non eſt intra terminum. Verùm R. Chaiia bar Abba dicit, qvòd Samuel dicit, qvòd Muſcani eſt ſicut captivitas* (id eſt Pombeditha) *qvoad genealogias. Ad Muſcani ergò intelligendum ita eſt, ut Muſcani ſit intra terminum.*

Infrà, juxta Diglath qvouſqve? Ad Apamiam inferiorem. Nam duæ erant Apamiæ, una ſuperior, alia inferior. In una Judæi puri ſangvinis, in altera non: & inter eas erat ſpatium 4000. *paſſ.*

Suprà, juxta Euphraten qvouſqve? Rabb dicit, עד אקרא דתולבנקני *Uſqve ad Acram Tulbankanæ. Samuel dicit, Uſqve ad pontem Euphratis. R. Jochanan dicit, uſqve ad tranſitum* רגיזמא *Gizmæ.*

A fluvio *Azek:* inde forſan *Azochis* oppidum, de qvo *Plinius* lib. 6. cap. 27.

נהר וואני *Fluvius Juani* vel *Joani*, forſan idem eſt cum *Oena* apud Marcellinum.

דגלת *Diglath. Tigris, qvâ tardior fuit Diglito, unde concitatur? à celeritate Tigris incipit vocari.* Plin. lib. 6. cap. 27.

De *Apamia* Ptol. & Plinius.

תולבנקני *Tulbankana.* Inter civitates juxta *Euphratis* partem, *Ptolomæo* eſt Θελβενκάνη in grad. 38. 30. 35. 30.

His omnibus, qvæ dicta ſunt, addi etiam poteſt, qvod in *Notitia imperii*, ſub diſpoſitione viri ſpectabilis Ducis *Oſrhoëne*, fuerint *Eqvites promoti indigenæ Synæ Judæorum*; & qvòd apud *Plinium* in regionibus hiſce, de qvibus nobis eſt ſermo, fuerit regio dicta *Palæſtina*, qvæ an Judæos incolas non ſapiant, conjecturæ relinqvimus.

Addatur & illud Marcellini (*Ammian. Marcell.* lib. 24.) *Prope locum, ubi major pars Euphratis in rivos diffinditur multifidos: in tractu civitas ob muros humiles ab incolis Judæis deſerta iratorum manu militum conflagravit.*

CAP. III.

In iiſdem regionibus ſedes decem tribuum.

SEdes decem tribuũ tace Scripturarũ & Talmudicorum inveſtigantes, eas in *Aſſyria* ſitas comperimus, & *Babylonia*, & regionibus conterminis; diſpoſitas ſub captivitate ſuâ in ipſiſſimis iiſdem terris, in qvibus diſponendas decreverat conſilium divinum, duas etiam tribus, cùm eandem ſortem forent illæ ſubituræ; ut illæ, qvæ contiguæ fuerant in terrâ ſuâ, contiguæ etiam forent in terrâ alienâ; & ut qvas univerat Deus in promiſſione vocationis ſuæ olim futuræ, unitæ etiam forent in iiſdem ſedibus, ut unà vocarentur.

Eas è terrâ ſuâ captivas avectas *diſpoſuit Rex Aſſyriæ in Halach & Chabor, juxta fluvium Gozan, & in civitatibus Medorum*, 2 *Reg.* 17, 6. & 18, 10.

Talmudici de locis nominatis ſic commentantur.

Bab. Jevamoth fol. 16. 2. *R. Abba bar Chana dicit:*

חלח זה הלואוא *Halahh eſt Halzaoth.*

חבור זה הדייב *Habor eſt Adiabene.*

נהר גוזן זה גינזק *Fluvius Gozan eſt Ginzak*, (*Beresh. Rabba* ſect. 33.) *R. Akibah concionat[illegible] in Ginzak in Media.*

ערי מדי זו חמדן וחברותיה *Civitates Medorum ſunt Chemdam & Sociæ ejus. At ſunt, qvi dicunt* ניהר וחברותיה *Nihar & Sociæ. Qvænam ſunt iſtæ Sociæ? Samuel dicit* מושכי *Muſechi*, הידקי *Hidki*, דומקי *Domki.*

Repetuntur & hæc alibi, idqve cum hâc nominum variatione: *Kiddushin* fol. 72, 1. חלח זו חלזון *Chalah eſt Chalzon.*

ערי מדי זו תמדן *Civitates Medorum ſunt Tamdan, & Sociæ. At ſunt qvi dicunt* נהוינד *Nehvanad & Sociæ.*

Qvænam iſtæ Sociæ? Samuel dicit, Oppida מושכי *Mushchi*, חושקי *Chuski*, & רומקי *Romki.*

De redditione חלח *Chalah*, qvamvis non accuratè conveniat inter *Gemariſtas*, nunc per הלואות interpretantes, nunc per חלזון;

 de

de ſitu tamen loci non diſſentiunt, cùm utrobiqve eum adjungunt *Adiabene*. Et loco noviſſimè citato ſic applicant verba iſta *Danielis*: ותלת עלעין בפומה בין שיניה *Et tres coſtæ inter dentes ejus* (Dan. 7,5.) *R. Jochanane interpretante, ſunt* חלזון *Chalzon*, והדייב *& Adiabene*, ונציבין *& Neſibis*.

Qværo, an חלזון non pravè ſcribatur pro חלוון (ex ſimilitudine literarum *Vau* & *Zain*) qvæ & propiùs accedit ad הלואורה, & utraqve convenit cum Ἀλωανὶς, qvæ civitas erat in *Meſopotamia*, apud *Ptol.* in grad. οζ´δ 74. 15. λε̃ ς γ̃ 35. 20.

Ptol. tab. 4. Aſiæ de ſitu Meſopot. Apud eundem fluvius Χαβώρας memoriam geſtat τ *Chabor*, & Χαλκίτις, τ *Chalach*, & Γαυζάνιτις τὸ *Gozan*.

הדייב *Adiab* fluvius, unde regio *Adiabene* famæ notiſſimæ, Vid. *Ammian. Marcellin.* lib. 23.

Hæc Judæi de primis ſedibus decem tribuum, ubi & eas in ſecula ſubſeqventia reſediſſe, adeò apud eos conſtitit, ut apud Talmudicos. חוששין לקדושין שמא מי׳ השבטים הוא *Jevamoth*, ubi antè: *Cavetur de deſponſationibus, ne ineantur cum aliqvo de decem tribubus*.

Et Gloſſ. ibid. ברוכתייהו הוו רובא מי׳ שבטים *In locis illis erant plurimi de decem tribubus*.

Et dum accuratè provident magiſtri, ut conſerventur ſtirpes puri ſangvinis, nominantqve loca plurima in *Babylonia* & regionibus adjacentibus, ubi erant familiæ puri ſangvinis, & ubi non puri, digitum intendunt ut in alios; ſic etiam in decem tribus illic reſidentes, ut impuri ſangvinis, & cum qvibus non commiſcendum.

Jam verò ſi adeò notæ fuerint ſedes, urbes, regiones decem tribuum temporibus Talmudicorum, multò magis temporibus Apoſtolorum, qvæ propiùs abfuerunt à primâ earum captivitate. Non latuit ergò populus iſte tunc temporis, in terrâ neſcio qvâ incognitâ (qvod de eo nunc concipitur) qvin qvòd ad eum perveniret Evangelizatio Apoſtolica, ſicut ad alias nationes. Indubitatè hoc dixeris, fide ſancti *Jacobi*, qvi ad totum Δωδεκάφυλον dictat Epiſtolam: itemqve *Apocalyptæ*, apud qvem obſignantur tribus duodecim *cap.* 7. Atqve idem arguunt verba Salvatoris de duodecim Apoſtolis judicaturis duodecim tribus, innuentia, omnes eas duodecim Evangelii ſonum audiiſſe, de cujus vel receptione vel rejectione futurum erat iſtud

judic-

judicium. Sub hâc notione, ni multùm fallar, intelligendus eſt Apoſtolus agens de vocatione Iſraëlis *Rom.* 11 non Judæorum ſolùm, ſed *totius Iſraëlis* Δωδεκαφύλε. Atqve hoc eſt myſterium illud, de qvo *verſ.* 25 nempè qvòd obduratio vel *cæcitas evenit Iſraëli* ἀπὸ μέρους, *partitè* vel *diviſim*. Excœcabantur primùm decem tribus, & aliqvot annorum centuriis pòſt, duæ tribus: & hæ & iſtæ ſub iſto ſtatu, donec plenitudo gentium introiret, intrante jam Evangelio, & ſic omnis Iſraël Δωδεκάφυλος, ii nempè qvi λεῖμμα erant κατ' ἐκλογὴν χάριτος *verſ.* 5. eſt ſalvatus. Nam verba iſta, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ non ita intelligenda ſunt, ac ſi expectanda foret collectio ultimi manipuli meſſis Gentilitiæ, ante vocationem iſtam totius Iſraëlis: ſed opponuntur raræ iſti acceſſioni Ethnicorum ad veram Religionem ante prædicationem Evangelii. Nam tunc temporis guttatim tantùm & rariſſimis ſtillicidiis ad Eccleſiam ſunt additi: Aſt intrante Evangelio, pleno flumine confluxerunt, καὶ ἐν ὅλῳ τῷ πληρώματι τῶν ἐθνῶν. Et ſic (qvod grande myſterium) excœcatæ primùm gentes, & poſt eas excœcatæ duæ tribus, ſub miſerâ iſtâ conditione ſuccubuerunt, donec tandem omnes per Evangelium illuminarentur, & in unum corpus coaleſcerent. Et Apoſtolum de ſuis temporibus loqvi, cùm jam recens ad gentes perlatum foret Evangelium, ipſe ſatis notum ratumqve facit per verba iſta: Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, *verſ.* 5.

C A P. IV.

Petrus evangelizans in Babylonia.

UNiverſo itaqve terrarum orbe ita diviſo in *Iſraëlitas* & *Gentiles*, Iſraëlitiſqve iterum in *decem tribus* & *Judæos*, Judæiſqve rurſus in *Hebræos* & *Helleniſtas*, Hebræiſqve in eos, qvi *intra terram Iſraëliticam* habitarunt, & qvi *extra*, obſervari inde aliqvid poteſt, qvod ſpectat ad hiſtoriam Evangelicam, Apoſtolicamqve.

I. Atqve hoc primùm, qvoad qvatuor Evangeliſtas, ſcripſiſſe

nempè *Matthæum* pro *Hebræis intra terram* Iſraëliticam, & *Syriam: Marcum* pro *Hebræis intra terram* in *Babylonia* & *Aſſyria*, ubi etiam *decem tribus: Johannem* pro *Helleniſtis: Lucam* pro *Gentilibus.*

II. Deindè, cùm celebrentur tres Apoſtoli circumciſionis, *Jacobus, Petrus* & *Johannes*, *Gal.* 2, 9. hinc Diœceſin unicuiqve benè diſtribuas: *Palæſtinam* & qvæ ei contigua & connumerata, *Syriam Jacobo; Babyloniam* & *Aſſyriam Petro;* & *Helleniſtas, Aſianos* præſertim, ulterioreſqve *Johanni.*

Babyloniam, inqvam, & *Aſſyriam Petro:* qvod & ipſe firmat, cùm epiſtolam ſuam primam dictat à *Babylone*, & in ſecunda שיחתו ככבר vid *Kiddushin* fol. 71. 2. *idiomate, utitur Babylonico.* Crederes vocem *Boſor* prolatam pro *Beor cap.* 2, 15 vel ſolœciſmum *Petri* fuiſſe, vel errorem librariorum; ſed *Chaldaiſmum* ſapit, & planè docet, qvænam ea *Babylon* foret, ubi jam tùm *Petrus.*

Chaldæis vulgare erat ש in ע immutare, & vice verſâ ע in ש: ש in ע, ut שפם *Shephan* in עפמיא *Apamiam* Num. 34, 11. 12. (ubi vid. *Targ. Samarit. Hieroſ.* & *Jonath.*) שטר *libellus contractuum* in עיטור apud Talmudicos: & varia iſtiuſmodi.

Et ע in ש aut ס, ut in עד *teſtis* שהד, *he* tantùm interpoſitâ: & עד *uſqve, Samaritis* in סהד pari interpoſitione. Sic ערק *dividere* eſt etiam סרק, & לועה maxilla eſt etiam ליסה: & plurima ejuſdem variationis, qvæ obſervata palàm teſtabuntur, *Petrum* in *Babylone Chaldaicâ* fuiſſe, & *Chaldaicè* loqvutum fuiſſe, cùm diceret בסור pro בעור *Boſor* pro *Beor.*

Nec erat in toto terrarum orbe regio ulla, in qvâ congruentiùs, & officio ſuo conſonantiùs, evangelizare potuit magnus ille Circumciſionis Apoſtolus, qvàm in *Babylonia* & locis adjacentibus, ubi *Hebræi* puriſſimi ſangvinis, & ubi *decem tribus*, *Circumciſio* pleno nomine.

Hucuſqve inveſtigavimus Hebræos, vel Judæos iſtos, qvibus vernacula lingva erat *Syra* vel *Chaldaica*, *Palæſtinæos* ſcilicet *Syros*, *Aſſyrios*, *Babylonios* & *Meſopotamianos*, atqve infinitum numerum Iſraëlitarum de decem tribubus inter hos ſparſorum eâdem lingvâ etiam utentium. Videamus jam breviter, qvorumnam Bibliorum uſus in horum Synagogis?

CAP.

Digitized by Google

CAP. V.

Biblia Hebræa lecta in Synagogis Hebræorum.

DEfuerunt, inqviunt Hieroſolymitani, *Taanith* fol. 56. 1. *Res qvinqve ſub Templo ſecundo, qvæ adfuerunt primo: Ignis de cælo, Arca, Urim & Thummim, Oleum unctionis, & Spiritus ſanctus*, vel ſpiritus Prophetiæ: Addatur etiam, *& lingva Hebræa*, lingva Prophetica. De ſpiritu Prophetiæ hæc etiam Babylonici *Sotah* fol. 24. 2. *A morte Prophetarum poſteriorum Haggæi, Zachariæ & Malachiæ, ceſſavit ab Iſraële Spiritus ſanctus.* In primâ qvidem generatione à reditu è *Babylone*, , viguiſſe dotem propheticam teſtantur ſatis iſti Prophetæ, & qvidem qvamplurimi alii, ſi magiſtris credimus traditionum: nam ſic illi, *Hieroſ. Megill.* fol. 70. 4. *Inter octoginta ſeniores, qvi dimicabant contra ſtatutum Eſtheræ & Mardochæi, de feſto Purim, ac ſi foret innovatio in Lege, plures qvàm triginta erant Prophetæ.* At extinctâ iſtâ generatione, evanuit etiam donum Prophetiæ, nec apparuit ampliùs ante auroram Evangelii. Huc ſpectant illa *Johan.* 7, 28. οὔπω ἦν πνεῦμα ἅγιον. *Act.* 19, 2. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν, ἠκούσαμεν.

An continuatus fuerit vernaculus uſus lingvæ Hebrææ in primâ iſtâ generatione, prout continuatum eſt donum Prophetiæ, non diſputabimus: hoc certè præterire non poſſumus, libros iſtos ſacri Canonis, qvi ſcripti ſunt in iſta generatione, *Paralipomenon* ſcilicet, *Ezræ, Nehemiæ, Eſtheræ, Haggæi, Zachariæ, Malachiæ*, (paucis tantùm in libro *Ezræ* exceptis) omnes ſcriptos fuiſſe *Hebraicè*.

Fueritné lingva Hebræa tunc temporis lingva vulgaris, necne, abſqve omni dubio ſeculis ſubſeqventibus, *Syra*, vel *Chaldaica* illis fuit vernacula & in *Babylonia* & *Palæſtina*: & tamen *Biblia Hebræa* lecta ſunt in eorum Synagogis, non intellecta à vulgo, at reddita in lingvam ejus vulgarem *Chaldaicam*, ab interprete.

In primâ iſta generatione ita factum fuiſſe aſſerunt *Gemariſtæ*, dum verba iſta *Nehem.* 8, 8. ſic explicant, *Megill.* fol. 3. 1. *Nedarim* fol.

fol. 37. 2. *Legerunt in lege Dei* בםקרא *in textu Hebræo* מפרש זה *explanatè, id eſt cum Targum.* תרגום

In ſeculis omnibus ſubſeqventibus hæc obtinuerunt.

Maſſech Sophar. cap. 1. hal 6. *Si qvis ſcribat libros ſacros qvavis lingvâ vel qvovis charactere, non tamen leget in iis* (publicè in Synagoga) עד שהםם כתובי׳ אשורית *niſi ſcribantur Hebraicè.*

Hieroſ. Megill. fol. 74. 4. *R. Samuel bar Rabb Iſaac ivit in Synagogam, & vidit miniſtrum iſtum interpretantem, & non qvemvis ei aſtantem pro interprete. Dicit ei: Prohibitum hoc tibi eſt; nam ſicut lex data eſt per mediatorem; ſic etiam tractanda eſt cum mediatore.* Hinc tot & tàm accurati Canones de interprete in Synagogis.

Bab. Megill. fol. 23, 2. *Qvi legit in lege, non legat interpreti plus vice unâ, qvàm verſiculum unum.* Gloſſ. ne erret interpres.

Ibid. fol. 25, 1. *Factum Reuben legitur, at non interpretatur.* (paſſivo ſenſu vocem adhibeamus.) *Factum Tamar legitur & interpretatur. Hiſtoria prima de vitulo aureo legitur & interpretatur: ſecunda legitur, ſed non interpretatur.*

Gloſſ. *Hiſtoria iſta, qvam ipſe Aaron refert de vitulo, vocatur hiſtoria vituli ſecunda: In ea ſunt hæc verba:* ויצא העגל הזה *& prodiit hic vitulus. Non ergò interpretatur iſta hiſtoria, ne erret vulgus & dicat: Aliqvid rei erat, qvod ex ſeipſo prodiret. Sed ipſum textum Hebræum non intellexerunt.* Notetur illud.

Pergunt Gemariſtæ: *R. Chaninah Ben Gamaliel ivit ad Chabul, atqve audiens illic miniſtrum Synagogæ legentem verba iſta,* ויהי בשכן ישראל Gen. 35, 21. *dixit interpreti: Sile, & ne interpreteris, & laudarunt eum ſapientes.*

Plurima iſtiuſmodi poſſent proferri, qvibus planum evadit, textum Hebræum lectum fuiſſe in Synagogis Hebræorum, hoc eſt Babyloniorum & Palæſtinorum, & qvorumcumqve lingva vernacula erat *Syra* vel *Caldaica:* Sed an in *Helleniſtarum*, ulteriùs qværendum.

CAP.

CAP. VI.

Qvid Judæi de verſionibus.

CAnones iſti, de lectione ac interpretatione, qvos citavimus, an Judæos, Palæſtinæos & Babylonios ſolùm obligant, an non & Judæos alios totamqve gentem ubiqve ſparſam? In utroqve Talmude ſunt iſti Canones; & prout aliæ omnes traditiones in iſto codice compactæ totam gentem obligant, niſi ubi ratio temporum & diverſitas locorum diſpenſant; ſic qvare non hæ etiam de lectione legis & Prophetarum in Synagogis ex textu Hebræo?

Zelo & veneratione ſummâ ferebatur univerſa gens Judaica erga textum Hebræum, qvem negligere in Synagogis illis erat religio: lectus eſt iſte in Synagogis Hebræorum, & redditus freqventiſſimè ipſiſſimis verbis *Onkeloſi* & *Jonathanis:* & cur non potiùs Targumiſtæ ipſi lecti & res acta per pauciores? Qvia nullo modô negligendus eſt textus originarius: & qvare in hâc refrigeſcerent *Helleniſtæ* magis qvàm *Hebræi?* qvis dixerit!

Qvo magis ergò zelo & honore proſeqvebantur textum Hebræum, eo minùs grata illis verſio ejus in lingvam aliam.

Nam tantum honoris, virtutis & dignitatis à textu ſacro deceſſiſſe ſunt arbitrati, in qvantum receſſum eſt ab iſtâ lingvâ, aut ab iſtis litteris.

1. In iſto Canone: כתבי קדש מטמאים את הידים *Libri ſacri polluunt manus*, qvo, ut ajunt, dignitas iſtorum librorum aſtruitur, ſi fiat aliqva immutatio lingvæ vel characterum, in tantum eorum nobilitatem diminutam credunt. *Jadaim* cap. 4. hal. 5. Nam *Targum ſi ſcribatur Hebraicè, & Hebræa ſi ſcribantur Targumicè, & ſcriptura transfluviana, non polluunt manus: & qvidem libri iſti non polluunt manus, niſi ſcribantur Hebraicè.*

2. Diſputatur in *Schabb.* fol. 115. 1. *An liceat libros ſacros eripere ab incendio Sabbato*, cùm illud fieri non potuerit abſqve aliqvo labore? Et eos Hebraicè ſcriptos eripiendos eſſe, concluditur

abſqve omni ſcrupulo: at verò ſi aliâ lingvâ, vel aliis characteribus, tùm dubitatur. Imò *R. Joſe dicit: non eripiendi ſunt omninò.*

3. Diſputatur ulteriùs, אם מותר לאבדן ביד ſi libri ſacri ita ſcripti ad manus tuas pervenerint, num liceat propriâ manu perdere, vel diſſecando, vel lacerando, vel in ignem immittendo; & concluditur qvidem negativè: qvod tamen idem valet ac ſi affirmativum determinaretur: *Reponantur*, inqviunt, *in loco aliqvo fœdo, ubi à ſeipſis abſumantur.*

Et narratur de *Rabban Gamaliele* primò, qvod cùm ad eum afferretur ספר איוב תרגום *Liber Jobi Targumizatus*, juſſit ut ſub ſtrue lapidum ſupprimeretur. Qvod & exemplum urget Rabbinus qvidam poſteà ad abnepotem ejus *Gamalielem*, ut & ille *Librum Jobi Targumizatum*, qvem in manibus habuit, defoderet etiam abſumendum.

Liber Jobi Targumizatus erat liber iſte verſus in lingvam *Chaldaicam*; lingvam gentis vernaculam, lingvam in qvâ reddebantur Lex & Prophetæ in Synagogis, etiam lingvâ iſtâ editam, nullo modo tolerarunt, multò minùs toleraturi verſionem Legis & Prophetarum in lingvam remotiorem & magis ethnicam.

Hiſce perpenſis ſuſpicari meritò licet, Judæos non adeò honorificè de verſione aliqvâ ſenſiſſe, ut abjectis Bibliis Hebræis, eam eorum vice ſibi deſponſarent: Et qvid illis de verſione Græca τ̃ LXX. ut vocatur, videri potuerit, vel viſum fuerit, paucis, qvantum fieri poteſt, inveſtigemus.

CAP. VII.

Collatio Hiſtoriæ τῶν ό qvæ apud Joſephum, & qvæ apud Talmudicos.

RECitatione opus non habet hiſtoria qvæ apud *Joſephum* & *Ariſteam* omnibus ſatis nota. A qvâ immane qvantum diſtat

illa

Digitized by Google

illa, qvæ apud Talmudicos, qvam ex *Maſſecheth Sopherim*, cap. I. verbotim ſic exſcribimus:

מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והוה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל : שלא היתה תורה יכולה להתרגם כל צרכה : שוב מעשה בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים : ולא גלה להם על מה כנסם נכנס לכל אחד ואחד מהם אמר להם כתבו לי תורת משה רבכם : נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד והסכימו דעתן לדעת אחת וכתבו תורה בפני עצמה ושלשה עשר דבר שינו בה :

Hiſtoria eſt de qvinqve Presbyteris, qvi tranſcripſerunt Legem Ptolemæi Regis gratiâ Græcè. Et acerbus fuit iſte dies Iſraëli, ſicut dies qvo conflatus eſt vitulus aureus: qvia Lex non potuit verti ſecundùm omnia ei reqviſita. Eſtqve rurſus hiſtoria de Ptolemæo Rege, qvòd congregavit LXXII *Presbyteros, & diſpoſuit eos in* LXXII *domunculis, at non revelavit iis qvare eos congregaret. Verùm ingreſſus ad unumqvemqve eorum, dixit iis: Exſcribite mihi legem Moſis magiſtri veſtri. Indidit Deus cordi uniuſcujusqve conſilium, ita ut animi eorum in unum convenirent: Et exſcripſerunt ei Legem per ſeipſam: At tredecim loca in eâ immutarunt.*

Pari modo hiſtoriam narrat Talmud Babylonicum in *Megillah*, hoc tantùm excepto, qvòd non ſit mentio de qvinqve Presbyteris: ut & qvòd deſit hæc clauſula, *Exſcripſerunt ei Legem per ſeipſam.*

I. Splendida loqvitur Joſephus de litteris à Rege datis ad Pontificem interpretes accerſentibus, de donariis ad *Eleazarum* miſſis, aliiſqve ſacratis Templo, de plurimis talentis à Ptolemæo profuſis in redemptionem Judæorum, de honorariis in interpretes collatis, qvæ omnia, ſecundùm calculos *Joſephi* & *Ariſteæ*, in tantam ſummam aſſurgunt, ut cum ratione credas totam Bibliothecam *Alexandrinam* tanti non conſtitiſſe, imò totum annuum vectigal *Ægypti* vix valuiſſe tanti.

Aſt apud Talmudicos de hiſce omnibus altum ſilentium; & tamen non ſolent illi vel animis vel elocutione carere, cùm aliqvid enuntiandum eſt in gloriam propriæ gentis. Non ſilent illi de donariis, *Monobazi* & *Helenæ*, *Nicanoris*, *BenKattin*, &c. de donis Principum

Rabbinis ſuis vel datis vel miſſis, at de immenſis hiſce ſumptibus *Ptolemæi*, ne ſyllaba qvidem una.

II. Apud *Joſephum* accerſuntur interpretes per literas, idqve ſub eâ notione, ut interpretentur. Aſt apud Talmudicos convocantur, ignorantes prorſus qvid ab iis agendum.

III. Apud Joſephum vertunt (Legem ſaltem) Græcè, apud Talmudicos in obſcuro eſt, an verterint omninò.

De qvinqve Presbyteris qvidem dicitur in terminis, qvòd כתבו יוונית *tranſcripſerunt Græcè*, id eſt verterunt, ut vox qvæ ſeqvitur להתרגם ſatis explicat: at de LXX nihil tale: verùm hoc tantùm, שכתבו תורה בפני עצמה *Qvòd tranſcripſerunt Legem per ſeipſam, & tredecim loca in eâ immutarunt.*

Eſt qvidem in introductione Babyloniorum ad narrationem ſuam, qvo cogites, eos innuere LXXII. vertiſſe *Græcè.*

Megill. fol. 9. 1. *Magiſtri noſtri* (inqviunt) *non permiſerunt, ut tranſcriberentur Libri ſacri niſi Græcè. Et eſt traditio. R. Judah dicit: Cùm permiſerunt Græcè, non permiſerunt niſi de libro Legis tantùm,* ומשום מעשה דתלמי המלך *idqve propter qvod occurrit apud Ptol. Regem.* Vel êſto, ut redditur à nonnullis, *Unde eſt ortum opus apud Ptolemæum Regem.*

Verùm ſi dixerit qviſqvam, tranſcripſiſſe qvidem eos Græcè, textum ſcilicet Hebræum *literis* Græcis, & non *vertiſſe*, ex Talmudicis vix refutaveris: præſertim cùm diſtingvant illi alibi inter exſcriptionem בכל לשון (*Schabb.* fol. 115. 1.) *qvavis lingvâ*, id eſt characteribus cujusvis lingvæ, & exſcriptionem תרגום בכל לשון *per verſionem in qvamvis lingvam.* Cumqve exhibitio & editio duplicis textus Hebraici in Hexaplis & Octaplis *Origenis* (*Epiphan. hær.* 63.) *δι' Ἑβραϊκῶν ϗ Ἑλληνικῶν στοιχείων* videatur exemplari ſuo non caruiſſe, in qvo exſcriptus fuit ipſe textus Hebræus literis Græcis.

Qvid tandem vult illud כתבו תורה בפני עצמה *Exſcripſerunt Legem per ſeipſam?* vel hoc certè: Tranſcripſerunt Legem tantùm, & non reliqvos codices; vel potiùs, Tranſcripſerunt ipſiſſimam Legem Hebraicam Hebraicè, & non verterunt.

Exſcripſerunt, inqviunt, *Legem per ſeipſam; at tredecim loca in eâ immutarunt.* Poſterioris clauſulæ examen lucem præbebit priori,

priori, & ſuffragabitur dicenti, qvod apud Talmudicos non patet qvòd LXX verterint omninò ſed qvòd tranſcripſerint ſolùm Hebraica Græcè.

CAP. VIII.

De tredecim locis immutatis.

TAlmud utrumqve, ut & alii Rabbini, qvi hiſtoriam narrant de LXXII Senioribus, hoc ſemper addunt, *qvòd tredecim loca in Lege immutarunt*, qvæ enumerant. Jam verò cùm non inveniantur variationes iſtæ in verſione Græcâ, à plerisqve exploſa eſt hiſtoria ut merum figmentum; cùm qvidem immutatio non foret in verſione, ſed in tranſcriptione Hebraica.

Res ipſa loqvatur.

Scripſerunt, inqviunt, אלהים ברא בראשית *Deus creavit in principio*, Gen 1, 1. non בראשית ברא אלהים *Ne diceret Rex, Bereshith eſt Deus, & duæ poteſtates erant, & prior creavit poſteriorem.* Vide Gloſſ. in *Megill.* fol. 9. 1.

Jam verò in verſione Græca impoſſibile erat, ut oriretur talis ſcrupulus, ſed ſolùm ex textu Hebræo. Et neceſſe eſt, ut immutatio emendans reputetur eſſe in ipſis vocibus Hebræis.

Scripſerunt: ותשחק שרה בקרוביה *Et riſit Sarah inter propinqvos ſuos*, Gen. 18, 12 pro בקרבה *intra ſeipſam.*

Scripſerunt: לא חמד אחד מהם נשאתי *Deſiderabile qvicqvam ab iis non abſtuli*, Num. 16, 15. pro חמר אחר *aſinum unum.*

Jam qviſnam dubitaverit, immutationem in ipſis verbis Hebræis fuiſſe factam? In priori ex affinitate vocum, in poſteriori ex ſimilitudine literarum.

Digitized by Google

At vice plurium ſit exemplum hoc unum:

Scripſerunt: וישלח את זאטוטי בני ישראל *Exod.* 24. 5. pro את נערי Jam ſi qværatur, an ipſam vocem זאטוטי ſcripſerint, an ſenſum ejus lingvâ Græcâ? ipſiſſimam iſtam vocem ab iis ſcriptam fuiſſe teſtantur Gemariſtæ Hieroſolymitani in hâc hiſtoriâ:

Tres libri, inqviunt illi, *reperti ſunt in atrio Templi. In uno eorum ſcriptum erat* מעון קדם Deut. 33, 27. *In duobus* מעונה. *Duos iſtos receperunt, & rejecerunt tertium. In uno ſcriptum erat,* וישלח את זאטוטי בני ישראל; *In duobus,* וישלח את נערי בני ישראל. *Duos iſtos receperunt, & rejecerunt tertium. In uno ſcriptum erat* תשע היא; *In duobus* אחד עשרה היא *Duos illos receperunt, & rejecerunt tertium.*

Jam qværatur, Qvalianam qvæſo duo iſta exemplaria, in qvibus ſcriptum מעונה & נערי & אחד עשרה? Hebræa abſqve omni controverſiâ: ſic & illud omni procul dubio, in qvo ſcriptum מעין & זאטוטי & תשע.

Non eſt ergò, cur traditio iſta de tredecim locis immutatis tàm malè audiat, & pro figmento haberetur; ideò qvòd tredecim iſtæ variationes non inveniantur in verſione Græcâ. Nam plenè agunt Talmudici de LXXII non vertentibus ex Hebræo, ſed tranſcribentibus ipſiſſima Hebræa.

Addamus & introductionem Hieroſolymitanorum ad hanc hiſtoriam, *Megill.* fol. 71. 4. *Hieroſolymitani*, inqviunt illi, *ſcripſerunt* ירושלם ירושלמה צפון צפונה תימן תימנה id eſt, immutarunt ſcriptionem vocabulorum horum Hebraicorum: atqve immediatè addunt י"ג דבר שינו חכמים לתלמי המלך *Tredecim loco immutarunt ſapientes pro Ptolemæo Rege:* qvod etiam intelligendum eſt de immutatione in ipſis vocabulis Hebræis, aliter non qvadrat hoc cum præcedentibus.

CAP.

CAP. IX.

Qvali pretio videatur verſio LXX *viralis, ut vulgò vocatur, fuiſſe apud Judæos.*

SIc latet in incerto, an Talmudici ullam agnoſcant verſionem Septuaginta duorum omninò? Detur ergò, eos θεοπνευςίαν perſonis iſtis attribuere, ex hoc qvòd diſſitæ, tamen in unum animum ſenſumqve conſpirarent, minimè tamen ſeqvetur inde, qvicqvam honoris ab illis verſioni huic, qvæ ſub iſto nomine circumfertur, tributum.

Halitum traditionum Judaicarum promtius longè eſt in eâ deprehendere, qvàm afflatum ullum Spiritus ſancti. Et qvamvis in pretio certè genti fuerint ſuæ traditiones, atqve earum patrocinandarum causâ, inſerta in verſione videantur plurima qvæ iis favent, hæc tamen neqvaqvam apud eos adeò obtinuerunt, ut verſionem fonti Hebræo præponerent, atqve iſto abjecto illam ſibi eligerent, qvin textui Hebræo honorem ſemper ſuum reſervarent.

Qvid docti inter eos de verſione Græcâ judicare potuerint, ex hoc aliqvaliter conjicias, qvod vel ipſe Chriſtianus ſeriis oculis eam legens & perſpiciens, plurima in eâ obſervare poteſt, qvibus detegat, qvibus conſiliis, cautionibus, aſtutiis exarata fuerit iſta verſio: præſertim verò præ oculis ſimul habens mores, traditiones, ſcita, ſtatum Judaicæ gentis, ad qvæ freqventiſſimè alluditur & reſpicitur ab iſtis interpretibus. Exemplo uno & altero res illuſtretur qvoad traditiones.

Gen. 20, 18. ὅτι συγκλείων συνέκλεισε κύριος ἔξωθεν πᾶσαν μήτραν. Unde inſertio vocis ἔξωθεν? Concordat cum traditione, qvòd obſtructi fuerunt uteri contra coitum, *Bava Kama* fol. 92. 1.

Exod. 24, 10. Εἶδον τὸν τόπον, οὗ εἱστήκει ὁ θεὸς τοῦ ἰσραήλ, pro εἶδον τὸν θεὸν τοῦ ἰσραήλ. Confer *Kiddushin* fol 40. 1. Ubi Gloſſ. *R. Hananaël*

naël dicit, qvi reddiderit ויראו את אלהי ישראל viderunt Deum Iſraëlis, *mendax eſt* &c.

Deut. 30, 6. Καὶ περικαθαριεῖ κύριος τὴν καρδίαν σου. Et *Joſ.* 5, 4. ὃν δὲ τρόπον περιεκάθαρεν Ἰησοῦς τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, pro περιέτεμε: ſenſu inclinante nimium ad nugacia magiſtrorum encomia circumciſionis.

Unde hauſta iſta? *Joſu.* 21, 40. & 24, 30. ἐκεῖ ἔθηκαν μετ' αὐτοῦ (Ἰησοῦ) εἰς τὸ μνῆμα, εἰς ὃ ἔθαψαν αὐτὸν ἐκεῖ τὰς μαχαίρας πετρίνας, &c. Et 2 *Sam.* 21, 11. καὶ ἐξελύθησαν καὶ κατέλαβεν αὐτοὺς Δὰν υἱὸς Ἰωὰ ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν γιγάντων.

1. *Sam.* 11, 21. additur clauſula, καὶ πάσας τὰς δεκάτας τῆς γῆς αὐτοῦ, ſecundùm Canones gentis de offerendis decimis in feſto.

2. *Reg.* 2, 1. *Cùm Deus levare vellet Eliam in turbine* ὡς εἰς οὐρανὸν, ſic *verſ.* 11. cum ſententiâ gentis de aſcenſione *Eliæ*, qvàm proximè ad cœlum, non in ipſum cœlum. *Succah* fol. 5. 1.

1. *Paralip.* 9, 31. τοῦ τηγάνου τοῦ μεγάλου ἱερέως: Ex celebri famâ חביתי כהן הגדול vid. *Menachoth* cap. 11. hal. 3. alibiqve freqventiſſimè.

Pſal. 2, 12. Δράξασθε παιδείας, pro נשקו בר *Sanhedr.* fol. 92. 1. *Bar nihil aliud ſignificat niſi Legem, ſicut dicitur* נשקו בר.

Plura omitimus ejuſdem notæ & ſuſpicionis, qvæ ſunt non pauca.

2. Obſervare licet apud Hieroſolymitanos, verſionem *Aqvilæ* Græcam aliqvoties citatam, at τῶν ό nunqvam.

Schabb. fol. 8. 2. תרגם עקילס אסטומוכריאה *Aqvila reddit* (בתי נפש) *Eſai.* 3, 20.) Στομοκήρια.

Joma fol 41. 1. תרגם עקילס לקבל נברשתא לקבל *Aqvila reddit* למפרס לקבל נברשתא Dan. 5, 5. *contra lampadas.*

Megill. fol. 73. 2. תרגם (*Pſal.* 48, 14.) הוא ינהגנו עלמות עקילס אתאנסיא *Aqvila reddit* Ἀθανασία.

Succah fol. 54. 4. פרי עץ הדר (*Levit.* 23, 40.) *Dicit R. Tanchuma* תרגם עקילס עץ הידור *Aqvila reddit* עץ ὕδωρ, ſi in interpretatione non fallat conjectura. Vid. *Beriſh. Rabb.* fol. 14. 2. & fol. 19. 1. &c.

At

At non memini me allegatam inveniſſe vel clauſulam unam ex verſione τῶν LXX. in toto Talmude vel hoc vel illo.

Adjiciatur & illud, qvod (*Sanhedr.* fol 100. 2.) *Liber Ben Syræ* eſt liber prohibitus, & tamen eum citatum comperias in Talmude utroqve. *Hieroſ. Berac.* fol. 11. 2. ubi videtur eſſe liber *Syracidæ*; aſt aliter, *Bab. Chetubb.* fol. 110. 2. *Chagig.* fol. 13. 1. *Bathra* fol. 98. 2. præſertim *Sanhedr.* ubi antè. At non memini, inqvam, me allegatam comperiſſe verſionem τῶν ό ullibi locorum, & vix credo talem allegationem non obſervatam me præterlabi potuiſſe. Qvæ res ſuſpicionem magis auget, Judæos iſtos verſionem talem haud agnoviſſe, & tranſcriptionem τῶν LXX. intellexiſſe non de verſione, ſed de exſcriptione ipſiſſimi textûs Hebraici. Et qvod ad verſionem ipſam, de qvâ loqvimur, qvo erga eam animo fuerint, ex hoc aliqvaliter diſcas, qvod aliâ allegatâ, hanc non citent omninò.

3. Norunt ſatis Judæi, verſionem Græcam non exaratam fuiſſe pro Judæis, ſed pro Ethnicis; atqve eorum operâ factam, qvi ad illud opus inviti acceſſerint, nec qvicqvam tale toleraſſent ſi penes ipſos fuiſſet, ſed impediiſſent. Jam verò qvâ fide tale qvid præſtitum fuerit, res ipſa loqvitur, & norunt hoc ſatis Judæi, qvi norunt ſatis, qvali animo erga Ethnicos foret tota gens Judaica.

Nullo ergo argumento qvis perſvaſerit, verſionem iſtam fuiſſe puram & accuratam verſionem, exactè, ſecundùm veritatem Hebraicam, qvam in manibus habuerunt interpretes; differentias autem, qvas nunc deprehendimus in Bibliis noſtris, ortas fuiſſe inde, qvòd Judæi textum Hebræum pro libitu depravarint. Nam nunqvam crediderim ego, magiſtros qvoſvis Judæorum velle Biblia pura, intemerata, exacta, exhibere Ethnicis in verſione Græcâ, & textum interpolatum, pravum, corruptum obtrudere ſuis.

Et judices ipſos appellemus hâc in causâ.

1. In *Gen.* 2, 2. Græca habent: Συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἕκτῃ. Num ipſiſſimo eo ſenſu erat in exemplari, qvo uſu ſunt interpretes? *Immutarunt*, inqviunt Gemariſtæ, *& ſcripſerunt* ויכל ביום הששי Gloſſ. *Ne diceretur, qvòd Deus aliqvid operatus eſt Sabbato.* In exemplari eorum Hebræo erat, uti eſt in noſtris, ויכל ביום השביעי aſt illi immutarunt in tranſcripto Hebræo, de qvo diximus, & ſic interpretes in verſione Græcâ.

2. In *Exod.* 12, 40. Græca habent Ἡ δὲ κατοίκησις τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἣν κατῴκησαν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Χαναὰν, &c. Num ita legerunt interpretes in exemplari ſuo Hebræo? Non. *Immutarunt*, inqviunt Talmudici, *& ſcripſerunt* בארץ מצרים ובארץ כנען. In exemplari, qvod in eorum manibus, aberat ובארץ כנען aſt illi addiderunt de proprio. Gloſſ. *Ne diceretur mendacium, ſcriptum eſt in Lege veſtrâ: Nam ecce Kahath erat inter deſcendentes in Ægyptum. Et ſi omnes annos numeres Kahathi, Amrami & Moſis, non aſſurgunt ad* 400.

3. In *Num.* 16, 15. Græca habent: οὐκ ἐπιθύμημα οὐδενὸς αὐτῶν εἴληφα. Num חמד ſcriptum in exemplari, qvo uſi ſunt LXX? Non. eſt immutatio, inqviunt Magiſtri; nam ſcriptum erat חמר, atqve illi in חמד tranſtulerunt. Gloſſ. *Ne diceretur, Aſinum fortè non abſtulit; at deſiderabile aliqvid aliud abſtulit.* Ex ungve leonem.

Hæc dicta ſunto ad aſtruendum, non *heterodoxum* admodùm eſſe, ſupponere, verſionem Græcam non lectam fuiſſe in Synagogis *Helleniſtarum*, ſed textum Hebræum, ita ut in Synagogis *Hebræorum*. Et jam qvæ in contrariam partem dicuntur, perpendamus paucis.

CAP. X.

Qvæ objiciuntur pro affirmativa.

OBjicitur primò illud in Hieroſ. *Sotah cap.* 7. *R. Levi ivit Cæſaream, audienſqve eos legentes lectionem* שמע Deut. 6. *Græcè, voluit impedire ipſos. R. Joſe id animadvertens, iraſcebatur, dicens: Qvi non poteſt legere Hebraicè, num non omninò leget? Imò legat qvâcunqve lingvâ qvam intelligit & novit, & ſic officio ſuo ſatisfecerit.* Sic redduntur verba à viro doctiſſimo.

At non agit *Gemara* de lectione legis in Synagogis, ſed de recitatione

tatione periocharum phylactericarum, inter qvas prima erat שמע ישראל *Deut.* 6. Vox igitur קורין per *recitationem* reddenda eſt, non per *lectionem*. Qvo ſenſu vox קרא occurrit apud magiſtros freqventiſſimè. Ut *Bab. Megill.* fol. 17. 1. קראה על פה *Recitat librum Eſtheræ oraliter*, id eſt, abſqve libro. *Biccurim* fol. 86. 1. *Olim unuſqviſqve, qvi potuit* לקרות *recitare* (periocham iſtam in oblatione primitiarum uſitatam, *Deut.* 26.) קרא *recitavit. Et qvi non potuit recitare,* מקרין אותו *docuerunt eum recitare.* Vel recitarunt pro eo.

2. Urgetur exemplum illud & hiſtoria de lectione legis & Prophetarum in Synagogâ *Antiochena Piſidiæ*, *Act.* 13, 5. cui non opus eſt, ut aliqvid aliud reſpondeatur, qvàm qvod petit qvæſtionem.

3. Additur & illud Tertulliani *Apologet.* cap. 18. *Sed & Judæi palàm lectitant, vectigalis libertas vulgò auditur* (vel additur) *ſingulis Sabbatis.*

Reſp. Detur, *Tertull.* loqvi de verſione Græcâ, qvod non admodùm patet: qvod actum eſt ſub *Severo*, non concludit & illud actum fuiſſe ſub temporibus Apoſtolorum: præſertim verò cùm *Severus* erga Judæos fuerit ſecundùm ſenſum nominis ſui admodùm ſeverus, ut docet *Baronius* & olim *Spartianus*: ſub qvo obſervari ſabbata à Judæis non potuerunt niſi ſub vectigali: & detur, lectam tùm ab iis *Romæ* (ut ſcenam rei deſcribit Gloſſator in *Tertull.*) fuiſſe verſionem Græcam, erat & illud ſub vectigali; non ex electione populi, ſed ex purâ coactione.

4. Adducitur illud *Juſtini Martyris*, Orat. Parænet. ad Græcos: *Εἰ δέ τις φάσκοι μὴ ἡμῖν τὰς βίβλους ταύτας, ἀλλὰ Ἰουδαίοις προσήκειν διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγώγαις αὐτῶν σώζεσθαι.*

Et Apolog. 2. *Ἔμειναν αἱ βίβλοι καὶ παρ' Αἰγυπτίοις μέχρι τοῦ δεῦρο, καὶ πανταχοῦ παρὰ πᾶσίν εἰσιν Ἰουδαίοις οἱ καὶ ἀναγινώσκοντες οὐ συνιᾶσι.*

5. Aſt inſtar omnium eſt illud, qvòd *Philo* & *Joſephus* ſeqvantur verſionem Græcam, qvodqve (qvod majus) Amanuenſes ſacri in N. Teſt. in allegationibus ſuis è veteri deſumptis. Ergò abſqve dubio, inqviunt, freqvens & vulgaris erat iſta verſio in Synagogis atqve hominum manibus, atqve abſ-

Digitized by Google

qve dubio ſummæ apud Judæos authoritatis, imò ut videtur divinæ. Hæc ſunt argumenta, qvæ maximi ponderis ſunt in iſtam partem.

Ut ergò ad omnia reſpondeatur ſimul, exſpatiemur paululùm in hâc diſqviſitione.

CAP. XI.

Qvibus authoribus & conſiliis prodiiſſe verſionem Græcam, qvæ obtinet ſub nomine LXX. poſſit eſſe probabile.

I.

E Laborata & edita abſqve dubio non erat Judæorum gratiâ, ſed Ethnicorum: Teſtem hîc habemus *Joſephum* in hiſtoriâ ſuâ de LXX. qvem detur veracem eſſe in iſtâ narratione, qvidnam *Ptolemæum* movit, ut tàm avidè verſionem efflagitaret, tàm immenſis ſumptibus tantillum volumen coëmeret? An religio? An adornandæ Bibliothecæ ſtudium? Iſto fuco rem colorat *Joſephus*: at tertium, idqve longè veroſimilius, dictabit ratio. Nam *Ægyptum* tunc temporis infinitâ Judæorum multitudine refertam fuiſſe, docent Scriptores & Judæi & Ethnici: Et qvidnam potuit Rex prudens, & ſibi regnóve ſuo cavens, aliud agere, qvàm mores & inſtituta iſtius gentis penitiùs introſpicere, an cum pace & ſecuritate regni ſui conſiſterent, cùm populus iſte moribus & legibus omnium aliarum gentium contrariaretur? Cùm ergò legem eorum, qvæ totam eorum Religionem, Politiam, Oeconomiamqve comprehenderet, Hebraicè ſcriptam, nec examinare potuerit nec intelligere, neceſſe

Digitized by Google

ceſſe habuit, ut in lingvam ſuam vulgarem transferri curaret. Hinc orta, ut ſupponere benè licet, verſio *qvinqve Presbyterorum*, & ne fraus & colluſio aliqva ſubreperet, congregatio LXXII. *ſeniorum*. Et nonne ſuſpicionem redolet, qvòd congregaret eos prorſus ignorantes qvid agendum? Nam cur *Talmudicis* pro ſuis ſcribentibus, qvàm *Joſepho* pro Ethnicis, non credendum potiùs, dictet ratio? Et ſi qvid veri ſit in narratione, qvòd ſeparatim concluſerit congregatos in totidem conclavibus, redolet illud & eandem ſuſpicionem eò magis.

II. Detur, eos vertiſſe Græcè: qvod, ut vidimus, eſt in ambiguo: at de libris *Moſis* eſt ſermo tantùm apud *Gemariſtas*, & de *lege* tantùm apud *Joſephum*: qvinam ergò reliqvos libros ſacri voluminis verterunt? Abſqve authore forſan eſt, ſi dicamus, Synedrium Hieroſolymitanum, at non abſqve ratione. Nam

III. Implorabant ubiqve Judæi per orbem diſperſi, iiqve in regionibus qvamplurimis numero infiniti, ut propriis legibus viverent regerenturqve, & qvidem non niſi iſtis legibus voluerunt vivere. At qviſnam Princeps hoc concederet, ignorans omninò, qvænam forent iſtæ leges? Viderunt, mores & ritus eorum eſſe univerſis gentibus contrarios: videndum eſt, annon etiam tranqvillitati regnorum ſuorum ſint contrarii? Ipſa iſta ſuſpicio non potuit non verſionem legum iſtarum in lingvam vulgarem reqvirere, & extorqvere etiamà nolentibus. Non potuit ergò Synedrium magnum ſaniùs ſapientiuſq; ſaluti & incolumitati & religioni totius gentis conſulere, qvàm libros ſuos ſacros vertendo in lingvam Græcam, ut ſcirent omnes, qvidnam eſſet qvod profiterentur. Non videre non potuerunt, eos ipſis etiam invitis, vulgari lingvâ tandem prodituros, nec prohiberi poſſe, qvin manibus Ethnicorum ubiqve tererentur. Satiùs longè ergò eſſe, ut ſuâ curâ & authoritate prodeat verſio, qvæ ſit ſecundùm placita ſua, qvàm ut hic illic prodeat hæc & illa, qvæ forſan in opprobrium cederet textui ſacro, aut in periculum aut ignominiam genti, ant nimis propalaret myſteria ſacra inter Ethnicos. Hiſce authoribus atqve hiſce rationibus, ut ingenuè fatear, credo ego, exaratam fuiſſe verſionem iſtam, qvæ circumvagatur ſub nomine LXX. Nec deſunt in ipſâ verſione, qvæ tale conſilium in ejus editione innuunt. Nam

Nn 3 IV. Ocu-

IV. Oculo vel lippienti conſpicuum ſatis eſſe poteſt, elaboratam & adornatam eam fuiſſe majori cum cautelâ, qvàm conſcientiâ, aſtutè potiùs qvàm ſincerè. (1.) Ut-qvantum fieri potuit, codices ſacri abſqve opprobrio forent, & cavillatione Ethnicorum. (2.) Ut emollirentur qvædam, qvæ genti Judaicæ poſſent officere vel qvoad pacem, vel qvoad famam ſuam, qvævé offenſionem poterant parere Gentilibus. (3.) Ut myſteria & nuda veritas librorum ſacrorum qvàm minimè, qvoad fieri poterat, pateſièrent Ethnicis. Qvæ omnia tàm innumeris exemplis demonſtrari poſſent, ut nullam dubitandi anſam eâ de re poſt ſe relinqvant.

His & hujuſmodi cautionibus & aſtutiis exarata eſt iſta verſio, in qvô minùs curæ erat vertentibus, ut prodiret interpretatio ſincera & germana, ſed proviſum præcipuè, ut Gentilibus qvidvis obtruderetur, modò abſqve periculo, & Judaicæ genti conſuleretur de ejus gloriâ & incolumitate: & liceat bonâ cùm veniâ, qvid ex animo ſentiam, eloqvi. Inter varia exemplaria & editiones verſionis hujus, qvæ circumferuntur, ego iſtud exemplar non æſtimo pro maximè genuino, qvod proximè accedit ad textum Hebræum, ſed qvod proximè accedit ad mentem vertentium in hujuſmodi cautionibus.

Dicitur, ut vidimus antè, qvòd, cùm qvinqve Presbyteri vertiſſent Legem, *Acerbus fuit iſte dies Iſraëli, ſicut dies qvo conflatus eſt vitulus aureus.* Et qvare? *Qvia Lex non potuit verti ſecundùm omnia ei convenientia.* Num hinc dolor, qvòd non verteretur nec verti potuerit, clarè & exactè & dilucidè ſatis, ut Ethnici plenam & apertam lucem ejus viderent? Qvis hoc crediderit, in optione & votis fuiſſe unqvam Judæorum? Aſt inde mœror potiùs, ne non callidè ſatis & cautè & aſtutè vertiſſent iſti qvinqve, prout agendum erat cum Gentilibus.

De eâ re proviſum eſt ſatis in hâc verſione, omnes nervos ſuos intendentibus authoribus, & ingenia, ut pro placitis ſuis prodiret talis, qvalem voluerunt, & propoſito ſuo inſerviret & qvoad ſe ipſos & qvoad gentes. Hanc ſanxerunt & authoritate ſuâ roborarunt, non ut verſionem puram & commendandam ſuis, ſed ut idoneam ſatis ad

Digitized by Google

ad obturanda ora & ſatisfaciendum curioſitati Ethnicorum: & ne qvis ſuorum aliam moliretur, in qvâ cautiones & proviſa iſta non ſatis obſervarentur.

Hanc repoſuerunt in Synedriis & Synagogis ſuis, ut in promptu eſſet, & oſtenderetur Ethnicis ut ſymbolum & teſſera Legis, Fidei & Religionis Judaicæ, ſi qvando res & neceſſitas tale qvid efflagitaret.

Concedimus ergò *Juſtino Martyri*, verſionem iſtam fuiſſe in Synagogis & manibus Judæorum; at non ex eo concluſeris, qvòd lecta fuerit in Synagogâ vice textus Hebræi. Concedemus etiam *Tertulliano*, verſionem iſtam lectam fuiſſe *Romæ* ætate ſuâ in Synagogis Judæorum: ſed cogente iſtâ ſuſpicione, de qvâ diximus, nempè ut omnibus innoteſceret, qvalisnam foret Judæorum Lex & Religio, an conſiſteret cum regimine Romano? Qvæſtio noſtra eſt, an *Helleniſtæ* ſibi *eligerent* lectionem Græcæ verſionis, neglecto textu Hebræo? & cùm ut plurimùm viverent illi legibus & inſtitutis ſuis, vix uſpiam oſtenderis, præſertim temporibus Apoſtolorum, de qvibus nos loqvimur, vel antecedentibus, coactos eos fuiſſe illum rejicere, atqve iſtam legere.

Et qvod de *Philone* & *Joſepho* objicitur, nihil mirum eſt, ſi illi pro Ethnicis ſcribentes verſionem iſtam ſeqverentur, qvæ ex inſtituto exarata fuit pro Ethnicis.

At maximi ponderis eſt illud, qvod objicitur de Evangeliſtis & Apoſtolis verſionem iſtam amplectentibus in allegationibus ſuis ex veteri Teſtamento. Ad qvod facillima eſt reſponſio; nempè cum duplici hominum genere rem fuiſſe Scriptoribus iſtis ſacris, cum Judæis & Gentilibus, utrorumqve manibus terebatur volumen N. Teſt. Examinare cupit Gentilis allegationes, qvæ adducuntur ex Teſt. veteri. Aſt Hebraica non callens, qvonam ei refugiendum eſt, niſi ad Græcam verſionem, qvam intelligit? Ita ut non tantùm *ἐκ συγκαταβάσεως* foret, qvod Scriptores illi ſacri verſionem Græcam ſeqverentur, ſed ex purâ neceſſitate; nam aliter impoſſibile erat, ut allegationes eorum ex Lege & Prophetis à Gentilibus examinarentur: Et ſi Judæus in manu habens novum Teſt. qveratur & cavilletur, qvòd receditur in allegationibus à textu Hebræo, in promptu adeſt qvod reſpondeatur: Hæc ipſa verſio, qvæ citatur, ipſis-

ipſiſſima veſtra eſt, qvam vos exaraſtis, edidiſtis, & mundo propoſuiſtis ut ſymbolum & teſſeram Legis & Religionis veſtræ, ut ipſiſſima Biblia veſtra.

Si ex inſtituto plenariam diſqviſitionem de iſtâ verſione aggrederemur, poſſent forſan omnia hæc, qvæ dicta ſunt, variis inſtantiis, rationibus modiſqve fuſiùs demonſtrari. Sed hæc ſufficiant impræſentiarum. Excitata eſt hæc diſſertatio ex mentione lingvæ ignotæ, *cap.* 14. qvam nos ſupponimus fuiſſe Hebræam: adhibitam anteà in Synagogâ iſtâ Helleniſticâ Corinthiorum, & qvam retinere illi voluerunt, ad Evangelium jam converſi; donum lingvarum eo modô, qvo alia etiam privilegia & inſtituta Evangelii ad Judaiſmum nimis detorqventes; & eò magis lingvâ ignotâ utentes, qvòd cœlitùs conceſſum foret lingvarum donum in finem dono ipſi planè contrarium, illud infeliciter pervertentes & non reqvirentes, non admittentes jam interpretem (qvod ante ab iis factum) ac ſi arbitrarentur, dediſſe Deum lingvas ignotas, ut ignotæ forent omnibus, præter eos qvibus eæ datæ.

In his, qvæ dixi de verſione Græcâ, atqve ejus non-lectione inter Helleniſtas, contra-ſentientes novi me habere viros doctiſſimos, & olim qvidem ipſe fui in contrariâ ſententiâ. Unde faciliùs, ut ſpero, perſvadebitur Lectori, me non hæc ex ſtudio contentionis dixiſſe, ſed ex qvantâ qvantâ poſſum ſeriâ rei diſqviſitione, cogitationibus ſæpiùs iteratis, atqve intimo deſiderio inveſtigandæ veritatis.

F I N I S.

INDEX

Digitized by Google

INDEX I.
LOCORUM SCRIPTURÆ.

GENESIS.

I, 1. בראשית 277
2. Spiritus Dei incubabat aqvis 22.127.251
Targ. מנשבא 22
6.7. aqvæ ſupra firmamentum. ib.
II, 2. Septimò die Deus opus ſuum perfecit. 125, 281
7. primus homo formatus in animam viventem. 251
19. poſtqvam Deus formaverat de humo. 125
III, 5. eritis ſicut Elohim. 127
20. vocavit uxorem ſuam Chavam 251
IV, 1. קניתי איש את יהוה 252
V, 1. in ſimilitudine Dei homo creatus. 127
IX, 4. Sangvinis comeſtio prohibita. 117
6. ad imaginem Dei homo factus 127
X, 14. ΓαΦθοϱίειμ 64
XI, 28. Terachus mortuus. 61
XII, 1. Charran. 61. 63
6. עד אלון מורה 67. ſeq.
12. Sara. 62
XIV, 13. Abraham vocatur עברי 47
XVII, 10. ſqq. circumciſio Abrahamo inſtituta. 196
XIIX, 12. בקרבה 277
XX, 18. ὅτι συγκλείων *&c.* 279
XXI, 33. Abraham plantavit lucum. 69
XXIII, 16. Abraham audivit Ephronem. 67
XXIV, 65. velamen. 214
XXVII, 15. בגדי חמדות 113
28. καταυυχθέντος τῷ Ἰσαὰκ. 147
XXX, 47. יגר שהדותא 49
52. Targ. סהיד דגורא הדין *ibid.*
XXXII, 7. Angeli. 28
XXXIII, 19. יעקוב קנה שכם 67. ſeqq.
XXXV, 22. ויהי בשכן ישראל 272
XXXIIX, 14. velamen. 214
XLIII, 33. inebriaverunt ſe cum eo. 227
XLVI, 4. גם עלה 64
20. Joſephi nepotes. 63.
27. ἑβδομήκοντα πέντε. *ibid.*
XLIX, 10. Sceptrum de Juda auferendum. 81
L, 5. Joſephi ſepulchrum. 66
22. Joſephi nepotes. 63
25. aſportabitis oſſa mea vobiſcum. 65

EXODUS.

I, 5. ἑβδομήκοντα πέντε. 63
IV, 22. Iſraël filius meus primogenitus. 141
XII, 15. Septem diebus comedetis azyma. 19
16. dies primus feriatus. ibid.
40. κατόικησις τῶν ὑιῶν Ἰσραήλ. 282
48. unusqvisq; ante paſchæ comeſtionem circumcidendus. 204
XIII, 19. Joſephi oſſa. 65
XIV, 10. Targ. בריש גלי 211
XVI, 22. panis duplex. 30
XIX, 10. mons Sinai. 204
XX, 19. Prophetæ deſiderati. 77
XXI, 2. כי תקנה עבד עברי 56
6. Servi auris perforatur. ibid.
22. Παιδίον μὴ ἐξεικονισμένον. 247
XXIII, 2. לא תענה על ריב 237
24. חג 18
XXIV, 4. Moſes ſangvinem ſparſit ſuper populum. 226
& miſit pueros 278
5. ſacrificia in pactione fœderis oblata. 70
10. Targ. וחזו ית יקרא דאלהא 238
ibid. εἶδον τὸν τόπον. 279
24. Moſe accepit dimidium ſangvinis. 226. ſeq.
XXV, 3. aurum, argentum & æs. 113
XXXII, 34. viſitabo peccatum. 71

LEVITICUS.

III, 17. Sangvinis prohibitio. 117
VII, 26. ſangvis prohibetur. ibid.
27. pœna comeſtionis ſangvinis ib.
XII, 2. Targ. סומא & שימא 99
XVII, 10. Sangvis prohibetur. 117
XXIII, 2. מקרא קרש 156
15. oblatio manipuli primitialis. 19
36. עצרת 17. ſeq.
40. פרי עץ 280
XXIV, 14. blaſphemans extra caſtra educendus. 77
XXV, 46. לעולם בהם תעברו 56
XXVII, (pro XXVI.) 27. 28. πᾶν ἀνάθεμα. 259
29. חרם אשר יחרם ibid.

NUMERI.

II, 2. caſtra filiorum Iſraël. 10
V, 18. fœmina caput velandum. 212
XI, 20. uſqve ad menſem. 171
XII, 12. ὡσεὶ ἔκτρωμα 247
14. ſi pater ejus in faciem ejus conſputaverit. 167
XIV, 34. qvadraginta anni in eremo. 5.
ibid. qvadraginta anni expiationis. ibid.
33. numerus rotundus. 71.
45. murmurantes in eremo pereunt. 206
XV, 30. Targ. בריש גלי 211
XVI, 15. οὐκ ἐπιθύμημα &c. 282
ibid. המר אחר 277
46. ignis in altari ardens. 70
XX, 2. non habebant aqvam. 204
XXI, 2. 3. anathema. 259
19. Mathana. 204
XXII, 16. כבר אכברך 134

XXIV, 25. Balaam ivit in locum ſuum. 15.
XXV, 9. viginti qvatuor millia interfecta. 205
XXVI, 62. Levitarum ſumma. 206
XXXIV, 11. 12. שפם 270
XXXV, 4. 5. menſuratio murorum. 11

DEUTERONOMIUM.

I, 31. ἐτροποφόρησε. 103
II, 22. Septuaginta animæ. 64
23. Καππαδόκες. ibid.
IV, 4. כלכם היום 126
V, 25. Prophetæ deſiderati. 77
VI, 4. שמע ישראל 282
X, 22. ἑβδομήκοντα. 63
XI, 29. 30. Gerizim & Ebal. 68
XII, (pro Dan. XII.) 16. Sangvinis comeſtio probibita 117
XVI, 8. Sex diebus comedetis azyma. 19
ibid. עצרת 17
9. Septem hebdomadas numerabis tibi. 19
XVII, 7. ἐξαρεῖς τὸν πονηρόν. 179
XIIX, 15. 16. Prophetæ deſiderati. 77
XXIII, 1. 2. excluſio ab Eccleſia. 156
XXIV, 4. repudium. 192
XXV, 2. 3. reus plagis cædendus, incurvandus. 148
9. זקנים Targ. דינין 185
XXVI, 2. ſeqq. oblatio primitiarum. 283
XXX, 6. περικαθαριεῖ. 280
XXXII, 15. בעט 89
XXXIII, 2. ignis, lex divina. 163
27. מענה קדם 278

JOSUA.

III, 4. caſtra Iſraëlitarum. 11.
16. aqvæ diſſectæ in Jordane. 10
V, 4. περιεκάθηρεν Ἰησοῦς 280
5. exeuntes ex Ægypto circumciſi. 204
VIII, 30. אז יבנה 243
XXI, 40. ἐκεῖ ἔθηκαν &c. 280
XXIII, 12. συγκατάμιξις. 178
XXIV, 3. מעבר הנהר 60
30. ἐκεῖ ἔθηκαν. 280

LIBER JUDICUM.

V, 1. Targ. בריש גלי 211
23. maledicite Meroz. 172. ſeq.
XI, 33. Minnith. 93
XV, 20. Samſonis regimen. 104
XVI, 31. Samſon judicavit 20 annis. ibid.

I. SAMUELIS.

II, 29. בעט 89
III, 1. Samuelis tempore Prophetæ rari. 35
IV, 18. εἴκοσι ἔτη. 104
VI, 1. כל בחור בישראל 79
X, 5. Targ. שבח 239
XIIX, 23. Targ. והדיוט 242
33. Targ. גבר מסכן והדיוט 39
XIX, 24. 25. שבח 239
XXI, 8. Doëg detentus eſt coram domino. 87
XXIV, 15. Targ. בתר חלש חד 39
ibid. בתר הדיוט חד ibid.

II. SAMUELIS.

XV, 7. 8. Abſalomi votum. 219
XXI, 11. καὶ ἐξελύθησαν &c. 280

I. REGUM.

V, 11. Salomon dedit oleum. 93

VI,1. ædificatio templi 104. *ſeq.*
VIII,64. Salomonis ſacrificia. 33
XII,28. δαμάλεις. 146
30. vitulus in Dan. 74
XVII, 31. Baal. 145
XIIX,28. Baalitæ ſe cultris inciderunt. 73
30. Elias inſtauravit altare dirutum. 144
XIX, 14. Elias Deo ſupplicat. ibid.
altaria Dei diruta. ibid.
18. καὶ καταλείψεις *&c.* 145
omne os, qvod ei dedit oſculum. 146

II. REGUM.

II, 1. cùm adſcendere faceret Deus Eliam. 280
11. adſcendit Elias per turbinem in cælos. ibid.
15. Spiritus Eliæ habitabat ſuper Eliſæum. 176.
VIII, 26. Ahaſiæ regimen. 205
X,20. עצרה 17
21. Baal. 145
XV,14. Menachem. 95
XVI,9. קיר 57
XVII,6. Halach & Chabor. 267
XIIX, 10. Halach & Chabor. ibid.
XXIV, 8. Jojachimi regnum. 205

I. PARALIPOMEN.

VII,20. ſeqq. Ephraimi filii. 63
28. Gaza. 85
IX,31. τὰ τηγάνου *&c.* 280
XXI,25. David dedit Ornani pro loco. 76
XXV,1. מצלתים 234

II. PARALIPOM.

XXII,2. Ahaſiæ regimen. 205
XXXIII,11. Targ. בכירו 92
XXXVI,9. Jojachimi regimen. 205

LIBER ESDRÆ.

II (pro XI.) 1. ſeqq. numeratur populus ex Babylone redux. 264
62. genealogiam non poterant derivare. ibid.
64 (pro 24) Summa populi. ibid.
VII, 26. aut ad mortem, aut exilium. 273
X. 8. perdetur omnis ſubſtantia ejus. ibid.

LIBER NEHEMIÆ.

VIII, 8. legerunt in lege Dei. 271
XIII,25. contendi cum illis, & maledixi. 173

JOBUS.

III,16. נפל 246
XIX, 25. Scio, qvòd redemtor meus &c. 251

PSALMI.

I,5. Impius non ſtabit in judicio. 148
II,1. ſeqq. Cur congregarunt ſe gentes? 104. *ſeqq.*
7. Targ. חביב כבר לאבא לי אנת 105
12. (pro XI, 12.) נשקו בר 280
VI,8. עשש 99
IX,15. למען אספרה 34
XIV,3. πάντες ἐξέκλιναν. 139
XX,2. Exaudiat te Deus. 104
XXXI,10. עשש 99
XLII,15. הוא ינהגנו עלמות 280
LX,5. יין תרעלה 147

LXXXVI,

LXXXIV, 4. עוד יהללוך 243
XCI, 6. קטב & דבר 252
XCII, 8. להשמרם 34
XCIX, 6. Moſe & Samuel. 35
CII, 6. in principio fundâſti terram. 251
CX, 3. עמך נדבות ביום חילך 29
ros auroræ 106
CXIIX, 22. אבן מאסו הבונים 38
CXIX, 101. למען אשמור 34
CXXIIX, 1. Beati timentes Dominum. 102

PROVERBIA.

I, 15. נבון התחבולות יקנה 233
XI, 14. תחבולות *ibid.*
XII, 18. lingva Sapientum eſt ſanitas. 131
XIV, 6. תחבולות 233
XXVII, 22. ſi contuderis ſtultum in mortario. 148

CANTICUM.

II, 7. Targ. 64
IV, 5. Ben Ephraim. 8
V, 1. bibite & inebriate vos. 224
VII, 1. ambitus femorum tuorum ſunt ſicut monilia. 168

JESAIA.

I, 6. Targ. שומתא 99
III, 20. בתי נפש 280
VI, 1. vidi Dominum. 90
ibid. ſedentem ſuper ſolium. 77
VIII, 21. מלכו 72
IX, 6. prophetia de Chriſto. 86
XI, 2. והריחו ביראת 42
XII, 13. Targ. ניכול כסר 55.186
XXV, 7. velum amovetur in monte Sion. 23
XXVI, 19. ros Chriſti vivificans mortuos. 106
XXIIX, 10. πνεῦμα καταvύξεως. 147
XXIX, 13. præcepta hominum. 143
XXXV, 3. τὰ ἴσια. 107.
XL, 5. videbit omnis caro ſalutare. 25
XLIII, ult. אתנה יעקוב לחרם 259
XLIV, 13. כתפארת אדם 215
LII, 8. ירננו 243
LIII, 1. ſeqq. mors Chriſti prædicta. 107
4. ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν 86. *ſeq.*
LXV, 15. dimittetis nomen veſtrum in execrationem. 261
LXVI, 24. omnis caro veniet. 45

JEREMIAS.

V, (pro VI,) 31. מרה תעשו 248
X, 11. כרנה תימרון להון 49
XXIX, 5. 6. ædificate domos &c. 264
XXXII, 35. Baal. 72
XLVI, 17. tranſiit tempus ſtatutum. 173

EZECHIEL.

IX, 1. viſitatio urbis. 72
XIII, 18. veſtis Ezechielis. *ibid.*
XVI, 16. veſtis Ezechielis. *ibid.*
XX, 7. 8. idola Ægypti. 204
XXVII, 17. Minnith & Pannag. 93
XXXVI, 25. Spargam ſuper vos aqvas mundas. 248
XXXVII, 10. mortua revixerunt. 9
18. à

18. à mortuis reſuſcitati. 64

DANIEL.

II, 4. ארמית 49
39. Somnium Nebucadnezaris. 113
V, 5. לקבל נברשתא 280
VII, 8. tres coſtæ inter dentes. 268
13. filius hominis. 77
18. ſancti Excelſi. 181
27. ſanctiExcelſi. ibid.
IX, 26. 22. Meſſiæ exciſio. 40

HOSEA.

IV, 10. הזנו ולא יפרצו 116
XIII. 2. oſculentur vitulos. 146
10. אהי מלכך 252
14. אהי דבריך מות ibid.

AMOS.

I, 5. Targ. קיר 57
IV, 3. השלכתנה ההרמונה 75
ibid. Targ. ibid.
IX, 12, ut poſſideant reliqvias Edom. 112

OBADIA.

v. ult. non erunt reliqviæ domus Eſau. 112

HABACUC.

I, 6. ecce ego ſuſcitans. 108

ZEPHANIA.

I, 5. מלכם 72
III, 10. flumina Aethiopiæ. 85

ZACHARIA.

IX, 1. Damaſcus. Targ. 90

MALACHIA.

III, 1. Angelus fœderis 92
IV, 6. percutiam terram anathemate. 261

TOBIA.

I, 15. Βάαλ. 146

III, 8. Aſmodæus. 14

MATTHÆUS.

III, 9. Saducæi. 126
IV, 23. Chriſtus docebat in Synagogis. 54
VII, 29. ἐξουσίαν ἔχων ἦν. 216
IX, 4. 5. uxoris dimiſſio. 116
XV, 9. fruſtra colunt me mandatis hominum. 143
XIX, 28. Seſſio filii hominis in throno gloriæ. 180
XX, 22. 23. Baptiſ[illegible] 247
XXI, 21. ὄρη μεθιστάνειν. 235
26. omnes æſtimârunt Johannem pro Propheta. 39
38. hic eſt hæres. 40
42. lapis reprobatus. 38
XXII, 31. 32. Ego ſum Deus Abrahami &c. 126
44. Sermo Chriſti coram Phariſæis. 28
XXIV, 3. συντέλεια τοῦ αἰῶνος. 24. 207
14. Evangelium toti orbi prædicatum. 143
15. ſeqq. excidium Hieroſolymitanum. 198
XXV, 32. oves & hirci. 181
XXVI, 27. accipiens calicem. 207. 226
29. non bibam poſthàc de fructu vitis. 106
XXVII, 5. Judas ſtrangulatus. 14
56. Ἰωσῆς. 16
XXIIX, 12. 13. 14. conſilium presbyterorum 40

16. Chri-

Digitized by Google

16. Chriſtus poſt reſurrectionem Apoſtolis apparuit. 6. 246
18. data mihi omnis poteſtas. 106

MARCUS.

I, 1. initium Evangelii. 227
IV, 11. 12. audiunt, & non intelligunt. 143
V, 38. κλαίοντας καὶ ἀλαλάζοντας. 234
VI, 3. ἰωσῆς. 16
5. δύναμιν ποιῆσαι οὐκ ἠδύνατο. 232
29. Johannes in aula Herodis. 95
XIV. 15. ἀνώγεον, ubi Chriſtus paſcha celebravit. 11
XVI, 12. ἐφανερώθη περιπατοῦσι. 246
15. πᾶσα κτίσις. 140
17. 18. Χαρίσματα ἰαμάτων. 232

LUCAS.

I, 2. ἀπ' ἀρχῆς. 111
15. Baptiſta μέγας ἐνώπιον τοῦ κυρίου. 82
III, 2. Annas & Caiphas. 119
XXII, 4. στρατηγοῖς συνελάλησε. 36
12. ἀνώγεον, in qvo Chriſtus paſcha celebravit 11
30. Seſſio filii hominis in throno gloriæ. 180
XXIV, 1. ſeqq. iter Sabbaticum. 9

JOHANNES.

I, 4. ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. 251
IV, 2. Jeſus non baptizavit ſed diſcipuli. 91
25. Meſſias. 81
39. fides Sichemitarum. ibid.
VII, 28. οὔπω ἦν πνεῦμα ἅγιον. 271
35. διασπορὰ τῶν ἑλλήνων. 262
VIII, 33. Judæi ſemen Abrahami 196
X, 35. Dii. 76
XI, 18. Bethania. 11
48. miracula Jeſu. 39. 40
XIII, 27. Diabolus in Judam intrat. 15
XIX, 10. ἦν ἔχων ἐξουσίαν. 216
12. ἡμέρα μεγάλη τοῦ σαββάτου. 20
34. Sangvis & aqva ex latere Chriſti fluxit. 226
XX (pro XXI) 23. peccatorum retentio. 43
26. & poſt dies octo. 254

ACTA APOSTOL.

I, 15. centum & viginti. 21. 55
21. ἐν χρόνῳ &c. 118
II, 1. erant omnes unà. 13.
9. 10. 11. congregati Hieroſolymæ. 85
ibid. Judæi & proſelyti. 50
11. magnalia Dei loqvi 240
42. panis fractio. 221
III, 6. ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ χριστοῦ. 176
11. porticus Salomonis. 32
17. ignorantia de Meſſia. 41
26. ἀναστήσας αὐτὸν. 35
IV, 12. fiducia Petri & Johannis. 232
V, 12. poteſtas miraculorum. 45
17. αἵρεσις τῶν σαδδουκαίων. 38. 45
25. in templo. 37
VI, 1. Helleniſtæ & Hebræi. 262

3. Dia-

Digitized by Google

3. *Diaconi ſeptem.* 21. 55
4. ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου. 21
VII, 22. Moſes δυνατὸς *&c.* 82
VIII, 4. omnes diſperſi ſunt præter Apoſtolos. 13
14. *Samaria recepit verbum Dei.* 80
16. *Simon baptiſatur.* 82
20. ματαιότης. 140
22. πᾶσα κτίσις. ibid.
37. *baptiſmus.* 82
IX, 17. πληρωθῇς πνεύματος ἁγίου. 90
ibid. ἰησοῦς ὀφθείς. ibid.
27. εἶδε κύριον. ibid.
X, 44. Petrus in domo Cornelii. 22
45. *Spiritus S. in gentes etiam effuſus.* 25. 230
46. *lingvis loqvuti ſunt & prophetarunt.* 240
XI, 19. diſperſi. 19
20. *invenerunt in Antiochia Helleniſtas.* 265
ibid. Judæi. 50. 262
ibid. Cyprioti & Cyrenæi. 53
23. παρεκάλει πάντας. 42
27. *Prophetæ Hieroſolymis venerunt in Antiochiam.* 94
28. *Agabus famem prædixit.* 240
XII, 1. Herodes. 156
12. *Johannes.* ibid.
XIII, 2. Antiocheni Paulum & Barnabam ſegregent. 240
3. νηστεύσαντες. 95
5. *verbum Dei in Synagogis Judæorum lectum.* 283
13. *Paulus & Barnabas.* 158
15. *Moſes & Prophetæ lecti.* 107
27. *habitantes in Jeruſalem ignorant Jeſum.* 41
47. *conſtitui te, ut ſis lux gentium.* 35
XIV, 19. Paulus lapidatus. 250
XV, 17. ὅπως ἂν ἐκζητήσωσι. 34
20. *comeſtio idolothytorum & ſcortatio.* 187
22. *Judas Barſabas.* 16. 41
XVI, 23. Paulus flagellatus. 250
37. *Silas.* 100
XIIX, 1. ſeqq. prima fundatio Eccleſiæ Evangelicæ Corinth. 154
4. *Judæi & gentiles converſi.* 157
7. *Domus Synagogæ contigua.* 222
15. *ipſis liberum erat, ut judicarent.* 180
24. *Apollo.* 157
26. *Aqvila.* 12
XIX. 2. οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστι. 271
4. *Paulus.* 155
ibid. Epheſi. 159
17. 18. 19. 20. *Hoc autem notum factum omnibus &c.* 256
22. *Timotheus & Eraſtus in Macedoniam miſſi.* ibid.
29. *Gajus & Ariſtarchus capti.* 250
31. *Aſiarchæ ſe Paulo exhibent amicos.* ib.
XX, 1. Paulus profectus in Macedoniam. 256
7. *in una Sabbatorum.* 254
ibid. κλάσις ἄρτου. 30

Sacel-

Digitized by Google

Sacellum Troadenſium. 12
XX, 10. Agabus vincula Pauli prædixit. 240
XXII, 5. Paulus Phariſæus fuit. 121
ibid. literæ Synedrii. 88
5. φωνὴ λαλοῦντος. 89
21. Paulus ecſtaſin paſſus Hieroſolymis. 202
XXIII, 4. ἀρχιερεὺς τοῦ θεοῦ. 88
XXIV, 10. Paulus cauſam dicit. 119
XXVI, 14. ſeqq. ἑβραΐδι διαλέκτῳ. 90

EPIST. AD ROMANOS.

I, 4. Filius Dei per reſurrectionem à mortuis manifeſtatus. 106
22. ἐματαιώθησαν. 40
IV, 11. σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης. 195
XI, 5. τὸ λεῖμμα τοῦ Ἰσραήλ. 112
26. omnis Iſraël ſalvabitur. 269
XIV, 5. obſervatio dierum. 253
15. δι' ὃν χριστὸς ἀπέθανε. 200
XVI, 1. Phœbe. 222
5. domeſtica Eccleſia. 257
Aqvila. 12
21. Jaſon. 155
23. Gajus. 159. 222

I. AD CORINTHIOS.

I, 22. Sapientia Ethnica. 161
III, 20. μάταιοι. 141
IV, 6. Paulus & Apollo. 157
17. Timotheus ad Corinthios miſſus. 176
V, 1. conjugium inceſtuoſum. 116
7. ἐθύθη αὐτὸς πάσχα ὑμῶν. 20
VI, 3. ἄγγελοι. 217
16. duo erunt in carnem unam. 116
VII, 37. ἐξουσίαν ἔχει. 216
IX, 1. ἑώρακα χριστόν. 90
4. ἐξουσίαν ἔχειν. 216
8. num hæc ego dico & non lex? 191
19. 20. Paulus liber ab omnibus. 202
ibid. Judæis factus ſum Judæus. 244
X, 11. τέλη τῶν αἰώνων. 24
16. κλάσις ἄρτου. 30
20. qvæ idolo offeruntur, offeruntur dæmonibus. 200
23. omnia mihi licent. 187
XI, 5. mulier prophetans. 240
6. fœmina propter virum creata. 218
19. δόκιμοι. 228
21. Corinthiorum procœnium. 46
27. ἔνοχοι τοῦ σώματος. 229
33. convenientes ad manducandum 225
XII, 28. προφῆται καὶ διδάσκαλοι. 94
XIV, 2. 4. ſeq. lingva ignota. 262
3. παράκλησις. 244
ibid. παραμυθία. 41
4. ὁ λαλῶν γλώσσῃ. 236
13. oret, ut interpretetur. ibid.
22. lingvæ ſunt in ſignum 244
23. ἰδιώτης. 242
26. προφητεύειν. 239. ſeq.
27. viciſſim loqvantur. 239
XV, 6. qvingenti fratres in monte Galilææ. 6
8. ὤφθη κἀμοί. 90
20. ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. 20
33. φθείρουσιν ἤθη χρηστά. 142
XVI, 3. οὓς ἐὰν δοκιμάσητε. 228

II. AD CORINTHIOS.

I, 8. 9. non volumus vos ignorare de tribulatione noſtra. 246
II, 12. 13. Veniens in Troadem. 256

V, 10. omnes ſtabunt ante tribunal Chriſti. 181

VII, 5.6.7. venientibus nobis in Macedoniam &c. 256

12. Scripſi vobis. 165

XI, 3. φθαρῇ νοήματα ὑμῶν. 142

23. Iſraelita? ſic ego. 8

AD GALATAS.

II, 1. ἀνέβην κατ' ἀποκάλυψιν. 110

9. Jacobus, Petrus & Johannes. 270

III, 19. διαταγεὶς δι' Ἀγγέλων. 76

IV, 10. dierum obſervatio. 253

AD EPHESIOS.

I, 17. ματαιότης. 141

IV, 11. προφῆται καὶ διδάσκαλοι 94

AD PHILIPPENSES.

III, 5. φυλὴ Βενιαμίν. 144

ibid. Hebræus ex Hebræis. 53

AD COLOSSENSES.

I, 23. πᾶσα κτίσις. 140

IV, 5. Eccleſia in domo privata. 257

I. AD TIMOTHEUM.

I, 20. tradere ſatanæ. 175

III, 2. Epiſcopus non ſit bigamus. 116

IV, 3. matrimonium prohibitum. 114. 197

V, 1. πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς. 168

3. Viduas honora. 134

10. viduæ lavantes pedes peregrinorum. 222

AD TITUM.

I, 2. χρόνοι αἰώνιοι. 207

AD PHILEMONEM.

verſ. 2. Philemon. 12

ibid. Eccleſia in domo. 257

9. Paulus. 79

22. para mihi hoſpitium. 257

I. PETRI.

II, 15. Boſor. 270

IV, 17. judicium exorſurum à templo Dei. 198

V, 13. Marcus. 158

II. PETRI.

I, 4. φθορὰ ἐν ἐπιθυμίᾳ. 142

II, 1. ſeqq. Agapæ. 222

III, 16. δυσνόητά τινα. 151

I. JOHANNIS.

IV, 1. multi pſeudoprophetæ. 233

V, 8. Spiritus, & aqva & ſangvis. 157

III. JOHANNIS.

verſ. 5. fratres & hoſpites. 222

AD HEBRÆOS.

I, 10. in principio terram fundaſti. 251

VI, 5. crucifigunt ſibi rurſus filium Dei. 229

VII, 2. Abraham. 61

IX, 16. διαθήκη. 227

19. Sangvis aqvâ mixtus. 226

X, 29. conculcavit filium Dei. 229

EPIST. JUDÆ.

verſ. 12. Agapæ. 220

APOCALYPSIS.

I, 10. fui in Spiritu die dominica. 254

II, 14. Baalamitæ. 114

20. Jezebelitæ. 114

25. Nicolaitiſmus peſte punitus. 230

III, 20. dies tentationis venturus ſuper univerſum orbem. 198

XIX, 10. teſtimonium Jeſu eſt Spiritus prophetiæ. 157

XX, 14. thronis inſidentibus datur judicium. 182

XXI, 19. Jaſpis. 144

INDEX

Digitized by Google

INDEX II.
RERUM ET VERBORUM.

A.

אבר מן החי 118
Abraham vocatus עברי 47
cur ita vocatus? 48
Iſaac, & Jacob qvomodo greges ſuos paverint, & familias habuerint in Canaanitide? 68
Abrahami duplex ſemen, naturale & fidele. 196
y Chaldæis mutatur in ש aut ס 270
עברי Hebræus. 47
vocatur Abraham. 47
Abſalom comatus. 219
Academiæ in Babylone. 88
Acorinthus mons. 154
Actorum Apoſtolorum αὐτόπτης Lucas. 3
eorum ſcopus. ibid.
Ἀδὰμ ἔσχατος. 251
πνεῦμα ζωοποιοῦν. ibid.
Adam primus. ibid.
Adama. 10
ἅδης qvid? 26
ἀδόκιμος. 206
Adventus Chriſti 261
ante Adventum Chriſti in carnem an Judæi qvoad majorem partem excœcati & rejecti? 142.146
Adventus Meſſiæ. 87
Ægyptus multis Judæis referta. 284
Agapæ. 220. ſeq.
unde originem habeant? 221
Ager ſangvinis. 15
unde ſic dictus? ibid.
ubi ſitus? ibid.
in illum Judas à diabolo præcipitatus. ibid.
אחי 252
איבסמי edulcati. 23
עירוב commixtio. 208
עירובי חצרות κοινωνίαι atriorum. ibid.
איש הר הבירה 36
αἰών. 207
אקום de futuro vaticinatur. 5.
Alexandriæ Eccleſia Cathedralis. 89
Alexandrinorum Synagoga. 58
אלהים Samaritanus Interpres ſæpè per מלאכיה reddidit. 127
ἀλία. 6
עליות ubi extra Synagogam de lege & rebus religionis tractatum. 11
עליכא 99
ἀλισγήματα τῶν εἰδώλων. 115
אלם 99
אל תקרא 75

Al-

Altaria Dei. 145
Idolorum. ibid.
Ἀλαανὶς civitas Meſopotamiæ. 268
Amen omnes reſpondent. 242
orphanum. ibid.
Ananias. 43
ex numero 120, qvi Spiritu S. impleti. ibid.
ἀρχιερεύς. 119
Sagan Sacerdotum. ibid.
terræ mandatur. 43
Ananiæ deceptio Spiritus S. 42
Anathema qvid? 258. ſeqv.
Altiſſimo. 259
qvod anathematizatur in hominibus. ibid.
Sacerdotibus. 259
Anathematizare. 172
Ἄγγελος. 76
Angelus. ibid.
Eccleſiæ. 242
mortis. 206
Angeli boni. ibid.
deſponſationum. 218
induerunt hominum formam. 92
mali ibid.
tempore promulgatæ legis in monte Sinai aderant. 76
Angelorum diſtinctio, ſpirituum & dæmoniorum. 128
Angelos qvô ſenſu Sadducæi agnoverint? ibid.
Anni Judicum Iſraël. 103
tyrannorum Iſraël. ibid.
Ἀνώγεον, in qvo Salvator paſcha celebravit. 11
Antemeridianô tempore in Synagoga conventum. 108
Ἀντιλήψεις. 232
Ἀνθρωποφαγία Judæorum circa Cyrenem habitantium. 98
Ἀνθύπατος vox. 100
Antiochia. 101.107
ἀπήγξατο, ſtrangulatus eſt. 14
אפיקורותא 169
אפקר ibid.
Apocalypſis. 268
Apollo. 157
Apoſtoli à qvo baptizati? 91
ad nullos ſcribunt, niſi ad qvos Evangelium pervenerat 143
dona lingvarum aliis potuerunt largiri. 22
Apoſtolis tribuitur λόγος ſοφίας. 232
Apoſtolum eſſe majus eſt, qvàm liberum eſſe. 201
Apoſtolorum χειροθεσία. 83
opinio de regno Chriſti terreno. 7. ſeq.
Apoſtolicam doctrinam & miracula adverſatur Synedrium. 39
Appia via. 136
Appii forum. ibid.
Aqva, qvid per eam intelligatur Gen. 1, 2. ſeqq. 22
Aqvâ mixtum poculum Chriſti. 226
Aqvarum rivi apud Prophetas de gentium irrigatione per Evangelium & Spiritum. 204

Aqvi-

Aqvila. 257
Aqvilæ domus inſerviit prælectionibus ſacris. 257. ſeq.
Aqvilæ verſio Græca. 280
Aramæa lingva. 49
Arca. 271
Argentum, doctrina pura. 163
Ἄρχοντες. 37
ארור 172
Articuli fidei obſcuriores domo tractati. 258
עשש 99
Aſiarchæ. 250
Aſmodæus ſtrangulavit 7. maritos Saræ. 14
אסורי אכילות 115
אסורי הנאות ibid.
Aſſyriaca lingva apta ad Scripturam. 48
Aurum, doctrina pura. 163
עתיד לבוא 8
אומן 12
עצר 87
עצרת 17. 18
in Sacris ſignificat diem feriatum. ibid.
Azochis oppidum. 266
Azotus 88
Azymus panis qvid in paſchate deſignaverit? 225
Azymorum feſtum. 18

B.

Baal generale nomen Idolorũ. 146
idolum Tyrium. 145
Baal Peor. 71
Baalamitæ. 114
בעלי דינין 12
בעט calcitrare. 89
Babylonia. 60. 163. ſeqq.
Babyloniæ Petrus ſcripſit. 270
Babyloniâ in aliam terram exire prohibitum. 265
Babylonica turris. 141
Baithus. 122
Baithuſæi. 123. 128. 129
במורות excelſa. 145
Baptiſmus. 226
Barbarus unde dicatur? 132
Barbaras vocârunt Græci omnes gentes præter ſuam. 132
Bar Jeſus. 98. ſeq.
בריש גלי 211
ברכת מינים oratio contra hæreticos. 45
Barnabas unde deducatur? 41
Apoſtolus gentiũ in Cypro. 42
Barſabas qvid ſignificet? 16
Βασιλικὴ portus nobiliſſima. 32
Benedictiones tres qvotidianæ virorum. 213
Benjamin. 144
Beſtiis objici. 249
Bethania oppidum. 11
Beth Midras Rabbinorum. 12
ibi conventum tempore pomeridianô. 108
Bethphage. 11
בי אבידן 257. ſeq.
Biblia aliâ lingvâ, qvàm Hebræâ, qvò reponenda Judæis? 274
an Sabbato ab incendio eripere liceat? 273
Hebræa eripere licet Sabbatô. 273

Hebræa in Judæorum Synagogis lecta. 271
qvâ lingvâ lecta in Synagoga Antiochena? 101. 107
qvorum uſus in conventibus Sacris Judæorum. 262
ביעותא 110
בי רבנן 257
בית הכנסת ibid.
בית מדרש 257
בלאסתר vicus, ubi Joſeph ſepultus. 65
בן בליעל 100
בני עליה 12
Boſor. 270
בר סבא 16
בר שומא 98
בטלין 12
בציעה fractio panis qvid Judæis ſignificet? 30

C.

Cæſarea Philippi. 52
חבירים collegæ ſapientum. 184
Canaanæum ſervum non licet manumittere. 56
Candace regina Æthiopum. 85
Capitis pœna propter hæreſin, ad ſolum Synedrium Hieroſol. ſpectat. 89
Cappadoces qvi? 110
Captivitates tres Iſraëlis. 75
Cares vocantur Βαρβαρόφωνοι. 110.
Carnis non ritè mactati prohibitio. 118
Carthago inſtaurata. 154
Caſtor & Pollux. 134
Caſtores numina navigantibus propitia. 135
Caſtorum templum. 134
Caſtra terna, extra qvæ locus lapidationis. 77
Caſtrametatio Iſraëlitarum. 9. 10
Cataractes fluvius. 101
Centum & viginti Hieroſolymis congregati. 12
qvi in hunc numerum præter Apoſtolos & 70 diſcipulos referendi? 13
fœminæ ab hoc numero excluduntur. ibid.
Ceſtrus fluvius. 101
חכמות יונית 161
חלה 267
Chaldæi ſive Babylonii iidem cum Meſopotamianis. 60
חרבא 258
חרם שמים 259
חרמי גבוה ibid.
חרמי כהנים ibid.
חרם אשר יחרם מן האדם ibid.
כיון 73. ſeq.
Χειροθεσία Apoſtolorum. 83
Chiromanicæ. 92
חולדה qvid? 32. 34
חונק Aſmodæus. 14
כוס הברכה 207
Chriſtus à Patre genitus. 106
diſcipulos mittit Hieroſolymam. 7
filius hominis. 77
mittitur per prædicationem. 35
poſt reſurrectionem diſcipulis ex inopinato apparuit. 6.
ſemel

ſemel apparuit expectatus in monte Galilææ. ibid.
verus Meſſias. 157
veſperâ ſuſpenſus. 5
Chriſti adventus. 261
corpus ſpirituale. 9
mors. 27
perſona, actiones & paſſio ex V.T. adſtructa. 236
ſeſſio in throno gloriæ. 180. ſeq.
Circumcidendus unuſqviſqve ante Paſchæ comeſtionem. 204
Circumciſio. 194
inſtituta. 196
cur inſtituta. ibid.
כהן ערל 194
Cœmiteriorum diſtantia à civitatibus Leviticis. 44
כל הבריות 40
Collectæ pro Judæis pauperibus ad Chriſtianiſmum converſis. 253
pro Rabbinis pauperioribus in exteris regionibus. ibid.
Coma. 219
Comæ nutritio. ibid.
Comedendæ res apud Judæos in conviviis multis ſcrupulis obnoxiæ. 209. ſeq.
Communio. 227
Communio Euchariſtica. ibid.
ſanctorum inter ſe. ibid.
Concubitus. 188
Confuſio Lingvarum. 22
Congregati cum Apoſtolis poſt mortuum Ananiam non auſi ſe cum illis conjungere, ut æqvales. 44
Confeſſus authorizatus. 183
non authorizatus. ibid.
triumviralis. ibid ſeq.
Convivia ante Euchariſtiam. 220
charitativa. 221
חנק mortis genus. 91
Corinthus ubi ſita? 153. ſeq.
Corinthiaca Eccleſia magnam partem ex Judæis conſtitit. 238
Eccleſia etiam ex gentilibus conſtitit converſis. 179
Corinthiacæ Eccleſiæ lingva. 235
Corinthiaci Judæi cur ſe ſub Petro conſcripſerint, & non alio Apoſtolo? 158
Corinthiorum præconium. 46
Corpus Chriſti ſpirituale. 9
Criſpus. 159
Crumenam nulli licuit in templum ſecum ferre. 33
בשר 203
Cuthæi. 102
Cyrene. 57
à Græcis condita. ibid.
Cyrenæa regio ſub Ptolemæorum imperio. 58
Cyrenæi. 57
Judæi homicidæ, ibid.
ἀνθρωποφάγοι. 57. 98
Cyrenenſium Judæorum qvæ lingva vernacula? 57

D.

Δαμάλεις. 146

Dan.

Dan. 74
Daniel, ubi fuerit tempore adorati ſimulachri Nebucadnezaris? 46
David qvando mortuus? 27
Decimæ apud Judæos non accipiendæ à gentilibus. 201
Demetrii tumultus. 249. ſeq.
Diabolus per triduum aut circiter in Juda habitavit. 15
effuſis viſceribus Judæ egreditur. ibid.
Judam in agrum ſangvinis præcipitavit. ibid.
Diaconatus officium. 54
Diaconi ſeptem eleemoſynarum. ibid.
διάκρισις πνευμάτων. 233
Dianæ templum. 101
Dies, i.e. dies dominicus. 163
vocatur lux Evangelica. ibid.
Domini magnus & terribilis. 24
dominicus. 254
Meſſiæ qvadraginta. 5
Dies Meſſiæ conferuntur cum infideli generatione in eremo. ib.
poteſtatis Chriſti. 29
prima hebdomadis. 254
דגלת Diglath. 266
דיני ממונות 182
דיני נפשות ibid.
δεῖπνον ἴδιον. 223. ſeq.
δοκιμάζειν. 228
δόκιμον. 203
Doctrina levis & vilis, fœnum, ſtipula. 163
pura, aurũ, argentũ, lignum. 163
Dona Spiritus S. non acqviruntur pecuniâ. 83
Dorcas. 155
Δύναμις in Evangeliis refertur ad miracula. 176

E.

Ebal mons. 68
Ἐκκλησία. 6
Eccleſia cathedralis Alexandriæ. 89
Judaica & gentilitia. 157
domeſtica. 12. 257. ſeq.
Eccleſiæ Apoſtolicæ mores Synagogarum laudabiles imitatæ. 222
Edom. 113
Edomæi qvi? 112
Edulcari qvid? 23
Effuſio Spiritus S. in diſcipulos an ipsô Pentecoſtes die facta? 26
Εἴδωλον. 199
Ἔκτρωμα. 246
Ἕλλην & ἑλληνιστὴς differunt. 50
Ἕλληνες. 53
Elymas. 99
Elymas unde Bar Jeſus dictus? ib.
Magus. ibid.
Ἔνοχοι τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου. 229
Ephesô miſſa eſt prior Epiſtola ad Corinthios. 255
Ephraimi filii. 63
Epicurus qvis? 169
Ἐπιταγή. 189
Eſſeni agnoverunt immortalitatẽ animæ. 127
Ethnica τέκνα Judæis ἀκάθαρτα. 194

Ethni-

Ethnicum tribunal appellare, rarum Judæo. 130
Ethniciſmus. 141
Evangeliſtæ pro qvibus ſcripſerint? 269
& Apoſtoli myſteria enucleant. 237
Evangelium ante excidium Hieroſolym. toti orbi prædicatum. 143
Evangelii contemtores in manus Satanæ traditi. 230
præcones ſide armati. 232
Evangeliô illuminati. 269
Evangelica doctrina ex V. T. adſtructa. 236
Euchariſtiæ communicatio freqvens. 227
Euchariſticum poculum. 207
Εὔνοια. 188
Eunuchus Candaces qvô inſtinctu Hieroſolymam adierit? 85
Excommunicandi qvi? 169. ſeqq.
Excommunicare & Satanæ tradere an apud Judæos idem? 167
Excommunicati conditio. 173. ſeq.
Excommunicatio Judæorum. 167
non eadem cum traditione Satanæ. 174
cur excogitata apud Judæos? 168. ſeqq.
inventa, ut pœna pro delictis, qvibus nulla pœnæ ſpecies definita. 171
Excommunicatio לאפיקרותא ob Epicureiſmum. 169
Excommunicatio לממונא ob pecuniam. ibid.
Excommunicationis generaliùs ſic dictæ duæ cauſæ. ibid.
Excommunicationis ſpecialiùs dictæ cauſæ viginti qvatuor. ibid.
Excommunicationis proceſſus. 17 ſeq.
ejus rationes. 172. ſeq.
Excommunicatus cum lugente mortuos ejuſdem conditionis. 174
Excommunicatus נידוי qvando abſolvatur? 171
Excommunicatus נידוי qvando cum maledictione excommunicetur? ibid.
Ἐξουθενημένοι. 183
Ἐξουσίαν ἔχειν. 216. ſeq.
Ezræ Synagoga magna. 12.

F.

Fames pejor gladiô. 190
Feſtô non licet tonderi, niſi ante feſtum qvis neceſſitate detentus. 220
Fides. 232
Filius ex conjugio illegitimo. 193
Filius hominis. 77
Fœdus vetus qvomodo ſancitum? 226
Fœmina cur non in lege legere debeat? 245
cur velata eſſe debeat? 217
ſoluta à præcepto. 213
Fœminæ à pluribus ritibus, qvibus viri ſubjecti, immunes. ibid.
in Synagogis non promiſcuè cum

cum viris confœderunt. 212
Judæorum non niſi velatâ facie in publicum prodierunt. 211
ad ſacra accedentes velamina amoverunt. 212. ſeq.
cur vela amoverint? ibid.
privatim orantes facies qvoq; nudant & cur? 213
Fœminarum velamen. 214. ſeq
Fœminis qvando facies nudare permiſſum. 218
Fœnum, doctrina levis. 163
Fornicatio. 115. ſeq.
Fornicatio licita, polygamia. 116
ſimplex. ibid.
Frangere panem qvid? 29.ſeq.

G.

Gajus. 159
Galilææ mons, ubi Chriſtus Apoſtolis poſt reſurrectionem exſpectatus apparuit. 6
ibi qvinqvaginta fratres congregati. ibid.
Gamaliel. 45
νομοδιδάσκαλος. ibid.
caput Synedrii Hieroſolymitani. 88
ut Phariſæus obiit. 45
גם מיאן 191
Gaza civitas. 84
Ephraimitica. 85
Philiſtæorum. ibid.
Gemini, ſignum cœleſte. 134
Generatio & multiplicatio. 189
Genitus in ſanctitate. 193
Gentiles dicti Judæis יונים 132
Gerizim mons. 68.81
Gladii mors. 190
γνῶσις. 198
Græca Lingva. 49. 132
Judæis odioſa. 51.ſeqq.
Græca ſapientia. 132
Græca Verſio Bibliorum. 124.ſeq. 179 ſeqq.
pro Ethnicis exarata. 281
non eſt accurata. ibid.
Græci omnes gentes præter ſuam vocârunt Barbaras. 132
Interpretes aliqvandò ſenſum de ſuo fingunt, & alienum. 147
γραμματεύς. 160
γραμματεῖς. 37. 129

H.

הגרדי in cœna paſchali. 228
Hagiographa ſingulatim vocantur Lex. 243
היה יושב 245
הלואיר 268
Hebræa Lingva Judæis vernacula. 52
vocatur Chaldaica & transfluvialis. 48
adpellatur Aſſyriaca. ib.
apta ad eloqvium. ib.
uſitata. 238
in Eccleſia Corinthiaca uſitata. 139
Hebræus qvid in V.T. ſignificet? 47
qvid in N. T. ib.
Hebræus textus in Synagogis Helleniſtarum lectus. 238. 282
ſæpè per Targum redditus. 273

Hebræo textui qvædam ab Interpretibus addita. 139
Hebræum textum ſemper gens Judaica venerata. 273
Hebræi qvi? 54.262.ſeq.
in Babylonia. 264
qvibus Syra vel Chaldaica Lingva vernacula? 270
ad qvos Epiſtola Pauli ſcripta. 54
Hebræa Biblia in Judæorum Synagogis lecta. 271.ſeq.
Hebræorum nomine etiam comprehenduntur Palæſtinæi, Babylonii, Aſſyrii, Syri. 263
הרייב 268
הריוט 241
הקל דמא 15
Heli judicavit Iſraël 40 annis. 104
Helleniſtæ qvi fuerint? 50. 53.262
fuerunt Judæi. 262
Hic eſt Sangvis meus. 225
Hieroſolyma qvando exciſa? 5
Hieroſolymis congregati centum & viginti. 12
paſcha comedendum, non alibi. 46
Hillelis Senioris diſcipuli. 235
Hiſtoria eadem in Sacris diverſis locis recitata interdum qvoad circumſtantias variatur. 205
Hoc eſt corpus meum. 225
Hominum formam Angeli adſumſerunt. 92
Honoraria in Interpretes Biblicos collata. 275
Horæ orationi deſtinatæ. 31
Sacrificio deſtinatæ. ibid.
הרג mortis genus. 91

I.

Jabneh, Academia. 100
Jacobus Apoſtolus. 158
Syriacè locutus. 111
pro Palæſtina ſcripſit. 270
Jacobi Epiſtola ad qvos dictata? 268
Jaſpis. 144
Iconium oppidum. 109
Ἴδιον δεῖπνον qvid? 223.ſeq.
Ἰδιώτης. 39.242
Idola qvid? 199
Idolatriam an Iſraëlitæ in eremo fecerint? 71
Jehu. 145
Jejunia religioſorum Judæorum. 95
Ἱερὰ ἐργαζόμενοι. 202
Joroboami vituli. 145
Ἰησοῦς in voce Βαριησοῦς an nomen proprium, an appellativum? 98
Jeſus cur non pro vero Meſſia à Synedrio habitus? 41
Jeſum fuiſſe verum Meſſiam, Patres Synedrii vel cognoverunt, vel ſuſpicati ſunt. 39
Jeſum ſoli Judæi anathema dixerunt. 261
יונים gentiles à Judæis dicti. 132

Jezebelitæ. 114
Ignis, lex divina. 163
Ignis, i.e. ira divina. ibid.
Immutata XIII. loca in Lege. 277
Impii adhuc in vivis, vocantur mortui. 62
Inceſtus. 166
Incurvati incedentes. 148
Interpres in Synagogis. 272
leƈtori Legis & Prophetarum adſtat. 139. 238
in Lege unus, in Prophetis duo. 239
Interpretes LXX. literis ad Ptolemæum vocati. 276
ſæpè Hebræo textui aliqvid addiderunt. 139
Interpretatio refertur inter extraordinaria Spiritus S. dona. 236
Textus ſacri. 237
Inteſtinorum ægritudo. 93
Jobi liber targumizatus. 274
Johannes. 158
Baptiſta concionator in aula Herodis. 95
Evangeliſta pro Helleniſtis ſcripſit. 270
Apoſtolus circumciſionis. 83
pro qvibus ſcripſerit? 270
Johannis Epiſtolæ ad qvos ſcriptæ? 159
יוסי Judæis idem ſonat ac יוסף 16
Joſeph Barnabas. 41
Joſeph Barſabas. 16. 41
diƈtus Juſtus. 16
Joſephi nepotes. 63
ſepulchrum. 65
ſepultura. ibid.
Joſephi Hiſtorici error circa Chronologiam. 47
Ἰωσῆς Vulg. Joſeph. 16
Iſraël qvid Judæis denotet? 8
ישראל ערל 194
Iſraël excæcatus. 269
Iſraëlis vocatio. ibid.
tres captivitates. 78
Iſraëlitæ non licuit agrum ſuum vendere, niſi paupertate coaƈto. 42
Iſraëlitæ an in eremo idololatriam fecerint? 71
Iſraëlitarum caſtrametatio. 9. ſeq.
Iſthmici ludi. 153
Iſthmus Corinthiacus. ibid.
Iter Sabbaticum. 9. ſeqq.
יתמנא 242
Judas Barſabas. 16. 41
Judas in agrum ſangvinis à diabolo præcipitatus. 15
Judæ ſuſpendium. 14
viſceribus diabolus egreditur. 15
Judæi. 143
diſperſi. 262
multi in Ægypto. 284
ab Ethnicis non petunt alimoniam. 201
Cyrenenſes ἀνθρωποφάγοι. 57
converſi ſæpè judaizârunt. 223
253
Evangelica ad Judaica traduxerunt. 224

qvid

qvid de Verſione LXXvirali judicârunt? 279
minacia in Scriptura ad Ethnicos applicant. 139
non honorificè de Verſionibus Bibliorum ſentiunt. 274
non exigunt decimas à gentilibus. 201
nonnulli præputiati. 194
cur præputiati. 195
omnium maximè Jeſum oderunt. 261
oraverunt capite velato. 210
cur velati oraverint? ibid.
privatim orantes ſe etiam velârunt. 212
propriis legibus ſub Rom. imperio vixerunt. 179
qvando comedant? 24
qvando ſe totonderint? 219
qvoad res comedendas in conviviis ſcrupulis vexati. 209
multi in Babylonia manſerunt. 264
ibi remanentes purioris ſangvinis, qvàm exeuntes 265.
ſe non devinciunt Ethnicis. 201
variare & invertere ſolent textum Scripturæ. 75
Judæo cur in Cyprum venire non liceat? 98
Judæorum diſcrimen. 50
diſtinctio inter Angelos, Spiritus & dæmonia. 128
Cyrenenſium qvæ lingva vernacula? 57
figmentum de præſentibus monti Sinai tempore promulgatæ legis. 76
fœminæ velatæ. 211
fœminæ ad ſacra accedentes vela amoverunt. 212
τέκνα ipſis ἅγια. 194
Judaica gens an qvoad majorem partem ante adventum Chriſti excæcata & rejecta fuerit? 142. 146
Judaici juvenes Hieroſolymam informandi miſſi. 58
Judaizare gentilibus permiſſum pacis ergô. 115
Judices duo, non juſtus conſeſſus, niſi pro arbitris à litigantibus electi. 186
Judicium in capitalibus penes Synedrium. 89
Judicium ſibi edere & bibere. 229
Judicia capitalia qvando ab Iſraële ablata? 183
pecuniaria. 185
pecuniaria qvando ablata ab Iſraële? 183
Junonis fanum. 154
Juventus Judaica Hieroſolymam erudienda miſſa. 58

K.

קדושה 193
קדושים ibid.
קרא 190
קרא *recitavit.* 283
Κατανυγέω. 147

 Κατα-

Καταινύττω. ibid.
Κατάνυξις. ibid.
קלות ראש 215
קללריה 172
Κοινωνία, commixtio. 208
Κοινωνίας modus & ſenſus. ibid.
Κραδία πικτά. 118
קרדיקוס Cordicus, dæmon. 23
קטב 252
Κυβέρνησις. 232
Κύμβαλον. 234
ἀλαλάζων. ibid.

L.

Laban locutus Lingvâ Syriacâ. 49
Λαλεῖν γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων. 234
γλώσσαις τῶν Ἀγγέλων. 235
Lapidationis locus. 77
mos. 78
qvi rei? 79
Lapis, qvô qvis lapidatus, cum eo ſimul ſepelitur. 80
Lex vocantur Hagiographa ſingulatim. 243
qvicqvid dicit, illis dicit, qvi ſub lege ſunt. 140
Legis nomine veniunt Prophetæ priores & poſteriores, & Hagiographa ſingulatim. 243
tredecim loca immundata. 277
unus interpres tantùm adhibetur. 239
λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος. 146
Levitæ. 232
Levitarum caſtra. 10
Libellus repudii. 192
Liber Ben. Syræ. 241
Liber Syracidis. ibid.
Λιβερτῖνοι qvi? 57
לבלר libellarius Synedrii. 13
ejus officium. ibid.
Lingva Aramæa. 49
Aſſyriaca apta ad Scripturam. 48
Græca. 49
Lingva Hebræa vocatur לשון אשורי 48
vocatur etiam transfluvialis vel Chaldaica. ibid.
apta ad eloqvium. ibid.
originaria Legis. 273
Lingva Perſica. 49
Syriaca. ibid.
Syriaca apta ad planctum. 48
ignota. 236
Lingvarum confuſio. 141
qvid illa? 22
Lingvarum donô qvi à Spiritu S. donati? 21
Lingvarum dôna Apoſtoli aliis potuerunt largiri. 22
Literarum transmutatio apud Chaldæos. 270
Liturgia Judæorum. 96
Loca tria, de qvibus nationes mundi Iſraëli non poſſunt conviciari. 67
Λόγος γνώσεως tribuitur Prophetis. 232
Σοφίας Apoſtolis tribuitur. ib.
Lucas αὐτόπτης Actorum Apoſtolorum. 3

an αὐτόπτης actionum Chriſti? ibid
in Actis plures hiſtorias Pauli omiſit. 249
Luctus non eſt niſi in corde. 80
Ludi Iſthmici. 153
Lugens mortuos. 174
Lycaonia. 109
Lycaonica lingva qvæ? ibid.

M.

in Macello qvouſqve carnem emere licuerit? 209
Macpelah ſpelunca. 66
Magus. 99
מחוז 241
מלט 131
Manipulus primitialis qvando oblatus? 19. 20
Manumiſſionis lex. 56
Manuum impoſitio. 97
מבלת 247
Maran-atha. 260
nullibi pro excommunicatione reperitur. 260. ſeq.
Marcus pro qvibus ſcripſerit? 270
Mardochai 70 lingvas calluit. 234
Μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ. 157
Ματαιότης. 40
Matrimonium prohibitum. 114. 197
inter gradus prohibitos, Judæis fornicatio ſimplex. 116
ad illud non obligatur homo ex lege. 189
Matthæus pro qvibus ſcripſerit? 270
Maximianus Herculius. 136
Maxentius. ibid.
מחמרת השבר 19
מכות מרדות percuſſione rebellionis qvi verberatus. 9
מלאכי חבלה 206
מלאכי שרת ibid.
Medorum civitates. 267
Μεθύειν. 224
Melite inſula. 131
Melitenſes unde Barbari dicti? 133
Menahem qvis? 95. ſeq.
ubi fundamenta religionis Evangelicæ jecerit? ibid.
Mercatura cum Ethnico apud Judæos qvatenus permiſſa? 177
Meroë urbs & inſula. 85
Meſopotamia. 59. 60
Meſopotamiani vocati גולה captivitas. 54
Meſſias. 25. ſeq.
unde oriundus? 81
qvalis futurus, traditiones. 9
an ſolus regnaturus, an ſub & poſt ſe reges ſubſtiturus? 8
verus Chriſtus. 157
Meſſiæ adventus. 87
dies. 162
qvadraginta dies. 8
reſurrectio. 106
Meſſiæ duo. 8
Meſſias Ben David. ibid.
Meſſias Ben Joſeph vel Ephraim. ibid.
an hi duo ſimul regnaturi? ib.

an

an uterqve ſucceſſivè? ibid.
Meſſiam qvatenùs Hieroſolymam inhabitantes ignorarint? 41
Μεταξὺ qvid ſignificet? 108
Μεταξὺ (σάββατον. ibid.
מיאונין toleratio. 191
מנבת חכמים 252
Minacia in Scriptura S. ad Ethnicos applicant Judæi. 139
Mincha magna. 31
parva. ibid.
Minnith. 93
Miraculoſum ſignum primum in Scripturis. 133
Signum ultimum in Scripturis. ibid.
Molech. 71. 72. 73.
מומחין 184
Monetam templum ingredientes vel in manu, vel aliter portârunt. 33
Moreh planities. 86
Mors Chriſti. 27
Mortis genera qvatuor apud Synedrium. 91
Mortui contactus. 248
Mortuum qvi tangunt, purificandi ibid.
Mortui etiam vocantur impii adhuc in vivis. 62
Moſes. 69
ejus conceptio & nativitas. 70
ejus educatio. 69
מסעדי לכהנים 232
משוחררים qvi? 56. 57
משוך 194
Mulier cur non in lege legere debeat? 245
Mulieres non cenſendæ intra numerum 122 Hieroſolym. congregatorum. 13
Mundus futurus. 162

N.

Naardeenſis Academia Judæorum 265
נבא prophetare. 41
נביא 240
נפר 264
Naziræatus. 219
נהר יואני 266
נהרגין 91
Nebucadnezaris ſimulachrum cùm adoratum, ubi Daniel fuerit? 46
Necrocorinthii. 154
Neptuni delubrum. 153
נזוף 210
נזיפה 167. ſeq.
differt à נידוי 168
Nicolaitæ. 114
Nicolaitarum origo. 53, 186
ſecta. 55
Nicolaitiſmus nece vindicatus. 230
נידוי 168
נידוי excommunicatio in 30 dies. 171
excommunicatio ſimplex abſq; maledictione. ibid.
Nomine aliô aliqvis vocatur apud Judæos, aliô apud Ethnicos. 155
Νομοδιδάσκαλος. 45

Νομο-

Νομοδιδάσκαλοι etiam dicuntur Rabbini inferioris ordinis. 45
נופלת Nopheleth. 111
Noſſe, idem qvod cognoſcere in ſacris. 121

O.

ὠδῖνας θανάτȣ. 26
Oleum unctionis. 271
Olivetum. 11
ejus diſtantia ab Hieroſolymis ibid.
ὄργια qvid? 32
Orans qvi non exauditur, jejunet. 105
Orare apud Judæos in Synagogis eſt unius. 242
Orare intelligentiâ. 241
Spiritu. ibid.
Orationis horæ. 31
Orontes fluvius. 98

P.

Pagani Jeſum non oderunt, qvia non nôrunt. 261
Palæſtina. 266
Palæſtinæi ſunt Hebræi. 54
Palæſtinæis ſola lingva Hebræa nota. 54
Panis azymus qvid in paſchate deſignarit? 225
Panis in Euchariſtia. ibid.
Panem frangere qvid. 29
Pannag. 93
פרנסים diaconi tres in qvavis Synagoga. 54
פרס 7
פרס החג ibid.
פרס הפסח ibid.
פרס עצרת ibid.
πᾶσα κτίσις. 140
Paſcha comedendum Hieroſolymis: 46
non alibi comedendum niſi Hieroſolymis. ibid.
Paſchatos veſperâ Chriſtus crucifixus. 5
ante ejus comeſtionem unusqvisqve circumcidendus. 204
פסול 203
Patriarcharum oſſa ex Ægypto in Canaanitidem tralata. 65
Sepultura. 65. 69
de eâ Judæi ſilent. 65
cur id fiat? ibid.
Paulus. 157
dictus etiam Saulus. 255. ſeq.
ad Apoſtolatum vocatus in urbe gentilitia. 90
Apoſtolus gentium in Cilicia. 42
à Judæorum traditionibus liber 201
in Academia Græca educatus. 58. ſeq.
bis vidit dominum & ubi? 202
Doctor gentium. 160
feris objectus. 249. ſeq.
non novit ſummum Pontificem 120
maledicit Summo Pontifici. ib.
profectus in Macedoniam. 256
vidit Chriſtum glorificatum. 90
Paulus Tarſenſis. 53
Pauli Epiſtola prior ad Corinthios. 255

miſſa eſt Epheſô ad iſtos. ibid.
Epiſtola ad Hebræos ad qvos ſcripta? 54
Pecuniam vel in manu, vel aliter ſine crumena portârunt intrantes templum. 33
πεινᾶν. 224
פלוגתא 110
πενθεῖν. 166
Pentecoſte. 17
Pentecoſte, feſtum unius diei. ib.
& qvidem intra terram Iſraëliticam. 18
in exteris regionibus duo ejus erant dies & cur? ibid.
primus dies ejuſd. ſolùm feriatus. ibid.
feſtum tamen in ſeptiduum continuatum & cur? ib.
qvando computus ſeptimanarum & dierum à paſchate ad illud inceperit? 19
Pentecoſtes dies qvando incidat? 20
Pentecoſten Judæi vocant עצרת 17
cur ita vocent? ibid.
Pentateuchus. 124
ſolus à Sadducæis receptus, reliqvis libris Bibl. excluſis. ib
cur illud factum? ib.
Peregrini ſumtibus Synagogæ excepti. 221. ſeq.
Perga oppidum. 101
Perſica Lingva. 49
Peſtis mors melior, qvàm gladii. 19
Petrus. 158
Apoſtolus circumciſionis. 83
Apoſtolorum ſenior. 13
prolocutor & cur? ib.
primarius miniſter circumciſionis. ibid.
pro Babylonia ſcripſit. 270
an Corinthi fuerit? 157
magis notus, qvàm reliqvi Apoſtoli. 45
mendacium punit. 43
non docuit Corinthi. 164
Petri cathedra Romæ. 84
epiſtola prima. 143
pœnitentiæ indicium. 43
primatus unde ortus? 108. ſeq.
umbra cur præ reliqvis Apoſtolis deſiderata. 44
Petro claves regni cœlorum commiſſæ. 158
φθορὰ qvid in Sacris? 142
Philemonis domus. 257
Philemonis domus inſerviit prælectionibus ſacris. 257. ſeq.
Philiſtæorum regio vernaculè arabizavit. 100
Philoſophiæ ſtudium apud Tarſenſes. 59
Phœniciarchæ. 250
Phryges. 110
Piſida lingva diverſa à Græca. 102.
107
πίστις tribuitur διδασκάλοις. 232
πνεῦμα ζωοποιοῦν. 251
πνευμάτων διάκρισις. 233
Poculum, qvô Chriſtus in inſtitutione uſus. 226
qvale illud fuerit? ib.
Poculum Euchariſticum. 207

pœ-

Pœnitentiæ Petri indicium. 43
Polygamia, fornicatio licita. 116
prohibita. ibid
Pomeridianô tempore in Beth Midras conventum. 108
Pombedithana Academia Judæorum. 265
פונרר 33
Pontifex ſummus. 88
ejus officium. ibid.
ipſi Paulus maledicit. 120
Populus è Babylone redux. 264
Populorum diviſio. 269
Porta Sacerdotis. 34
Porticus Salomonis. 32. ſeq.
Præceps. 14
Prædia ſuburbana qvantum diſtabant à civitatibus Levitarii. 44
Præſes Synedrii. 88
ejus officium. ibid.
Πρεσβύτεροι. 37
Presbyterorum ordinatio. 97
ad Presbyteratum promotio. 83
Πρηνής. 14
Procœnium Corinthiorum. 46
Prohibita qvædam pacis ergô. 115
propter mores Amorrhæorum vel Ethnicorum. 115
Pronus. 14
Προφητεύειν. 239
Prophetare. ibid.
idem qvod pſallere. ibid.
idem qvod ex divina revelatione prædicere. 240
idem qvod concionari. ibid.
Prophetæ qvando rariores fuerint? 35
priores & poſteriores vocantur Lex. 243
Prophetis tribuitur λόγος γνώσεως. 232
Prophetas legenti duo adſtabant interpretes. 239
Prophetiæ donum qvando evanuerit? 271
Προσεδρεύω. 203
Προσεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ. 202
Proſelyti. 50
contradiſtingvuntur Judæis. 50
Proſelyti timentes dominum. 102
Pſalmus orphanus. 242
Pſeudocaſtores. 134
Pſeudo-prophetæ. 233
Ψεύσασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. 43
פתכר 72
Ptolemæum qvid moverit ad Verſionem LXXviralem? 284
Purificandi contingentes mortuum. 248
פוטליולוס Puteolus urbs. 135
Πυροῦσθαι. 190
Ποτίολοι urbs. 135

R.

רבן גמליאל חזקן 45
Rabban Gamaliel. ibid.
Rabban Jochanan Ben Zaccai. 37. ſeq.
Rabbini inferiores. 45
dicuntur etiam νομοδιδάσκαλοι. ibid.
Ῥαιφάν. 74. ſeq.
רפרר ibid.
רשורר 189
Regnum Chriſti terrenum. 7

an decem trib ∻ s ad illud admittendæ? ibid.
Remphan. 72
Repudium. 191
Res deficientes ſub templo ſecundo. 271
Reſurrectio Chriſti. 106.ſeq.
comparatur cum primitiis. 247
convenit omnium maximè cum oblatione manipuli. ib.
Meſſiæ. 106
Reſurrectio mortuorum probatur. 243
רפיון 74
Romani, gens cultiſſima. 133
Romanos Judæi pro Edomæis habent. 112.ſeq.
רופא 12
Ros Chriſti. 106

S.

ש & ס Chaldæis mutatur in ע 270
Sabbati honor nece vindicatus. 230
imutatio nunqvā diſputata. 253
Sabbatô Judæi non jejunârunt. 96
qvoad ambulare licuerit? 10
an Biblia ab incendio eripienda? 273
כברא 190
Sacellum Troadenſium. 12
Sacerdotes nonnulli Judaici non circumciſi. 194
cur illud factum? 195
Sacrificia oblata in monte Sinai. 70
Sacrificii horæ. 31
Sadochus. 122
an negaverit reſurrectionem? ib
Sadducæi. ib.
negant reſurrectionem. ibid.
non pari autoritate cum Pentateucho reliqvos libros Biblicos receperunt. 124
cur non receperint? ibid.
qvô ſenſu Angelos agnoverint? 128
negant Spiritus. 127
Salomonis porticus. 32.ſeq.
Samaël, Angelus mortis. 206
Samaria urbs. 80
Samaritana Verſio Bibl. 125
ſæpè cum Græcâ concordat. ib.
Samſon. 104
Sanctus. 193
Sancti qvi intelligendi Dan. VII, 181.ſeq.
Chriſto aſſeſſuri. ibid.
Sangvis expresſionis. 118
fœderis veteris. 226
membrorum. 118
Sangvinis prohibitio. 117
comeſtionem Judæi horrent. ib.
Sapientia Ethnica. 161
Evangelica. ibid.
Judaica. ib.
τοῦ αἰῶνος τούτου. ibid.
Sara. 62
Saræ maritos ſeptem Aſmodæus ſtrangulavit. 14
שכר 224
שטר 270
Satanas. 128.
Satanæ traditio. 173.ſeqq.
memoratur bis in Scriptura. 175
fit coràm in os. ibid.
Saturnus Carthaginenſium. 73
Saulus dictus Paulus. 100

Sceno-

Scenopegiæ feſtum. 17
שבעה אומות qvid Rabbinis? 103
שבת בראשית 19
שמתא 26
שמאתא excommunicatio cum maledictione. 172
Schammatizare. ibid.
שם אתא 260
שריפה mortis genus. 91
Schiloh. 81
שילוחים 219
שילוחי קדשים Angeli deſponſationum. 218
שיתוף comparticipatio. 208
Schola Rabbinorum. 257
Theologica. ib.
שולחן גבורה 209
שופתות 177
שוטה 250
Scribæ Synedrii. 130
Scripturæ S. textus à Judæis ſolet variari & inverti. 75
cur varietur & invertatur? ibid.
eadem hiſtoria diverſis locis relata qvoad circumſtantias variat. 205
in Scriptura S. non eſt prius & poſterius. 62
Sebaſte civitas. 80
Σιβόμενοι. 50
סקילה mortis genus. 91
Seculum Judaicum. 207
Sedere in Synagoga ſignum docendi aut concionandi. 102
Seductores populi qvâ pœnâ affecti? 91
Seleucia urbs Syriæ. 97
Selge urbs. 102
Semen Abrahami. 196
naturale & fidele. ib.
Semen Serpentis. 142
סעודה 30
Septuagintaviralis interpretatio Bibliorum. 279
in qvo pretio apud Judæos fuerit? ibid.
Sepulchra damnatorum à Synedrio. 79
Sepulchrum Joſephi. 65
Serpens æneus primum ſignum miraculoſum in ſcriptura. 133
Servus manumiſſus. 56
Servi qvomodo liberi fiant? 57
Servorum venditio. 56
Severus Imperator. 283
ubi ſtrangulatus? 136
Siccuth qvid? 72
Sichem. 68. 81
Signum primum miraculoſum in Scriptura. 133
ultimum in N. T. ibid.
Silas. 100. 155
Simon Magus. 81. ſeqq.
Spiritus S. dona pecuniâ coëmere voluit, & cur. 84
Juſtus. 123
Simonis ſtatua Romæ erecta. 84
Simulachrum Nebucadnezaris adoratum. 46
ubi tùm Daniel fuerit? ib.
Σκληροτράχηλοι. 75
Σκωληκόβρωτος. 93
זוממין 12

זוממי זוממין 12
Σοφία τοῦ θεοῦ. 161
τῆς φύσεως. ibid.
Σοφός. 160
סופר γραμματεύς. ib.
ספרא 240
Sorana Academia Judæorum. 265
Spelunca Macpelah. 66.ſeq.
Spiritus qvid Judæis ſint? 128
Spiritus incubatio ſuper aqvas. 22
Spiritus Sanctus. 271
Prophetiæ. ibid.
Spiritus S. ipsô Pentecoſtes die effuſus. 20
effuſus in diſcipulos. ibid.
effuſus etiam in omnes gentes. 25
Spiritûs S. dona ab Apoſtolis qvoqve data. 83
non pecuniâ acqviruntur. ib.
Spiritu S. donatos ſe multi jactârunt. 230
Spirituum dijudicatio. 233
Spiritus qvosvis negant Sadducæi. 127
Stephanus coram Synedrio. 55
cauſam ſuam egit. ibid.
qvâ lingvâ egerit? ib.
qvâ ſententiâ damnatus? 79
Stephani innocentia miraculosè probata. 59
vultus Angelicus. ibid.
Stipula, ſignum doctrinæ levis. 163
Summus Pontifex etiam ἀγράμματος eſſe poteſt. 38
Summi pontificis officium. 88
Summo Pontifici Paulus maledicit. 120
Sus & vacca non veniunt ex Alexandria Ægypti. 46
Synagoga. 257
magna Ezræ. 12
Alexandrina. 58. 263
Judæorum Chriſtianizans. 179
Judæorum Judaizans. ib.
Synagogam an liceat alienare ab uſu ſacro in communem. 58
in Synagoga conventum tempore antemeridianô. 108
Synagogæ in Hieroſolyma. 58
in Synagogis fœminæ ſeorſim à viris ſederunt. 212
Συναλιζόμενος. 6
Συναμίγνυμι. 177
Συνάμιξις. ibid.
Synedrium magnum. 37. 183
conſtat ex 120 Presbyteris. 12
qvi enumerantur. ib.
Synedrium viginti-triumvirale. 183
Hieroſolym. ubiqve Judæis venerabile. 89
Hieroſolymitanum judicat ſolùm de pœna capitali propter heterodoxiam. 86
adhuc judicat de capitalibus. ib
Synedrium LXX virorum nullum præter Hieroſolymitanum. 88
Synedrii migratio è templo. 36 ſeq.
patres plurimas lingvas calluerunt. 214
patres vel cognitionem, vel ſuſpicionem habuerunt, Jeſum fuiſſe verum Meſſiam. 39 ſeq.
Præſes. 88

Scribæ.

Scribæ. 130
adverſatio doctrinæ & miraculorum Apoſtolorum. 39
decreta qvomodo inter Judæos in exteris regionibus valuerint? 88
Συγγνώμη. 189
Συγκατάμιξις. 178
Syracides. 281
Syria. 49.263
Syriaca lingva. 42
vernacula totius Syriæ. 265
apta ad planctum 48
Aramææ cognata. 49
Syriacâ lingvâ Laban locutus. 49
Syriarchæ. 250
Συζητητής. 161

T.

תענית 166
Tabernæ tres. 136
Tabitha, Græcis Dorcas. 155
תכריכין 43
תחבלות 233
תחיית המתים 126
Talmud Hieroſolymitanum. 49
ejus lingva. ibid.
in Talmude nulla clauſula ex LXX interpretibus allegata. 281
Talmudici an agnoſcant Verſionem LXXviralem, incertum. 279
טמון 246
Targum. 236.273
Jonathanis. 273
Onkeloſii. 237.273
Targumiſtæ cur non ipſi lecti in Synagogis? 272
Tarſenſium ſtudium Philoſophiæ. 59
Tarſus. 58.59
Templum Dianæ. 101
Templum ingredienti non licet crumenam ſecum ferre. 33
Templum ingredienti pecunia neceſſaria vel in manu vel aliter portanda. ibid.
Terachus in Charrane mortuus. 61
Terrifica in Scriptura S. Judæi ad Ethnicos applicant. 139
Teſtimonia de Chriſto. 157
Theudas. 46
Gamalielis. ibid.
impoſtor. ib.
Judæus. ib.
Medicus. ibid.
Τί ἐστι. 241
Τίμοι. 178
Timotheus in Macedoniam miſſus. 256
תינוקות 162
Titus. 110
תוכחה 189
תולבנקט 266
Tonderi non licet in feſto. 220
niſi ante feſtum neceſſitate qvis detentus. ibid.
Traditio in manus Satanæ. 173
memoratur bis in Scriptura. 175
fit coràm in os. ibid.
Traditiones Judaicæ. 279
genti ſuæ in pretio. ib.
Τρία καθηλεῖα. 36
Tribus decem excœcatæ. 269
Tribuum decem ſedes. 267

in Aſſyria & Babylonia. ibid.
Triumviratus Synagogarum. 83. 89
Troadenſium ſacellum. 12
Tumultus apud Epheſios 249
excitatus per Demetrium. ibid. ſeq.
Turris Babylonica. 141
Typi ſacramentorum Evangelicorum divini & miraculoſi. 204

V.

Vacca & Sus non veniunt ex Alexandria Ægypto. 46
Velamen fœminarum. 214. ſeqq.
Signum pudefactionis. 215
Velatæ cur fœminæ Judæorum in publicum prodierint? 411
Velatio Judæorum. 210
Velationis modus. 211
Venditio ſervorum. 56
Veneris fanum. 154
Vermibus corrodi, dirum. 93
Verſio Textus Hebræi in aliam linguam Judæis non grata. 273
Græca Bibl. 275
an invitis facta. 281
non eſt accurata. ib.
Verſio LXX viralis. 236
non allegata in Talmude. 281
qvibus autoribus & conſiliis prodierit? 284. ſqq.
aſtutè elaborata. 286
in qvo pretio apud Judæos fuerit? 279
Verſio qvinqve Presbyterorum. 285
Veſperâ Paſchatos Chriſtus ſuspenſus. 5
Via Appia. 136
Viduæ honorandæ. 134
lavant pedes peregrinorum. 222
Vindicta vivere non ſinit. 133
Vinum in paſchate. 225
in Euchariſtia. ibid
Viro dedecori eſt, eſſe comatum. 219
Virorum tres qvotidianæ benedictiones. 213
Vita mortuorum ex lege probatur. 126
Vitulus aureus. 71
Vituli Jeroboami. 145. ſeq.
Vituperabilia in Scriptura S. Judæi applicant ad Ethnicos 139
ומה אני אומר 209
Vocatio totius Iſraëlis. 269
Urim & Thummim. 271
Vultus Stephani Angelicus 59

X.

Xenodocheum publicum. 222
Synagogæ propinqvum. ibid.

Y.

Ὑπερῷον. 11

Z.

Zarethun. 10
צלצל 234

F I N I S.

addend. p. 143. lin. 11. poſt *qvos* leg. Petrus.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google